
İSLAMİ BANKACILIĞA STRATEJİK BİR BAKIŞ: **SOSYAL BANKACILIK ÖNERİSİ**

Dr. Fahrettin ÖZDEMİRCİ

TKBB
YAYINLARI

İSLAMİ BANKACILIĞA STRATEJİK BİR BAKIŞ: SOSYAL BANKACILIK ÖNERİSİ

Dr. Fahrettin ÖZDEMİRCİ

İSTANBUL- 2024

Yayın No: 21
İSLAMİ BANKACILIĞA STRATEJİK BİR BAKIŞ:
SOSYAL BANKACILIK ÖNERİSİ

Yazar
Dr. Fahrettin ÖZDEMİRCİ

Tasarım, Grafik ve Uygulama
Özgür Bahçe

Baskı ve Cilt
Seçil Ofset

Tel: +90 212 629 06 15
www.secilofset.com.tr

İletişim Adresi
Türkiye Katılım Bankaları Birliği
Saray Mahallesi Dr. Adnan Büyükdeniz Caddesi Akofis Park
C Blok No:8 K: 8 Ümraniye / İstanbul
Tel: 0216 636 95 00 (Pbx) Faks: 0216 636 95 49
www.tkbb.org.tr

Yayın Sertifika Numarası
44687

ISBN
978-605-69523-9-5

İstanbul, 2024

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ / Bismillahirrahmanirrahim

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1995'te Hakk'a Kavuşan

Babam Merhum Hasan Özdemirci'ye

YAZARIN ÖNSÖZÜ

Faizin ekonomiye etkileri faizden neden kaçınılması gerektiğinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Faizin hem bireylerin ekonomisine hem de toplumun ekonomisine olumsuz etkileri bulunmaktadır. Faiz ile riba arasındaki kavram karmaşası çözülmesi gereken en temel sorunlardan birisidir. Faizsiz bankacılık sadece faizin ekonomiye olumsuz etkileri nedeniyle değil, inanç temelli yaklaşımın da zorunlu gördüğü bir sistemdir.

İhtiyaçlarla varlıkların aynı anda bir arada bulunamaması borçlanma ihtiyacını doğurmuştur. Günümüzde faizsiz olarak borç almanın ve vermenin nerdeyse imkânı kalmamıştır. Bu çalışma ile gerçek anlamda faizsiz bankacılığın nasıl olması gerektiği üzerine yeni önerilerde bulunulmuştur.

Faize sebep olan etkenlerin ortadan kaldırılmasının faizsiz borç veren bankacılık sistemine olanak verip vermeyeceği araştırılması gereken bir konudur. Bu düşünce ile kâr amacı taşımayan faizsiz borç verme modelinden yola çıkılarak “sosyal bankacılık” modeli üzerinde çalışıldı. Faizsiz bankacılık önerisinin temeli, mevduat bankaları ve katılım bankalarındaki karlılığı etkileyen unsurlar ile bankacılık riskleri ve faiz oranlarını etkileyen faktörlerin elimine edilmesine yönelik bir ekonometrik model çalışmasıyla oluşturulmuştur.

Bu çalışmanın yeni bir bankacılık modelinin kurulmasında bir basamak oluşturmasını ve yeni çalışmalara kapı aralamasını temenni ediyorum.

Bu kitap “İslami Bankacılığa Stratejik Bir Bakış: Sosyal Bankacılık Önerisi” başlıklı doktora tez çalışmasından kitaplaştırılmıştır. Bu çalışmada yardımlarını esirgemeyen, değerli görüşleriyle ufku açan tez danışmanım sayın Prof. Dr. Serhat YÜKSEL hocam başta olmak üzere, doktora eğitim sürecinde bana çalışmalarımnda yardımcı olan tüm hocalarıma içten teşekkürlerimi sunarım.

Dr. Fahrettin ÖZDEMİRÇİ
İstanbul, Şubat 2024
fahrettin.ozdemirci@gmail.com

ÖNSÖZ

Faizsiz bankacılık sistemi uzun yıllardır sürekli tartışılan bir konu haline gelmiştir. Bunun öncesinde, faizin tanımı da bu bağlamda sıklıkla tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaların arkasındaki temel neden halihazırda var olan finansal sistemlerin insanları tam anlamıyla mutlu etmemesidir. Bu bahsettiğimiz hususlar bile bu alanda yapılacak bilimsel çalışmalara önemli ölçüde ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Peki gerçekten nedir bu faiz? Faizsiz bankacılık nasıl olmalıdır? Günümüzdeki sistemler neden insanları tam anlamıyla mutlu etmemektedir?

Bunlar gibi sayısız soru günümüzde cevabını aramaktadır. Öte yandan, bu soruların cevaplarının tam anlamıyla verilmemesi de tartışmaların boyutunu iyice arttırmaktadır. Daha önce de dediğim gibi bu problemler ile mücadele etmenin en temel yolu bilimsel çalışmaları arttırmaktadır.

Bu okuyacağınız kitap bahsettiğimiz bu soruların çok büyük bir kısmına cevap bulmanıza yardımcı olabilecek bir eserdir. Fahrettin Özdemirci Bey yıllarını verdiği bu eserde birçok farklı konuya değinmektedir.

Bu kitapta öncelikli olarak faiz kavramı hakkında çok kapsamlı bilgilere erişileceksiniz. Faizin çok farklı tanımları, ilk çağ ve antik çağ medeniyetlerinde faizin durumu, milattan sonraki dönemlerde faize bakış açısı gibi çok önemli konular hakkında bilgi edinebileceksiniz. Bunların yanı sıra, faizin ekonomiye etkileri ve faizsiz bankacılığın finansal istikrara katkıları gibi önemli konular da bu kitabın size kazandırdığı diğer hususlar olacaktır.

Fahrettin Özdemirci Bey ayrıca bu kitapta “sosyal bankacılık” adını verdiği yeni bir bankacılık önerisini de sunmaktadır. Öncelikle şunu söylemek isterim ki bu yeni öneri hali hazırda bildiklerinizden veya tahmin ettiğinizden çok farklı bir sistem. Fahrettin Bey’in bu öneriyi sunabilmek için sayısız kaynak taradığına ve bu süreçte çok hassas analizler yaptığına bizzat şahidim.

Samimiyetle söylemek isterim ki bu yeni bankacılık önerisini okuduktan sonra sizlerde birtakım etkiler bırakacaktır. Başka bir ifadeyle bu kitabı okuduktan sonra sürecin bakış açınızda farklılıklar olacağına inanmaktayım. Bunların yanı sıra, bu kitap ayrıca bundan sonra gerçekleştirilecek birçok çalışmaya da ışık tutacaktır.

Elde ettiğiniz bu çok değerli kitabın sizlere de faydalı olmasını dilerim.

Saygılarımla,

Prof. Dr. Serhat Yüksel
İstanbul Medipol Üniversitesi Öğretim Üyesi
04.12.2023 - İstanbul

İSLAMİ BANKACILIĞA STRATEJİK BİR BAKIŞ: SOSYAL BANKACILIK ÖNERİSİ

ÖZET

Faizsiz bankacılık sistemine dini nedenler, ekonomik nedenler, sosyal nedenler, politik nedenlerden dolayı ihtiyaç olabilir. Faizin mikro ve makroekonomiye olumsuz etkileri nedeniyle faiz oranlarının yüksek olmaması hep arzu edilir. Politik olarak inanç temelli yönetim biçimini tercih etmiş devletler faizli bir sistemden kaçınmak için faizsiz bankacılık sistemine ihtiyaç duyabilirler. Bu nedenle kâr amacı taşımayan faizsiz bir bankacılık “sosyal bankacılık” modeli üzerinde çalışılmıştır. Bu çalışma yapılırken bankacılık ve katılım bankacılığının günümüze kadar geldiği bilgi birikiminden yararlanılmıştır. Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankaları ve katılım bankalarının kesintisiz 16 yıllık verileri üzerine bir dizi istatistiksel analizler yapılmıştır. Faiz kavramı içerisinde bulunan bankanın kâr beklentileri, faaliyet giderleri ve riskleri ayrı ayrı analiz edilmiştir. Bu analizlerde ağırlıklı olarak etkileyen faktörler ve faiz oranlarını etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Böylece faizi zorunlu kılan etmenler ve faiz oranlarına etkileri araştırılmıştır. Bu analizlerden yola çıkarak kâr amacı olmayan faizsiz bir banka modeli önerilmiştir. Bu sistemin çalışabilmesi için öncelikle zekât fonunun bulunması, sosyal bankacılık için yasal mevzuatın izin vermesi, bankanın çalışma usul ve esaslarının bir üst kurul tarafından düzenlenmesi, yetkilendirilmesi, faaliyet izni verilmesi ve denetlenmesi gerekmektedir. Çalışma tamamen faizsiz bir banka modeli üzerine bir çalışma olması nedeniyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Ancak faizsiz bir bankanın faizsiz ekonomik sistem içerisinde ve ekonomik sistemin bu modelini destekleyecek unsurlarla donatıldığında mümkün olabileceğini de unutmamak gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler; faizsiz bankacılık, faizin tarihçesi, karz-ı hasen, riba, sosyal bankacılık

A STRATEGIC OVERVIEW OF ISLAMIC BANKING: A SOCIAL BANKING PROPOSAL

ABSTRACT

The interest-free banking system may be needed for religious, economic, social, or political reasons. Due to the negative effects of interest on micro and macro economy, it is always desirable that interest rates are not high. States that have politically preferred faith-based management may need an interest-free banking system to avoid an interest-based system. For this reason, a non-profit interest-free banking “social banking” model has been studied. While conducting this study, the knowledge of banking and participation banking has been used. A series of statistical analyzes have been made on the uninterrupted 16-year data of deposit banks and participation banks operating in Turkey. The profit expectations, operating expenses and risks of the bank, which is included in the concept of interest, are analyzed separately. In these analyzes, the factors affecting profitability and the factors affecting interest rates are emphasized. Thus, the obligatory interest rates and their effects on interest rates were investigated. Based on these analyzes, a non-profit interest-free bank model is proposed. In order for this system to work, first of all, it is necessary to have a zakat fund, to allow the legal legislation for social banking, to regulate the working procedures and principles of the bank, to be authorized, to give an operating permit and to be audited by a higher board. The study differs from other studies as it is a study on a completely interest-free bank model. However, it should not be forgotten that an interest-free bank is possible within the interest-free economic system and when equipped with elements to support this model of the economic system.

Keywords; interest-free banking, history of interest, karz-ı hasen, riba, social banking

İÇİNDEKİLER

YAZARIN ÖNSÖZÜ	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İSLAMİ BANKACILIĞA STRATEJİK BİR BAKIŞ: SOSYAL BANKACILIK ÖNERİSİ.....	viii
ÖZET	viii
A STRATEGIC OVERVIEW OF ISLAMIC BANKING: A SOCIAL BANKING PROPOSAL.....	ix
ABSTRACT	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xvi
ŞEKİLLER ve EKLER LİSTESİ.....	xviii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xx
GİRİŞ	xxiii
 1. BÖLÜM	1
FAİZ KAVRAMI ve TARİHTE FAİZ.....	1
 1.1. Faizin Tanımı	1
1.1.1. Faiz ve Riba Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar	2
1.1.2. Faiz ve Borç İlişkisi.....	5
 1.2. Faizin Tarihi	6
1.2.1. İlk Çağ ve Antik Çağ Medeniyetlerinde Faiz	6
1.2.1.1. Sümer, Babil ve Asur Döneminde Faiz	6
1.2.1.2. Antik Yunanda Faiz	9
1.2.1.3. Antik Roma’da Faiz	11
1.2.1.4. Antik Mısır’da Faiz	12
1.2.1.5. Antik Çin’de Faiz	14
1.2.1.6. Eski Türklerde Faiz	16
1.2.1.7. Hint Medeniyetinde Faiz.....	16
1.2.1.8. Budizm’de Faiz	18
1.2.1.9. Erken Dönem Yahudilikte Faiz	19
1.2.2. Milattan Sonraki Dönemlerde Faiz	20
1.2.2.1. Hz. İsa Döneminde Faiz	20
1.2.2.2. İslam’dan Önce Mekke’de Cahiliye Döneminde Faiz	22
1.2.2.3. Osmanlı Döneminde Borç Verme ve Faizli İşlemler	22

2. BÖLÜM	24
FAİZİN EKONOMİYE ETKİLERİ ve FAİZSİZ BANKACILIK.....	24
2.1. Mikroekonomi Açısından Faizin Ekonomiye Etkileri	24
2.1.1. Tüketici Davranışlarına Etkisi	24
2.1.2. Üretici Davranışlarına Etkisi	25
2.1.3. Piyasalara Etkisi	26
2.1.4. Fiyatların Oluşumuna Etkisi	26
2.1.5. Kaynak Dağılımına Etkisi	26
2.2. Makroekonomi Açısından Faizin Ekonomiye Etkileri	26
2.2.1. Gelir ve İstihdam Düzeyine Etkileri	27
2.2.2. Fiyat İstikrarına Etkileri (Enflasyona Etkileri)	28
2.2.3. Ekonomik Büyümeye Etkileri	28
2.2.4. Bütçeye Etkileri	29
2.2.5. Dış Açıklara Etkileri	29
2.3. Faiz Oranlarına Etki Eden Mikro ve Makro Faktörler	29
2.3.1. Faiz Oranlarına Etki Eden Mikro Faktörler	30
2.3.1.1. Geri Ödememe Riski Sorunu	30
2.3.1.2. Paranın Elden Çıkarılması Nedeniyle Kaçırılan Fırsatların Gerçek Zaman Değeri Sorunu	30
2.3.1.3. Ücretsiz veya Düşük Ücretli Verilen İşletme Giderleri Sorunu	30
2.3.1.4. Likidite Riski	31
2.3.1.5. Kur Riski	31
2.3.1.6. Yönetim Riski	32
2.3.2. Faiz Oranlarına Etki Eden Makro Faktörler	32
2.3.2.1. Enflasyon Riski	32
2.3.2.2. Politik Risk	32
2.3.2.3. Piyasa/Politika Faiz Oranları	33
2.3.2.4. Diğer Riskler	33
2.4. Faizsiz Sistem	34
2.4.1. Faizsiz Sistemin Tanımı	34
2.4.2. Faizsiz Sistemin Gerekliliği	36
2.5. Mevcut Faizsiz Bankacılık Sistemi	36
2.5.1. Faizsiz Bankacılığın Tarihçesi	36
2.5.2. Faizsiz Bankacılığı Ortaya Çıkaran Nedenler	37
2.5.2.1. Dini Nedenler	38
2.5.2.2. Ekonomik Nedenler	38
2.5.2.3. Sosyal Nedenler	39
2.5.2.4. Politik Nedenler	39

2.5.3. Katılım Bankalarında Fon Toplama Yöntemleri	39
2.5.3.1. Özel Cari Hesaplar	39
2.5.3.2. Katılma Hesapları.....	39
2.5.3.3. Birikimli Katılma Hesapları.....	40
2.5.4. Faizsiz Bankacılıkta Fon Kullandırma Yöntemleri	40
2.5.4.1. İcara (İjarah-Finansal Kiralama):	40
2.5.4.2. Muşaraka (Sermaye Ortaklığı):.....	40
2.5.4.3. Mudaraba (Emek-Sermaye Ortaklığı).....	41
2.5.4.4. Murabaha.....	41
2.5.4.5. Sukuk (Kira Sertifikası).....	41
2.5.4.6. Selemler.....	41
2.5.4.7. İstisna	42
2.5.4.8. Tavaruk	42
2.5.4.9. Karz-ı Hasen.....	42
2.5.4.10. Menâfaa.....	42
2.5.4.11. Müsâveme	43
2.5.4.12. Musakat-Muzaraa.....	43
2.5.4.13. İsticrar	43
2.5.4.14. Tekafül (İslami Sigortacılık)	43
2.5.4.15. Kredi Kartı (Murabaha Kart)	43
2.5.4.16. Gayri Nakdi Krediler	43
2.5.4.17. Türev işlemler	44
2.5.5. Faizsiz Bankacılığın Finansal İstikrara Katkıları	44
2.5.5.1. Üretim Hacminin Arttırılması	45
2.5.5.2. Finansal Sistemdeki Likiditenin Arttırılması	45
2.5.5.3. İstihdamın Arttırılması	46
2.6. Sosyal Bankacılığa Duyulan İhtiyaç.....	46
3. BÖLÜM	49
MEVDUAT BANKALARI VE KATILIM BANKALARI İÇİN BANKA	
KARLILIKLARINA VE FAİZ / KAR PAYI ORANLARINA ETKİ EDEN	
DEĞİŞKENLER	49
3.1. Mevduat Bankalarında Risklerin Karlılık Üzerindeki Etkisinin Araştırılması: Panel Regresyon Yöntemi.....	50
3.1.1. Aktif Karlılığının Hesaplanması Ve Türkiye’deki Bankalar Yönünden Karşılaştırılması.....	52
3.1.1.1. Mevduat Bankalarında Risklerin Aktif Karlılık Üzerindeki Etkisinin Araştırılması: Panel Regresyon Yöntemi.....	55
3.1.1.2. Katılım Bankalarında Risklerin Aktif Karlılık Üzerindeki Etkisinin Araştırılması: Panel Regresyon Yöntemi.....	61
3.1.2. Özkaynak Karlılığı	65
3.1.2.1. Mevduat Bankalarının Özkaynak Karlılığı Panel Regresyon Analizi.....	65
3.1.2.2. Katılım Bankaları Özkaynak Karlılığı Panel Regresyon Analizi.....	70

3.2. Enflasyonun Kâr payı/Katılım Payı Oranları Üzerindeki Etkisi.....	72
3.3. Enflasyonun Mevduat Faizi/Kredi Faizi Oranları Üzerindeki Etkisi.....	74
3.4. USD Döviz Kurları Değişim Oranlarının Kâr payı/Katılım Payı Oranları Üzerindeki Etkisi	76
3.5. USD Döviz Kurları Değişim Oranlarının Mevduat Faizi/Kredi Faizi Oranları Üzerindeki Etkisi	79
3.6. Özsermaye Karlılığının Kâr payı/Katılım Payı Oranları Üzerindeki Etkisi	81
3.7. Özsermaye Karlılığının Mevduat Faizi/Kredi Faizi Oranları Üzerindeki Etkisi	83
3.8. Takipteki Krediler Oranının Kâr payı/Katılım Payı Oranları Üzerindeki Etkisi	85
3.9. Takipteki Krediler Oranının Mevduat Faizi/Kredi Faizi Oranları Üzerindeki Etkisi ...	87
4. BÖLÜM	90
KÂR AMACI BULUNMAYAN FAİZSİZ BANKACILIK MODELİ ÖNERİSİ:	
SOSYAL BANKACILIK.....	90
4.1. Kar Amacı Bulunmayan Fazisiz Sosyal Bankacılık Modelinin Temelleri: Mevduat Bankaları ve Katılım Bankaları İçin Yapılan Analiz Sonuçlarının Değerlendirilmesi	90
4.2. Kâr Amacı Bulunmayan Faizsiz Bankacılık	94
4.3. Sosyal Bankanın Kurucuları	95
4.4. Sosyal Bankacılığın Faaliyet Gelirleri	97
4.5. Sosyal Bankacılığın Faaliyet Giderleri	98
4.6. Tasarruf Sahiplerinin Sosyal Bankayı Tercih Etme Nedenleri	98
4.7. Sosyal Bankacılık Faaliyeti	101
4.7.1. Bireylerin Esas Alındığı Bankacılık Sistemi – Bireysel Sosyal Bankacılık.....	101
4.7.2. Şirketlerin Esas Alındığı Bankacılık Sistemi – Kurumsal Sosyal Bankacılık.....	103
4.7.3. Sosyal Bankacılıktan Fon Kullanabilecekler.....	104
4.7.3.1. Sosyal Bankacılık Sistemine Giriş	105
4.7.3.2. Sosyal Bankacılık Sisteminden Çıkış.....	106
4.7.3.3. Bireysel İhtiyaçların Finansmanı	106
4.7.3.4. Ticaretin Finansmanı.....	107
4.7.3.5. Yatırımların Finansmanı.....	107
4.7.3.6. Ziraatın Finansmanı	107
4.7.3.7. Serbest Meslek Faaliyetlerinin Finansmanı	107
4.7.4. Yönetim	108
4.7.5. Sürdürülebilirlik için sermayenin aşınmasını önleyici model önerileri	108
4.7.6. Sisteme Varlık Yatırma Yöntemi	109
4.7.7. Sistemden Borç Kullanma Yöntemi	110
4.8. Faizsiz Bankacılık Sistemi İçin Sermaye Modeli Önerileri	110
4.8.1. Vakfedilen Paralar (Hayır Fonları)	111

4.8.2. Vakfedilen Gayrimenkuller (Vakıflar)	111
4.8.3. Karz-ı Hasen Fonları	111
4.8.4. Refah (Varlık) Fonları.....	112
4.8.5. Tekafül/Sigorta ve Reasürans Fonları.....	112
4.8.6. Katılım Bankalarında ve Sosyal Bankacılıkta Uzun Süre İşlem Görmeyen Hesaplardaki Varlıklar	113
4.8.7. Kâr Amacı Olmadan Kullandırılan Fonlar (Sermaye Dışı Kullandırılacak Fonlar)	113
4.8.8. Diğer Sosyal Fonlar	113
4.8.9. Emeklilik Fonları, Yardımlaşma ve Emeklilik Sandıkları	114
4.8.10. Kayımlık Fonları	114
4.8.11. Organize Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Ticaret Borsaları, Meslek Odaları ...	115
4.9. Zekât Fonları.....	115
4.10. Türkiye’de Zekât Potansiyeli	117
4.11. Faizsiz Bankacılık Sistemi İçin Kullandırılacak Fonlar	122
4.11.1. Varlıklarını Güvende Saklamak İsteyenler	122
4.11.2. Sosyal Sorumluluk Amacıyla Varlıklarını Yatıranlar.....	123
4.11.3. İnancı Gereği Karz-ı Hasen Amacıyla Varlıklarını Yatıranlar	123
4.11.4. Gelecekte Kredi Temin Etmek Amacıyla Varlıklarını Yatıranlar.....	124
4.11.5. Yatırım Fırsatları Doğana Kadar Varlıklarını Yatıranlar.....	124
4.11.6. Varlıklarının Tutarının Bilinmemesi Güvencesiyle Yatıranlar.....	124
4.12. Sosyal Bankacılık Modelinde Olası Finansal Sorunlar ve Öneriler	125
4.12.1. Enflasyon Sorunu.....	125
4.12.2. Döviz ve Kıymetli Maden Değer Sorunu	126
4.12.3. Geri Ödememe Riski Sorunu.....	127
4.12.4. Paranın Elden Çıkarılması Nedeniyle Kaçırılan Fırsatların Gerçek Zaman Değeri Sorunu.....	128
4.12.5. Ücretsiz veya Düşük Ücretli Verilen İşletme Giderleri Sorunu	129
4.12.6. Likidite Riski	130
4.12.7. Faiz Riski	131
4.12.8. Kur Riski	132
4.12.9. Sermaye Yeterliliği Riski.....	133
4.12.10. Politik Risk	135
4.12.11. Yönetim Riski.....	135
4.12.12. Diğer Riskler	136
SONUÇ.....	138
KAYNAKÇA.....	143
EKLER.....	164

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Faiz Oranını Oluşturan Bileşenler	5
Tablo 2: İlk Çağ Medeniyetlerinde Faiz Oranları	8
Tablo 3: 16. Yüzyılda İstanbul Üsküdar Para Vakıfları Kredi Tablosu	23
Tablo 4: 1456-1596 Yılları Para Vakıfları Tahrir Defteri Kayıtları.....	23
Tablo 5: Değişkenler Listesi	52
Tablo 6: EvIEWS Mevduat Bankaları Aktif Karlılığı Panel Regresyon Sonucu	56
Tablo 7: EvIEWS Mevduat Bankaları Aktif Karlılığı Panel Regresyon Hausman Testi Sonucu.....	57
Tablo 8: EvIEWS Mevduat Bankaları Aktif Karlılığı Panel Regresyon Rastgele Model Sonucu.....	58
Tablo 9: EvIEWS Katılım Bankaları Aktif Karlılığı Panel Regresyon Modeli Sonucu.....	62
Tablo 10: EvIEWS Mevduat Bankaları Özkaynak Karlılığı Panel Regresyon Rastgele Model Sonucu.....	65
Tablo 11: EvIEWS Mevduat Bankaları Özkaynak Karlılığı Panel Regresyon Hausman Testi Sonucu.....	66
Tablo 12: EvIEWS Mevduat Bankaları Özkaynak Karlılığı Panel Regresyon Rastgele Model Sonucu.....	67
Tablo 13: EvIEWS Katılım Bankaları Özkaynak Karlılığı Panel Regresyon Model Sonucu.....	70
Tablo 14: Enflasyonun katılım bankaları kâr payı oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi	73
Tablo 15: Enflasyonun katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi	74
Tablo 16: Enflasyonun mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi.....	75
Tablo 17: Enflasyonun mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi	76
Tablo 18: USD döviz kurlarının katılım bankaları kâr payı oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi	77
Tablo 19: USD döviz kurlarının katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi	78
Tablo 20: USD döviz kurlarının mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi	79
Tablo 21: USD döviz kurlarının mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi	80

Tablo EvIEWS Programı ile oluşturulmuştur.	80
Tablo 22: Özsermaye karlılığının katılım bankaları kâr payı oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi	81
Tablo EvIEWS Programı ile oluşturulmuştur.	81
Tablo 23: Öz sermaye karlılığının katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi	82
Tablo 24: Özsermaye karlılığının mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi	83
Tablo 25: Özsermaye karlılığının mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi	84
Tablo 26: Takipteki kredilerin katılım bankaları kâr payı oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi.....	85
Tablo 27: Takipteki kredilerin katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi	86
Tablo 28: Takipteki kredilerin mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi	87
Tablo 29: Takipteki kredilerin mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi	88
Tablo 30: Varlıkların Bankaya Yatırılma Nedenleri	99
Tablo 31: Mevduatların ve Kredilerin Vadelerine Göre Dağılımı	100
Tablo 32: Konvansiyonel Sigorta ile Tekafül Sigortası Arasındaki Farklar	112
Tablo 33: Ülkelerin Zekât Fonu Uygulamaları	116
Tablo 34: Türkiye’de Servet Dağılımı 2021:	118
Tablo 35: Küresel Zenginlik Raporu Türkiye İçin 2021 – Toplam Servet	118
Tablo 36: Küresel Zenginlik Raporu Türkiye İçin 2021 – Kişibaşı Servet	118
Tablo 37: Küresel Zenginlik Raporu 2021 – Toplam Servet	119
Tablo 38: Türkiye’de En Yüksek Servete Sahip %10’un Toplam Serveti ve Zekât Potansiyeli.....	119
Tablo 39: İkinci Hesaplama Yöntemi – Zekât Potansiyeli.....	119
Tablo 40: GSYH Üzerinden Zekât Potansiyeli Hesaplaması (TL).....	120
Tablo 41: Türkiye 2021 Yılı Forbes ilk 100 Serveti	120
Tablo 42: Türkiye’de 2021 yılı Zekât Potansiyeli	121
Tablo 43: Risk Merkezi Verilerine Göre Bankalarda Tasfiye Olunacak Alacaklar.....	122
Tablo 44: Basel II Uzlaşısı ve Basel III Kriterlerine Göre Oranlar	134
Tablo 45: Riskler Tablosu	136

ŞEKİLLER ve EKLER LİSTESİ

Şekil 1: Mevduat bankalarında aktif karlılığını etkileyen faktörler.....	60
Şekil 2: Değişkenlerin bankalara göre grafiksel dağılımı.....	61
Şekil 3: Katılım bankalarında aktif karlılığını etkileyen faktörler.....	64
Şekil 4: Değişkenlerin katılım bankalarına göre grafiksel dağılımı.....	64
Şekil 5: Mevduat bankalarında özkaynak karlılığını etkileyen faktörler.....	69
Şekil 6: Değişkenlerin bankalara göre grafiksel dağılımı.....	69
Şekil 7: Katılım bankalarında öz kaynak karlılığını etkileyen faktörler.....	71
Şekil 8: Değişkenlerin katılım bankalarına göre grafiksel dağılımı.....	72
Şekil 9: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre enflasyonun katılım bankaları kâr payı oranları üzerindeki etkisi.....	73
Şekil 10: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre enflasyonun katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi.....	74
Şekil 11: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre enflasyonun mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi	75
Şekil 12: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre enflasyonun mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi.....	76
Şekil 13: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre USD döviz kurları değişim oranlarının katılım bankaları kar payı oranları üzerindeki etkisi	77
Şekil 14: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre USD döviz kurları değişim oranlarının katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi	78
Şekil 15: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre USD döviz kurları değişim oranlarının mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi	80
Şekil 16: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre USD döviz kurları değişim oranlarının mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi.....	80
Şekil 17: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre öz sermaye karlılığının katılım bankaları kar payı oranları üzerindeki etkisi.....	82
Şekil 18: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre öz sermaye karlılığının katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi	82
Şekil 19: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre öz sermaye karlılığının mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi.....	84
Şekil 20: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre öz sermaye karlılığının mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi	85
Şekil 21: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre takipteki kredilerin katılım bankaları kar payı oranları üzerindeki etkisi.....	86

Şekil 22: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre takipteki kredilerin katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi	87
Şekil 23: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre takipteki kredilerin mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi.....	88
Şekil 24: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre takipteki kredilerin mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi	89
Şekil 25: Sosyal Bankacılığın Kurucuları.....	96
Şekil 26: Sosyal Bankacılığın Faaliyet Gelirleri.....	97
Şekil 27: Sosyal Bankacılığın Faaliyet Giderleri.....	98
Şekil 28: Sosyal Bankacılığa Yatırılan ve Kullandırılan Fonlar	100
Ek 1: Mevduat Bankaları Veri Seti Başlıkları	164
Ek 2: Katılım Bankaları Veri Seti Başlıkları	166
Ek 3: Veri Seti Başlıkları ve Literatür Taraması	167

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AS: Toplam Arz Eğrisi

AD: Toplam Talep Eğrisi

ATM: Automatic Teller Machine – Otomatik Para Çekme Makinesi

BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu

BIS: Bank for International Settlements- Uluslararası Ödemeler Bankası

BIST: Borsa İstanbul

EFT: Electronic Funds Transfer – Elektronik Fon Transferi

FED: Federal Reserve Board- ABD Merkez Bankaları Sistemi

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

GVK: Gelir Vergisi Kanunu

IB: İslami bankalar

IS: Farklı Faiz Düzeylerinde Mal Piyasasında Dengeyi Sağlayan Milli Gelir Düzeylerinin Geometrik Yeri

KMH: Kredili Mevduat Hesabı

KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükte İşletmeler

LM: Farklı Milli Gelir Düzeylerinde Para Piyasasında Dengeyi Sağlayan Faiz Oranlarının Geometrik Yeri

Md: Madde Numarası

M.Ö.: Milattan Önce

M.S.: Milattan Sonra

NZF: İngiltere’de Ulusal Zekât Fonu (National Zekât Foundation)

OECD: Organisation for Economic Cooperation and Development- Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü

ö: Ölüm Tarihi

PPK: Para Politikası Kurulu

R.G.: Resmî Gazete

ROA: Ortalama Aktif Karlılığı

ROE: Ortalama Özkaynak Karlılığı

s.: Sayfa

S.K.: Sayılı Kanun

SYR: Sermaye Yeterlilik Rasyosu

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

TBB: Türkiye Bankalar Birliği

TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TMSF: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TKBB: Türkiye Katılım Bankaları Birliği

TOBB: Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliği

USD: Amerikan Doları

VGM: Vakıflar Genel Müdürlüğü

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri

GİRİŞ

Tarih boyunca insanların birikimleriyle ihtiyaçlarını karşılamak için sahip oldukları değişime konu varlıklar aynı anda hazır olmamıştır. İhtiyaçları, sahip oldukları değişime konu varlıklarından önce ortaya çıktığı dönemlerde borçlanma gereksinimi doğmuştur. Borçlanmanın üçüncü kişiden yapılması durumunda bu borcun ilave bir bedel karşılığı mı yoksa ilave bir bedel olmaksızın mı verildiği konusu faiz kavramını ortaya çıkarmıştır. Zamanla finansal kurumların oluşması ve yaygınlaşması ile her türlü finansal hizmetin ve finansal risklerin faiz oranını etkileyen bir değişken olduğu bir döneme girilmiştir. Faiz finansal hizmetlerin fiyatı haline gelmiştir. Semavi dinlerin yasakladığı riba ile finansal hizmetlerin fiyatı olan faiz arasında zamanla kavramsal bir karmaşa oluşmuştur.

İnsanlık tarihinde yazının icadından sonraki dönemdeki borçlanma işlemleri hakkında yazılı kaynaklara ulaşılabilir. Hitit, Akad, Asur, Babil dönemi ve akabinde Antik Yunan, Antik Roma, Antik Mısır, Hint, Çin, İslam öncesi Arap toplumunda örf ve âdet olarak faize iyi bakılmadığı ancak uygulamada faizin yaygın olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Eski Türklerde Çin etkisinde kalan Uygurlar hariç faizle borç verme ilişkisine rastlanmamaktadır. Eski çağlardan günümüze toplumların faizle sürekli bir mücadelesi olmuştur.

Faizin ekonomiyi etkileri faizden neden kaçınılması gerektiğinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Faizin hem bireylerin ekonomisine hem de toplumun ekonomisine olumsuz etkileri bulunmaktadır. Faizsiz bankacılık sadece faizin ekonomiye olumsuz etkileri nedeniyle değil, inanç temelli yaklaşımın da zorunlu gördüğü bir sistemdir.

Günümüzde faaliyet gösteren katılım bankaları işlemlerinde faiz almamayı amaç edinmişlerdir. Ancak faaliyetlerini fiyatlarlarken topladıkları mevduatları kâr payı ile verdikleri kredileri katılım payını oranları ile fiyatlamaktadırlar. Bu fiyatlama son dönemlerde mevduat bankacılığının hesaplama yöntemiyle o kadar örtüşmüştür ki bu benzerlik esaslı eleştirilere sebep olmuştur. Bu çalışmada ilave bir bedel ödemeksizin borçlanmanın mümkün olabileceği kâr amacı taşımayan faizsiz bir bankacılık “sosyal bankacılık” modeli üzerinde çalışılmıştır. Bu çalışma yapılırken bankacılık ve katılım bankacılığının günümüze kadar geldiği bilgi birikiminden yararlanılmıştır.

Faize sebep olan etkenlerin ortadan kaldırılmasının faizsiz borç veren bankacılık sistemine olanak verip vermeyeceği araştırılması gereken bir konudur. Bu düşünce ile kâr amacı taşımayan faizsiz bir borç verme modelinden yola çıkılarak “sosyal bankacılık” modeli üzerinde çalışıldı. Modelin oluşumunda mevduat bankaları ve katılım bankalarında karlılığı etkileyen unsurlar, bankacılık riskleri ile oranları etkileyen unsurların elimine edilmesine yönelik ekonometrik model çalışması yapılmıştır.

Mevduat bankalarında faiz olgusuna etki eden giderleri, kâr beklentilerini ve riskleri araştırarak, bunları elimine ederek ve içinde ribanın da olmadığı bir bankacılık modeli üzerinde çalışıldı. Bu modelin olmazsa olmaz ilk unsuru zekât fonudur. Zekât fonunun bulunmadığı bir ortamda bu modelin çalışması düşünülemez. İkinci olarak bu bankayı kuran sermaye

sahipleri koydukları sermayeyi insanların faizsiz olarak krediye ulaşabilmelerini sağlamak için koymaktadırlar. Sermayedarların amacı sosyal bir amaçtır. Kâr amacı hiçbir zaman bu sistemde söz konusu değildir. Sistemin işleyişinde varlıklar havuz şeklinde yönetilmez. Sisteme konulan sermayenin kredi olarak kullanılacak kısmı altına çevrilir. Altın olarak borç verilir ve altın olarak tahsil edilir. Sisteme para yatıranlar ise altın, gümüş, döviz veya yerli para cinsinden varlıklarını yatırabilirler. Ancak bu varlıklar yatırıldıkları cins ve vadenin aynıyla faizsiz olarak kredi olarak dağıtılır. Sistemde geri ödememe riski bulunmamaktadır. Sistem zekât nisabı kadar varlığı olmayan bir başka deyişle zekât almaya muhtaç kişilere borç vermez. Borçlanma mali yeterliliğine sahip kişiler ödeme güçlerine ve servetlerine göre sistemden kredi kullanabilir. Hiçbir kimse bankanın sermayesinin belli bir oranından fazlasını da kredi olarak kullanamaz. Önerilen sistem sermayedarları, kuruluş amacı, çalışma mantığı, kuralları, işleyişi yönünden tamamen farklılık arz etmektedir. Banka için en önemli husus işletme giderlerini karşılayabilecek kadar asgari gelire sahip olması, kuruluş sermayesini işletme giderleriyle eritmemesidir. Banka kuruluş sermayesini karşılıksız olarak kuruculardan ya da bu sisteme inananlardan gelecek bağışlarla güçlendirerek devam ettirebilecektir.

Çalışmada ayrıntılı bir şekilde bu modelin gerekleri, sermayesi, işleyişi, modelin içinde yer alacaklar, modelin risklere karşı durumu, modelin çalışma mantığı, modelin güçlü ve zayıf yönleri ortaya konulmuştur.

1. BÖLÜM

FAİZ KAVRAMI ve TARİHTE FAİZ

1.1. Faizin Tanımı

Kapitalist ekonomi ile İslam ekonomisinin ayrıştıkları en temel noktalardan birisi faizdir (Kazancı, 2016). İslam ekonomisi menkullerin, madenlerin ve paranın zaman değerini yasaklar. Gayrimenkullerin ve amortismanı tabi malların ise kiralanması ve kullanılması karşılığında ise zaman değerini ticaret sayar. Kapitalist ekonomide eşyanın, madenlerin veya paranın zaman değeri var kabul edilir. Bunların kullanılmaları “yıpranmasalar bile zamana bağlı olarak bir getiriye tabi olmalıdır.” görüşünü savunur (Sadr, 1979).

Altın ve gümüş gibi madenleri, arpa, buğday, hurma vb. diğer ürünleri ve paranın zaman değeri konusu faiz kavramını açıklarken üzerinde durulması gereken en önemli husustur. Para; hesap ve değer birimi, değişim aracı, değer biriktirme aracı ve politika aracıdır (Sebahattin, 2020). Altın para veya altın gümüş paralar mal paradır. Hem maden değeri vardır hem de para fonksiyonu vardır. İtibari para ve kaydi para maddi anlamda mal kabul edilmez (Şıklar, 2009). Para veya altın gümüş gibi kıymetli maden ya da para dışında mal olarak kabul edilen arpa, buğday, hurma, tuz gibi ürünler için bunların zaman değeri yani bunlardan belli bir süre mahrum kalmanın karşılığı veya bunlara zamanından önce sahip olmanın maliyeti faiz kavramı içinde yer almaktadır (Bayındır, 2007). Bu beklemenin veya erteleme- nin mükâfatı faizdir. Belli bir dönem likiditeden vazgeçmenin mükâfatıdır (Keynes, 2010). Bugün ihtiyacı olan ancak elinde yeteri kadar parası olmayan birisi, biraz bekleyip parasını biriktirerek gelecekte ihtiyacını karşılamak yerine borçlanarak ihtiyacını bugün karşılayıp, gelecekteki gelirini bugün tüketmeyi tercih edebilir. Gelecekteki bu tüketimini öne alarak bugün tüketmenin de bedeli faizdir (Sarıaslan & Erol, 2014).

Faiz kullanıldığı yere göre değişik isimler altında sınıflandırılmaktadır. Bankalar tasarruf sahiplerine paraları karşılığı mevduat ve fon kullananlardan talep edilen kredi olmak üzere iki çeşit faiz kullanmaktadır. Hazinesin devlet tahvili ve hazine bonusu karşılığında ödediği faize hazine faizi denir. Gösterge faizi ise üç veya altı ayda bir kupon ödemeli vadesine iki yıl kalmış ve ikincil piyasada en çok işlem gören devlet tahvilinin faizidir. Politika faizi, gecelik faiz, geç likidite faizi Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının en çok kullandığı faiz türleridir. Politika faizi bir hafta vadeli repo işlemlerine uygulanan faizdir. Gecelik faiz gecelik borç almak ve vermek isteyen bankalara uygulanan faizdir. Geç likidite faizi ise gün sonunda hesapları kapatmada veya ödeme yapmada sıkıntı çeken bankaların aldıkları fon karşılığında ödedikleri tutardır (Dinçer & Yüksel 2018).

1.1.1. Faiz ve Riba Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

İslam ıslahında faiz yerine riba kavramı kullanılır. Riba Türkçe’ye faiz olarak tercüme edilir. Ödünç işlemlerinde ve alışverişte karşılığı bulunmayan hakiki veya hükmi fazlalık olarak tanımlanır (TDV İslam Ansiklopesidisi, Faiz, 2008). Faiz kavramı aslında İslam iktisadındaki riba kavramını ifade edip etmediğini konusu tartışılmıştır. Çağdaş dönemde, birtakım ekonomik gerekçelerle Kur’an’da yasaklanan ribanın faiz ile eş anlamlı olmadığı ileri sürülmüştür (Durmaz, 2020). Bu sorunun cevabını tam olarak verebilmek için hem riba kavramını hem de faiz kavramını daha açık bir şekilde bileşenlerine ayırmak gerekir.

Paranın zaman değeri enflasyon ve geri ödememe riskini de kapsayan bir fırsat maliyetidir ve genellikle yıllık nominal (cari) faiz oranı ile belirlenir. Şu anda harcayabileceği “P” miktar parasını harcamayarak bir yıl sonra harcamak için bankaya “r” faiz oranı üzerinden yatıran bir kişinin yılsonunda “ $F = (P + (P \times r))$ ” kadar parası olacaktır. “F” bir yıl sonra bankanın “P” miktar paranın “r” faiz oranından bir yıl sonra gelecekteki değeridir. Bileşik faiz ise yılsonunda elde edilen faizin anaparaya eklenerek izleyen yılda bir önceki yıl elde edilen faizin de faizinin hesaplanmasıdır. Bir sonraki yıl ilk yılın faizi, ilk yılın faizinin faizi ve ikinci yılın faizi de anaparaya eklenir. Sonraki yıllarda faizler ve faizlerin faizleri eklene eklene yıllık faiz hesaplanır (Sarıaslan & Erol, 2014).

Nominal faiz oranı temel olarak: “ekonomideki enflasyon oranı (e)”, geri ödememe risk primi (d)” ve paranın elden çıkarılması nedeniyle kaçırılan fırsatların gerçek zaman değerini (z)” belirten üç bileşenin fonksiyonudur. Nominal faiz formülü bu şekilde ifade edilebilir. $P(1+r) = P(1+e)(1+d)(1+z)$ Nominal faiz fonksiyonundan enflasyon etkisi arındırılırsa reel faiz oranına ulaşılabılır. Bir başka ifade ile reel faiz enflasyondan arındırılmış faiz oranıdır. $P(1+d)(1+z)$ reel faiz oranını vermektedir. Enflasyonun sıfır olduğu ve geri ödememe risk priminin (hazine bonusu gibi) de sıfır olduğu bir ortamda nominal faizle reel faiz birbirine eşit olur. Bu durumdaki faiz aslında aynı zamanda riba ile yüzde yüz örtüşmektedir.

Riba kavramı enflasyonu kapsamamaktadır. Alınan borç aynıyla ödenmelidir. Ne eksik ne de fazla. Bu konuda ne aldatan olun ne de aldanan olun hükmü belirleyicidir. (Erman, 2019). Bankacılıkta kullanılan yukarıda saydığımız üç unsurun yanında sermayedarların kâr payı beklentileri, hissedarların kâr payı beklentileri, personel giderleri, kira giderleri, vergi yükü, işletme giderleri gibi hususlar da faiz oranlarının içerisinde yer almaktadır. Toplanan mevduata verilen faiz oranlarını bu kalemler negatif yönlü etkilerken, kredi faiz oranlarını bu kalemler pozitif yönlü etkilemektedir.

Türkiye’de yaygın olan bir diğer uygulamada hizmetlerin maliyetlerinin geçişkenliğidir. Bundan kastımız Türkiye’de bankalar müşterilerinin bankamatik işlemlerinden, internet bankacılığı işlemlerinden, paralarını saklamalarından, kredi kartlarından, havalelerinden hatta EFT işlemlerinden hiç ücret almamakta veya çok cüzi ücretler almaktadırlar. Ancak bu hizmetlerin verilmesi ve sürdürülmesi için bilgi işlem, elektrik, kira, personel vb. birçok gidere katlanılmaktadır. Bu ücretsiz verilen hizmetler de bir maliyet unsuru olarak mevduat faizlerine negatif yönlü, kredi faiz oranlarına da pozitif yönlü etki etmektedir.

Faiz fonksiyonuna her bir kalemi ayrı ayrı yazmak yerine bu kalemleri paydaşların kâr beklentisi $(1+k)$ ve ücretsiz veya düşük ücretli verilen işletme giderleri $(1+g)$ şeklinde ekleyelim. $P(1+r) = P(1+e) (1+d) (1+z) (1+k) (1+g)$ Bu faiz formülünde son iki kalemin de İslam dininin yasakladığı riba kavramı içerisine girip girmediğinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. İlke olarak sermayedarların kâr beklentisi paranın bir nevi mal gibi alınıp satılması ve bu alım satıma kâr eklenen tutar olarak değerlendirilmektedir. Burada zamana bağlı ve zamanla orantılı bir kâr beklentisi vardır.

Formülde yer alan fiyatlanmayan veya düşük fiyatlanan bankacılık hizmetlerinin verilmesi ve sürdürülmesi için yapılan harcamaların da mevduat ve kredi faiz oranlarını etkilediği görülmekte ve bunun riba ile ilişkisine bakılmalıdır. Ücretsiz veya düşük ücretle verilen hizmetler fiyatlanabiliyorsa hizmetin karşılığı hizmetin alındığı esnada hesaplanmalı ve tahakkuk ettirilmelidir. Bu nedenle, oluşacak maliyetin bir oran olarak faiz denkleminde yer alması dolaylı riba olacaktır ve kişilerin hakkını birbirine geçirecektir. $P(1+r) = P(1+e) (1+d) (1+z) (1+k) (1+g)$ bu faiz formülünde riba ile kapsamına giren unsurlar görüşümüze göre $P(1+r) = P(1+d) (1+z) (1+k) (1+g)$ unsurlardır.

Geri ödememe risk primi (d) , bu konuda oluşturulacak sigorta sistemiyle elimine edilip ya da devletin belirlediği asgari şartları sağlayan krediler için devletçe güvence altına alınarak sıfırlanabilmektedir. Paranın elden çıkarılması nedeniyle kaçırılan fırsatların gerçek zaman değerini (z) her ne şekilde olursa olsun bankacılık faaliyeti yapanlar veya borç verenler açısından vazgeçilmesi gereken bir kalemdir. Tartışmasız bir şekilde riba kavramının içine girmektedir.

Ortakların ve paydaşların kâr beklentisi $(1+k)$ paranın zamana bağlı değeri üzerine oran olarak yansıtılamaz. Para mal gibi alınıp satılan veya eşya gibi kullanılarak eskiyen veya makine ve demirbaş gibi amortisman (yıpranma) payı olan veya gayrimenkul gibi faydalanan bir gerçek varlık değildir. Bunların değişim veya tasarruf değerini ifade eden sanal bir şeydir. Sermayedarlar koydukları kâr zarar ortaklığı veya helal sayılan yöntemlerle ticarete ortak/aracı olarak risk içeren ve zamana bağlı sabit ve garanti oran içermeyen bir şekilde kazanmalıdırlar. Kâr beklentisi $(1+k)$ nedeniyle eklenen tutar da riba kavramı içerisinde değerlendirilecektir.

Ücretsiz veya düşük ücretli verilen hizmetler nedeniyle işletme giderlerinin $(1+g)$ faiz oranlarına eklenmesi de riba olarak değerlendirilmelidir. İnsanlar aldıkları hizmetlerin bedelini ödemelidir. Hizmeti alanlarla maliyetine katlananların hem kişi olarak hem de zaman olarak farklılığına sebep olan bu sistem de ribanın içinde değerlendirilmelidir.

Genel yönetim giderleri kapsamında kira giderleri, personel giderleri, demirbaş giderleri, bilgi işlem altyapısı, güvenlik, ATM vb. diğer faaliyet giderleri de $(1+t)$ faiz oranlarının içerisinde yer almaktadır.

Bileşik faiz hesabında ise birinci yılda riba içinde saymadığımız enflasyon $(1+e)$, ikinci yıldan itibaren ve izleyen yıllarda anaparaya eklenen kısmı itibariyle ribanın içerisinde yer alacaktır. İslam iktisadındaki riba ile faiz konusunu bileşenlerine ayırarak kavramsal çerçeveyi oturtmadan bu konudaki kafa karışıklıklarına son vermek mümkün olmayacaktır. Efektif faiz oranı ise katlamalı bileşik faizdir. Şöyle ki yıl içinde bir veya daha fazla dönemsel zaman dilimleri içerisinde faizlerin anaparaya eklenmesi anlamına gelir. İster yılda bir kere olsun isterse yıl içinde de faizler anaparaya tekrar tekrar eklensin veya faiz oranı her yıl bir önceki yılın iki katına çıkarılırsa bunların hepsi kat kat riba kavramının içerisinde değerlendirilebilir.

Bileşik faiz cahiliye dönemindeki kat kat riba olarak ifade edilenden farklıdır. Bileşik faiz ödenmeyen faizin de anaparaya eklenerek aynı oranda faiz hesaplanması iken, cahiliye dönemindeki kat kat faiz her yıl faizin ödenmesi anaparanın ödenmemesi, faiz oranının da izleyen yıllarda bir önceki yılın iki katına çıkmasıdır.

Konuyu biraz daha açarak yukarıdaki faiz fonksiyonunu likidite riski $(1+i)$, vade riski $(1+v)$ ve kur riski $(1+s)$ de faiz fonksiyonuna eklenebilir (Aktaş, 2013). Bu durumda faiz formülümüz $P(1+r) = P(1+e)(1+d)(1+z)(1+k)(1+g)(1+t)(1+i)(1+v)(1+s)$ şeklinde olacaktır. Borçlanmada kullanılan menkul kıymetlerin nakde dönüştürülmesinin kolaylık derecesi de faiz oranını etkileyen bir değişkendir. Bu nedenle faiz fonksiyonunda likidite riski de dikkate alınır. Likidite riskinin $(1+i)$ riba kavramı içerisine girip girmediği konusunda bir çalışma bulunmamakla birlikte görüşümüz zamana bağlı mutlak artışlar nedeni ne olursa olsun riba kavramı içerisine gireceği yönündedir.

Vade riski $(1+v)$ vade uzadıkça borçlanma araçları faiz riskine daha fazla maruz kalmaktadır. Bu nedenle borçlanmanın uzun vadeli olması faiz oranını yukarı doğru çeken bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu risk de riba kavramının içerisinde yer alır.

Hesaplamalarını yabancı para $(1+s)$ üzerinden yapan yatırımcının ödünç verilen para biriminin yabancı para birimine karşı olası değer kaybı riskine karşı talep ettiği risk primi- dir. Bu risk zamana bir yönüyle ülke parasının kıymetinin düşmesi yani enflasyona bağlı bir yönüyle de döviz arz ve talebindeki değişimlere bağlı, bir yönüyle de makroekonomik değişkenlere bağlıdır. Kur riskinin $(1+s)$ faiz oranına etkisinin riba kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği üzerinde de durulmalıdır.

Politik riskler ve diğer riskler de faiz oranlarına etki eden unsurlardır. Bunlar da faiz denkleminde bir belirleyici olarak yer alır. Politik risklerin ve diğer risklerin $(1+u)$ verilen bor- cun geri ödenmesinde fazlalığı oluşturan bir sebep olması bunları da riba kavramı içine alır.

Tablo 1: Faiz Oranını Oluşturan Bileşenler

Faizi Oranını Oluşturan Bileşenler	Açıklaması	Faiz	Riba
(e)	Ekonomideki enflasyon oranı	+	-
(d)	Geri ödememe risk primi	+	+
(z)	Paranın elden çıkarılması nedeniyle kaçırılan fırsatların gerçek zaman değerini	+	+
(k)	Ortakların ve paydaşların kâr beklentisi	+	+
(g)	Ücretsiz veya düşük ücretli verilen hizmetler	+	+
(t)	Genel yönetim giderleri	+	-
(ı)	Likidite riski	+	+
(v)	Vade riski	+	+
(s)	Kur riski	+	+
(u)	Politik riskler ve diğer riskler	+	+

Kaynak: Faiz sütunu; Sarıaslan & Erol (2014) kaynağından derlenmiştir.

Günümüz bankacılık sisteminde faizin bir torba fiyatlama mekanizması olarak kullanılması, paranın zaman değerinin, sermayedarların kâr beklentisinin, bankacılık hizmetlerinin, komisyonların veya ücretsiz verilen hizmetlerin, enflasyonun, tüm risklerin faiz şemsiyesi altında fiyatlanması faiz ile riba arasında farklar oluşturmaktadır. Faizi oluşturan etkenleri bileşenlere ayırarak riba ile faiz arasındaki farkların ve ortak noktaların daha net bir şekilde ortaya konulması gerektiğini belirtmekte fayda vardır.

1.1.2. Faiz ve Borç İlişkisi

İhtiyaçlarla varlıkların aynı anda bir arada bulunamaması borçlanma ihtiyacını doğurmuştur. Gelecekteki varlıklarla şimdiki ihtiyaçların karşılanması olarak da ifade edilebilecek borçlanma, zaman içerisinde bankacılık sisteminin temellerini oluşturmuş ve borçlanmanın bir karşılık beklenerek yapılması faizli işlemleri yaygınlaştırmıştır (Yetiz, 2016).

Beklenen varlıkların zamanında istenilen seviyede gelmemesi veya gelecekteki varlıkların değişik nedenlerle elde edilememesi faizli borç sisteminin borçlu açısında iflasını getirmiştir. Antik Çağlarda bu durum özgürlüğün kaybedilmesi ve köleliğin yaygınlaşması olarak kendini göstermiştir. Faizli borç veren servet sahibi soylular ile faizle borç almak zorunda kalan yoksul halk toplumun sosyal katmanlarını oluşturmuştur. Soyluların servetlerine servet kattığı bir düzenin yanında her geçen gün köleşen yoksul halk olgusu sosyal sorunlara yol açmıştır. Bu süreci ortadan kaldırmak veya yavaşlatmak için zaman zaman faizin yasaklandığı veya belli bir oranla sınırlandırıldığı, faizli borç ilişkisinin yönetilebilir seviyelerde kalmasına çaba sarf edildiği görülmüştür (İldız, 2009).

Faiz yoluyla toplumların iktisadi varlıkları sömürülse de faizin tanımı tam yapılamamakta, iktisadi hayata olumlu katkıları ön plana çıkarılıp olumsuz yönleri tartışılır olmaktan uzaklaştırılmaktadır. Faiz uygulamasının vahametinin fark edilip sorgulanır hale gelmesinin önüne meşruiyet kılıfına büründürülmüş dini, siyasi ve iktisadi nitelikli bariyerler örülmüştür (Ustaoglu & Bayındır, 2020).

Dini argümanlar ve önermeler etrafında şekillenen geçmiş medeniyetlerin çoğu, ahlaki ve normatif olarak faize karşı olumsuz bir tavır takınsa da faizli borç ilişkileri birbirine benzer gerekçelerle zaman içerisinde meşrulaştırılmıştır. Bu meşrulaştırma girişimlerinin temelinde ise iktisadi zorunluluklar ve kaçınılmazlıklar yer almaktadır (Ustaoglu & Bayındır, 2020). İktisadi hayatı var eden temel sorun kıtlık problemidir. Kıtlığın arzuyu değil, arzunun kıtlığı doğurmasının Kitab-ı Mukaddes’in verdiği ilk ekonomik ders olduğu belirtilir (Attali & Günen, 2014). Ya emek ve akıl gibi yetenekler kullanılarak tüketim gücüne kavuşulacak ya da başkalarının birikimleri geçici süreliğine ödünç alınarak, yani borçlanarak bu güç elde edilecektir. Borçlanma seçeneği gündeme geldiğinde tasarruf sahiplerini borç vermeye motive eden güdü aynı zamanda sorunların kaynağıdır. Yardımlaşma ve infak gibi ahlaki değerleri tavsiye eden teoloji öğretiler çoğu zaman iktisadi faaliyetlerin finansmanına yeterli gelecek seviyede motivasyon üretmekten acizdir (Ustaoglu & Bayındır, 2020).

İlk çağlardan itibaren faizli borç vermenin kültürel, dini, hukuki ve iktisadi hayatın içine bu denli girmesi ve kaçınılması zor bir olgu olarak yer alması, faizin tarihsel boyutta incelenmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Bulunan ilk yazılı belgelerden başlayarak Sümer, Babil, Asur, Antik Yunan, Antik Roma, Antik Mısır, Hint, Çin ve Türk Medeniyetleri borçlanma ve faiz ilişkisine bakmadan bugünü anlamak mümkün değildir. İlahi dinlerin faize yaklaşımı ve Orta Çağ Avrupası ile Osmanlı uygulamalarından sonra modern bankacılık ve faizsiz bankacılık tarihi üzerinde durulacaktır.

1.2. Faizin Tarihi

1.2.1. İlk Çağ ve Antik Çağ Medeniyetlerinde Faiz

Faiz kelimesinin Sümer dilindeki anlamına bakıldığında “Máš” buzağı terimi ile aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Antik Mısır’da faiz kelimesi doğum yapmak anlamına gelmektedir. Antik Yunanda sığır yavrularına atfen “Tokos” doğmak anlamında kullanılmaktadır (Goetzmann, 2017). Antik Çin dilinde çocuk anlamı içeren ‘hsi’ kelimesi ve üretmek, üretilen ürün anlamına gelen ‘sheng’ kelimeleri ile ifade edilir (İstekli & Bozik, 2020). İbranicce “Neshek” “ısırık” veya “zehirli yılan ısırığı” anlamında kullanılmaktadır. Aynı zamanda “artırma” ve “lokma” anlamına da gelir. Ayrıca “ribbit” kelimesi de faiz anlamında kullanılmıştır (Ustaoglu, 2020). Arapça’daki karşılığı “riba” olup sözlükte, herhangi bir şeydeki artış ve fazlalığı, mutlak artışı ifade eder. Arapça Lügatta “riba”nın keçinin oğlak doğurması ve keçinin oğlağının ölmesi anlamı da yer almaktadır (Mesud, 2005).

1.2.1.1. Sümer, Babil ve Asur Döneminde Faiz

İlk para kabul edilen “sikke”nin darp edilmesi milattan önce binli yıllara dayanır. Paranın basılmasından 2 bin yıl önce insanlar değişim ekonomisine başlamışlardır. M.Ö. 3 binli yıllarda tapınakların banka gibi ekonomide etkin kurumlarıdır, M.Ö. 2 binli yıllarda Anadolu’da “karum”lardaki (ticaret merkezleri) “bit-karim”ler bilinen ilk bankerlerdir. Bu bankerler sadece faizle borç vermenin dışında, sarraflık, para değiştiren/bozan sikkelerin ayarlarını

kontrol eden, paraları saklayan, paraların birbirlerine göre paritelerini bilen, mezatçılık ve notercilik yapan kişilerdi (İldız, 2013).

Bu nedenle adına bankerlik diyebileceğimiz yeni bir meslek oluştu. Bu gerçekte daha çok tefeciliğe benziyordu ve ipotek altına alınan mülklere karşılık borç veriliyordu. Vade genellikle hasattan önceki bir döneme denk getiriliyor böylece bankerler hiç emek sarf etmeden yoksul halkın sınırlı mülklerini kolaylıkla elde edebiliyorlardı (Uhlig, 1976). Eski Çağ'ın bankerleri genellikle aynı zamanda tüccar kimselerdi. Bunlar hem faizli borç verir hem de ticareti finanse ederler ve bu iş için kimi zaman da çok ortaklı şirketler oluşturlardı (İldız, 2013).

Antik Çağ'ın erken dönem hukuki metinlerinde, adalet ve düzen gibi kavramlara büyük önem verildiği görülmektedir. Dar kapsamlı reformist metinler bu amaca yönelik yaptırımları ele alır. Borç ve faiz işlemleri ile ilgili düzenlemeler geri ödemelerde sorun yaşayan Lagaşlıların, ne kadar arpa borçlu olduklarına ya da borçluları “yıkadığına” yani affettiğine ilişkin düzenlemelere değinir. Ödenmeyen borçlardan ötürü insanların özgürlüklerini kaybettikleri ya da ödemenin gecikmesi halinde hapis cezası gibi yaptırımların uygulandığı görülmektedir (Tosun & Yalvaç, 1989).

Benzer ifadelere Urukagina ve Ur-Nammu kanunlarından sonra yapıldığı tahmin edilen, yazım tarihi ve mekânı tam olarak bilinmeyen “Ana-İttusu Kanunları”nda da rastlanır. Sümer dilinde yazılan hukuki metinler sonraları Asur diline de çevrilir. Asur nüshasında geçen faiz kelimesi, daha çok bir ceza unsuru yani borcun ödenmediği durumlarda üzerine eklenerek sonraki yıla devreden işlemler anlamında kullanılır (Tosun & Yalvaç, 1989).

Hammurabi den önceki Babil dönemine ait Esnunna yasalarının ise günümüze ulaşan faizli kredileri doğrudan konu alan ilk yasal metinler olduğu tahmin edilmektedir (Maloney, 1974). Esnunna yasaları hak ve ödevler bakımından, kısıtlı Sümer dönemi yasal reformlar ile Hammurabi'nin geniş çerçeveli ilk kanun metinleri arasında bir nevi basamak görevi görür ve Hammurabi kanunlarının gelişimini etkiler. Metinlerdeki borç ve faizle ilgili maddeler incelendiğinde faiz oranlarına dair bilgi verici ifadeler rastlanır (Tosun & Yalvaç, 1989). Esnunna Yasalarındaki oranlar Asur dönemi faiz oranlarına kıyasla daha insaflıdır (Weidner, 1950).

Aslında metinlerde oranlarla ilgili çoğu zaman net ifadeler yoktur. Oranlar borca konu olan metaya ve zamana göre değişkenlik gösterebilmektedir. Tarihte 1000 yıl kadar yol vermiş döneminin en etkili hükümetinden olarak kabul edilen Hammurabi yasaları, erken dönem Sümer ve Babil'in hukuki reform örnekleri ile kıyaslandığında ilk geniş kapsamlı yasal düzenlemeleri içeren özel metinlerdir. Esnunna yasalarında olduğu gibi Hammurabi yasaların da faiz oranlarını kısıtlayan bazı düzenlemeler vardır. Faizli borçlarda borç alan, kendisine aile bireylerinin bir kısmını ya da tamamını teminat olarak gösterebilir. Teminata dayanarak borcunu ödemeyenler köle olarak alıkonulabilmektedir. Antik çağda tapınakların uyguladığı yüksek faiz oranları sorunu derinleştirir. Bu yüzden sıklıkla karşılaşılan iflasları

kaçınılmaz sonu borç köleliğidir (Bozik & Demez, 2020). Sümer dilinde “*anaya dönüş*” anlamına gelen özgürlük kavramı aflar sonucu serbest kalan borç kölelerinin durumunu anlatmak için kullanılır (Graeber, 2011).

Asurlular döneminde kısa vadeli olan borç vaktinde ödenemediğinde ya faizsiz yeni bir ödeme tarihi belirlenir ya da faiz uygulanarak yeniden yapılandırılır. Yapılandırılan borcun faiz oranları %40, %100, %140 hatta %240 seviyelerine kadar yükselebilir. Metinlerde oranlar yerine “*üçte bir oranında artar*”, “*dörtte bir oranında artar*”, “*para artış olur*”, “*antlaşma tarihinde ödenmezse miktar daha da büyür*” gibi sözle ifadeler kullanılır. Bunun yanında oranlar borca konu olan mallara, zamana ve bölgeye göre değişkenlik gösterir (Delaporte, 1925).

Sümer dilinde “maş”, Akad dilinde “sibtu”, faiz; “harra” ve “hubullu” kelimeleri ise faizli borç anlamında kullanılmaktadır (İldız, 2013). Asurluların yaşadıkları bölgede hammadde kaynaklarının yetersiz ve tarımsal faaliyetlerin verimsiz olması ticarete önem veren bir tüccar sınıfı ortaya çıkmıştır. Ticari faaliyetleri düzenleyen sözleşme hukuku son derece gelişmiştir. Asur devletinin sermaye sahipleri tüccarlarla ortaklık anlaşmalarına imza atarak hem ticaretin finansmanına katkı sağlamışlar hem de medeniyetler arasında bir nevi ticaret kolonileri inşa etmişlerdir (Koçak, 2009). Asurlular ticaretle uğraştıkları ve sürekli seyahat halinde oldukları için faiz geliri olarak madeni paraları daha çok tercih ederlerdi. Tahıl ürünlerini genellikle ihtiyaç olması durumunda kabul ederlerdi (Öz, 2014).

Asurlular döneminde sosyal ilişkiler evlilikler yoluyla güçlendirilmekteydi. Tüccarların ilk eşleri Asurludur ve Asur’da yaşar. Ticari işlere yardımcı olan ve genelde borç dökümleri, kimi hangi oranda faiz uygulanacağı, faiz ödemeleri ve tahsilatının nasıl yapılacağı gibi işlemlerin takibini yapan ikinci eşler ise Anadolu kadınları arasından seçilir. Nikâh öncesinde evlilik sözleşmeleri yapıldığı görülmektedir (Küçükbezci, 2011).

Tablo 2: İlk Çağ Medeniyetlerinde Faiz Oranları

Kronolojik sıra (M.Ö.)	Piyasa Faiz Oranı		Azami Yasal Faiz Oranı	
	Tahıl ürünlerine uygulanan oranlar (%)	Madeni paralara uygulanan oranlar (%)	Tahıl ürünlerine uygulanan oranlar (%)	Madeni paralara uygulanan oranlar (%)
Sümerler				
3000-1900	33	20-25		
Babiller				
1900-732	20-33	10-25	33	20
732-625	20-33	10-20	33	20
625-539	? -20	10-20	20	20
4.-5. Yüzyıl		40 (?)		
Asurlar				
9.-7. Yüzyıl	30-50	20-40		

Kayak: (Homer & Sylla, 2005).

Asurluların genellikle Anadolu halkına faizle borç verdiği ve borç faiz oranının değişkenlik göstermekle birlikte genellikle %30 civarında uygulandığı belirtilmiştir. Gümüş olarak verilen borçlarda yıllık %20 oranına da rastlanır (Küçükbezi, 2011).

Parasal ilişkilerin merkezinde bulunan tapınaklar gümüş sisteminin işleyişinde de söz sahibidir. Eğitimli kişilerin çalıştığı tapınaklarda aynı zamanda muhasebe kayıtları düzgün tutulur. Faizli işlemlerin tapınaklarda yapılması bu işlemlere meşruiyet de kazandırır. Bu dönemde güçlenen saray faizli işlemlere sınırlamalar getirerek tapınakların gücünü daraltır (İldız, 2013).

Asur ticaret kolonileri döneminde Kaniş Karum'unun ticari borçlarda yasal faiz oranı ise %30 idi ve borçlu Karum'un kendisi ise bu oranın yarısını öderdi. Yerliler için ise bu oran çok çok üstüne çıkarlardı. Yerli krallar halkını %100'ün üzerine çıkan oranlara karşı korumaya çalışırdı. Borçların hafifletilmesi için genel af dahi çıkardıkları olurdu (Özgüç, 2005).

Yaklaşık olarak M.Ö 18. yüzyılda kaleme alındığı tahmin edilen Eşnuna Yasalarına göre gümüşte faiz oranı %20, arpada ise %33 olarak uygulanacağı ve ödücün hasattan önce istenemeyeceği yazılmıştır (Klengel, 2006). Kültepe'den ele geçen tabletlerde ise %30 genel faiz oranının yanında %40 ile %105 arasında değişen faiz oranlarına rastlanmıştır. İstisnai olarak bir tablette ise %240 gibi yüksek oranda faize rastlanmıştır (Bilgiç, 1941).

1.2.1.2. Antik Yunanda Faiz

Aristoteles, Plato ve Antik Yunan ile özdeşleşmiş filozoflar, kredi verenlerin genelde zengin, borç alanların ise yoksul olması, tefeciliğin sınıfsal farklılıkları derinleştirmesi, kölelik sistemini içselleştirmesi ve toplumsal hayata katkı sağlayan herhangi bir ahlaki yönünün bulunmaması gibi sebeplerle derinlemesine irdelemeden, prensipte faizli borç ilişkisine –tefeciliğe- karşı çıkarlar (Homer & Sylla, 2005).

Antik Çağ dünyasında günümüzde olduğu gibi bankacılık sektöründe binlerce kişinin çalıştığı, binlerce işlemin olduğu bir sektör yoktu. Antik çağda borçlanma da yalan söylemekten sonraki ikinci büyük ayıp olarak kabul ediliyordu (İldız & Erkan, 2013). Eski Yunan'da bankacılık sarraflık, mevduat alma, faizle borç verme faaliyetlerinden oluşuyordu. Bu işleri yapanlara da banker deniyordu (Finley, 2007). Borçlanma mal ve sikke üzerinden yapılıyordu. Borçlanma günlük iş hayatının doğal bir işlemiydi. Borç faizli-faizsiz, teminatlı-teminatsız şeklinde ayrıma tabi tutulurdu. Borcunu bir kez olsun ödememek lanetlenmek için yeterli sayılırdı. Bir kaynakta 4000 drakhmeden %18 faizle borç verildiğinden bahsetmektedir. Yoksul kişilere kısa vadeli verilen borçların faizi daha yüksek tutulmuştur (İldız & Erkan, 2013).

Borç vermede teminat olarak başlangıçta kişinin kendisi de gösterilmekte iken daha sonra bu yasaklanmıştır. Teminat menkul şeyler, çiftlik, ev, arazi olabilir. Borcun vadesi sıkı sıkıya belirlenirdi. Aylık faiz ise 1-2 drakhme (yıllık %12-24) arası olurdu. Mal borcunda vade bir sonraki hasada kadardı ve faiz de %50 idi (Thür, 2000). Antik çağda borç alma nedeni üretimden çok tüketim için olmuştur. İncelenen 900 borç belgesinin sadece 5 tanesinin üretimle ilgili olduğu yönündedir (Bogaert, 1986).

Faizli krediler esnafın müşterisine veresiye mal vermesinde veya tefecilerin yüksek faizli borçlarının yanında cemaat üyelerinin kendi aralarında faizsiz borç alıp vermelerinden de bahsedilmektedir (Finley, 2007). Kamunun borçlanmalarında ise bankalardan ve dini tapınaklardan yapılmakta ve en yüksek faiz oranı ise yıllık %10 olarak gerçekleşmekteydi. İnsanlara ya kısa süreli borç ya da yüksek oranlı faizle borç verilmekteydi (Bogaert, 1986).

Antik Çağda da yüksek faiz oranlarıyla borç verenlere tefeci (toculliones) denirdi. Tefeciler Yıllık %58 ile %9125'e kadar oranlarda borç vermişlerdir (Böckh, 1886). Soylular arasında da borç alıp verme işi olmakla birlikte soylular banker ve tefecilik yapmamışlar, aksine faizin bütün servet edinme yolları arasında doğaya en aykırı olanı olduğunu söylemişlerdir. Soylular soylulardan borçlanırdı. Soyluların dostlarına ve devlete zaman zaman faizli borç verdiği kayıtlardan anlaşılmaktadır (Ildız ve Erkan, 2013).

Antik Çağda deniz kredileri de deniz ticaretinin finansmanında kullanılmıştır. Bankerler riskli olduğu için deniz kredilerini tercih etmemişlerdir. Deniz kazaları, alabora olma, deniz korsanları, geminin vurulması, yanması, su alması, mal boşaltması, malların zarar görmesi gibi nedenlerle riskli bir krediydi.

Deniz kredilerine uygulanan faiz oranı %36 idi ve gemi seyahatine uygun mevsim olan 11 Mart ile 11 Ekim arası dönemi kapsardı. Atina'da deniz kredilerinde faiz oranlarında sınırlama yokken Rodos'ta yüksek faiz uygulamasına izin verilmezdi. Kaza olmazsa deniz kredileri çok karlı kredilerdi. Deniz kredilerinde gemi kargosu veya geminin kendisi teminat olarak kabul edilirdi. Bazen hem gidiş için hem dönüş için kredi kullanılırdı (Ildız & Erkan, 2013).

Devletin, tapınaklardan, soylulardan, yerel kişilerden veya başka devletlerden borçlandığına da sık sık rastlanır. Tapınaklardan borçlanma oranı %1,2 ile %6 arasında gerçekleşirken, özel kişilerden %10 oranında faizle borçlanıldığı görülmüştür. Devletlerarası ise bazen faizsiz bazen de %6 oranında faizle borçlanıldığı görülmektedir. Bu borçlanmalarda teminat olarak değerli eşyalar, devletin tüm varlıkları da teminat olarak gösterilebilmekteydi. Ülkenin ileri gelen soylularının kefil olduğu durumlara da rastlanılmaktadır. Devletin borçlanma nedeni ise bazen maaş ödemesi, bazen büyük bir yapı inşaatı, bazen de savaşların finansmanı amacıyla olabilmekteydi (Ildız & Erkan, 2013).

M.Ö. 6. yüzyıla kadar borçlu, şahsi özgürlüğünü de teminat olarak gösterebilirdi. Borcunu ödeyemezse köle olurlardı. M.Ö. 6. Yüzyılda Solon kişilerin bedenlerini rehin olarak göstermesini yasaklamıştır (Malay, 1990). Kölelerin bankacılık işlerinde defter tutan, kasayı tutan ve günlük işlemleri yapan kişi olarak çalıştıkları bilinmektedir. Hatta bankerlerin güvenliğini kazanan ve özgürlüğünü kazanan köleler ile daha sonra bankacılığa devam eden özgürleşmiş kölelerden bahsedilir (Ildız & Erkan, 2013). Antik Yunan'da mevduatlar vadesiz olarak bankerlere yatırılırdı. Mevduat sahibi istediği zaman mevduatını çekebilirdi. Ancak savaş durumlarında tüm mevduat sahiplerinin paralarını çekmek istemeleri bankerlerin iflasına neden olmuştur (Pekáry, 1979).

Paranın değerindeki hızlı değişimler, genel borç af kararları veya enflasyon bankerlerin iflasına neden olan diğer nedenler olarak kayda geçmiştir (İldız & Erkan, 2013). Borç köleliği Antik Yunan'da sıkça karşılaşılan bir uygulamadır. Mahkemeler kolaylıkla borç köleliği kararları alabilmekteydi. Tefeci ve sarraflar daha çok kıyı ticareti ile uğraşan esnafın ihtiyaç duyduğu döviz takası işlemleri ve yerli esnafın havale benzeri para gönderim ve alım işlemleri ile ilgilenirdi. Bu tür finansal işlemlerden %36'lara varan oranlarda faiz geliri elde eden tefeci ve sarraflar hızla zenginleşirdi (Kovalev & Diakov, 2017).

Antik Yunan'da Roma gibi gösteriş, zenginlik ve lükse düşkünlüğe pek rastlanmazdı. Daha çok ticari faaliyetlerde faizli borca ihtiyaç duyulurdu. Gelişen toprak ve deniz ticareti borç verenlerin mallarını yeni pazarlara ulaştırırdı. Yeni pazarlar için verilen krediler yüksek risk olarak görülür ve böylelikle talep edilen yüksek faiz oranları meşrulaşır. Halkın tefecilere borçlarını öderken yaşadığı sıkıntılar, faizli borç verenlere faizsiz borç verenler arasında sınıfsal bir ayrım yapmasına sebep olurdu. Faizle borç verenler Topluma hizmet ettiğini düşünürler ve üst sınıf olarak görülürlerdi. Devlet yetkilileri, faizli borçları kamu yararı, gıda ticareti gibi alanlarda uygun oranlardan kullanıldığı sürece faiz makul görülürdü. Faizli borçlarla ilgili dönemin mahkemelerinde dava sayısı son derece yüksekti (Maloney, 1971). Tapınak bankacılığına en eski örnek Anadolu'dan Ephesos Artemis Tapınağı'ydı. Faizli borç işlemleri tapınakların tekelinde değildi. Ancak tapınaklar kendilerine emanet olarak bırakılan değerleri %10 faizle borç verirlerdi (Bozik & Tunalı, 2020).

Antik Yunan'da faiz toplum/devlet ilişkilerinde belirleyici bir faktördür. Faizin toplumda yarattığı en önemli tahribat borç köleliğiydi. Soyluların faizli borçlar yardımıyla servetlerine servet katması toplum içerisindeki gelir eşitsizliği sorunlarını körüklemişti. Solon döneminde yapılan reformlar ile soruna çözüm aranır ancak kalıcı çözümler üretilmemişti. Reformlar faizi tümden yasaklama yerine oranlara odaklanan bazı kısıtlamalar getirdi. Devlet faize karşı hukuki bir yasak getirmemiş ancak borç köleliğini yasaklamıştı. Antik Yunan felsefecilerinin faizi ahlaki bulmayan söylemleri toplum nezdinde pek etkili olmamıştı (Bozik & Tunalı, 2020).

1.2.1.3. Antik Roma'da Faiz

Faizli borç ilişkileri Antik Roma'da da köklü bir geçmişe sahiptir. Roma'da ilk faizli borç ilişkilerine dair düzenlemeler günümüze kadar ulaşan On İki Levha Yasası'na girecek kadar önemli olmuştur. Faizli borçlar toplum içinde son derece yaygındır (Finley, 2007). Romalılar arasındaki borç ilişkilerinden büyük kısmının üretime yönelik olmayan alt tabakalardan insanların kullandığı faizli borçlardan oluştuğu, halkın boğazına kadar faizli borç batağında olduğu, ipoteksiz mülk kalmadığı, evlerde huzursuzlukların had safhaya çıktığı belirtilmiştir (Petronius, 1959).

Antik Roma faizli borç ilişkilerini iktisadi hayatta içselleştiren bir statüye kavuşturmanın büyük zararını görür. Faiz borcundan dolayı halk ayaklanmaları ve isyanlar gibi pek çok toplumsal tepki ile sıklıkla karşılaşır. Bu tür tepkilerin önünü alabilmek için sık sık bor-

cun affını sağlayan ya da faiz uygulamalarına kısıtlar –hatta yasaklar- getiren bazı tedbirler alınmaya çalışılır. Bir iç savaş sırasında Julius Caesar’ın faizli borçların affedileceğini vaat etmesi ile faiz oranları düşer. Borç verenler telaşa kapılarak vadesi dolmayan alacakları geri istemeye başlarlar. Borçlular ise erken istenen borçları ödeyebilmek için mülkiyetlerindeki toprakları satmak zorunda kalır. M.S. 33. yıllarda ise Tiberius döneminde borç verenlerin alacaklarını geri istemeleri ve borçluların ödeme güçlüğü yaşaması üzerine halk ayaklanır. Borçlular ile saygın toprak sahibi olanlar arasındaki bu gerginliğe imparator müdahale etmek zorunda kalır. Büyük miktarda borcu olanlara faizsiz kredi verileceği ilan edilerek faiz temelli bu siyasal ve iktisadi krize son verilir (Finley, 2007).

M.S. 45 Sezar İtalya dönüşünde şehrin cadde ve sokaklarının kalabalık evsizlerle dolu olduğunu görür. Bunlar toprak fırsatçıları ve tefeciler tarafından borçlarından ötürü zorla evlerinden uzaklaştırılan insanlardır. Döneme ait kayıtlara göre Sezar yaklaşık 300.000 civarında insanın günlük yemek ihtiyacını karşılamaktadır. Tüm malvarlıklarını kaybeden bu insanların büyük çoğunluğu dönemin Yahudi tefecilerine %48 gibi fahiş faiz oranları ile borçludur (Goodson, 2015).

Roma’da spekülatif davranışların önüne geçilmek için para arzını kontrol altına alacak bazı prensipler benimsenir. Böylece tefecilerin panik yaratan spekülatif davranışlarının önüne geçilerek faiz oranları kontrol altına alınmak istenir. Tefeciler panik ortamlarında faiz oranlarını artırarak borçluların mal varlıklarına çok düşük fiyatlarla sahip olurlar (Watson, 1908).

Faizli borçlar nedeniyle çıkan ayaklanmalar ve krizler faiz konusunda yasaklamalar, kısıtlamalar ve sınırlamalar getirilmesine neden olmuştur. Faizin anaparaya göre belirlenmesi, oranların aşağıya çekilmesi, oranların sınırlandırılması, önceden ödenen faizlerin borç anaparasından düşülmesi, faizin tamamen yasaklanması, sonra faizin tekrar serbest bırakılması ama %10 sınırı getirilmesi, zorunlu olarak vadede 3 yıl sınırlamasının getirilmesi gibi düzenlemeler yapılmıştır (Livius, 1999). İzleyen yıllarda borç köleliği kaldırılır ve önceden faizli borçlar yüzünden özgürlüğünü yitirmiş köle durumuna düşmüş vatandaşlar özgürlüğüne kavuşmuşlardır (Tanili, 2015). M.S. 300’lü yıllarda ticaretin zayıflaması, paranın alım gücünün düşmesi faizli işlemleri de azaltır. Tefecilik yapanlar arasında senatörler ve ticaret eşrafı yaygınlaşmıştır. Senatörlere faiz yasağı getirilir. Senatörlere faiz yasağı gelmesi senatörlerin faizle borç almasının da önüne geçmiştir. M.S. 555’li yıllara gelindiğinde bileşik faiz uygulamaları halkı zora sokmuş ve beş yıllık moratoryum ilan edilerek bileşik faizin yasaklandığı görülmüştür (İldız, 2013). M.S. 400’lü yıllardan Orta Çağa kadar faiz yasağında artık dinin de etkisi başlamıştır. Bundan önceki dönemler devletin ekonomiyi ve sosyal düzeni sağlamak için yaptığı düzenlemelerdi. Roma’da dinin etkisi Hristiyanlığın imparatorluğa egemen olmasıyla başlar (Piganiol, 1950).

1.2.1.4. Antik Mısır’da Faiz

Antik Mısır’da da faizli borçlar toplumun dirliğini ve düzenini bozan bir unsur olarak dikkat çeker. Borç ilişkilerini çıkmaza sokmamak için düzenlemeler yapılmıştır. Borç köle-

liği gibi özgürlüğü kısıtlayıcı uygulamalara izin verilmemiştir (İstekli & Bozik, 2020). Antik Mısır'da tarım ve ticaret ekonominin temelini oluşturmaktaydı. Tanrının yansıması olan Firavunlar hem Kral hem de inanç liderleriydi. Toprak mülkiyeti Firavuna aittir. Elde edilen ürünlerin ihtiyacı aşan kısmı Firavun'a teslim edilirdi. Toplanan hasatlar halkın rütbesine / vasfına göre tekrar dağıtılırdı (Polanyi, 1977). Firavun da özel günlerde festivallerde halka bolca gıda dağıtırdı (Haring, 1977).

Mısır'da verimli topraklar zenginlerin abartılı alışkanlık ve yaşam tarzlarını sürdürmelerine imkânlar sağlardı ve zenginlerin hayatına duyulan özlem, borçlanma güdüsünü artıran ve borçlu sayısını artıran nedenlerdendi. Yasal düzenlemeler müsrifçe borçlanmalara ve art niyetli borç verenleri sınırlandırmayı amaçlamaktaydı. Faizli borçların yaygınlaşması ve faiz oranlarının yükselmesi artan kötülük olarak kabul edilirdi (Wilkinson, 1878)

Antik Mısır'da bazı dönemlerde –faizin anaparayı geçmesi yasaklandığı için- borç verenlerin uygulayabileceği yıllık oranın %100'ü geçemeyeceği kabul edilmiştir. Bu gibi durumların gereksinimi olarak faizli borçlarla ilgili olan mevzuat yirmi dördüncü hanedanlık dönemindeki Bocchoris Yasası'na dayanmaktadır (Maloney, 1974). Söz konusu Yasa ile borcun faizini iki katına çıkarmak yani faizin anaparayı aşması yasaklanır ve borcun sorumluluğu yaşadığı sürece borcu alan şahıs ile sınırlıdır. Ancak borçlu hayatını kaybederse, borcun borçlunun yakınlarından istenebildiği görülmektedir. Borç yazılı değilse yemin delili ile borç kalkardı (Wilkinson, 1878).

Borç ve tefecilik konularının pek çok ihtilafa yol açtığını tespit eden Bocchoris'e göre dengesiz ve adil olmayan şekilde kurulan borç ilişkileri, alacaklının borçlu üstünde baskı kurmasına yol açar. Antik Mısır'da borçlar geri ödenirken misli mallarla veya para yerine geçen metallerle ödenebilirdi. Borçlunun borcunu ödeyemediği durumda borçlunun bir takım şahsi mallarına el konulabilirdi (Renger, 1994).

Ticari işlemlerde ise faiz oranları aylık %10 seviyelerine çıkmaktaydı. Bu nedenle tüccarlar diğer bölgelere göre dezavantajlı duruma düşmekteydi. Bu dezavantajları engellemek için alınan tedbirler; alacaklının borçlunun şahsi özgürlüğünü ele geçirememesiydi, yani borç köleliği yasaktı. Alacaklı hakları yalnızca borçlunun mülkiyetindeki mallar ile sınırlıydı. Her kişinin varlığı Devletin mülkiyetinde kabul edilirdi. Kişilerin üzerinde hak sahipliği kamu hizmetlerinde ve savaşta ihtiyaç duyulacağı için devlete aitti (Wilkinson, 1878).

Antik Mısır'da alacaklının haklarını koruyan düzenlemeler de yapılmış ve borcun artışı önlemeyi amaçlayan hükümler de yer almaktadır. Yasaya göre kimse babasının ya da en yakın akrabasının taahhüdü olmadan borç alamazdı. Eğer kişi bunu kabul etmez ve borcunu ödemezse rezillik nedeni sayılır, cenaze töreni yapılmaz, mezar sahibi olamaz, borcu ailesi tarafından ödenmezse ailesinin mezarı alacaklı tarafında fiili olarak ele geçirilirdi. Borç ödenmediği sürece mezarda bulunan atalarının ziyareti yasaklanırdı. Tüm topluma -kişi, aile ve akrabalar – ölenin borçlarına sadık kalma bilinci kazandırılmaktaydı (Wilkinson, 1878).

Firavunlar zamanında Mısır'da faizin anaparayı aşması yasaklanmıştı (TDV İslam Ansiklopedisi, Faiz, 2008). Sonraki dönemlerde toplumsal bozulmalar yeni düzenlemeleri zorunlu kılmıştır. Tavan faiz uygulamasına geçen Bakenranef %100'lerde seyreden faiz oranlarını %33 ile sınırlamıştır (Ellickson & Thorland, 1995). Verimli topraklar zenginlerin abartılı alışkanlık ve yaşam tarzlarını sürdüröbilmelerine imkânlar sağladı. Zenginlerin hayatına duyulan özlem borçlanma güdüsünü artıran ve borçlu sayısını artıran nedenlerden idi. Yasal düzenlemeler müsrifçe borçlanmalara ve art niyetli borç verenleri sınırlandırmayı amaçlamaktaydı. Faizli borçların yaygınlaşması ve faiz oranlarının yükselmesi artan kötölük olarak kabul edilirdi (Wilkinson, 1878).

1.2.1.5. Antik Çin'de Faiz

Kâğıdın ve matbaanın icat edildiği antik Çin, sadece yenilikleri ile değil, ekonomik ve entelektüel konulardaki özgün yaklaşımlarıyla da öne çıkmıştır. Konfüçyüs (MÖ 551-479) ve Mencius (MÖ 372-289) gibi düşünürler, toplumlarının siyasi ve ahlaki gelişimine katkılarıyla Eski Çin uygarlığının tarihinde özel bir yere sahiptir (Bozik & Ustaoglu, 2020). Kare delikli sikkelerin ilk defa Çin'de basılmış olması ve buradan dünyaya yayılmış olması kültürel takas ve alışverişin güzel bir örneğidir (Eagleton & Williams, 2008).

Antik Çağda dünyanın en zengin ülkelerinden birisi olmasına rağmen gelir dağılımı adaletsizliği Çin için de geçerliydi. Soyluların ulaştığı zenginlik nicelik olarak halkın refahından daha önemliydi. Toplum faizle borçlandırılarak yoksullaştırılırdı. Toplum içerisindeki bireyler arasındaki gelir dağılımının önemli ölçüde bozulduğu görölmektedir. Halk arasında ticaretle uğraşarak önemli zenginlik elde eden kişilerin varlığı bilinmektedir. Budist tapınakların verdikleri kredilerle halkı yoksullaştırmak yerine halka finansal destek sağlanan uygulamalar göze çarpar. Bu nedenle diğer eski uygarlıklara kıyasla Çin tapınaklarının ahlaki normlara göre çalıştığını söylemek mümkündür (Holcombe, 2019).

Çin Medeniyet tarihinde M.Ö. 2800-1800 yılları arasında Şia Hanedanlığı, M.Ö. 1700-1027 yıllarında Şang Hanedanlığı, M.Ö. 1027-221 yılları arasında Çou hanedanlığı, bundan sonra 200 yıl fetret devri savaşan devletler dönemi, bundan sonra da Qin hanedanlığı hüküm sürmüştür (Deng, 2017). Qin hanedanlığı küçük devletçikler üzerinde kanlı bir kırım gerçekleştirerek toprak bütünlüğünü sağlamıştır. Bu dönemde Çou hanedanlığı zamanında yaygınlaşan kölelik sistemine son verilmiştir. Qin Hanedanlığı babadan oğula geçen devlet sistemini değiştirerek liyakata göre atama sistemini hayata geçirmiştir. Çin medeniyeti Qin hanedanlığı ile feodal ve merkeziyetçi bir yapıya kavuşmuştur. Çin'in antik dönemdeki asıl ekonomik zenginliği bu dönemde zirveye ulaşmıştır (Diamond, 2018).

Şang Hanedanlığı döneminde bakır ve bronz tipi aletlerin yaygınlaşması, tarımda prinç ve ipekçiliğin öne çıkması, köleliğin yaygınlaşması dönemi yaşanmıştır (Kaya, 2008). Çou'lar döneminde ise yoğun vergi ve baskılar, lüks harcamaların yol açtığı masraflar altında ezilen halkın hoşnutsuzluğu dönemin en önemli ekonomik problemi olmuştur (Diakov & Kovalev, 2017). Qin Hanedanlığı sonrası kölelikten uzaklaşmış ve ekonomik refah yükselmiştir (İstekli & Bozik, 2020).

Gelenekçi yaklaşım, faizli borçtan elde edilen geliri kişisel bir gelir olarak görür ve onu kârdan ayırmaz. Faizi ahlak dışı bir olgu olarak görmeyen Konfüçyüs bu yaklaşımı desteklemektedir. Öte yandan, Konfüçyüs'ün takipçileri böyle bir kişisel gelire yüzde 10'luk bir kısıtlama getirilmiştir. Mencius, kişisel gelirin ön planda tutulmaması gerektiğine dikkat çekerek, asgari yaşam standartlarının korunması gerektiğini savunmuştur. Katı yasaklardan yana değildir ve belirli bir faiz oranı belirtmez. Çin, diğer eski uygarlıklar gibi tapınaklar tarafından gerçekleştirilen tefecilik uygulamalarına da ev sahipliği yapmıştır. Tek fark, Budist manastırlarının maddi kaynaklarını ihtiyaç sahibi insanların taleplerini karşılamak için kullanmasıdır (Bozik & Ustaoglu, 2020).

Paranın gelişmesi ve ticaretin genişlemesi Çin'de tefeciliğin de ortaya çıkışını sağlamıştır. Tefeciliğin ortaya çıkmasıyla borç köleliği yaygınlaşmıştır. Aristokratlar köleliğe karşı koymak isteseler de ekonomik açıdan etkin konuma gelen tüccar ve tefeciler buna müsaade etmemişlerdir (İstekli & Bozik, 2020).

Çin medeniyetinde borçlanma bireysel ve rehinci kişilerin dükkânlarından bireysel tüketime yönelik olmuştur. Budist manastırlar rehin verilen fonları zenginlere ve yoksul köylülere kredi olarak vermişlerdir. Antik Çağda Çin'de toplum içinde kooperatif usulüne benzeyen gayri resmi kredi birlikleri kurulmuştur. Birbirini tanıyan veya akraba ilişkileri de olan bu birlikler aralarına topladıkları fonları belli esaslara göre birlik içinde dolandırmak suretiyle ihtiyaç sahiplerinin fon ihtiyacını karşılamışlardır. Bu ilke en çok ödeme yapanın teklifine göre, yüksek faizle ödeme yapanın teklifine göre veya döngüde sırası gelenin teklifine göre toplanan fondan hangi sırayla ve kimin yararlanacağına karar verilirdi (Tsai, 2000).

Krediler genel itibariyle bireysel tabanlı olmuştur. Ticari krediler ise daha çok spekülâtif amaçlar için kullanılmıştır. Tarım ağırlıklı bir ekonomi ve tarımın çok gelir getirmemesi kredilerin bireysel alanda kalmasına neden olmuştur (Homer & Sylla, 2005). Hasat dönemini takip eden yıllık kredilerin dışında 3 aylık ve 6 aylık kredilere de rastlanmaktadır. Doğal afet ve savaş zamanlarında faiz oranlarının yükseldiği görülmüştür. Başkentte oturanlara %5, banliyö bölgelerinde oturanlara %10, diğer yerlerdeki kişilere ise %15-20 arasında oranlarda borç verildiği görülmektedir. Sel ve kıtlık dönemlerinde %100'lere savaş dönemlerinde ise %1000'lere kadar faiz oranlarının çıktığı görülmüştür (Houkes, 2004).

Bileşik faiz, yani anaparaya ekleme Çin tarihi boyunca yasadışı kabul edilmiştir. Çin devleti bazı yıllar çiftçileri desteklemek için düşük faizli veya faizsiz krediler vermiştir. Ayrıca cenaze kaldırma işlemleri için de faizsiz kredi verilmiştir. Hükümet gerek duyduğunda yerel yönetimlerden %10 faiz talep edebilirdi (Pan & Swann, 1950).

Faiz kavramı Antik Çin'de ekonomik faaliyetlerin sonucu elde edilen kâr olarak kabul edilmiştir. Düşünürlerin açgözlü yaklaşımdan uzak durulması öğretisine olağanüstü durumlar hariç genellikle uyulmuştur. Faiz oranlarının kontrol edilemediği dönemler hariç borç köleliği çok yaygınlaşmamıştır. Ancak Çin'deki tapınaklar faizi yayan değil azaltan rol üstlenmişlerdir (Bozik & Ustaoglu, 2020).

1.2.1.6. Eski Türklerde Faiz

Hunlar göçebedirler. Aile ve oba bağları çok kuvvetlidir. Temel geçim kaynağı hayvancılık ve ganimetlerdir. Köleler savaşta ele geçirilen kişilerdir. Eski Türk Yazıtlarında ve Çin kaynaklarında Hunların ticareti, borç ilişkileri ve faizle ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır (Yakut, 2002). Göktürklerin borç ilişkileri ve faiz konusunda veya faiz nedeniyle insanların köleleştirilmesi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Belgelerde geçen kul kavramının bilinen anlamda köleliğin olup olmadığı dahi kayıtlara geçmemiştir (Güney, 2017). Kuzey Uygurları yerleşik hayata geçmiş, dinlerini değiştirip Budist olmuşlar ve Çinlilerle iyi ilişkiler kurarak ticarete başlamışlardır. Kaynağı savaşta ele geçen esirler mi olduğu bilinmez ama köleliğin Uygurlarda olduğu ve köleleri pamuk ve para karşılığı sattıkları da kayıtlarda geçmektedir.

Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonraki dönemdeki eserlere bakıldığında gerek Kaşgarlı Mahmut'un Divan-u Lügat-it Türk eserinde (Yurtsever, 2005) gerekse Yusuf Has Hacıb'in Kutadgu Bilig adlı eserlerinde (Tunçel, 2019) faiz ve faizle borç vermeye rastlanmamaktadır. Bu eserler İslamiyet'i kabul ettikten sonraki döneme ait olmakla birlikte sözlükte faiz teriminin olmaması dikkate şayandır.

1.2.1.7. Hint Medeniyetinde Faiz

Hint uygarlığı dünyanın en eski kutsal metinlerine ve öğretilerine ev sahipliği yapmaktadır. Faizli borçlara ilişkin tanımlar ve uygulamalar, bu uygulamalara temel kaynak teşkil eden Hinduizm kutsal metinleri olan Smritis'te ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Faiz getiren borçlar/krediler, özellikle ekonomik manzaradaki değişen koşullar nedeniyle zaman içinde meşruiyet kazanmıştır. Hinduizm'in teolojik özelliklerinin yanı sıra sosyal ve ekonomik koşullar bu dönüşüme katkıda bulunmuştur. Genel olarak, faizli işlemler, oranlar ve şartlar kasta göre belirlenir; zaman içinde yasak tamamen kaldırıldı ve tüm kastların üyeleri faiz parası alıp vermeye hak kazandı. Başlangıçta küçümsenen, faiz uygulamasına önce Vaishya kastında izin verildi, ardından tüm kastlar tarafından da meşrulaştırıldı (Güvenilir & İncekara, 2020).

Bir dinden ziyade inançlar bütünü olarak kabul edilen Hinduizm klasik dönemde dünyaya dair hiçbir şeye tamah edilmezken, zamanla pek çok şey meşrulaştırılmaya başlanmıştır. Bazılarına göre ise faiz yasağı ve kısıtlayıcı düzenlemeler toplumda bireyler arasındaki adaletin tesis edilmesini hedefler. Kutsal metinlerin zamanla geçirdiği dönüşümler ve bu metinlerin yorumlanma şekli, faize dair yapılan düzenlemelerin bugünkü haline ışık tutar (Güvenilir & İncekara, 2020).

Toplum üzerinde dini inançların yaptırım gücünün payı büyüktür. Hint toplumunda faiz konusunu anlamak için inanç merkezli incelemek gerekir. Özellikle inanç sisteminin temelinde yer alan tenasüh inancı faizli borç ilişkisini de açıklamada etkili olacaktır. Hint inancında faiz konusu değişmez kurallara değil, zaman içerisinde değişen kurallara tabi olmuştur (Güvenilir & İncekara 2020). Manu, Yajnavalkya, Gautama, Visnu, Narada, Brihas-

pati ve Katyana Smritileri faizli borç ilişkilerine dair düzenlemeler içerir (Mukerji, 1958). Sruti kaynaklarında faiz yasağına ilişkin düzenlemelere rastlanmaz, ancak bunların tefsiri olan Smritiler faiz ile ilgili geniş bilgiler içerir (Güvenilir & İncekara, 2020).

Teolojik olarak; tanrıya, öğreticilere ve atalara karşı olmak üzere üç çeşit borç vardır. Tanrıya borç kurbanlarla, öğreticilere borçlar vedaların okunmasıyla, atalara borçlar çalışarak ödenir. Karma felsefesinin temelinde ölüm ve yeniden doğumlar oluşturduğu için kişinin borcunu ödememesi gelecek hayatta onun aşağıya düşmesine neden olur. Faizli maddi borçların zamanla ödenememesi saf Hindu inancının körelmesine yol açmıştır (Dixit, 2012).

M.Ö. 5. yüzyıllarda eski Hint Sanskritçe metinleri, kanun koyucu Baudhayana, faiz alma eylemini düşük etkinlik olarak görmüş ve onu Vaishya'nın geçim kaynağı ve Brahman'ın bu tür eylemlerde bulunmasını yasaklamış ve bu tür faaliyetlerle bağlantılı olan herkese (Brahman) Sudra olarak bakılmıştı. Brahman tefeci (vardhusika: fahiş faiz) bir Sudra olarak mahkûm edilir ve bir Vaisya olarak bile muamele görmez. Tefecilik, bir Brahman'ın öldürülmesinden veya kürtajdan bile daha kötü kabul edilirdi. Maurya sonrası zamanların en önemli kanun koyucusu olan Manu, açık bir şekilde Brahma veya Ksatriya'nın sıkıntı açısından bile faiz almaması gerektiğini, ancak yasal zorunluluktan (dharmartham) ortalama meşgale (papiyase) insanlara bir miktar faiz ödemesi gerektiğini belirtmiştir (Farida, 2021).

Sonraki yüzyılların hukuk kitapların da Brahman'ın tefecilik yapmasına ve hayatını faizle yaşamasına izin vermediği yazılıdır. Ancak, yaklaşık üç yüzyıl sonra, tefecilik kavramı ve uygulaması değişmeye başlamıştır. M.S. 9. yüzyılda Manu, VIII üzerine yorum yapan Medhatithi, üç çağın tümü hakkında bilgi sahibi olan ve açgözlülük vb. zayıflıklardan arınmış olan tanrı Vasistha'nın 1/80 oranında faizi kabul ettiğini belirtir (Farida, 2021). Kusida yasal ve dini açıdan uygun olan faize denirdi. Sırasıyla bileşik faiz, periyodik faiz, şarta tabi faiz, ticari faiz, günlük faiz ve rehin verilen faiz olmak üzere 6 çeşit faiz tanımlanmıştır (Sharma, 1965).

Bireysel kredilerle ilgili olarak, aile üyeleri, yani eş, koca, oğul ve baba, borçtan muaf tutulmuştur. Ancak borç aile için alınır, borçlunun ölümünden sonra borcun eşler tarafından ödenmesi gerekirdi. Sadece bir durumda, kredi hasta kocanın tedavisi için alındığında veya koca tarafından yurtdışı seyahati için kredi alındığında, kredinin geri ödenmesinden kadın sorumluydu. Baba yurt dışına gitmiş veya ölmüşse, oğul ve torun borcu geri ödemek zorundaydı. Normal durumlarda mal sahibinin alacağı borçtan malın ortakları ve halefleri sorumludur (Farida, 2021).

Rehinli gayrimenkul üzerindeki faiz, ipotek edilen gayrimenkulün fiyatının iki katını aşarsa, borçlunun rehinli gayrimenkul üzerindeki hakkının kaybedilmesini sağlar. Ancak ipotekli mülk verimli ise (arazi gibi) ve alacaklı onu kullanıyorsa, borçlunun mülkiyet hakkı bozulmadan kalır. Borç veren, kendisine iade edilene kadar rehinli mülkü kullanabilir. İpotekli mülkün ilahi afet, devlet anarşisi veya hırsızlık nedeniyle yok olması durumunda, alacaklı, kredinin nihai geri ödemesi sırasında aynı bedeldeki mülkü borçluya iade etmekle yükümlüdür (Farida, 2021).

Faiz oranı Baudhayana yılda yüzde 10 öngörüyor, ancak yasa kitabı daha sonra derlenen Gautama, bunu Vasistha'nın desteklediği yüzde 15'e çıkarmıştır. Bu oran sadece Kautilya'nın Arthashastra'sı tarafından değil, aynı zamanda Hristiyanlık döneminin ilk altı yüzyılına hukuk kitapları tarafından da onaylanmıştır. Böylece, dokuzuncu yüzyılda, M.Ö. beşinci yüzyılda yüzde 12'den M.S. dokuzuncu yüzyılda yüzde 24'e yükselen normal faiz oranında kayda değer bir artış olmuş gibi görünüyordu (Farida, 2021).

Ticaret amacıyla ödünç verilen paraya daha yüksek faiz uygulanır. Kautilya, yüzde 15'ini yasal olarak nitelendiriyor, ancak normal ticaretle uğraşanlar için yüzde 60, ormanlardan geçen tüccarlar için yüzde 120 ve deniz ticareti yapanlar için yüzde 240 belirlenmiş ve bu fahiş oranlar, borçluların gemi kazası veya soyguncuların ve vahşi hayvanların saldırıları nedeniyle telef olabileceği için anaparayı bile kaybetme tehlikesiyle konulmuştur (Mukerji, 1958).

Vasistha, tahılın, köklerin, meyvelerin ve sıvıların getirisinin üç katı, tartılabilen şeylerde ise sekiz katı olacağını belirtir. Tartılabilen eşyaların küçük tüccarlara veya üreticilere ödünç verilmesi gerektiği anlaşıyor. Gautama, çeşitli türler arasında ayırım yapmamasına rağmen, daha yüksek bir oran öngörür. Ona göre hububat, meyve, yün ve yük hayvanları ile sığırlardan elde edilen yağ ve süt gibi ürünlere verilen borçlarda, tahsil edilecek tutar her halde sermayenin beş katını aşamaz (Farida, 2021).

Bazı ekonomistler, refahın bireysel refah için değil, insanlık için yaratılması gerektiği fikrini destekleyen Budist ekonomik doktrinin, mevcut ekonomik düzene bir alternatif sunduğunu savunuyorlar. Budizm'in bu konudaki emirlerinin gelenekler ve sosyolojik geçmiş tarafından şekillendirildiğini söylemek mümkündür. Budizm, nihai ahlak arayışına vurgu yaparken, özünde insanın ve doğanın sömürülmesi anlamına gelen faizli borç uygulamalarını yasaklamaz. Bunun yerine, faiz getiren borç uygulamalarında aşırı olarak kabul edilenleri ele alarak bir denge sağlamaya çalışır (Güvenilir & İncekara 2020).

1.2.1.8. Budizm'de Faiz

M.Ö. 563 yıllarında özünde hayvanlar ile insanların aynı ruhsal yapıya sahip olduğunu ve ruhların reenkarnasyon ile yeni bedenlere aktarıldığını iddia eden sürekli tekrar eden ıstırap dolu döngünün ancak Nirvana'ya ulaşıldığında son bulacağı bir inanç sistemi olarak başlamıştır. Ortaya çıktığı dönemin kast sistemine ve hazcı ahlak ilkelerine karşı çıkan ve sevgi, şefkat ve kanaat ilkelerine dayanan bir düşünce sistemidir (Yılmaz, 2007).

Kısa hikâyeler olarak Pali dilinde yazılan Jataka hikâyelerinde faizli borç vermeyi “dürüst ticaret” olarak niteleyen ifadeler vardır (Rapson, 1922). Hilekârlık, hainlik, kâhinlik, düzenbazlık ile birlikte tefecilik de zenginlik elde etmenin gayrimeşru yöntemlerinden biri olarak görülür. Faizli borç ilişkisine dayanan mesleklerin toplumsal huzuru bozduğuna inanılır (Barua, 2015).

Toplumsal sınıflardan üst kattağilerin faizden kazanç elde etmelerine izin verilmesine de aldıkları borç karşılığında faiz ödemelerinde herhangi bir sakınca görülmez. Faiz oranla-

rında yıllık üst sınır din adamları için %24, askerler için %36, Tüccarlar için %48 ve en alt sınıf işçiler için %60 olarak belirlenmişti (Jain, 1929). Kast hiyerarşisi mesleki değişim ve girişimciliğin önünde doğal bir set gibidir. Toprağı ve ticareti kontrol eden üst sınıf tüm iş piyasasını ve emek gücünü de kendi çıkarları doğrultusunda kontrol eder. Böylece emek sınıfı olan alt sınıf gittikçe daha da muhtaç hale gelir. Zenginin ve soylunun güçsüzü sömürdüğü bu düzen insanların borç alabilmek için eşlerini ve çocuklarını rehin bıraktıkları hatta satmak zorunda kalmalarına neden olurdu (Jain, 1929).

Tefecilik ile uğraşan insanlar zamanla şubeler açarak yüksek faizli borç veren, alanın- da uzman personeller çalıştıran büyük iş kolu haline gelir (Bhargava, 1935). Budist kaynak- larda borç talebindeki artış ile değişen iktisadi yapı sayesinde belli kriterlere göre tekrar eski sınıfına dönmek üzere sınıf değiştirilebilir. Din adamı iken elindeki sınıfsal ayrıcalıklardan vazgeçerek tüccar sınıfına geçmiş ve tefecilik yapmış örneklerle rastlamak mümkündür. Bu kişinin çocukları da artık yeni sınıfın üyesi kabul edilir (Bhargava, 1935). Siyasi otorite tefecilerin toplumu sömürdüklerini fark edince faiz oranlarına üst sınır koyarak tefecilerin kurumsallaşmasını istemiş ve onları finans kuruluşlarına dönüştürmüştür (Jain, 1929).

Antik Hindistan'ın en meşhur hukukçularından kabul edilen Manu Yasaları Kitabında faizin vade sonunda değil, periyodik dönemler halinde ödenmesi gerektiği ve faizin ana- parayı geçemeyeceği belirtilmiştir. Finansal işlemler arasında borçların geri kazanılması ve emanet ve rehinlere ilişkin düzenlemelere de yer verilmiştir (Jain, 1929). Tahıl, meyve, yün gibi tüketim mallarından aynı türden ödenmek şartıyla faiz talep edilebilir. Bu tip borçlanma- larda beş kattan daha fazla faiz talep edilemez. Faiz oranlarına uymayanlara, hatta bu işlemin şahitlerine para cezası kesen uygulamalar vardır (Bühler & Müller, 1886).

Başlıca faiz ödeme yöntemleri; faizin bedensel emek şeklinde ödenmesi, periyodik olarak ödenmesi, bileşik olarak ödenmesi, ödenmediği sürece faiz yükünün devam etmesi yani ancak anapara ödenince faiz yükünün kalkması olarak sayılır (Bhargava, 1935). Bor- cunu ödemeyenler manastır toplumuna ve dini ritüellere katılamazlar. Kişi ölse bile borcu miras kalır. Borç ödenmezse ailenin mallarına el konulur veya mallar rehin tutulabilir (Jain, 1929, Rapson, 1922).

Budist doktrininin Hindistan'da hâkim olduğu dönemlerde katı yasaklar olmasa da faiz tamamen serbest bırakılmaz. Denetleyici ve kısıtlayıcı kurumlar tarafından kontrol altın- da tutulmaya çalışılır (Joshi, 2008).

1.2.1.9. Erken Dönem Yahudilikte Faiz

Teologların yaptıkları hesaplamalara göre Tevrat'ta anlatılan İsrail oğullarının soyu M.Ö. 1750'lere dayanır (Çağatay, 1996). Yazılı kaynaklara göre faizli borç vermenin tama- men yasaklanması Yahudilik dönemine rastlar (Ustaoglu, 2020). İktisadi faaliyetler parasal ilişkiler üzerine kurulduğu için bu da iktisadi hayatta borç ilişkilerinde faizi belirleyici unsur haline getirir. Ancak sebep olduğu problemler nedeniyle faiz, tarihin her döneminde hemen her toplumda şeytani bir ahlaksızlık olarak görülmüştür (Lewinson, 1999). Semavi dinlerin

ortak halkası olan Hz. İbrahim bugünkü Filistin’de yer alan Kenan topraklarına göç eder. Hz. İbrahim’in soyu Hacer’in oğlu İsmail ve Sare’nin oğlu İshak’tan devam eder. İshak’ın soyundan gelenler Yahudi Milletini oluşturur.

M.Ö. 63 yılında Romalılar Yahudi Herod hanedanlığını yönetimleri altına alırlar. Roma hâkimiyetinde baskı gören Yahudiler, M.S. 66 yılında ayaklanırlar. Ayaklanma sonunda Vespasian ve Titus tarafında bastırılır. Köyler yok edilir, tapınak yıkılır, kutsal eşyalar parçalanır, Yahudi halkının bir kısmı öldürülür, bir kısmı sürgün edilir bir kısmı da köle edilir. Kudüs’e girmeleri yasaklanır. Baskılar zamanla artar, Roma ve Bizans topraklarında resmi görev almaları ve hukuki meslekleri icra etmeleri yasaklanır (Neusner, 2008).

Yahudiler, değişik gerekçelerle sıklıkla yaşadıkları yerlerden sürgün edilmeleri iktisadi kararlarını derinden etkiler. Dünyevi yaşantılarında ve dini hayatlarında maddi refaha son derece önem verirler (Don, 2000). Sürekli sürgün edilme endişesi ekonomik davranışlarına yansır. Bu risk nedeniyle taşınmaz mallara yatırım yapmazlar. Daha çok zanaat ve ticaret gibi meslek gruplarına yönelirler (Sombard, 2005). Uzmanlaşma ve nakit para ve menkul kıymetler ve birlikte hareket etme Yahudi toplumunu zenginleştirmiştir. Böylece borç verme ve finansman faaliyetleri başlar (Karahöyük, 2013). Faizle borç verme yasağına Yahudiler pragmatik bazı çözümler getirmişlerdir. Önce faizli ilişkileri günah olarak tanımlayıp, sonra hükümlerin etrafını dolaşacak yorumlamalar yapmak, ikinci olarak da faizli borç ilişkilerini yeniden tanımlayarak meşru alanlar oluşturmak yolunu seçmişlerdir (Calder, 2016).

Vahyi kaynaklar faizli borç ilişkilerini yasaklayarak ihtiyaç sahiplerine karşılıksız yardım edilmesi gibi erdemli davranışları salık verirken, faizi meşrulaştıran argümanlar Talmud gibi insan yorumlarına açık olan izahat niteliğindeki kaynaklara dayanır. Talmud otonom harcamaların faizli borçlarla finanse edilmesine sıcak bakmazken üretim faaliyetlerinin finanse edilmesinde ekonominin yararına olduğu yönündedir (Ustaoglu, 2020).

1.2.2. Milattan Sonraki Dönemlerde Faiz

1.2.2.1. Hz. İsa Döneminde Faiz

Hız. İsa dünyaya geldiğinde Hız. Musa’nın gelişinin üzerinden 8 asır geçmişti. Bu dönemde Yahudiler Eski Ahitteki birçok hükmü değiştirmiş veya te’vil etmişlerdi. Bunlarda birisi de faiz ile ilgili hükümdü. Siyasetçiler ve toplumun zengin kesimi faiz yoluyla fakir halkın malını ve özgürlüğünü alıyordu ve zulüm hat safhaya ulaşmıştı. Hız. İsa Eski Ahid’i (Tevrat’ı) tamamen kaldırmak için değil tamamlamak için gönderildiğini söylemiştir.

Semavi dinler temelde tevhid inancına dayanır ve dünyayı ahiretin tarlası olarak görür, insanlara hesap gününü hatırlatır ve ebedi âlemde cennete gitmek için iyilerden olmayı tavsiye eder. Bunun yolu da yüce yaratıcının emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmaktır. Her ne kadar İncilin gerçek nüshası günümüze ulaşmamış olsa da havarilerin ve sonrakilerin derledikleri İncillerde ve Hristiyanlığın uzun dönem uygulamalarında faizin haram olduğu anlaşılmaktadır.

Yahudilerin kendilerine yasaklanmış olmasına rağmen faiz aldıkları Kur'anı Kerim de de açıkça belirtilmektedir (Kur'an-ı Kerim, Nisa, 160, 161). İncilin İznik Konsili'nden önceki nüshaları günümüze ulaşmadığı için ve o tarihten günümüze yeterli kaynak olmadığı için bazı bilim adamlarının faizin daha önce metinlerde olmadığı, İznik Konsili'nde yasaklandığı gibi yorumlarda bulundukları olmuştur (Rubin, 2011). Ancak bu görüş İncilin önceki nüshalarına ulaşamadığı için herhangi bir delile dayanmamaktadır.

Lopez'in (1971) belirttiği gibi, "*Sınırsız kredi, Ticari Devrim'in en büyük kayganlaştırıcısıydı.*" Yine de bu dönemde Kilise fiilen faiz yasağını sürdürdü, İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Lateran Konseylerinde (1139, 1179 ve 1215) tefecilerin aforoz edilmesini yasaklayan kararnameler çıkararak, tefecilerin Hristiyan gerekçesiyle cenazesini reddetti ve tefecileri yasakladı (Le Goff 1979; Munro 2003). 1234'te, Papa Gregory IX (1227-1241), tefecileri sonsuza dek rezil olarak sınıflandıran (onları kamu görevine, onurlandırmaya veya mahkemede ifade vermeye uygun olmalarına neden olan) Decretales'ini yayınladı ve prenslere tefecileri diyarlarından kovmalarını emretti. Ev sahiplerinin tefecilere mülk kiralaması ve tefecilerin vasiyet ve vasiyetlerini geçersiz kılmıştır (Munro 2003). 12. ve 13. yüzyıllar boyunca, Kilise'nin "tefeciliğe karşı kampanyası" herhangi bir biçimde katı bir yasağa dönüştü ve borç veren, en kötü türden kötülük yapanlarla bağlantılıydı (Rubin, 2011).

12. yüzyıldan itibaren, kilise açık bir şekilde tefeciliği veya teminatla verilen düşük riskli krediyi yasakladı. Bu yasak esas olarak rehinci simsarlara ve (tüketim için borç veren) lombardlara uygulandı ve genellikle garantisiz faizle mali enstrümanlar ile uğraşan tüccar bankacılara uygulanmadı. Bu, dini yetkililerin, faizli borç vermeye benzer ruhsal olan ancak risksiz olmayan ve dolayısıyla açık bir tefecilik olarak kabul edilmeyen ticari uygulamalara (teorik manipülasyon yoluyla) izin vermeleri için kapıyı açık bıraktı. Faizli garantili kredilere erken alternatifler arasında ortaklıklar (sosyetas veya commenda) ve genellikle kamu maliyesini finanse eden verimli bir malın yıllık rantı olan nüfus sayımı (veya rente) vardı. Bu sözleşmeler, faiz getiren kredilerde örtük özelliklere sahipti ve ticari ilişkilere derinlemesine yerleşti. Sonunda dini otoriteler tarafından meşrulaştırıldılar (Rubin, 2011).

Seküler otoriteler tarafından faize izin verildikten yüzyıllar sonra Hristiyan düşüncesi bağlamında on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda faiz meşruiyet kazandı (Noonan, 1957). Aynı şekilde, kambiyo senetleri Skolastikler (din bilginleri) arasında tartışmalara yol açtı. Bankacılar, bölgeler arasındaki döviz kurlarındaki farklılıklardan yararlanarak düşük riskli kâr elde etmek için bonoları kullandılar (DeRoover, 1999). Bununla birlikte, dini otoriteler, seküler yasallıklarının güvence altına alınmasından ve Avrupa maliyesine yerleştikten yüzyıllar sonra, 15. yüzyılda geçerliliğini kabul etmeye istekliydiler (Noonan, 1957). Üçlü sözleşme, ipotek ve açığa satışlar dahil, faiz getiren kredilere daha yakın uygulamalar sonraki yüzyıllarda ortaya çıktı. Bu sözleşme biçimleri nihayetinde Hristiyan dini otoriteleri tarafından, genellikle bunları diğer yasal sözleşmelerle çözerek meşrulaştırıldı (Noonan, 1957; Dempsey & Divine, 1960). Lateran V (1512-17)'in tefecilik karşıtı doktrinine son bir darbe Kilisenin resmi olarak monte di pieta'yı veya dindar piyon bankasını onayladığında yapıldı. Uzun zamandır gerçekte uygulanmıyor olmasına rağmen faiz yasağı, 1822 ile 1836 yılları arasında Kutsal Ofis'in ılımlı

menfaatleri herkese yasal olarak ilan ettiği bir dizi kararla resmen kaldırıldı. 1917’de Kilise, önceki tüm Kanon (Kilise) hukuku koleksiyonlarının yerini alan ve yasal bir mülkiyet hakkına izin veren Codex iuris canonici’yi teklif etti (Noonan, 1957).

1.2.2.2. İslam’dan Önce Mekke’de Cahiliye Döneminde Faiz

Cahiliye dönemi Mekke’inde zenginlik ve servet belli ailelerde ve kişilerde toplanmıştı. Bunlar toplumun ihtiyaç duyanlarına faizle borç verirdi. Uygulamada bir yıl için %2 faizle borç verilir. Bir yıl sonra 100 altın anapara 2 altın faiz olmak üzere 102 altın ödenmesi gerekirdi. Ancak borçlu ödeme imkânına kavuşmazsa sadece 2 altın faizi öder ve faiz izleyen yıl ikiye katlanarak borç devam ederdi. İzleyen yılsonunda 100 altın anapara 4 altın faizi tahakkuk ederdi. Bu yıl da ödeme imkânı yoksa sadece 4 altın faizini öder ve borcun faizi ikiye katlanarak devrederdi. İzleyen yıl 100 altın anapara 8 altın faiz ödemesi gerekirdi. Yine ödeme kabiliyeti yoksa 8 altını öder ve borcu faiz ikiye katlanarak devreder. Altıncı yılsonunda 126 altın toplam faiz ödemiş olur ve anapara durmaktadır. İmkânı varsa anapara da öderse 100 altın için 226 altın ödeme yapardı. Ancak borcunu ödeyemezse 7. yılda faiz 128 altına çıkardı (Göndoğan, 2019). Borcunu varsa mallarıyla, yoksa erkek evladını köle olarak vererek, o da yetmezse kız çocuğunu köle olarak vererek öderdi. Bu da yetmezse kendisinin de özgürlüğü sona ererdi. Kız çocuğu panayırlarda ücret karşılığı çadırlarda dışardan gelenlere sunulurdu. Bunun vereceği çöküntüyü yaşamamak için orta ve dar gelirli kızı çocuklarını küçükken gömerek bu utanca engel olmak gibi bir yöntem geliştirmişlerdir (Demircan, 2014).

1.2.2.3. Osmanlı Döneminde Borç Verme ve Faizli İşlemler

Osmanlı Devleti’nde kanunlar, şeriata uygun olarak hazırlanmaktaydı. Bunun nedeni Osmanlı Devleti’nin bir İslam devleti olmasıdır (İnalçık, 2009). Ancak sosyal hayatta akrabaların birbirlerinden borçlanmalarından, komşudan yakın arkadaştan borçlanmadan faiz talep edildiğine veya faiz içeren bir borçlanma nedeniyle davalık bir konuya rastlanmamaktadır. Osmanlı şeriyye sicillerinde yabancı konsolosların da Osmanlı gayrimüslimlerine yüksek faizle borç verdiklerini ve sarraf gibi hareket ettikleri yazılıdır (Çiçek, 2001). Zaman zaman konsolosların yerli halka da %30’lara varan oranlarda faizle borç verdikleri kayıtlara düşmüştür (Çiçek, 2001). Faizle borçlanmanın yaygınlaşması ve faiz oranlarının %40’lara çıkması sonucunda (Berber, 2017) Kütahya’da ilk defa faizlere %8 sınırı getirilmiş, anapara eklenmesi yasaklanmış ve 5 yıl taksitle ödenmesi imkânı getirilmiştir. Bu tedbir daha sonra tüm vilayetlere yayılmıştır (Demirkol, 2018).

Para vakıflarına bağış yapılması, yapılan bağışa ribh işletilmesi ve bu gelirle bazı hayırların yapılması kadı sicillerinde sık rastlanan kayıtlardır. Üsküdar Kadı sicillerinde bir ticari olayda ortaklardan birisi ticari işlemler için koyduğu ne sermayeyi ne de ribh almadığını, hakkını istediğini beyan etmiş, kadı da koyduğu sermayeyi aynıyla almasına hükmetmiştir (Yereli, 2017). Bu kayıt para vakıflarının geçmişine dair bugüne ulaşmış tek ipucu olarak kayda geçmiştir.

Para vakfı (nükûd-i evkâf), hayırsever bir kişinin gayrimenkul bir malını değil de parasını vakfetmesiyle gerçekleşen bir vakıf türüdür (Çizakça, 1993). Para vakıflarıyla ilgili Şeyhülislamlar arasında fetva birliği olmamış, para vakıflarının caiz olmadığını söyleyen Şeyhülislamlar yanında bunun caiz olduğunu söyleyen Şeyhülislamlar da olmuştur. Ebussuud Efendi'nin lehte fetva bildirmesine rağmen 1538'de Şeyhülislamlığa getirilen Çivizade, paranın diğer menkul mallara benzemediğini, para vakıflarının örfen yaygınlaşmış olmasının hüküm vermek için yeterli bir sebep teşkil etmeyeceğini ifade etmiştir. 1545'de Şeyhülislam olan Ebussuud Efendi "Risale fi Vakfı'l-Menkûl ve'n-Nukûd" adlı eserinde paranın vakfının caiz olduğunu söyleyerek, para vakıflarının kurulabileceğini ifade eden yeni bir fetva yayınlamıştır (Aşar, 2011).

Kanuni döneminde Üsküdar'da faaliyet gösteren para vakıfları elde ettikleri gelirleri Kur'an okutulması, dini hizmetler, bayındırlık hizmetleri, eğitim işleri ve hayır işlerinde kullanılmasını amaçlamışlardır (Özcan, 2003). Ayrıca Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'daki kasapların zararlarını karşılamak amacıyla 24 bin akçenin vakfedildiği kaynaklarda yer almaktadır (Özcan, 2003). Para vakıflarının nasıl bir kredi kurumu olduğunu görmek için 16. yüzyılda İstanbul, Üsküdar'da kurulan 116 para vakfının 1061 kredi işlemini tablo halinde inceleyebiliriz.

Tablo 3: 16. Yüzyılda İstanbul Üsküdar Para Vakıfları Kredi Tablosu

Akçe	0-499	500	501-999	1000	1001-4999	5000+	Toplam
Adet	96	282	85	310	240	48	1061
%	9,05	26,58	8,01	29,22	22,62	4,52	100

Kaynak: (Özcan, 2003 & Yavuz, 2007)

Bu tabloda verilen verileri göz önüne aldığımızda kredi başına ortalama 1250 akçe gibi bir rakam söz konusudur. Bu rakamlar bize gösteriyor ki, para vakıflarına başvuran kesim küçük ticari işlerle uğraşmaktadır (Aşar, 2011).

Tablo 4: 1456-1596 Yılları Para Vakıfları Tahrir Defteri Kayıtları

I					II			III			Toplam		
1456-1494	1495-1519	1520-1546			1547-1578			1579-1596					
t*	t*	a	d	t	a	d	t	a	d	t	a	d	t
41	224	140	508	648	128	10	138	15	60	75	283	578	1126
Para vakıflarına tahsis edilmiş paraların toplamı (akçe)													
728.600	3.594.124	13.253.736			Belirtilmemiş			Belirtilmemiş					

Kaynak: 1456-1596 yılları arasında İstanbul'da kurulmuş para vakıflarını gösteren tahrir defterleri kayıtları (Yavuz, 2007).

Tabloda bir akar vakıfla birlikte kurulan para vakıflarını (a), bir akara bağlı olmaksızın doğrudan kurulan para vakıflarına (d), her ikisinin toplamını ise (t) harfi ifade etmektedir.

* 1456-1519 tarihleri arasında kurulan para vakıflarının akarlı veya doğrudan olduğu hususunda net bir bilgi bulunmadığından sadece toplam olarak verilmesi uygun görülmüştür.

Kapitülasyonlar ve izleyen dönemlerde Galata Bankerleri ve Osmanlı Bankası uygulaması ile Osmanlı Devleti yönetimi ticari hayatın akışı içerisinde faizli işlemlerin günlük hayatın olağan bir parçası olmasına zımni olarak izin vermiştir.

2. BÖLÜM

FAİZİN EKONOMİYE ETKİLERİ ve FAİZSİZ BANKACILIK

2.1. Mikroekonomi Açısından Faizin Ekonomiye Etkileri

Üretim ölçeğinin gelişen teknolojiler nedeniyle son derece büyüdüğü günümüzde, üretim için gerekli tüm sermayeyi kendi özkaynaklarından karşılayan işletme sayısı son derece sınırlıdır. Sermayenin üretimden aldığı paya kâr denilirken, nakit olarak sermayeye katılımın karşılığı faiz olarak nitelendirilmektedir. Günümüzde faiz tasarruf sahiplerine tasarruflarını ödünç vermeleri karşılığı ödenen bir bedeldir. Bu anlamda tasarruf genellikle para olmaktadır. Faiz ise para halindeki sermayenin kirasıdır (Dinler, 2003).

Klasik ve neo-klasik iktisatçılara göre denge faiz oranı, sermaye arz ve talep miktarlarının birbirlerine eşit olduğu noktada gerçekleşmektedir. Keynes, “*faiz oranı ne olursa olsun bireylerin ihtiyat saikiyle bir miktar parayı ellerinde tutacaklarını*” ileri sürmüştür. Keynes ayrıca “*faizi tasarruf etmenin bir bedeli değil, kişilerin paralarını ellerinde tutmaktan vazgeçmelerinin bir bedeli olduğunu*” ileri sürmüştür.

Son olarak ödünç verilebilir fonlar teorisi, ödünç verilebilir fonlar arzı ev halkının ve firmaların, bankaların verdikleri krediler ile daha önce atıl bulunan paraların piyasaya yeniden sürülmesidir. Faiz oranı arttıkça ödünç verilmek istenen fon miktarı artacaktır. Ödünç alınabilir fonlar toplamı da firmaların ve hane halklarının çeşitli nedenlerle talep edecekleri fonlar toplamıdır. Genel faiz teorisine göre piyasa faiz oranı borçlanılabilir fon arzı ile borçlanılabilir fon talebini eşitleyen faiz oranıdır (Dinler, 2003).

2.1.1. Tüketici Davranışlarına Etkisi

Faizin tüketici davranışları üzerindeki etkisini anlayabilmek için talep, talep eğrisi, talep değişmesi, talebin fiyat esnekliği kavramları üzerinde durmamız gerekir. Talep belirli bir malın piyasasında belirli bir zamanda, diğer faktörler değişmemek kaydıyla çeşitli fiyat-

lardan tüketicilerin söz konusu mallardan almak istedikleri miktarları ifade eder. Talep fonksiyonunda o malın rakibi olan malların fiyatları, o malın tamamlayıcısı olan malların fiyatları, tüketicilerin gelirleri, tercihleri, nüfus sayısı, gelir dağılımı, fiyatlarla ilgili beklentiler gibi değişkenlerin sabit olduğu varsayılır. Fiyatın fonksiyonu olarak talebi -etkileyen diğer tüm koşullar sabitken-(ceteris paribus) fiyattaki değişimlerin talep miktarına etkisini gösterir. Değişik fiyat düzeylerinde talep edilen miktarın değişmesi talep eğrisi üzerinde hareket şeklinde gerçekleşir.

Aynı fiyat düzeyinde talep edilen miktarın artması veya azalması ise talebin kaymasına neden olur. Talebi etkileyen fiyat dışındaki sabit kabul edilen faktörlerdeki değişimler talebin kaymasına neden olur. Faiz oranlarındaki değişim malın fiyatını artıran veya azaltan bir etkiye sahipse miktarını da ters yönlü olarak azaltacak veya artıracaktır. Bu da aynı talep eğrisi üzerinde gerçekleşecektir. Faizin miktardaki etkisi talebin fiyat esnekliğine bağlı olarak değişecektir. Ancak faiz oranlarındaki değişim sabit kabul edilen diğer değişkenleri etkilerse bu sefer de aynı fiyat düzeyinde mevcut malın talep edilen miktarını etkileyecektir.

Faiz oranı artarsa ve diğer değişkenleri etkilerse mevcut malın talebinde artış, aksi durumda azalışa neden olacaktır. Tüketiciler aynı gelir düzeyinde eş fayda eğrisi üzerinde maksimum fayda sağlamak isterler. Faiz oranlarındaki artış tüketicilerin harcanabilir gelir düzeylerini olumsuz yönde etkiliyorsa talep azalması olacak bu da piyasa da daralmaya neden olacaktır (Dinler, 2003).

2.1.2. Üretici Davranışlarına Etkisi

İşletmelerin gerçek likiditesi açısından en geçerli ölçü olarak toplam borçların özsermayeye oranı kabul edilir. Toplam borçlar kısa ve uzun vadeli borçların toplamıdır. Özsermaye ise ödenmiş sermaye ile dağıtılmamış kâr ve sermaye yedeklerinden oluşur. İşletme sahiplerince borçlara ödenecek faiz oranları yatırımın rantabilitesinin altında kaldığı sürece borçlarını artırma eğiliminde olurlar. Buna borçlanmanın kaldıraç etkisi denir. Borç verenler açısından bu oranın en düşük 1 olması beklenir. Kısa vadeli borçların özsermayeye oranı büyükse işletmenin borç ödeme kabiliyeti düşük demektir. Likidite açısından önemli olan diğer bir oran ise faizleri karşılama oranıdır. Bu oran faiz ve vergi öncesi karın faiz giderlerine bölünmesi ile bulunur. İşletmenin faaliyet karı ile faiz giderlerini karşılayamaması hali ciddi likidite sorunlarına yol açacaktır (Müftüoğlu, 2003).

Faiz oranlarındaki değişimin maliyetleri mi yoksa hasılatı mı etkileyeceği sonucuna göre üretici davranışlarına etkisi olacaktır. Maliyet artışına neden olacak bir faiz artışı malın fiyatını artıracığından talep miktarını düşürecek ve karlılığı azaltacaktır. Faiz oranlarının maliyeti etkilemediği ancak tüketicilerin satın alma bütçelerini etkilediği durumda da faiz artışı talep miktarını azaltacak, faiz düşüşü ise talep miktarını artıracaktır. Tüketici davranışındaki bu değişiklik de dolaylı olarak üretici davranışlarını etkileyecektir (Müftüoğlu, 2003).

2.1.3. Piyasalara Etkisi

Faiz oranlarındaki değişimin hem finansal piyasalara hem de reel piyasalara etkisi olacaktır. Reel piyasalara etkisini üretici davranışlarına etkisinin toplamı olarak kabul etmek gerekir. Yüksek faiz oranlarının hem kısa vadeli hem de uzun vadeli etkisi olacaktır. Faiz oranlarının uzun vadede de yüksek seyredeceğine ilişkin beklenti yatırım eğilimini düşürecektir. Bu durum uzun vadede üretimin sabit kalmasına ya da artış oranının düşmesine neden olacak, bu da arzın azalması nedeniyle fiyatların artmasına yol açacaktır. İkinci bir faktör de yatırım maliyeti içerisine girecek olan faizin bir maliyet unsuru olarak yine fiyatlara yansıtacağı gerçeğidir.

Faiz oranlarındaki değişimin para ve sermaye piyasalarına etkileri de kısa ve uzun vadede farklı farklı olacaktır. Kısa vadede faiz oranlarındaki düşme dövize ve sermaye piyasalarına yönelme şeklinde kendini gösterecektir. Ancak uzun vade de faiz oranlarındaki düşme sermaye piyasalarından da reel piyasalara doğru bir yönelmeye dönüşecektir. Faiz oranlarında yükselme durumunda ise hem kısa vadede hem de uzun vadede açıklananın tersine bir durum oluşturacaktır (Duran, vd., 2010).

2.1.4. Fiyatların Oluşumuna Etkisi

Faiz oranlarının fiyatlar genel düzeyi üzerindeki etkisi, iktisatçıların üzerinde tam olarak ittifak edemedikleri bir konudur. Faiz oranlarının fiyatlar genel düzeyini nasıl etkilediği veya enflasyonun faiz oranına paralel seyrettiği konusunda “Fisher Etkisi” teorisi ile ilgili yapılan araştırmalara bakmak gerekiyor. Türkiye’de 1989-2001 yılları arasında yapılan araştırmada eş bütünleşim analizi sonucunda Fisher Etkisinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İncelenen dönemler itibariyle Türkiye’de yüksek faiz oranlarının enflasyon üzerinde doğrudan etkisinin olmadığı, buna karşın fiyatlar genel düzeyinin nominal faiz oranlarının oluşumunda etkili olduğu sonucuna varılmıştır (Çakmak, vd., 2002).

2.1.5. Kaynak Dağılımına Etkisi

Türkiye’de gelir dağılımına etki eden iktisadi büyüme, küreselleşme, enflasyon, vergi politikası ve faiz faktörlerinin En Küçük Kareler Yöntemi ile 1980-2014 yılları arasında analiz edilmiştir. Küreselleşme, enflasyon ve faiz değişkenleri gelir dağılımını bozmaktadır. Elde edilen verilere göre, cari işlemler dengesindeki bir birim artış Gini katsayısını yaklaşık olarak 0.53 birim; enflasyondaki bir birim artış Gini katsayısını yaklaşık olarak 0.06 birim, faizdeki bir birim artış ise Gini katsayısını yaklaşık olarak 0.05 birim artırmaktadır (Bükey & Çetin, 2017). Toplumdaki gelir dağılımının düzelmesi için cari fazla verilmesi, enflasyonun düşmesi, faizlerin de düşmesi gerekmektedir.

2.2. Makroekonomi Açısından Faizin Ekonomiye Etkileri

Faizin ülke ekonomisine etkilerini araştırırken nominal faizden değil reel faizden bahsettiğimizi belirtmemiz gerekiyor. Ekonomistler reel faiz kavramında nominal faizden sade-

ce enflasyon oranını çıkarmaktadırlar. Ancak nominal faiz oranları içerisinde yer alan diğer tüm unsurlar (geri ödememe riski, bankacılık operasyon maliyetleri vb.) elimine edilerek sadece sermayedarların kâr beklentisi olan riba oranının ele alındığı çalışmalara henüz rastlamıyoruz. Faizin ekonomiye etkilerini anlatırken bunun reel faiz oranının ekonomiye etkisi olduğu bilinmelidir.

Bilinen tüm makro modellemelerde faiz oranı en önemli değişken kabul edilmekte ve çarpan ve çoğaltanları belirleyen bir anahtar olarak kullanılmaktadır. Faiz oranının sıfır ve sabit olduğu bir ekonomik model bu tezin konusu olmadığı, ancak önerdiğimiz banka modelinin bu ekonomik modelin varsayımlarında çalıştığını belirtmeliyiz. Böyle bir varsayım üzerine iktisat çalışması yapılmadığı, modelleme çalışması olmadığını belirtmek istiyorum.

2.2.1. Gelir ve İstihdam Düzeyine Etkileri

Firmaların yatırım kararlarını etkileyen unsurlardan bir tanesi de faiz haddidir. Faiz haddi düşünce yatırım maliyeti düşer ve dolayısıyla da ceteris paribus, yatırımın karlılığı artar ve buna bağlı olarak firmalar daha fazla yatırım yapmak isterler. Dolayısıyla da planlanan yatırım faiz haddinin ters bir fonksiyonudur. Faiz haddinin sabit olmadığı bir ekonomide, ceteris paribus, her alternatif faiz haddine tekabül eden farklı bir denge hasıla düzeyi vardır. Dolayısıyla faiz haddini bilmeden denge hasıla düzeyini bilmek aslında mümkün değildir (Ünsal, 2007). Keynesyen analizde faiz haddi (i), para piyasasında reel para talebinin (L) reel para arzına (M/P) eşit olması suretiyle belirlenir. Ayrıca reel para talebi (L) hasılaya (Y) ve faiz haddine (i) bağlı olarak değişir. Hasıla artınca para talebi artarken, faiz haddi artınca para talebi azalır. Bu doğru faize karşı pozitif eğimli LM doğrusunu oluşturur (Ünsal, 2007).

Mal piyasalarında, faiz hadlerinin sabit olmadığı bir ekonomide, ceteris paribus, her alternatif faiz haddine karşılık gelen farklı bir (Y) denge hasıla düzeyi vardır. IS eğrisi olarak adlandırılan mal piyasasındaki dengeyi gösteren doğru negatif eğimlidir. Faiz oranlarındaki azalış eğrinin eğimine göre denge gelir düzeyini sağa taşır. Planlanan harcama miktarını artırır. J. Hicks tarafından geliştirilen IS-LM modelinin amacı, hasıla düzeyinin ve faiz haddinin belirlenmesini birlikte ele almak suretiyle, faiz haddinin sabit olmadığı bir ekonomide hasıla düzeyinin nasıl belirlendiğini ve değiştirdiğini açıklamaktadır (Ünsal, 2007).

Para arzının faize duyarlılığı arttıkça LM eğrisinin eğimi artmaktadır. Bu duyarlılık sifra yaklaştıkça eğimde yataya yaklaşmaktadır. Yatırımların faize duyarlılığı yükseldikçe IS eğrisinin eğimi artacaktır. Bu duyarlılık azaldıkça bu eğrinin eğimi azalacaktır. Maliye ve para politikası değişken faiz varsayımı altında geliştirilen politikalarla oluşturulmaktadır. Toplam arz ve toplam talep eğrisinin kesişim noktası IS/LM eğrisinin değişken faiz ortamındaki hareketlerinin bir fonksiyonu olarak oluşmaktadır. Makro iktisatçılar para talebinin faize tam duyarlı olduğu likidite tuzağını incelemişlerdir. LM doğrusunun yatay olmasını ve para miktarındaki değişmelerin eğriyi kaydırmadığını ifade eder. Bu durumda açık piyasa işlemleri aracılığıyla yürütülen para politikasının ne faiz oranı ne de gelir düzeyi üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Likidite tuzağında, para politikası faiz oranını etkilemede güçsüzdür (Dornbusch, vd., 1998).

Likidite tuzağı olarak yapılan çalışma sıfır faiz düzeyinde yani faizin bir değişken olmaktan çıkarıldığı bir durumda faizin bir para politikası aracı olmaktan çıkacağı bir modele dönüşecektir. Bu durumda IS/LM eğrisine gerek kalmayacaktır. Toplam talep (AD) eğrisi ile toplam arz (AS) eğrisinin kesiştiği noktaya piyasa denge noktası denmektedir. Ancak hem toplam arz eğrisi hem de toplam talep eğrisinde farklı faiz oranlarında IS/LM eğrisinin oluşturduğu denge noktalarının fiyat düzeyini ve gelir düzeyini nasıl etkilediğini açıklar. Genişletici ya da daraltıcı maliye politikalarının veya para politikalarının toplam arz ve toplam talep eğrilerini nasıl etkileyeceği ve denge noktasının hangi fiyat seviyesinde oluşacağını açıklayan bu makroekonomik modelin en önemli değişkeni faiz olarak kabul edilmiştir (Dornbusch, vd., 1998). Sabit aynı zamanda sıfır faiz oranında IS/LM eğrileri üzerinde bir yaklaşım geliştirilmemiştir. Bu durumda toplam talep toplam arz nerede dengeye gelir konusunda yeni çalışmalara ihtiyaç vardır.

2.2.2. Fiyat İstikrarına Etkileri (Enflasyona Etkileri)

Faiz oranı ile enflasyon oranı, GSYİH ve reel büyüme oranı arasındaki nedensel ilişkiler incelendiğinde, bulgular, GSYİH'nın faiz oranından ve reel büyüme oranının enflasyondan etkilendiğini gösterdi. Faiz oranı ve reel büyüme oranı geri besleme ilişkisine sahipti. Ancak bu çalışma, faiz oranı ile reel büyüme oranının birbirine bağlı liderlik ve gecikme ilişkisine sahip olduğunu kanıtladı. Regresyonlar enflasyon oranının bir ve iki gecikmesinin cari faiz oranını etkilediğini ve GSYİH'nın bir gecikmesinin cari faiz oranının gücünü kesinlikle etkilediğini gösterdi (Saymeh & Orabi, 2013).

1979-1985 yılları arasında Amerika'da 30 yıllık vadeli tahvil ve bono faizleri %10 bandının üstüne çıkmış ve %15'lere ulaşmıştır. Bu durum enflasyonda da yükselişe neden olmuştur. FED yüksek enflasyon, gerçekleşirse, istihdam, verimlilik ve ekonomik büyüme için olumsuz sonuçları olan ödeme sistemi bozulur kaygısı yaşamıştır. FED, faiz oranlarını önce %5'lere sonra da %5'in altına çekmiştir. Böylece %10'ların üzerine çıkan enflasyon oranı %4'lerin altına inmiştir (Goodfriend, 1993).

Faiz oranlarındaki değişim sabit kabul edilen diğer değişkenleri etkiliyorsa bu kez aynı fiyat düzeyindeki mevcut malın talep edilen miktarını etkileyecektir (Yüksel & Özsari, 2017).

2.2.3. Ekonomik Büyümeye Etkileri

Faiz oranlarındaki değişiklikler makroekonominin işleyişinin temel durumunu yansıtabilir; aynı zamanda GSYİH, fiyat seviyesi, istihdam seviyesi, uluslararası ödemeler dengesi, ekonomik büyüme oranı vb. gibi tüm makroekonomik değişkenleri ve mikroekonomi aktivitesini etkiler. Cari faiz oranları, tasarrufları ayarlayarak gelecekteki yatırım ölçeğini de etkilemektedir. Faiz yükselirse tahvil fiyatları düşer, faiz düşerse tahvil fiyatları yükselir. Faiz oranının yatırım ölçeğine etkisi, toplam yatırımlara fırsat maliyeti olarak yansmasıyla ölçülür.

Yatırım gelirinin değişmemesi koşuluyla yükselen faiz oranları yatırım maliyetini artırır ve daha sonra da kaçınılmaz olarak düşük gelirli yatırımcıların yatırım alanı, böylece yatırım talebi azaltılır. Bununla birlikte, düşen faiz oranları, yatırım maliyetlerinin düşmesi, dolayısıyla yatırımın ve toplam sosyal yatırımların artması anlamına gelir. Batı ekonomi teorisi çevrelerindeki ve para yönetimindeki yetkililer, faiz oranını ekonominin işlevini ve ekonomik işleyişin ayarlanmasını ölçmek için önemli bir endeks için önemli bir araç olarak görmektedir (Khurshid, 2015).

İslami finansal gelişme ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyle ilgili yapılan neden-sellik araştırmasında Türkiye’de uzun vadede islami finansal gelişmenin iktisadi büyümeye olumlu yönde katkı sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır (Jobarteh & Ergec, 2017).

Faiz oranlarının yükselmesi zaten yetersiz olan tasarruflar spekülative alanlara yönlendirilmekte ve önemli bir kısmı devlet iç borçlanma senetlerinde kullanılmaktadır. Özel yatırımlar ve büyüme hariç tutulur ve istikrarsız bir büyüme ortaya çıkar (Yüksel & Zengin, 2016).

2.2.4. Bütçeye Etkileri

İlk olarak, faiz oranlarının deregülasyonu ve finansal liberalizasyonu, ödünç vermenin maliyetini arttırarak, en azından kısa dönemde ekonomik büyümeyi azaltabilmektedir. İkinci olarak, talep yönlü araştırmalara göre, finansal liberalizasyon ekonomik büyüme üzerinde ters etkilere sahiptir. Çünkü finansal liberalizasyon, üretken olmayan, kâr kollamaya yönelik yeni fırsatçılıkları ve kredinin spekülative eylemler gibi etkin olmayan dağılımını ortaya çıkarmaktadır (Odekon, 2002).

2.2.5. Dış Açıklara Etkileri

Yatırımların azalması ve dolayısıyla ekonominin daralmasına bağlı olarak vergi gelirleri azalmaktadır. Bütçe harcamalarının önemli bir kısmı faiz ödemelerine giderken azalan vergi gelirleri ile birlikte açıklar artmaktadır. Borçlanmanın yurtdışından yapılması, sonraki dönemlerde anapara ve borç faizi ödemeleri dış açıkları olumsuz yönde etkileyecektir (Ercan, 2022). Ayrıca faiz oranlarındaki yükseliş yatırımların kısılmasına ve talebin ithalat yoluyla karşılanmasına bu da dış açıkların artmasına neden olacaktır.

2.3. Faiz Oranlarına Etki Eden Mikro ve Makro Faktörler

Faiz oranlarına etki eden bankacılık faaliyetlerinden kaynaklanan bankanın bilanço ve gelir tablosunu doğrudan etkileyen unsurlar mikro faktörler, enflasyon, politik risk, piyasa riski gibi unsurlar ise makro faktörlerdir.

2.3.1. Faiz Oranlarına Etki Eden Mikro Faktörler

Geri ödememe riski, paranın elden çıkarılması nedeniyle kaçırılan fırsatların gerçek zaman değeri, ücretsiz veya düşük ücretli verilen işletme giderleri, likidite riski, kur riski, yönetim riski gibi riskler mikro faktörler olarak kabul edilir. Tamamen bankacılık faaliyetleri ve banka yönetiminin aldığı kararlardan oluşur.

2.3.1.1. Geri Ödememe Riski Sorunu

Verilen kredilerin vadesi geldiğinde kredi kullananlar tarafından değişik nedenlerden dolayı zamanında geri ödenmemesi veya hiç geri ödenmemesi riskidir. Bu risk kredinin karlılığını düşüren ve maliyeti artıran bir risktir. Riskin düşük olması arzu edilir. Ekonominin daralmaya girdiği veya kriz dönemlerinde bu risk yükselir. Finansal kuruluşlar, mali tahlil ve istihbarat yapılarak müşterilerin krediyi ödeyebilme kapasitesi ve temerrüt olasılıkları gözetilerek kredi kullandırımı yapmaktadır. Geri ödememe riski nedeniyle ödenemeyen kredilerin tutarı özsermaye tutarına yaklaşırsa kredi verenin iflası söz konusu olabilir. Geri ödememe riskine karşı kredi verenler kendilerini güvenceye almak için teminat yöntemleri geliştirmişlerdir. Teminatlı kredilerde geri ödememe riski minimize edilmektedir.

Geri ödememe riski faiz oranlarının içinde bir maliyet unsuru olarak bulunmaktadır. Önceki dönemlerin geri ödememe riskinden kaynaklanan maliyetleri sonraki dönem verilecek kredilerde teminatın miktarını, şeklini ve faiz oranını etkileyen unsurlar olarak ortaya çıkacaktır. Geri ödememe riski her bir kredi alan için ayrı ayrı hesaplanabilir. Riski yüksek olanın primi de yüksek olacağı için, riskin yüksekliği kredi faiz oranının söz konusu müşteri için yükselmesine sebep olacaktır.

2.3.1.2. Paranın Elden Çıkarılması Nedeniyle Kaçırılan Fırsatların Gerçek Zaman Değeri Sorunu

Parasını başkasına kullandıranlar açısından paranın elden çıkarılması nedeniyle kaçırılan fırsatların gerçek zaman değeri de faiz oranlarını belirleyen önemli bir değişkendir. Şöyle ki parasını borç vermeyip altın ve gümüş gibi kıymetli maden alan, başka bir ülke parası veya borsada hisse senedi alan kişinin kâr beklentisi parasını borç verecek kişinin faiz beklentisini etkileyecektir. Faiz gelirinin diğer fırsat gelirlerinden daha fazla veya daha garanti olacağı inanılan faiz oranında borç verilmek istenecektir. Kaçırılan fırsatların gerçek zaman değeri arttıkça borç vermeye razı olunacak faiz oranı da yükselecektir.

2.3.1.3. Ücretsiz veya Düşük Ücretli Verilen İşletme Giderleri Sorunu

Kredi kuruluşları müşterilerini özendirmek için bazı hizmetlerini ücretsiz olarak vermeyi pazarlama politikası veya tutundurma politikası olarak benimserler. Kredi kartı aidatı alınmaması, bankamatik işlemlerinin ücretsiz olması, internet bankacılığı hizmetlerinin ücretsiz olması, bazı müşterilerden havale/EFT ücreti alınmaması gibi işlemler. Ancak ücret talep edilmeyen bu ve benzeri bankacılık hizmetleri banka açısından sıfır maliyetli iş-

ler değildir. Bankamatiklerin kurulması, çalışır halde tutulması, bakımları, para yüklenmesi alınması, elektrik giderleri, programlarının lisansları gibi tüm hizmetlerin birçok kalemden oluşan maliyetleri vardır. Ayrıca sadece maaş müşterisi olduğu için verilen promosyonlar da bu kapsamda değerlendirilmelidir. Bu maliyetler bankacılıkta karlılığı azaltan değişkenlerdir. Ücretsiz verilen hizmetlerin faiz oranlarına yansıtıldığını kredi faiz oranlarını yükselttiğini söylemek mümkündür.

2.3.1.4. Likidite Riski

Likidite, yükümlülüklerin ve takas borçlarının istenildiğinde ödenebilmesi anlamına gelen ve bankacılıkta birincil önem taşıyan hususlardan biri olarak kabul edilmektedir. Uzun dönemde bankanın başarısı, diğer bir deyişle mali bünyenin gücü likidite ile ölçülmektedir (Okay, 2002). Likidite riski, piyasa riski başlığı altında incelenen risk türüdür. Bahsi geçen risk, bankaların aktif ve pasif kalemlerinin vadelerinin birbirine uyumsuz olması sonucunda maruz kaldıkları risktir (Gatev, vd., 2009). Tanımdan da anlaşılabilceği gibi likidite riski, bankaların karşılaştıkları en ciddi risklerden biridir. Geçmişte yaşanan bazı örneklerden görülebildiği üzere, söz konusu riskin iyi yönetilemediği durumlarda bankalar aktifleri veya karları yüksek olsa dahi iflas edebilmektedirler (Zengin & Yüksel, 2016).

Likidite riski bankanın nakde ihtiyacı olduğu durumda elinde bulunan aktifleri nakde çevirememesi sonucu zarar görmesi riskidir. Diğer bir ifadeyle, söz konusu risk bankanın talep edildiği anda yükümlülüğünü yerine getirememe riski olarak tanımlanmaktadır (Diamond & Rajan, 1999). Likidite riskinin yüksekliği verilen kredilerde vade uzadıkça faiz oranlarının artmasına neden olmaktadır.

2.3.1.5. Kur Riski

Bankalar, döviz temelinde pozisyon aldıklarında kur riski ile karşılaşmaktadırlar. Döviz kurundaki beklenmedik değişimler, banka bilançolarında bulunan döviz kalemlerinin piyasa değerlerine yansımaktadır. Burada, bankaların gelecekteki getirilerinin dövizdeki dalgalanmalar sonucu değişebilme olasılığı ifade edilmektedir. Kur riski, yabancı para aktifleri ile yabancı para pasiflerinin birbirine eşit olmadığı bilançolarda görülen bir risktir. Aradaki farkın nedeni bankaların kur beklentilerine bağlı olarak kâr sağlama talebidir. Bu durumda hem kâr hem de zarar söz konusu olabilmektedir. Zarar olasılığı nedeni ile asıl amaç kayıp miktarını minimum düzeyde tutabilmektir. Bu yüzden, bankalar döviz pozisyonlarını sürekli olarak kontrol altında tutmak zorundadırlar (Okay, 2002).

Bu gelişme karşısında, tasarruf sahipleri milli para yerine dövizde kaymaktadırlar. Mevduat hacminin en çok yabancı para cinsinden olması bankalardaki kur riskini de yükseltmektedir. O halde, kurlar birincil olarak enflasyonun etkisi altında dalgalanmaktadır. Enflasyon arttıkça döviz kuru riski de artmaktadır (Kozanoğlu, 1996).

Türkiye’de katılım ve geleneksel banka döviz mevduatlarının getirileri arasındaki çift yönlü nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre 12 aydan daha kısa va-

deli döviz tevdiat hesapları için döviz mevduat faizleriyle nedensellik tespit edilmiş, 12 ay ve daha uzun vadeli döviz tevdiat hesapları için bu nedensellik ortaya konamamıştır (Ergeç, 2018).

2.3.1.6. Yönetim Riski

Yönetim riski, işletme yöneticilerinin hatalarını ortaya koyan risktir. Yönetimin aldığı yanlış kararlar sonucu oluşma ihtimali olan yüksek zararlar veya mahrum kalınan karlar bu riskin tamamını oluşturur. Bu riskin yüksekliği kredi veren olarak bankanın faiz oranlarını yukarı yönlü etkileyecektir.

2.3.2. Faiz Oranlarına Etki Eden Makro Faktörler

Ülke ve dünya ekonomisinden kaynaklanan faktörler, işletmenin dışında gerçekleşen ve işletmenin etkisinin olmadığı ama doğrudan etkilendiği faktörlerdir. Enflasyon riski, politik/siyasi riskler, ekonomik riskler gibi risklerdir.

2.3.2.1. Enflasyon Riski

Enflasyon, ekonomide fiyatlar genel seviyesindeki sürekli değişkenlik olarak tanımlanmaktadır (Uğurlu, 2022). Bunun nedeni enflasyonun sahip olduğu oranlarda meydana gelebilecek herhangi bir yükseliş, gelecekte gerçekleşmesi beklenen getiri ile gelecekteki tüketim seviyesini düşürecektir. Böylelikle yatırım faaliyetleri de etkilenecektir, çünkü enflasyon oranı yatırımcılar için yatırım kararı alırken bir kriterdir.

Yatırım faaliyetleri de genel olarak tüketim faaliyetlerinin ertelenmesi üzerine kurulu olduğu için fiyatlar genel seviyesindeki beklenmedik değişim, yatırımcının tahmin ettiği tüketim seviyesine ulaşamamasına neden olacaktır. Bundan dolayı enflasyon riski yatırımcının zarara uğrama ihtimalini içermektedir. Enflasyon riski piyasalardaki finansal ürünlerin fiyatında ki değişimler sonucu meydana gelmektedir. Finansal ürünlerin fiyatının artması hem tüketim seviyesini hem de yatırım yapmayı zorlaştırmaktadır (Ateş & Bayram, 2021).

2.3.2.2. Politik Risk

Ülkelerin iç ve dış ilişkileri, siyasetteki gelişmelerin ülke ekonomisini ve haliyle varlıkların getirilerinin etkilenmesi politik risk olarak adlandırılmaktadır. Politik risk ülke riski olarak da bilinmektedir. Politik riskler, bir ülkenin politikalarında veya yatırım ortamında meydana gelen değişikliklerle ilgilidir. Aynı zamanda uluslararası ilişkiler ve belirli bir ülkenin ekonomisi üzerinde etkili olabilecek durumlar yer alır.

Politik riskin arttığı ülkelerde, şirket faaliyetleri yavaşlamakta ve hisse senedi getirileri azalmaktadır. Politik riski yönetmenin ilk yolu, bu risklerin alınmaya değer olup olmadığını anlamaktır. Bunun amacı çeşitlendirilmiş portföyü sürdürmektir. Yatırımcılar, portföyü önemli bir şekilde etkileyen herhangi bir spesifik politik riskten kaçınmak için çeşitlendiril-

miş bir portföy tutmalıdır. Bu çeşitlendirme, uluslararası yatırımlara ait olan riski korumayı içermelidir.

Politik riske ilişkin incelemeler şirketlerin rekabet üstünlüğü kazanması ve kâr artırımını sağlamak, istikrar sağlamak ve uluslararası alanda güçlü olmak amacıyla başlamıştır. Bundan dolayı politik risk, yatırımları etkileyen en önemli etkenlerden birisidir. Ancak yatırım yapan kişiler ve kuruluşlar tarafından ülkenin politik durum analizi doğru bir şekilde yapılmazsa büyük bir risk ile karşılaşılır. İdeolojik güçler, devletin ya da hükümetin istikrarlılığı, ülkelerin dış politikaları, devlet eliyle işletmecilik eğilimleri, tarihe dayanan politik çatışma ve düşmanlıklar, ülkelerin savunma politikaları, devlet etkisi ve kontrolü, çok uluslu girişimler politik riski oluşturan unsurlar olmaktadır (Ateş & Bayram, 2021).

Politik riski yüksek olan ülkeler dış finansmana kolay ulaşamayacaklardır. Ülke içerisinde tasarrufları yeterli değilse doğal olarak faizlerin yükselmesine neden olacaktır. Ayrıca politik risk ülke içerisinde faaliyet gösteren bankaların daha kısa vade ve daha yüksek faiz oranlarıyla kredi vermelerine sebep olacaktır.

2.3.2.3. Piyasa/Politika Faiz Oranları

Piyasa riski, bankaların sahip oldukları bir veya daha fazla ticari varlığın işleme dahil olabileceği süre içerisinde, piyasada aniden ortaya çıkan durumların neden olduğu kayıp veya beklenenden daha düşük orandaki kâr halini ifade etmektedir. Bu risk, faiz hadlerinde, döviz kurunda ve varlık fiyatlarında meydana gelen değişimlerden dolayı ortaya çıkan bir risk türüdür yani varlıklarda meydana gelebilecek belirsizliktir. Bundan dolayı piyasa riski bilinmedik bir zamanda meydana gelebilmektedir. Finansal kurumların almış oldukları pozisyonlarda, piyasalarda yaşanan dalgalanmalardan dolayı ortaya çıkan faiz, kur ve hisse senedi fiyat değişimlerine bağlı olarak ortaya çıkabilecek riskler nedeniyle kayıp etme olasılığıdır (Ateş & Bayram, 2021).

Faizsiz bankacılığın teorik olarak faiz oranlarından etkilenmemeleri beklenirken, pek çok çalışmanın sonuçları bunun aksini göstermektedir. Başarılı bir para politikası için katılım bankalarının faiz oranlarına olan duyarlılığı dikkate alınmalıdır (Ergeç & Arslan 2013).

Yapılan araştırmalarda artan ABD Doları faiz oranı ABD dolarını daha değerli hale getirmektedir. Bu durumda da ülkenin yerel parası değer kaybedecek ve TCMB de daha fazla döviz rezervi bulundurmaya tercih edecektir. TCMB bu durumu önlemek amacıyla döviz rezervlerini kullanacaktır. Öte yandan, TL faiz oranı ile TCMB döviz rezervleri arasında da negatif yönlü bir ilişki bulunduğu sonucuna varılmıştır (Yüksel & Özseri, 2017).

2.3.2.4. Diğer Riskler

Operasyonel risklerden olay riski, hatalar, eksiklikler, yolsuzluklar, teknik sistemin çökmesi, afetler, şoklar ve felaketler gibi şirket içinden veya dışından kaynaklanan bir seferlik olaylara dayanan kayıpları ifade eder. Hesaplama yöntemi matematiksel olarak kredi

riskine benzer ve hesaplanan ekonomik sermaye ile beklenen kayıplardır. Faaliyetin sürdürülmesine ilişkin risk olarak da kabul görebilen iş riski ise hacim, marj ve giderlerdeki volatiliteden, rekabetçi ortamdaki değişimden kaynaklanır. Hesaplama yöntemi matematiksel olarak piyasa riskine benzer ve hesaplanan ekonomik sermayedir (Yüzbaşıoğlu, 2003).

2.4. Faizsiz Sistem

2.4.1. Faizsiz Sistemin Tanımı

İslam inancı hayatın tüm yönlerini kapsayan bir yaşam biçimidir. Şeriat, İslâm'a ait dinî, ahlâkî ve hukukî hükümler bütünü anlamında bir terimdir (TDV İslam Ansiklopedisi, Şeriat, 2008). Şeriat kuralları değiştirilemez ve kesindir. Şeriat dinin sosyal hayata hâkim olduğu devletlerde uygulanır. Kanunlar hiyerarşisi şeriat yönetimlerinde anayasa şeriata aykırı olamaz (Kur'an-ı Kerim, Maide, 44). Kanunlar anayasaya aykırı olamaz. Yönetmelikler yasalara aykırı olamaz.

Dinin hayatın ekonomik yönüne ilişkin kurallarının başında ticaretin helal, faizin haram olması gelmektedir (Kur'an-ı Kerim, Bakara, 275). Karma mülkiyet ilkesi benimsenmiş olan İslam ekonomisinde belirli sınırlar içerisinde ekonomik özgürlük vardır. Haram olan şeylerin ticareti de yasaktır. Sosyal adalet ön plandadır. Alın teri kurumadan ücretin ödenmesi esastır. Özel mülkiyete sınır konulmamıştır. Başkasının mülkiyetinin başladığı yerde diğerinin mülkiyeti durur. Ancak kişiler mülkiyetinin 1/40'ını her yıl zekât olarak vermek zorundadır. Buna ek olarak ayrıca infak ve sadaka teşvik edilmiştir. Ölçü ve tartıda doğru ve dürüst olmak emredilmiştir. Ticaret ahlaki değerler üzerine inşa edilmiştir. Müşteriyi kandırmak yasaklanmıştır. Ölçü, tartı ve muhteviyatta doğru olmak emredilmiştir. Haram olan şeyleri gıdaya karıştırmak yasaklanmıştır. Gabin, karaborsa ve stokçuluk yapmak yasaklanmıştır. İmkân olduğu halde borcun ödenmemesi veya geciktirilmesi men edilmiştir. (Sadr, 1979).

Mülkiyet konusu ekonominin temellerinden birisidir. Fetih yoluyla elde edilen arazilerden başlayarak çağrı yoluyla teslim arazilerin mülkiyet hukuku, sulh arazileri, devletin diğer arazileri ve özel mülkiyetin sınırları, mülkiyetin el değiştirmesi konuları belirlenmiş konulardır. Madenler konusu da ekonominin diğer konularıdır. Açık madenler, gizli madenler, arazilere bağlı madenler, tabii sular ve diğer tabii servetler de İslam ekonomisinin ve İslam hukukunun konuları arasındadır. Emek, üretim ekonomisi, üretim, dağıtım konuları da İslam ekonomisinin konuları arasındadır. Ayrıca, zekât ve örfi vergi, beytülmal (kamu bütçesi) kamu harcamalarının finansmanı, toplumsal ihtiyaçların fiyatlanması, paranın değeri, faizsiz ekonomi de İslam ekonomisinin konuları arasındadır (Sadr, 1979).

Faizsiz ekonomi ise İslam ekonomisinin diğer konularının ihmal edilerek erişilebilecek bir ekonomik sistem değildir. Faizsiz ekonomi veya katılım bankacılığı üzerine yapılan çalışmaların çoğunda İslam ekonomisinin diğer kuralları göz ardı edilerek de faizsiz bankacılığın olabileceği veya sağlıklı yürüyebileceği yanılması sıklıkla düşünülmektedir. Ekonominin tam kapitalist şartlarda olduğu ekonomilerde faizsiz bankacılık faaliyetleri bulanık olan bir suda duru koylar oluşturmaya çalışmak gibidir.

Türkçe'deki yaygın karşılığı “faiz” olan Arapça riba kelimesi sözlükte “fazlalık, nemâ, artma, çoğalma; yükseğe çıkma, (beden) serpilip gelişme” gibi anlamlara gelir. Arapça'da tepelere, düz araziye nispetle daha yüksek oluşları sebebiyle râbiye, canlıları besleyip büyültmeye de terbiye denir. Bu sözlük anlamıyla riba, hem bir şeyin kendi içinde bulunan hem de iki şey arasında mukayeseden doğan fazlalığı ifade eder. Kur'an'da riba kelimesi her iki anlamda da kullanılmıştır.

Birinci durumla ilgili olarak, üzerine yağmur yağan toprağın kabarması “rebet” kelimesiyle (Kur'an-ı Kerim, Hac, 5 & Fussilet, 39), ikinci anlamla ilgili olarak da iki topluluktan birinin diğerine göre mal bakımından veya sayıca yahut değerce daha üstün olması hali “erbâ” kelimesiyle (Kur'an-ı Kerim, Nahl, 92) ifade edilmiştir. Fıkıh literatüründe ise riba, borç verilen bir parayı veya malı belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla yahut borç ilişkisinden doğan ve süresinde ödenmeyen bir alacağa ek vade tanıyıp bu süreye karşılık onu fazlalıkla geri almanın veya bu şekilde alınan fazlalığın adıdır. Türkçe’de kullanılan “faiz” kelimesi de Arapça kökenli olup genelde riba ile eş anlamlı kabul edilir (TDV İslam Ansiklopedisi, Faiz, 2008).

Cahiliye dönemi Arapları riba kelimesini ve ondan türeyen diğer kelimeleri sözlük manasından ziyade terim anlamında, yani vadeye veya vadenin uzatılmasına karşı borcun da artması anlamında kullanıyorlardı. Nitekim kaynakların bildirdiğine göre Cahiliye devrinde borçlu alacaklısına giderek, “Borcu ertelersen sana şu kadar fazla veririm” derdi, alacaklı da borcu ertelerdi (Taberî, 913). Bu dönemde Araplar, faizi belirli aralıklarla ödenmek şartıyla borç para verirler, ara dönem sonlarında faizi, vade dolduğunda da anaparayı isterlerdi. Eğer borçlu ödeme yapamayacak durumda ise vadenin uzatılması karşılığında faiz miktarı da arttırılırdı (Er-Râzî, 1198).

İbn-i Hişâm, Kâbe'nin yeniden inşa edilmesi sırasında Hz. Peygamber'le de akrabalığı bulunan Ebû Vehb'in şöyle konuştuğunu belirtmiştir: “*Ey Kureyş topluluğu! Kâbe'nin inşasına ancak temiz kazancınızla iştirak edin. Buraya ne zina parası ne ribâ kazancı ne de insanlardan zorla alınmış mal girsin*” (İbn-i Hişâm, 816). Bunun üzerine Mekkeliler bu yollarla elde ettikleri kazançlarını kullanmaktan çekinmişler, fakat diğer gelirleri de inşaat için yeterli olmamış ve Kâbe'nin Hicr denilen kısmı binanın dışında kalmıştır. Bu tüccar kavim içinde diğer iki kazanç türünün fazla bir yekün tutmayacağı göz önünde bulundurulursa faizin bu toplumda ne derece yaygın olduğu anlaşılır (Esed, 2008). Bu rivayetler, riba kelimesinin İslâm öncesi dönemde de bugünkü faiz anlamında örfî bir kullanımının bulunduğunu, ayrıca ribanın Cahiliye Araplarının nazarında da çirkin bir kazanç olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Kur'an'da sekiz yerde geçen riba kelimesi bu örfî anlamında kullanılmış, hadislerde de riba kavramına yeni bir boyut getirilerek literatürdeki vade faizi- fazlalık faizi (ribe'n-nesfe- ribe'l-fadl) veya borç faizi- alışveriş faizi (ribe'd-deyn- ribe'l-bey ') şeklindeki ayırım ve adlandırmalara zemin hazırlanmıştır.

İster bireysel anlamda borç alışverişinde isterse kurumsal anlamda bankalar vasıtasıyla borç alışverişinde paranın zaman değeri üzerinden alındığından daha fazla ödenmediği sistemlere faizsiz sistem denilmektedir.

2.4.2. Faizsiz Sistemin Gerekliliği

Faizsiz sistem arayışının veya bu konulardaki çalışmaların asıl nedeni faizin kötü bir şey olmasından çok, faizin kötülenmiş bir şey olmasıdır. İnanç değerleri açısından faizin yasaklanmış, kötülenmiş bir fiil olarak belirlenmesi esas nedendir (Kur'an-ı Kerim, Bakara, 275). Faizin yararlı mı zararlı mı olduğu konusu aslında faizsiz sistemin konusu değildir. İslam iktisadında faizin zararlı olduğuna inanılır. Bu konu tartışılmaz. Bazı para politikası araçlarında faizi artırmanın iyi sonuçlar vermesi faizi yine de meşru kılmaz. Faiz yerine başka araçların kullanılması gerekir. Kaldı ki ekonominin genelini etkileyecek para ve maliye politikalarında kişilerin haklarını birbirine geçirecek, servet kaymalarına neden olabilecek, haksız zarar ve kazançlara neden olabilecek politikaların uygulanması da İslam iktisadında kabul görmeyen konulardır.

2.5. Mevcut Faizsiz Bankacılık Sistemi

2.5.1. Faizsiz Bankacılığın Tarihçesi

Hız. Ömer, Emeviler ve Abbasiler döneminde Müslümanlar dünyanın en önemli merkezlerini fethetmiş ve ticaret hayatına önemli katkılar sunmuşlardır. Önemli limanlar ve ticaret yolları Müslümanların hâkimiyeti altına girmiştir. Ticaret ile birlikte günümüz bankalarının işlevlerini yerine getiren mali aracı kurumlar doğmuştur. Bu aracı kurumların en önemlileri Beyt-ül mal, sarraflar, cehbezler, vakıflar, dostluk ve yardımlaşma kurumlarıdır. Beyt-ül mal, devlete ait her türlü gelirin toplandığı ve harcamaların yapıldığı, hak ve borçlara ehil bir kurumdur. Bir bölgedeki beyt-ül mal şubesiinden borç alan bir kişi borcunu başka bir şehirdeki şubeye ödeyebilirdi (Bayındır, 2005).

Para işi ile uğraşan ve bir anlamda bankacılık faaliyetlerini yürüten kişilere Cehbez denilmekteydi. Sarraf veya cehbezlerin başka şehirlerde irtibatlı oldukları adamları bulunmaktaydı. Ashaptan biri olan Zübeyir bin Avvam'ın Medine'de, Kufe'de, Basra'da ve İskenderiye'de bu işle görevli adamları bulunmaktaydı. Herhangi bir şehirde verilen emanet paraları gösteren poliçenin (süftece, havale senetleri) diğer bir şehirdeki kişiye ibraz edilmesi durumunda para tahsilatı yapılabilirdi. Bu durum altın ve gümüş gibi paraların daha güvenilir bir şekilde nakil edilebilmesine ve ticaretin gelişmesine imkân sağlamaktaydı (Bayındır, 2015).

İslami bankacılığın temelini ilk defa Malezya'da 1962 yılında Müslümanlar tarafından oluşturulan "Hac Fonu" ile başladığı ifade edilmektedir. Ancak, modern anlamda ilk faizsiz banka, üreticileri ve çiftçileri desteklemek amacıyla 1963 yılında Mısır'ın Myt-Gamr kasabasında Ahmed en-Neccar tarafından kurulan bankadır; ancak, siyasi baskılar sonucu

banka faaliyetlerini 1967 yılında durdurmak zorunda kalmıştır (Bayındır, 2015). Diğer bir İslami bankacılık uygulaması olan Malezya Hac Fonu'nun (Tabung Haji) 1967 yılında tesis edilmesi ve insanları Hac ibadeti için Mekke'ye gitmesi için finansal kaynak sağlaması İslami ahlak ekonomisi için güzel bir örnektir (Asutay & vd., 2013).

İslami finansın temel ilkeleri İslamiyet'in ilk dönemlerinde uygulanmış olsa bile modern anlamda ilk faizsiz bankacılık modelleri 1970'li yılların sonunda hayata geçirilmiştir. İslami kurallara göre kurulan ilk bankalar Dubai İslam Bankası ve İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank-IDB) olup 1975'te faaliyetlerine başlamışlardır. İslami bankacılığın tamamlayıcı bir parçası olan modern sigortacılık işlemleri de "tekafül" adı altında 1979 yılından itibaren görülmeye başlamıştır. Bu kuruluşların ortak özelliği İslami kurallara uyum konusunda mekanizmalar tesis etmeleridir. Örneğin, İslam Kalkınma Bankası yapılan işlemlerin dini kurallara uygunluğunu bu konuda âlim sayılan kişilerden fetva almak suretiyle temin etmektedir (Ayub, 2013).

Sadece konvansiyonel mevzuata tabi olmayan, aynı zamanda İslami kuralları da dikkate almak zorunda olan katılım bankalarının konvansiyonel bankalardan temel farkı, Kâr ve Zarar Paylaşımı paradigmasına ve İslami kurallara uyma zorunluluğudur. Bu, katılım bankalarının konvansiyonel bankalara göre çifte kısıtlama ve denetime tabi olduğu anlamına gelmektedir (Arslan & Ergec, 2010).

Dünyada finans sistemlerinin gelişmediği bazı ülkelerde günde 1 doların altında geliri olan çok sayıda insan bulunmaktadır. Bangladeş Üniversitesi Ekonomi Fakültesi öğretim üyesi Muhammed Yunus, 1970'lerde köylüler için mikro finans (microfinance) diye tabir edilen küçük tutarlı krediler veren finans kuruluşunu kurmuştur. Mikro finans sisteminde herhangi bir teminatı bulunmasa bile düşük gelirli insanlara küçük tutarlı kredi tahsisatı yapılmaktadır (De Aghion, vd., 2007). Dünya uygulamalarına bakıldığında Pakistan, Endonezya ve Bangladeş gibi ülkelerde kâr amacı gütmeyen mikro finans şirketleri bulunmaktadır. Bu şirketler Endonezya'da Beytül Mal ve Tamwil adıyla anılmaktadır (Obaidullah, vd., 2014).

2.5.2. Faizsiz Bankacılığı Ortaya Çıkaran Nedenler

Faiz (Riba) in Kur'an-ı Kerim'de yasak olması yanında başkaca sosyal ve ekonomik nedenler İslami bankacılığın ortaya çıkışında etkili olmuştur. Asıl neden faizi yasaklayan emirlerin tartışmasız şekilde Kur'an'da yer almasıdır. Diğer nedenler ise faizin olası yasaklanma amacını anlatan nedenlerdir (Kur'an-ı Kerim, Bakara, 275). Bu nedenler sonraki dönemlerdeki ilim adamları tarafından sayıldığı için yanlışlanabilir veya ekleme ve çıkarma yapılabilir.

Fahrettin Razi'nin "Tefsir-il Kebir"inden alıntıyla faizin olası yasaklanma nedenleri: *"1. Bu riba karşılıksız olarak başkasının malını almaktan başka bir şey değildir. Peygamber'in ifadesine göre bir adamın malı, kanı gibi haramdır. 2. Bu riba erkeklerin aktif mesleklere girmelerini, ticaret veya sanayi yoluyla geçimlerini sağlamalarını engellediği için yasaktır. 3. Sözleşmenin riba insan ve insan arasında gergin bir ilişkiye yol açar, bu da sür-*

tüşme ve çekişme ile sonuçlanır ve toplumu iyiliğinden yoksun bırakır. 4. Sözleşmenin riba zenginlerin kanunsuz ve adalete ve hakkaniyete aykırı olan anaparadan fazlasını almasını sağlayan bir düzendir.” (Lewis, 2008).

Borcun faizsiz olarak verilmesi esasına göre modern zamanlarda faizsiz bankacılığın nasıl yapılacağına ilişkin ihtiyaç İslami bankacılığı ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Para vakıflarını, Osmanlı döneminde kurulan ticaret bankalarını saymadan literatürde genel kabul gören ilk faizsiz bankacılık uygulaması Malezya’da (1962) ve Mısır’da (1963) kurulmuş kabul edilir.

Hız. Muhammed dönemi ve sonrasındaki uygulamalar paranın saklanması, nakledilmesi, kervan yolları üzerinde ödeme aracı olarak taşınmadan kullanılmasını sağlayan sistemleri modern bankacılık olarak kabul edilmemektedir. Toplanan fonların tekrar kullanılması işlemini yani kredi verme fonksiyonunu icra eden bankacılık olarak Malezya ve Mısır da kurulan bankalar milat kabul edilir. 1975 yılında İslam Kalkınma Bankası bunu izlemiştir. Bangladeş’te Muhammed Yunus tarafından 1970’lerde köylülerin ihtiyacını karşılamak için kurulan mikro finans uygulaması da ilk faizsiz banka uygulamaları arasında sayılmaktadır.

2.5.2.1. Dini Nedenler

Faizsiz ekonomi arayışında belki de insanların üzerinde uzlaşabilecekleri bir sonuç hiç olmayacaktı. Ancak bu konudaki Kur’an-ı Kerim’deki kesin emirler faizsiz ekonomiyi en azından İslam dünyası için inanç bağlamında tartışmasız yapar. Uygulamada olması gerekenden ne kadar uzak olursa da hüküm bakımından faizin yasaklandığı konusunda hiçbir ihtilaf bulunmamaktadır.

Türkiye’de katılım bankaları üzerine yapılan çalışmada dinin banka tercihinde tek neden olmadığı ve diğer belirleyici nedenlerin bankaların hizmet ve ürün kalitesini arttırmaları gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca müşterilerin katılım bankalarını tercih etme nedenleri arasında müşterilerin yakın akraba ilişkileri ile sosyal bağlarının etkili olduğu ortaya konulmuştur. (Kaytancı & Ergeç, vd. 2013)

2.5.2.2. Ekonomik Nedenler

Faizin ekonomiye yararları olabileceği gibi zararları da vardır. İslam dininde bazı faydaları olabilecek şeyler zararları daha büyük olduğu için yasaklanmıştır. Bunlara içki, kumar, domuz eti ve faiz örnek olarak gösterilebilir. Birtakım faydaları da olabileceği yaklaşımla bu hükmün gevşetilmesi veya tevil edilebilmesi mümkün bulunmamaktadır (Kur’an-ı Kerim, Bakara, 219). Ancak ekonomik üretimde, ulaşımda ve iletişimde gelinecek nokta bu faaliyetlerin finansmanında ve para ile ilgili işlemlerin bankacılık sistemi ile yapılmasını zorunlu kılmıştır. Konvansiyonel bankaların faizli işlemler yapması ister istemez inançlı sistemleri faizsiz çalışabilecek banka arayışına ve modelleri bulmaya yönlendirmiştir.

2.5.2.3. Sosyal Nedenler

Faizsiz bankacılıkta karşılıksız borç vermeme durumu gelir düzeyi düşük kişilerin borçlanamaması veya borçlanırlarsa da önceki az miktarda olan birikimlerini de tamamen kaybetmelerine neden olmaktadır. Bunun önüne geçilmesinin yegâne yolu suiistimal noktalarının kapatılarak toplumsal yardımlaşmanın bir aracı olarak faizsiz bankacılığın yaygınlaşmasının sağlanmasıdır. Yahudilerin kendi dindaşlarından faiz almalarının yasak olması bu nedenden olabilir. Ancak İslam dini bu konuda inanç ve millet ayrımı yapmaksızın faizin her türlüünü yasaklamıştır.

2.5.2.4. Politik Nedenler

Yönetim şeklini şer'i düzene göre kuran ülkeler ülke içerisinde faizsiz bankacılık uygulamanın yollarını aramışlardır. Bu kapsamda Suudi Arabistan, Pakistan ve İran'ın ülke uygulamalarına bakılabilir. Örneğin; petrol gelirleri ile zenginleşen sarrafları denetim altına alma çabası Suudi Arabistan'da faizsiz bankacılığın gelişmesinde etkili olmuştur. Diğer yandan dini esaslara göre yönetilen Pakistan ve İran'da da politik nedenlerin faizsiz bankacılık sistemini etkili kıldığı görülmektedir. İran'da rejimin değiştiği 1979 yılından 1983 yılına kadar bankaların faizsiz bir sisteme geçmesi için hazırlık yapılmış ve 1983 yılından sonra tüm bankalar faizsiz usulle çalışmaya başlamıştır (Elnaz, 2018).

2.5.3. Katılım Bankalarında Fon Toplama Yöntemleri

Katılım bankalarında fon toplama yöntemleri günden güne çeşitlilik göstermektedir. Fon toplamada esas olan toplanan fona verilecek kâr payının baştan belli olmamasıdır. Referans olarak bir önceki ayın veya yılın dağıtılan kâr payı gösterilmekle birlikte bu garanti edilmemektedir. Katılım hesabına parasını yatıran bir müşteri kâr elde edebileceği gibi zarar da edebileceğini peşinen kabul etmiş olmaktadır. Kâr ve zarar bankanın fon kullandırım yöntemlerindeki başarısına bağlı olarak değişecektir. Başlıca fon toplama yöntemlerini özel cari hesaplar, katılma hesapları, birikimli katılma hesapları şeklinde sayabiliriz.

2.5.3.1. Özel Cari Hesaplar

Özel cari hesap: Katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesapları (Bankacılık Kanunu, 2005).

2.5.3.2. Katılma Hesapları

Katılma hesabı: Katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesapları (Bankacılık Kanunu, 2005). Katılım fonu: Katılım bankaları nezdinde açtırılan gerçek ve tüzel kişilere ait özel cari hesap ve katılma hesaplarında yer alan parayı ifade eder.

2.5.3.3. Birikimli Katılma Hesapları

Asgari 3 yıl azami 10 yıl vadeli küçük birikimleri değerlendirmek için açılan katılma hesabıdır.

2.5.4. Faizsiz Bankacılıkta Fon Kullandırma Yöntemleri

Faizsiz finasta fon kullandırma yöntemi olarak; icara (finansal kiralama), muşaraka (sermaye ortaklığı), mudaraba (emek-sermaye ortaklığı), murabaha, sukuk (kira sertifikası), selem, istisna, tavarruk, karz-ı hasen, menafaa, müsaveme, musakat-muzaraa, isticrar, teka-fül (İslami sigortacılık), kredi kartı (murabaha kart), gayri nakdi krediler ve türev işlemler sayılabilir. Zamanla bu listeye yeni yöntemler eklenebilir. Ancak önemli olan paranın belli bir süre için belli bir bedelle ödünç verilmesi olan faizsiz bir yöntem olması önemlidir. Aşağıdaki fon kullandırma yöntemleri faizli borç kullandırma yönteminden uzak olduğu ve uygulandığı ölçüde faizsiz sistemdir. Aksi takdirde takiyye, aldatma veya hükmü dolanma söz konusu olacaktır ki bu da gayeden uzaklaşmak anlamına gelecektir.

2.5.4.1. İcara (İjarah-Finansal Kiralama):

Arapça kökenli “İcar (İjarah)” kelimesi kısaca kiralama anlamına gelmektedir. İjarah ürünü kiralama veya bir mal ve hizmet üzerindeki intifa hakkının belirli bir dönem ve önceden belirlenmiş bir komisyon karşılığında başkasına devredilmesidir. Finansal kiralamanın iki aşaması vardır. Finansal kiralama sözleşmesi (icar) ve sözleşme sonunda malın devrini sağlayan satış sözleşmesi (al-bai) bulunmalıdır (Çetin, 2018).

İcara finansal kiralama ve faaliyet (operasyonel) kiralama şeklinde bir sınıflandırmaya da tabi tutulmaktadır. Finansal kiralama işlemlerinde yatırıma konu olan makine, teçhizat veya mal vade sonunda mülkiyet kiracıya sembolik bir bedelle devredilir. Faaliyet kiralamasında ise söz konusu mallar kısa vadeli kiralanmakta ve vade sonunda şirkete iade edilir. Örneğin, rent a car şirketinden 3 günlük araba kiralamak faaliyet kiralaması olarak kabul edilmektedir.

2.5.4.2. Muşaraka (Sermaye Ortaklığı):

Arapça bir kelime olan muşaraka şirket ve iştirak ile aynı kökten gelmektedir. Belirli bir dönemde belirli bir proje için kurulan iş ortaklıklarında finans kuruluşunun da bu iş ortaklığına sağladığı fon oranında ortak olmasıdır. Sermaye ortaklığı, iki veya daha fazla kişinin bir araya gelerek sermaye koyması, birlikte iş yapması ve oluşacak kar/zararın paylaşılmasını öngörülen bir ortaklık türüdür. Faizsiz finansman sistemine göre çalışan kuruluşlar ya doğrudan kendisi şirket kurarak veya kurulu olan şirketlere iştirak ederek bu işlemleri yerine getirmektedir. Katılım bankaları sermaye ortaklığı şirketine iştirak ederken sadece öz kaynağını kullanarak iştirak edebileceği gibi katılım fonlarını kullanarak da muşaraka işlemleri gerçekleştirebilir. Sözleşmede yer aldığı şekilde, dönem sonunda gerçekleşen kar/zarar tutarı sermaye oranında paylaştırılır (Bayındır, 2005).

İslam hukuku düşünürlerinden bazıları kar/zarar oranının sermaye oranıyla aynı olmasını savunan görüşlerin yanında farklı da olabileceğini de söyleyen görüşler vardır. Ayrıca değişken oranlı muşaraka usulleriyle de karşılaşmaktadır (Çetin, 2018).

2.5.4.3. Mudaraba (Emek-Sermaye Ortaklığı)

Taraflardan birisinin sermayesini diğerinin de tecrübesini ve emeğini ortaya koymak suretiyle oluşturdukları ortaklıktır. Sermayeyi koyan faaliyet alanını belirli bir alanla sınırlayabileceği gibi serbest de yapabilir. Mudaraba, bir tarafın sermaye (rab'ül mal), diğer tarafın emek koyduğu kâr ortaklığıdır. Mudaraba işlemleri yatırım hesabı sahiplerinin fon sağlayıcı olarak, katılım bankalarının ise mudarib olarak hareket etmesiyle yürütülebilir. Mudaraba sözleşmesi; katılım bankasının kendi adına veya yatırım hesabı sahipleri adına fon sağlayıcı olarak hareket etmesiyle katılım bankası ve işletme sahipleri veya çiftçiler, tüccarlar vb. içerecek şekilde diğer esnaflar arasında gerçekleştirilebilir. Katılım fonları, mudaraba anlaşması çerçevesinde kar paylaşımını esas alan fonlardan oluşmaktadır. Faizsiz finans kuruluşları, kötü niyet, kusur ve kendi ihmali nedeniyle meydana gelen durumlar hariç zarar ortaya çıkması durumunda alınan fonları aynen iade etme mecburiyetinde değildir. Bu sebeple, yatırım hesabı sahiplerine düşen özkaynaklar faizsiz finans kuruluşları için bir yükümlülük olarak kabul edilmemektedir (Çetin, 2020a).

2.5.4.4. Murabaha

Satın alınan bir malın fiyatına bir miktar eklenerek satılmasıdır. Peşin alınıp vadeli satılma işlemi şeklinde uygulanmaktadır. Fon ihtiyacı olan finans kurumuna alacağı ürünü ve vasıflarını bildirir, fon kuruluşu bu ürünü peşin olarak satın alır ve vadeli olarak satar. Ancak vergi kanunlarında ve bankacılık kanunundaki kısıtlar nedeniyle bu alışlar hazırlık evrakları olan proforma fatura üzerinde olmakta, gerçek fatura son alıcıya kesilmektedir. İşlemler vekâlet yoluyla yapılmaktadır (Bayındır, 2005).

2.5.4.5. Sukuk (Kira Sertifikası)

Elinde kira getirisi olan Varlık Kiralama Şirketlerinin bu varlıklarının kira gelirlerini peşin olarak satmalarıdır. Beklenen kira getirisi ile kira sertifikası satış fiyatı arasındaki fark yatırımcı için cazip ise yatırımcı gelecekteki kira getirisini bu sertifikayı satın alarak almış olmakta ve böylece kira sertifikasını arz eden fon sağlamış olmaktadır. Kira getirisinin sabit olması veya değişken olması, belirli olması veya belirsizlikler içermesi mümkündür (Baykal, 2014).

2.5.4.6. Selelem

Bir satış işleminde bedelin peşin olması yanında malın tesliminin ileri tarihli olması selelem akdi ile yapılır. Malın teslimi ile bedelin ödendiği süre arasındaki zaman uzadıkça malın bedelinin daha avantajlı olması beklenir. Selelem akitlerinde malın standart nitelikte olması gerekir. Malın bedelinin tek seferde peşin verilmesi yerine teslimine kadarlık sürede taksitlere bölünmesi imkânı da vardır (Akdemir, 2018).

Selem ve alt selem işlemleri, “Faizsiz Finans Muhasebe Standardı 7- Selem ve Alt Selem” standardında ele alınmıştır. Selem bir malın belirlenen koşullara göre peşin ödemeye ilerde teslim alınmak üzere satın alınması veya peşin ödemeye ilerde teslim edilmek üzere satılması işlemidir. Paralel selem, satıcının yükümlülüğünü yerine getirmek için satın alan sıfatı ile önceki bir selem sözleşmesinden olan alacaklarına dayandırdığı bir selem sözleşmesidir. İkinci Selem sözleşmesinin yerine getirilmesi ilk sözleşmenin yerine getirilmesine bağlanamaz (Çetin, 2020a). Sadece finansman sağlamak için demir gibi ürünlerle gerçek alışverişe dayanmayan selem akitleri caiz kabul edilmemiş ve faizi peçeleme işlemi olarak görülmüştür (Döndüren, 2005).

2.5.4.7. İstisna

Selem akdinden farklı olarak malın standart şekilde olmadığı, özel nitelikli bir sipariş söz konusu ise istisna akdi söz konusu olacaktır. Ücret peşin veya taksitli de olsa teslimden önce ödenmektedir. Ürünün özellikleri ve fiyatı ilk etapta belli iken teslim süresi değişiklik gösterebilir. Konut projelerinde çokça uygulama alanı bulan bir fon sağlama yöntemidir (Araz, 2020).

2.5.4.8. Tavarruk

Ticari müşterilerin nakit ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla öncelikle malın vadeli alınıp peşin satılması ve elde edilen fonun müşteriye verilmesidir. Bazı ülke mevzuatlarında malın fiili teslimi şart koşulduğu için bu yöntem çalışmamaktadır. Tavarruk işlemini daha çok Londra ve Zürih metal borsasında yapmak şeklinde yol izlenmektedir (Çetin, 2018).

2.5.4.9. Karz-ı Hasen

Güzel borç verme anlamına gelen Karz-ı Hasen bir gelir beklentisi olmaksızın, başka şart da koymadan borç verme ve sadece aynı tutarın geri alınmasıdır (Çakır, 2021 & Çetin, 2020b). İhtiyaç sahiplerinin düşük miktarda ve kısa süreli ihtiyaçları bu yolla karşılanabilir. Bu özel cari hesaplarda vadesiz tutulan meblağın belli bir oranı şeklinde uygulanabilir. İhtiyaç sahipleri önceki yıllarda bu borçlarını ödemiş olmak kaydıyla her yıl bu imkândan yararlanabilmelidir. Enflasyon olan ülkelerde bunu yerli para cinsinden yapmak oldukça sorun teşkil edebilecektir.

2.5.4.10. Menâfaa

Bir bankanın telekomünikasyon, ulaşım gibi alanlarda faaliyet gösteren firmalara ait hakların (kontör, bilet vb.) mülkiyetini firmalardan peşin olarak satın aldığı finansman modelidir. Bu yöntemde firma ürünlerinin mülkiyetini, sukuk benzeri bir sertifika üzerinden bankaya devretmektedir. Mülkiyeti bankaya ait olan ürünlerin satışı gerçekleşikçe, firma tarafından elde edilen gelirler bankaya ödenmektedir. (Çetin, 2018).

2.5.4.11. Müsâveme

Satıcının malın maliyetini alıcıya bildirmeden yaptığı pazarlık usulüyle satış türüdür. Murabahadan ayrılan en önemli özelliği ise kar payının müşteriye bildirilmemesidir. (Çetin, 2018).

2.5.4.12. Musakat-Muzaraa

Musakaat, “meyve ağaçları üzerine yapılan bir tür kâr/zarar yatırım ortaklığı yöntemidir. Katılım bankaları bu sayede sermayeye ortak olarak; sulama, mazot, makine bakım vb. unsurlara ilişkin masrafları karşılamaktadır. Bağ-bahçe sahipleri ise hem sermayeye ortak olabilmekte hem de emeklerini ortaya koymaktadırlar.” Ortaklar tarafından imzalanan sözleşmelerde tarafların koyacağı sermaye tutarları ve hasılat sonunda elde edilecek kârın paylaşım oranları açıkça yer almalıdır (TKBB & BDDK, 2014).

2.5.4.13. İsticrar

İsticrar, “belirli bir malın alıcı tarafından belirli zamanlarda alınacağını satıcıya vaat edilmesini konu alan sözleşmedir. Satış fiyatının belirlendiği zamana göre isticrar iki şekilde uygulanabilmektedir. Buna göre isticrarda satış fiyatı, bütün işlemler gerçekleşip satın alma işlemi bittiği anda belirlenebileceği gibi, alıcı malı satın almaya devam ederken de belirlenebilir.” Türkiye’de pek fazla uygulama alanı bulmayan bu yöntemi faizsiz finansman esasına dayalı çalışan bazı ülkelerde müşterilerin su, doğalgaz ve elektrik gibi ödemelerinin finansmanı amacıyla kullanılmaktadır (TKBB & BDDK, 2014).

2.5.4.14. Tekafül (İslami Sigortacılık)

Sigorta işlemlerinin caiz olup olmadığı konusu tartışma konusudur. Ancak mevcut konvansiyonel sigortanın caiz olmadığı konusu genel kabul görmektedir. Tekaful sisteminde bir tür yardımlaşma mantığı ile bedelin verilmesi, zararların ortak havuzdan karşılanmasına açık izin verilmesi, fonların faizli sistemde değerlendirilmemesi, genel giderler düşüldükten sonra günün sonunda artan fonların tekrar sigorta yaptıranlara dağıtılması şartıyla izin (fetva-uygunluk) verilmiştir (Özçelik, 2022).

2.5.4.15. Kredi Kartı (Murabaha Kart)

Esasen ticari bankaların verdiği kredi kartı ile benzer çalışır. Zamanında ödememe durumunda gecikme faizi değil gecikme cezası uygulanır. Gecikme cezası uygulanırken paranın zaman değerinden bağımsız bir yöntemle ceza hesaplanmalıdır. Burada kısa süreli karz-ı hasen yöntemi de benimsenebilir (Çetin, 2018).

2.5.4.16. Gayri Nakdi Krediler

Bir nevi garantörlük özelliği olan işlemler sonucunda bu krediyi veren komisyon geliri elde etmektedir (Çetin, 2018). Ancak uygulamadaki en büyük sorun faizli bankalardaki

hesaplama yöntemlerinin kullanılmasıdır. Bu durumda da paranın zaman değeri yani faiz karışmaktadır. Faizsiz bankacılıkta bu gibi gayri nakdi kredilerin (teminat mektupları, kefaletler, aval, ciro kabul gibi) verilen hizmetler veya bu hizmetler sonucu verilecek hizmetlerin fiyatlandırılmasında çok hassas olunması ve faize yaklaşılmaması gerekmektedir.

2.5.4.17. Türev işlemler

Sınırlı da olsa bazı Türev işlemlerine fetva verilmiştir. İslami finasta spot piyasada döviz alım-satımı caizdir. Katılım bankalarının imzaladığı forward işlemlerinin helal olabilmesi için değiş tokuşa konu olan dövizlerin fiziki tesliminin gerçekleşmesi veya hükmi teslim statüsünde olması durumunda mezkûr kuruluşların döviz üzerinde tasarruf yetkilerinin bulunması gerekmektedir (Çetin, 2018). İslami kuruluşların opsiyon ve faiz swapı yapmaları kesinlikle haram iken riskten korunma amaçlı para swapı yapmaları caiz görülmektedir. Genel kural bir ticaretin geçerli olabilmesi için bedellerinin belli, teslimin karşılıklı olarak yapılabilir/yapılmış/ yapılacak, bedellerden birisinin vadeye bağlanmaması, karaborsa ve spekülasyon amaçlı olmaması, vadeli piyasalarda işlem görmemesi gerekmektedir (Çetin, 2018).

2.5.5. Faizsiz Bankacılığın Finansal İstikrara Katkıları

Finansal istikrar, genel olarak finansal sistemin dengelerini bozabilecek beklenmedik durumlara karşı ekonominin dayanıklılığı olarak tanımlanır. Son dönemde yaşanan küresel ekonomik gelişmeler; finansal istikrarın makroekonomik istikrar için bir ön koşul olduğunu göstermiştir (TCMB, 2021).

Piyasada fon arz edenler ile fon talep edenlerin belli bir noktada buluşması arzın talebi kolayca karşılaması anlamında finansal sistemin dengede kalmasına İslami bankacılığın da katkısı muhakkaktır. İslami bankacılığın finansal istikrara katkısını belirleyen unsurlardan birisi, toplam bankacılık içerisindeki payıdır. İslami bankacılığın doğrudan reel sektörü fonlaması ve ticaretin bir türevi gibi çalışması nedeniyle finansal sistemin dengede kalmasına daha fazla katkı yapabileceğini söyleyebiliriz. Ancak bu katkı toplam piyasa payındaki düşüklük nedeniyle istenilen ölçüde hissettirilememektedir.

Modern ekonomilerde finansal sistem uzun dönem büyümeyi destekleyen en önemli bileşenlerden biri olduğu gibi, aynı zamanda en kırılgan sektördür. Ekonomideki tasarrufların etkin şekilde yatırımlara dönüşmesi ve ekonominin çarklarının dönmesi finansal sistem sayesinde. Bununla birlikte ekonomik krizlerin de önce finans sektöründe kendini gösterdiğini ve yine finansal sistem vasıtasıyla diğer sektörlerle sirayet ettiği gözlemleniyor. Diğer yandan, sosyal adaletin sağlanamadığı ekonomilerde adaletsiz servet transferleri de yine finansal sistem aracılığıyla gerçekleşmektedir. Finansal sektörün ekonomik büyümeye olumlu etkilerine karşın, yaşanan finansal krizlerin yıkıcı sonuçları, finans ve reel ekonomi ilişkisinin sorgulanmasına neden olmuştur (Ergeç, 2019).

Ekonomik büyüme, dolayısıyla refah düzeyi üzerindeki etkisinin yanında finansal sistem, yaratılan refahın paylaşımında da rol oynamaktadır. Her ekonomik aktör, finansal geliş-

meden olumlu etkilense dahi, bu etki adil olmadığı sürece şüphesiz ki refahtaki artış da adil paylaşılmayacaktır (Ergeç, 2019). İslami finans bireysel fayda ve refahın maksimize edilmesine dayanan geleneksel finansmanın aksine, manevi değerler ve sosyal adalet ile ilgilidir (Matthews & Tlemsani, 2010). İslami finansal sistemin en göze çarpan değerleri dürüstlük ve sosyal adalettir. İslam gelecek nesiller ile mevcut nesiller arasında adaleti sağlayabilmek için sürdürülebilir bir yaşamı teşvik etmektedir. Bu sebeple İslami finansta gelecek nesillerin borçluluk kısıtından korunması için, var olan nesillerin, mevcut kaynaklara yönelik borçlanmasını kısıtlamaktadır (Hassan & Kayed, 2009).

İslami bankacılık, küresel finans sektöründe en hızlı büyüyen segmenttir. İslami Finans Kalkınma Raporu'na (2020) göre, İslami bankacılık ve finans 2010-2018 döneminde yüzde 14-20 oranında büyüdü ve 2019 yılı sonunda İslami bankaların (IB'ler) sahip olduğu toplam varlıklar 2,88 trilyon ABD dolarına yükseldi. Bu önemli büyümeye ek olarak, İslami bankacılık, IB'leri daha fazla bilgi yoğun olmaya zorlayan rekabetçi bir ortama sahiptir ve bu da entelektüel sermayenin daha fazla kullanılmasına yol açmaktadır (Amina, vd., 2020)

2.5.5.1. Üretim Hacminin Arttırılması

Fonların daha verimli kullanılması sonucunda gerçekleşecek üretim artışı, bu üretimde payı olan üretim faktörleri arasında paylaşılacaktır. Dolayısıyla üretim faktörü dağılımındaki farklılık refah artışının dağılımına da yansyacaktır. Bir başka örnek olarak, toplumun finansal sistemi kullanma imkânları eşit olmadığı sürece finansal sektördeki gelişmenin etkileri toplumun her kesiminde aynı derecede hissedilmeyecektir. Finansal sistemin işlerliği, yaratacağı olumlu etkinin sürekliliği adına önemli olduğu kadar sosyal adalet açısından da önemlidir (Ergeç, 2019).

Geleneksel finansa kıyasla reel ekonomi ile daha güçlü bir bağlantısı olması vurgulanmıştır. İslami finans prensipleri arasındaki, kredi ve borç ürünlerinden kaçınılması, risk paylaşımı ve ortaklık temelli finansman gibi hususlar finansal işlemin reel aktiflere bağlı gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu yöntemle finansman, üretken ekonomik faaliyetler ile ilişkilendirmekte ve finansal akımlar ile reel akımlar arasında paralellik sağlanmaktadır. Bu paralellik makroekonomik istikrara katkı sağlamakta, aşırı borçlanmayı önlemektedir (Ergeç, 2019).

2.5.5.2. Finansal Sistemdeki Likiditenin Arttırılması

İslami finans sektörü reel sektöre aktarılan ulusal fon miktarını artırma potansiyelinin yanında, Müslüman veya Müslüman olmayan uluslararası piyasalardan fon çekebilmek potansiyeline de sahiptir (Asutay, 2011). Faizin yasak olması sebebiyle faizsiz menkul kıymet piyasası, faizli menkul kıymet piyasasına kıyasla daha az gelişmiş bir piyasadır. Bu sebeple, İslami finansal araçların toplanan fonları, menkul kıymet piyasasında değerlendirme olanakları, geleneksel finansal araçlara kıyasla daha sınırlıdır. Bu sebeple, özellikle banka kredilerinin temel fon transfer kanalı olduğu ekonomilerde, reel sektörün fon teminini kolaylaştırmaktadır (Ergeç, 2019).

Geleneksel finasta finansal araçların, fonları müşteriden satın almalarına karşın, İslami finasta fonlar, finansal aracı tarafından işletilmek üzere ödünç alınmaktadır. İslami finasta bu ilişki, fonun işletilmesinde kâr ve zarar ortaklığı kurulması şeklinde gerçekleşmektedir. Geleneksel finasta finansal aracıya ödünç verenin bu eylem neticesindeki kazancı vade başında, İslami finasta ise vade sonunda belirlenmektedir (Ergeç, 2019).

2.5.5.3. İstihdamın Arttırılması

İslami finansın reel sektörle doğrudan ilişkisi ve üretimi artırıcı etkisi dolaylı olarak istihdamı artırıcı bir etki yaratmaktadır. Yatırımlar faiz oranlarıyla ters ilişkili olarak kabul edilir. Faiz oranlarının düşürülmesi yatırımları artıran bir etki yapacağı kabul edilir (Caggese, 2022). Faizsiz bir kredi ortamının yatırımları artıracığı ve dolayısıyla hem yatırım döneminde hem de yatırımın faaliyete alınması ile istihdamı da artıracığı bir söylenebilir.

2.6. Sosyal Bankacılığa Duyulan İhtiyaç

Literatürde Sosyal Bankacılık kavramı; temel olarak, borç verenler ve borç alanlar arasında - mutlaka sosyal bir etki amaçlamadan - doğrudan bir bağlantı kurulmasını içerir. İkincisi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, sosyal bankacılık genellikle (sübvansiyonlu) devlet veya kalkınma bankacılığı olarak anlaşılar. Üçüncüsü ve genellikle gelişmekte olan ülkelerle ilgili olarak, sosyal bankacılık çok yaygın olarak mikro finans veya mikro kredi ile ilişkilendirilir. Dördüncüsü, esas olarak veya yalnızca sosyal odaklı veya hayırsever müşterilere hizmet veren bankalar için kullanılır. Son olarak, özellikle Kuzey yarımkürede, sosyal bankacılık terimi, yalnızca “olumlu etki” ile iş yapmaya çalışan bankalar için kullanılmaktadır. Bu anlamda, ‘sosyal bankacılık’ genellikle ‘sürdürülebilir’, ‘etik’ veya ‘alternatif’ bankacılık ile birbirinin yerine kullanılır (Weber & Remer, 2011) Bu çalışmada sosyal bankacılık mevduat bankaları için kullanılan anlamında kullanılmamıştır. Sosyal bankacılıktan kastımız İslami Bankacılık için tamamen faizsiz bir banka modelidir.

Faizsiz bankacılık sistemine dini nedenler, ekonomik nedenler, sosyal nedenler, politik nedenlerden dolayı ihtiyaç olabilir. Faizin mikro ve makroekonomiye olumsuz etkileri nedeniyle faiz oranlarının yüksek olmaması hep arzu edilir. Politik olarak inanç temelli yönetim biçimini tercih etmiş devletler faizli bir sistemden kaçınmak için faizsiz bankacılık sistemine ihtiyaç duyabilirler.

İslam Bankalarının kimliği, ribanın ortadan kaldırılmasına ve şeriatı türetilen sözleşmeye dayalı normlarda mali faaliyet yürütmeye indirgenmiştir. Ayrıca, sosyal kredilendirme ile ilgili olarak, İslami bankalar ve finansal kurumların faaliyetlerinde karz-ı hasen (refah amaçlı faizsiz kredi/kısa vadeli fonlama gereksinimleri) yüzdesi ihmal edilebilir düzeydedir. Dini davranış normlarından ziyade ekonomik teşviklere öncelik veren finansal piyasaların gerçekleri, İslami bankaları ticari bankacılık modelini benimseyerek uluslararası finansal sistemin bir parçası olmaya zorlamıştır. Bu koşullar altında, islami bankaların kapitalizm için ahlaki bir pusula işlevi gördüğünü de iddia etmek zordur (Asutay, 2008). İslami Banka ve

Finansal Kurumların değer ve normlarının, ‘mevcut finansal sistem’ sorunlarının İslami Banka ve Finansal Kurumlar sektöründe içselleştirilmesine yardımcı olan finansal mühendislik yoluyla ‘finansallaştırma’ için taviz verildiğini göstermektedir (Asutay, 2012). İslam iktisadında kâr veya zarar edip etmediğine bakılmaksızın önceden belirlenmiş faiz haksız görülmektedir. İslam’a göre, borç alan zarar ederse, borç verenin sözde “fırsat maliyeti” nedeniyle hala faiz ödemek zorunda olması durumu borç alana karşı adil değildir (Kalkavan, 2022).

Sosyal Bankacılık temel bankacılık fonksiyonları olan, para piyasası araçlarının saklanması, transferi, konvertibilitesi gibi işlemlerin yanında ihtiyaç fazlası fonların ihtiyaç sahiplerine faizsiz yöntemlerle kullandırılmasını da sağlayan bir sistem olacaktır. Sermayedarı para vakıfları, tekaful şirketleri, hac fonu, nakdi varlıklarını bağışlayanlar ile kamu kurumları olabilecek olan sosyal bankalar kâr amacı taşımayacakları için kullandıkları fonları mevduat bankalarına ve katılım bankalarına göre sermayenin kâr beklentisi kadar ucuz kullanılabileceklerdir. Ayrıca geri ödememe riskini zekât fonu veya geri ödeyememe sigorta fonu karşılayacağı için geri ödememe riski sıfır olacaktır. Tüm varlıkları, altın, gümüş, Dolar ve Euro gibi değerini koruyan varlıklardan olan varlıklara endeksli olacağı için ayrıca enflasyondan minimum etkilenecektir. Enflasyonun sıfıra yakın olduğu durumlarda milli paralarla da işlem yapılabilir.

Fonlarının tamamı faizsiz mevduat veya özkaynak olduğu için ayrıca fon kullanma maliyeti de olmayacaktır. Çiftçilerin ekim dönemi ile hasat dönemi arasında geçen süredeki bir yıldan kısa süreli finansmanlarında, küçük yatırımcının iş kurma ve iş yürütme dönemi ile çalışma dönemindeki sürede, çalışanların çalışma dönemi ile maaş dönemi arasında geçen sürede, hayvancılık yapanların doğum dönemi ile kesim dönemi arasında geçen sürede, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını giderdikleri dönem ile çalışma dönemlerinde ihtiyaç duyabileceği finansman ihtiyaçlarını karşılayacak bir sistem olacaktır. Sosyal bankacılığın hem kullandığı kaynaklar hemde bu kaynakları kullandığı alanlar mubah olan kaynaklar olmalıdır. Sosyal bankacılık başlangıçta sadece bireylere kredi veren bir sistem olarak mikro finans bir sistem olarak kurgulanmaktadır.

Bu sistem yeterince büyük sermaye birikimlerine ulaştığı zaman KOBİ finansmanı ile ticaretin finansmanını zamanla da büyük yatırımların finansmanını yapabilecek bir sisteme ulaşacaktır. Büyük sermaye birikimine kavuştuğu zaman da mevduat bankacılığının maliyetleri artıran problemlerinden arınmış bir sistem olacaktır. Kâr amacı gütmeyen hem kara hem zarara ortak olan, geri ödememe riskini sigortalamış, gerçek bir faizsiz bankacılık modeli olacaktır. Tezin ilerleyen bölümlerinde sosyal bankacılık modelinin işleyişi ve ayrıntıları işlenecektir. Kar amacı taşımayan sosyal bankalar şeffaflık esasına göre ve hesap verebilir olacaktır. Faaliyetlerini en düşük maliyetle sürdürdüklerini finansal tablolarını açıklayarak kamuoyunun bilgisine sunacaktır.

Sosyal bankacılığın bireyler açısından faydaları öncelikle faizsiz ve toplum yararına atıl fonlarını saklayabilecekleri bir sistem olacaktır. Bireyler sistemde tuttıkları fon tutarı ve süresi kadar gelecekte fon kullanma imkânı kazanacaktır. Ayrıca temerrüde düşmedikleri

sürece sistemde kredibiliteleri artacaktır. Faizsiz olarak ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir sistem olacaktır.

Üreticiler açısından finansman maliyeti olmadığı için fiyatlara enflasyonist etkisi olmayacaktır. Ayrıca tüketicileri finanse ettiği için üreticiler açısından tahsilat sorunları olmayacaktır. Ekonominin geneli açısından enflasyonist bir etkiye neden olmayacaktır. Toplumsal refahın artmasına, tasarrufların âtil kalmasının önüne geçilerek ekonomiye kazandırılmasına ve toplumun hizmetine sunulmasına imkân sağlayacaktır. Zekât fonu, karz-ı hasen, faizsiz güvenceli borç alıp verme imkânlarını yaygınlaştırması açısından da toplumsal birlikteliğe ve yardımlaşmaya imkân tanıyacaktır.

3. BÖLÜM

MEVDUAT BANKALARI VE KATILIM BANKALARI İÇİN BANKA KARLILIKLARINA VE FAİZ / KAR PAYI ORANLARINA ETKİ EDEN DEĞİŞKENLER

Ekonominin damarlarında akan paranın zaman maliyeti finans sektörünün en önemli konusudur. Bu maliyetin aşağıya çekilmesi reel sektörün, ekonominin ve kamunun en önemli amaçlarından birisidir. Banka sermayedarları açısından ise karlılığın maksimizasyonu ve banka şirket değerinin artırılması en birincil amaçtır. Bu anlamda karlılığa etki eden faktörler önem taşımaktadır. Bu bölümde mevduat bankaları ile katılım bankaları getirilerinin sektör karlılığı ile ilişkisi incelenmiş olup katılım bankaları ile mevduat bankalarının karlılığına etki eden değişkenler üzerinde durulmuştur.

Türkiye’de faaliyet gösteren 16 mevduat bankası ile 3 katılım bankasının 2005-2020 dönemi verileri üzerinde çalışma yapılmıştır. Veriler TBB, TKBB, BDDK, TCMB verileri ile bankaların resmi internet sitelerinde yayımlanan faaliyet raporlarından sağlanmıştır. Bankacılık sektörü ekonominin damarlarında gezen paranın dolaşımını düzenleyen sektördür. Paranın likiditesi günümüzde bankalar tarafından sağlanmaktadır. Teknolojinin geldiği seviye artık nakit kullanımını azaltmış, çevrimiçi işlemler paranın sanal ortamlarda dolaşımına imkân vermiştir. İster nakit ister çevrimiçi olsun paranın ödenmesi, çekilmesi, yatırılması, gönderilmesi, saklanması, değerlendirilmesi, kullanılması işlemleri bankacılık sektörünün ana faaliyet konusunu oluşturmaktadır.

Genel olarak bankalar; mevduat toplayıp toplamamaları açısından ticaret ile yatırım ve kalkınma bankaları, paranın zaman değerini faizle veya faiz dışı yöntemlerle belirlemelelerine göre de mevduat ve katılım bankaları olarak sınıflandırılırlar. Ayrıca sermaye yapılarına göre de kamu, özel ve yabancı sermayeli bankalar olarak sınıflandırılabilir. Merkez bankası ise paranın değerini koruma ve piyasayı düzenleme fonksiyonu ile kamunun otoritesini temsil eder.

Değişik değer alabilen tanımlanmış büyüklüklere değişken denir. Alacağı değerler başka değişkenlere bağlı olan değişkene bağımlı değişken denir. Bağımlı değişkenin alacağı değerleri, etkileyen (açıklayan) değişkene bağımsız değişken denir. İktisadi matematiksel modelleri belirli bir hata payı ile açıklayan modellere ekonometrik model denir. Gerçek yaşamda belirsizlik söz konusudur. Bu sebeple, değişkenler arasındaki ilişkiler belirli bir olasılıkla (hata payı ile) öngörülür. Ekonometrik modeller bu hata payı çerçevesinde değişkenler arasındaki ilişkileri açıklayan modellerdir. Regresyon bir veya daha fazla bağımlı değişkenin alacağı değerleri, bir veya daha fazla açıklayıcı değişken kullanarak açıklayan ekonometrik modeldir. Panel veri modeller zaman ve birim (yatay kesit) boyutu birlikte dikkate alınan

değişkenlerden oluşan modellerdir. Verilerde birden fazla dönem söz konusu olursa model panel regresyona dönüşür.

Bu çalışmanın analiz sürecinde panel regresyonun temel varsayımları olan normallik, eşit varyanslık, hataların bağımsız olması ve çoklu doğrusal bağlantı hususları test edilmiştir. Yapılan analizlerin her biri için bu varsayımlar sağlanmıştır. Bu çalışmada “panel regresyon analiz yöntemi” ile benzer konularda yapılan çalışmalardan farklı olarak katılım bankaları ile mevduat bankaların getirilerinin sektör karlılığı ile ilişkisi güncel verilerle incelenmiştir. Bankacılık ana faaliyet gelirleri ve giderleri ile faaliyet dışı gelir ve giderlerinin faiz/kâr payı/katılım oranı üzerindeki etkilerinin ölçülmesi ve kâr amacı gütmeyen faizsiz bankacılık modeli ortaya konurken elimine edilen her unsurun faizsiz ve kâr amacı olmayan bir banka modeline etkilerinin ortaya konulması açısından önem taşımaktadır. Çalışmanın devamında pedroni artık eş bütünleşme yöntemi ile mevduat faizi, kredi faizi, kâr payı ve katılım payı oranları üzerine etki eden değişkenler üzerine ikili testler yapılmıştır.

3.1. Mevduat Bankalarında Risklerin Karlılık Üzerindeki Etkisinin Araştırılması: Panel Regresyon Yöntemi

Faize sebep olan etkenlerin ortadan kaldırılmasının faizsiz borç veren bankacılık sistemine olanak verip vermeyeceği araştırılması gereken bir konudur. Üzerinde çalışılan sosyal bankacılık modelinin oluşumunda mevduat bankaları ve katılım bankalarında karlılığı etkileyen unsurlar, bankacılık riskleri ile oranları etkileyen unsurların elimine edilmesine yönelik ekonometrik model çalışması yapılmıştır. Mevduat bankalarında faiz olgusuna etki eden giderleri, kâr beklentilerini ve riskleri araştırılmıştır. Bu riskler elimine edilerek içinde ribanın da olmadığı bir bankacılık modeli üzerinde çalışılmıştır.

Her şirkette olduğu gibi bankacılık sektöründe de sermayedarların kâr beklentisi vardır. Bu kâr beklentisinin bir nedeni faaliyetin devamı için personel, işyeri gibi giderler, geri dönüşü olmayan kredilerin oluşturduğu maliyetlerin karşılanması ile enflasyon nedeniyle sermayenin kendi kendini tüketmesinin önüne geçilmesidir. İkinci neden ise sermayenin reel getirisinin beklenen seviyede olmasıdır. Bu istek ister istemez bankacılık işlemlerinin fiyatlanması doğrudan etkilemektedir. Sermayenin reel olarak kendini koruduğu başabaş noktasının üzerindeki karlar sermayedarların koydukları sermayenin getirisidir. Bu getirinin mevduat ve katılım bankaları için birbirini izleyen yıllar içerisindeki değişimi gözlemlenerek sermaye karlılığını etkileyen faktörler panel regresyon analiz yöntemi kullanılarak araştırılacaktır.

İşletmenin bir yıllık faaliyeti sonucunda elde ettiği hasılatı bu hasılatı elde etmek için yaptığı giderler ve katlandığı maliyetler arasındaki pozitif farka kâr denir (Kekeç, 2022). Nominal karın enflasyondan arındırılması sonucunda ise reel kara ulaşılır. Reel kâr negatif ise işletmenin sermayesi rakamsal olarak artıyor gibi görünse de reelde azalmış demektir. İşletmeler reel karlarını pozitif ve makul bir seviyenin üzerinde tutarak sermaye yeterlilik oranlarını yüksek tutmak zorundadır. Bu şartları sağlayamayan işletmelerin uzun vadede ser-

mayelerini korumaları ve hayatlarını devam ettirmeleri mümkün olmayacaktır. Karlılık ile ilgili olarak söylediğimiz bu hususlar bankalar için de aynen geçerlidir.

Çalışmada verileri incelenen mevduat bankaları aşağıda listelenmiş olup bu çalışmada Türkiye genelinde yaygınlığı olmayan Arap Türk Bankası A.Ş. ve Deutsche Bank A.Ş. dikkate alınmamıştır. Listedeki 16 banka ülke genelinde yaygınlığı olan özel ve kamu mevduat bankalarını kapsamaktadır. Bankalar seçilirken isim değişikliği olsa bile 2005 yılından 2020 yılı sonuna kadar faaliyetine kesintisiz devam eden bankalar dikkate alınmıştır.

- Akbank T.A.Ş.
- Alternatif Bank A.Ş.
- Anadolubank A.Ş.
- Citibank A.Ş.
- Denizbank A.Ş.
- HSBC Bank A.Ş.
- Finans Bank A.Ş.
- Şekerbank T.A.Ş.
- Turkish Bank A.Ş.
- Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
- Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.
- Türkiye Garanti Bankası A.Ş.
- Türkiye Halk Bankası A.Ş.
- Türkiye İş Bankası A.Ş.
- Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.
- Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.

Çalışmada verileri incelenen katılım bankaları ise AlbarakaTürk, KuveytTürk ve Türkiye Finans Katılım bankalarıdır. 2015 yılı ve sonrasında kurulan Ziraat Katılım, Vakıf Katılım ve Emlak Katılım bankaları ise yeni faaliyete başlamış oldukları için incelenen yıllar açısından veri seti için yeterli sürede faaliyet gösteremediklerinden inceleme kapsamına alınmamıştır.

Yapılan analizler tamamen faizsiz bir model olan sosyal bankacılık modeli önermesine temel teşkil edecektir. Bu ampirik çalışmanın sonuçları mevcut mevduat bankacılığı ve katılım bankacılığı sisteminin zorunda kaldıkları/ bırakıldıkları risklerin dışına çıkılmasında yol gösterici olacaktır.

3.1.1. Aktif Karlılığının Hesaplanması Ve Türkiye’deki Bankalar Yönünden Karşılaştırılması

Regresyon analizi yapılırken katılım ve mevduat bankaları 2005- 2020 dönemlerine ilişkin yıllık verileri kullanılmak suretiyle panel data yöntemiyle her iki banka türünün etkinliği ölçülmüştür. Regresyon modelinde bağımlı değişken karlılık, bağımsız değişkenler olarak da aşağıda listede verilen oranlar alınmıştır. Bu çalışmada hem mevduat bankaları hem de katılım bankaları açısından aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı için ayrı ayrı modeller kurulmuştur. Kurulan regresyon modelinde kullanılan değişkenler ve tanımlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 5: Değişkenler Listesi

Değişken	Değişken Kısaltması	Mevduat Bankaları İçin	Katılım Bankaları İçin	Literatür / Yöntem(*)
Ortalama Özkaynak Karlılığı	ROE	Net Dönem Karı (Zararı) / Özkaynaklar	Net Dönem Karı (Zararı) / Özkaynaklar	(Yurttadur & Demirbaş, 2017); (Aslam & Haron, 2020a) (Çetin, 2018)
ROA- Ortalama Aktif Karlılığı	ROA	Net Dönem Karı (Zararı) / Toplam Aktifler	Net Dönem Karı (Zararı) / Toplam Aktifler	(Yurttadur & Demirbaş, 2017) (Aslam & Haron, 2020a); (Nyanyuki & vd, 2022)
SYR-Sermaye Yeterlilik Oranı	X1	Özkaynaklar / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riske Esas Tutar)	Özkaynaklar / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riske Esas Tutar)	(Acar & vd, 2018) (Çatıkkaş & vd, 2018) (Siddique & vd, 2021)
Özkaynak Aktif Oranı	X2	Özkaynaklar / Toplam Aktifler	Özkaynaklar / Toplam Aktifler	(Küçükbay, 2017)
Net Özkaynak Oranı	X3	(Özkaynaklar-Duran Aktifler) / Toplam Aktifler	(Özkaynaklar-Duran Aktifler) / Toplam Aktifler	(Okuyan & Karataş, 2017)

Değişken	Değişken Kısaltması	Mevduat Bankaları İçin	Katılım Bankaları İçin	Literatür / Yöntem(*)
Özkaynak Pasif Oranı	X4	Özkaynaklar / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar)	Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar	(Okuyan & Karataş, 2017)
Mevduat Aktif Oranı	X5	Toplam Mevduat / Toplam Aktifler	Toplam Toplanan Fonlar / Toplam Aktifler	(Okuyan & Karataş, 2017) (Işık, 2017),
Alınan Krediler Aktif Oranı	X6	Alınan Krediler / Toplam Aktifler	Alınan Krediler / Toplam Aktifler	(Okuyan & Karataş, 2017)
Kredi Aktif Oranı	X7	Toplam Krediler / Toplam Aktifler (Toplam Krediler Ve Alacaklar* / Toplam Aktifler) (*2008 Sonrası)	Toplam Krediler Ve Alacaklar / Toplam Aktifler	(Çatıkkaş & vd, 2018)
Kredi Mevduat Oranı	X8	Toplam Krediler / Toplam Mevduat (Toplam Krediler Ve Alacaklar* / Toplam Mevduat) (*2008 Sonrası)	Toplam Krediler Ve Alacaklar / Toplam Toplanan Fonlar	(Çatıkkaş & vd, 2018)
Takipteki Krediler Oranı	X9	Takipteki Krediler (Brüt) / Toplam Krediler (Takipteki Krediler (Brüt) / Toplam Krediler + Alacaklar*) (*2008 Sonrası)	Takipteki Krediler (Brüt) / Toplam Krediler Ve Alacaklar	(Delis & Kouretas, 2011) (Okuyan & Karataş 2017) (Siddique & vd, 2021) (Syed & Aidyngul, 2022)
Duran Varlık Oranı	X10	Duran Aktifler / Toplam Aktifler	Duran Aktifler / Toplam Aktifler	(Yanık, 2018)
Tüketici Kredileri Oranı	X11	Tüketici Kredileri / Toplam Krediler	Tüketici Kredileri / Toplam Krediler Ve Alacaklar	(Küçükbay, 2017)
Net Faiz (Kâr Payı) Geliri Aktif Oranı	X12	Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler	Özel Karşılıklar Sonrası Net Kâr Payı Geliri / Toplam Aktifler	(Şahin & vd, 2013)

Değişken	Değişken Kısaltması	Mevduat Bankaları İçin	Katılım Bankaları İçin	Literatür / Yöntem(*)
Net Faiz Geliri (Kâr Payı) Toplam Faaliyet Gelirleri Oranı	X13	Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Faaliyet Gelirleri	Özel Karşılıklar Sonrası Net Kâr Payı Geliri / Toplam Faaliyet Gelirleri (Giderleri)	(Delis & Kouretas 2011)
Diğer Gelirler Aktif Oranı	X14	Faiz Dışı Gelirler (Net) / Toplam Aktifler	Kâr Payı Dışı Gelirler (Net) / Toplam Aktifler	(Kaya, 2001)
Diğer Gelirler Diğer Faaliyet Giderleri Oranı	X15	Faiz Dışı Gelirler (Net) / Diğer Faaliyet Giderleri	Kâr Payı Dışı Gelirler (Net) / Diğer Faaliyet Giderleri	(Kaya, 2001)
Personel Giderlerinin Diğer Faaliyet Giderlerine Oranı	X16	Personel Gideri / Diğer Faaliyet Giderleri	Personel Giderleri / Diğer Faaliyet Giderleri	(Işık, 2017), (Okuyan & Karataş, 2017)
Diğer Faaliyet Giderlerinin Toplam Aktiflere Oranı	X17	Diğer Faaliyet Giderleri / Toplam Aktifler	Diğer Faaliyet Giderleri / Toplam Aktifler	(Kaya, 2001)
GSMH Artış Oranı (Nominal)	X18	GSMH Artış Oranı	Nominal Fiyatlarla Gayrisafi Milli Hasıla Artış Oranı	(Koç, 2018)
Enflasyon (Tüfe=2003)	X19	Enflasyon (Tüfe=2003) Oranı	Enflasyon Oranı (Tüfe =2003)	(Koç, 2018) (Syed & Aidyngul, 2022)
Mevduat Faiz (Kâr Payı) Oranı	X20	Mevduat Faizi Oranı	Kâr Payı Oranı (Katılım Bankaları İçin)	(Koç, 2018)
Kredi Faizi (Katılım Payı) Oranı	X21	Kredi Faizi Oranı	Katılım Payı Oranı (Katılım Bankaları İçin)	(Küçükbay, 2017)
Faiz (Kâr Payı) Marjı	X22	Faiz Marjı= Kredi Faizi Oranı- Mevduat Faizi Oranı	Katılım Payı Oranı- Kâr Payı Oranı (Katılım Bankaları İçin)	(Claessens & vd, 2018) (Chattha & Alhabshi 2017)
GSMH(REEL) ARTIŞ ORANI (\$)	X23	GSMH Artış Oranı (Reel) \$	ABD Dolarına Göre Gayri Safi Milli Hasıla Artış Oranı	(Asadullah, 2017)

Değişken	Değişken Kısaltması	Mevduat Bankaları İçin	Katılım Bankaları İçin	Literatür / Yöntem(*)
GSMH(REEL) ARTIŞ ORANI	X24	GSMH Artış Oranı (Reel)	TL'ye Göre Reel Gayrisafi Milli Hasıla Artış Oranı	(Koç, 2018) (Işık & vd, 2017) (Okuyan & Karataş 2017)

(*) Değişkenlere ilişkin literatür taraması Ek 4'te yer almaktadır.

3.1.1.1. Mevduat Bankalarında Risklerin Aktif Karlılık Üzerindeki Etkisinin Araştırılması: Panel Regresyon Yöntemi

Mevduat bankalarının piyasa etkinliğini ölçmek amacıyla 2005-2020 dönemlerine ilişkin 256 adet yıllık veri kullanılmak suretiyle ROA ve ROE bağımlı değişkenleri için ayrı ayrı aşağıda yer alan regresyon modeli oluşturulmuştur. Katılım bankaları için de aynı dönemleri kapsayan 48 adet yıllık veri kullanılmıştır.

Listedeki 16 banka ülke genelinde yaygınlığı olan ve kamu mevduat bankalarını kapsamaktadır. Bankalar seçilirken isim değişikliği olsa bile 2005 yılından 2020 yılı sonuna kadar faaliyetine kesintisiz devam eden bankalar dikkate alınmıştır.

Analiz sonuçları rapor edilmeden önce tahmin edilecek model için en uygun tahmini belirlemek amacıyla sırasıyla, F testi, Hausman, Likelihood testi yapılmıştır. Bu testlere ilişkin sonuçlar verilmiştir. İlgili test sonuçları doğrultusunda kârlılık modeli parametrelerini tahmin etmek için sabit etkiler tahmincisi kullanılmıştır. Kurulan modelde değişen varyans ve oto korelasyonun varlığı test edildikten sonra, değişen varyans ve oto korelasyona karşı dirençli standart hatalar rapor edilmiştir.

Regresyon bir veya daha fazla bağımlı değişkenin alacağı değerleri, bir veya daha fazla açıklayıcı değişkenler kullanarak açıklayan ekonometrik modeldir. Verilerde birden fazla dönem söz konusu olursa model panel regresyona dönüşür. Burada gözlemlerin tümü bir araya toplanır ve verilerin kesit ve zaman serisi doğasını ihmal ederek regresyon modeli çalıştırılır. Bu modelde modele dahil edilen çeşitli bankalar arasında ayırım yapılmaz. Veri setindeki tüm bankaları bir veri havuzuna konularak, modeldeki bankalar arasında var olabilecek heterojenlik veya bireysellik Hausman Testi ile araştırılır. Bunu kontrol etmek için Hausman Testi kullanılır.

Hangi modelin (Sabit etki veya rastgele etki) kabul edilmeye uygun olduğunu kontrol etmek için Hausman Testi uygulanacaktır. Rastgele etkide Hausman testi olasılığı 0,05'e eşit veya küçük ise sabit etki modeli, bu orandan büyük ise random etki modeli tercih edilmelidir.

Bağımlı Değişken: ROA

Sabit Değer: C

Bağımsız Değişkenin Katsayısı: C1, C2, ...CN

Bağımsız Değişkenin Aldığı Değer: X1, X2, ...XN

EViews programı kullanılarak mevduat bankaları ve katılım bankaları için regresyon metodu ile aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı analizi yapılmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tahmin Denklemini

$$ROA = C (1) + C (2) * X1 + C (3) * X5 + C (4) * X7 + C (5) * X9 + C (6) * X14 + C (7) * X17 + C (8) * X21 + C (9) * X23 + [CX=R]$$

1) Rastgele Olarak Modelin Kurulması

Tablo 6: Eviews Mevduat Bankaları Aktif Karlılığı Panel Regresyon Sonucu

Bağımlı değişken: ROA Yöntem: Panel EGLS (Kesitsel rastgele etkiler) Tarih: 05/10/22 Saat: 00:31 Örnekleme: 2005 2020 Dahil edilen dönemler: 16 Dahil edilen kesitler: 16 Toplam panel (karşılaştırılan) gözlem: 256 Bileşen varyanslarının Swamy ve Arora tahmincisi				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistik	Olasılık
C	-2.207623	0.587487	-3.757738	0.0002
X1	0.060592	0.009033	6.707776	0.0000
X5	0.026982	0.005980	4.511728	0.0000
X7	0.017141	0.004309	3.977893	0.0001
X9	-0.131754	0.014447	-9.119886	0.0000
X14	0.259915	0.050052	5.192867	0.0000
X17	-0.146868	0.040176	-3.655594	0.0003
X21	0.020360	0.008901	2.287232	0.0230
X23	0.039697	0.006417	6.186121	0.0000
Efekt Spesifikasyonu				
		S.D.		Rho
Rastgele kesit		0.524897		0.4922
Sistematik		0.533101		0.5078
Ağırlıklı İstatistikler				
R-kare	0.526571	Ortalama bağımlı değişken		0.396095
Düzeltilmiş R-kare	0.511237	SD. Bağımlı değişken		0.763703
Regresyonun sapma hatası	0.533917	Hataların karelerinin toplamı		70.41161
F-istatistiği	34.34063	Durbin-Watson istatistiği		1.268040
Olasılık(F-istatistiği)	0.000000			
Ağırlıklı Olmayan İstatistikler				
R-kare	0.359481	Ortalama bağımlı değişken		1.609498
Hataların karelerinin toplamı	138.7794	Durbin-Watson istatistiği		0.666494

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

2) Hausman Testi Sonuçları**Tablo 7: Eviews Mevduat Bankaları Aktif Karlılığı Panel Regresyon Hausman Testi Sonucu**

İlişkili Rastgele Etkiler- Hausman Testi

Denklem: Mevduat Bankaları Aktif Karlılığı

Test Rastgele kesit etkileri

Test Özeti	Ki-Kare. İstatistik	Ki-Kare. d.f.	Olasılık
Rastgele kesit	0.000000	8	1.0000

* Kesit testi varyansı geçersiz. Hausman istatistiği sıfıra ayarlandı.

Rastgele efekt testi karşılaştırmaları:

Değişken	Sabit	Rastgele	Var(Fark)	Olasılık
X1	0.063457	0.060592	0.000002	0.0272
X5	0.026918	0.026982	0.000002	0.9626
X7	0.018026	0.017141	0.000001	0.2120
X9	-0.134982	-0.131754	0.000005	0.1392
X14	0.244944	0.259915	0.000047	0.0290
X17	-0.146785	-0.146868	0.000086	0.9929
X21	0.020792	0.020360	0.000000	0.4473
X23	0.040939	0.039697	0.000001	0.2745

Rastgele kesit efekt testi denklemi:

Bağımlı değişken: ROA

Yöntem: En Küçük Kareleri Paneller

Tarih: 05/10/22 Saat: 00:32

Örnekleme: 2005 2020

Dahil edilen dönemler: 16

Dahil edilen kesitler: 16

Toplam panel (karşılaştırılan) gözlem: 256

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistik	Olasılık
C	-2.283217	0.578185	-3.948939	0.0001
X1	0.063457	0.009126	6.953610	0.0000
X5	0.026918	0.006136	4.387016	0.0000
X7	0.018026	0.004367	4.127854	0.0001
X9	-0.134982	0.014611	-9.238445	0.0000
X14	0.244944	0.050520	4.848494	0.0000
X17	-0.146785	0.041238	-3.559420	0.0005
X21	0.020792	0.008920	2.331055	0.0206
X23	0.040939	0.006517	6.281900	0.0000

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Efekt Spesifikasyonu			
Kesit Sabit (kukla değişkenler)			
R-kare	0.695691	Ortalama bağımlı değişken	1.609498
Düzeltilmiş R-kare	0.665523	SD. Bağımlı değişken	0.921778
Regresyonun sapma hatası	0.533101	Akaike bilgi kriteri	1.668848
Hataların karelerinin toplamı	65.93362	Schwarz kriteri	2.001209
Günlük olasılığı	-189.6126	Hannan-Quinn kriteri	1.802522
F-istatistiği	23.06017	Durbin-Watson istatistiği	1.379741
Olasılık(F-istatistiği)	0.000000		

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Hausman testi sonucunda rastgele kesit sonucu 0,05'den büyük olduğu için rastgele etki tercih edilmelidir.

3) Rastgele Model Sonuçları

Tablo 8: Eviews Mevduat Bankaları Aktif Karlılığı Panel Regresyon Rastgele Model Sonucu

Bağımlı değişken: ROA Yöntem: Panel EGLS (Kesitsel rastgele etkiler) Tarih: 05/10/22 Saat: 00:33 Örneklem: 2005 2020 Dahil edilen dönemler: 16 Dahil edilen kesitler: 16 Toplam panel (karşılaştırılan) gözlem: 256 Bileşen varyanslarının Swamy ve Arora tahmincisi				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistik	Olasılık
C	-2.207623	0.587487	-3.757738	0.0002
X1	0.060592	0.009033	6.707776	0.0000
X5	0.026982	0.005980	4.511728	0.0000
X7	0.017141	0.004309	3.977893	0.0001
X9	-0.131754	0.014447	-9.119886	0.0000
X14	0.259915	0.050052	5.192867	0.0000
X17	-0.146868	0.040176	-3.655594	0.0003
X21	0.020360	0.008901	2.287232	0.0230
X23	0.039697	0.006417	6.186121	0.0000

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Efekt Spesifikasyonu			
		S.D.	Rho
Rastgele kesit		0.524897	0.4922
Sistematik		0.533101	0.5078
Ağırlıklı İstatistikler			
R-kare	0.526571	Ortalama bağımlı değişken	0.396095
Düzeltilmiş R-kare	0.511237	SD. Bağımlı değişken	0.763703
Regresyonun sapma hatası	0.533917	Hataların karelerinin toplamı	70.41161
F-istatistiği	34.34063	Durbin-Watson istatistiği	1.268040
Olasılık(F-istatistiği)	0.000000		
Ağırlıklı Olmayan İstatistikler			
R-kare	0.359481	Ortalama bağımlı değişken	1.609498
Hataların karelerinin toplamı	138.7794	Durbin-Watson istatistiği	0.666494

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Tahmin Komutu:

=====

LS (? , CX=R) ROA C X1 X5 X7 X9 X14 X17 X21 X23

Tahmin Denklemi:

=====

$ROA = C(1) + C(2) * X1 + C(3) * X5 + C(4) * X7 + C(5) * X9 + C(6) * X14 + C(7) * X17 + C(8) * X21 + C(9) * X23 + [CX=R]$

İkame Katsayılar:

=====

$ROA = -2.20762323941 + 0.0605917265683 * X1 + 0.0269822143557 * X5 + 0.0171405815409 * X7 - 0.131754310105 * X9 + 0.259914990087 * X14 - 0.14686778186 * X17 + 0.0203597064622 * X21 + 0.0396972254752 * X23 + [CX=R]$

Yukarıdaki panel regresyon analizine göre mevduat bankalarında aktif karlılığını etkileyen faktörleri şöyle açıklayabiliriz.

(X1) SYR oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X5) Toplam mevduatın toplam aktifler içerisindeki oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X7) Toplam kredilerin toplam aktifler içerisindeki oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X9) Takipteki krediler oranının aktif karlılığı ile negatif yönlü bir ilişkisi vardır.

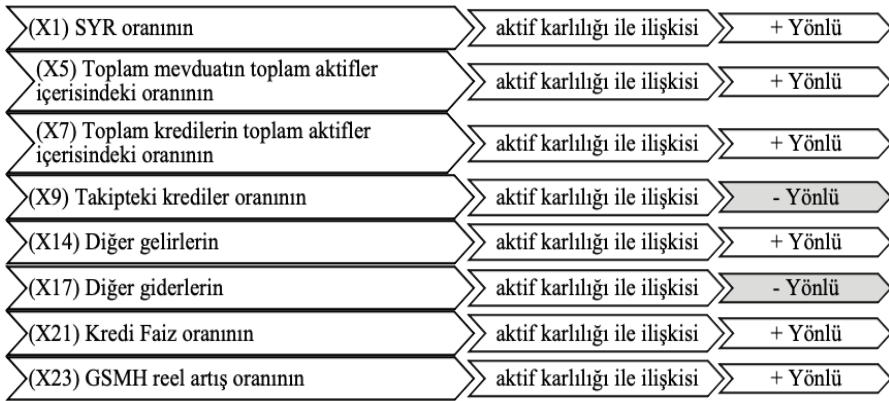
(X14) Diğer gelirlerin aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X17) Diğer giderlerin aktif karlılığı ile negatif yönlü bir ilişkisi vardır.

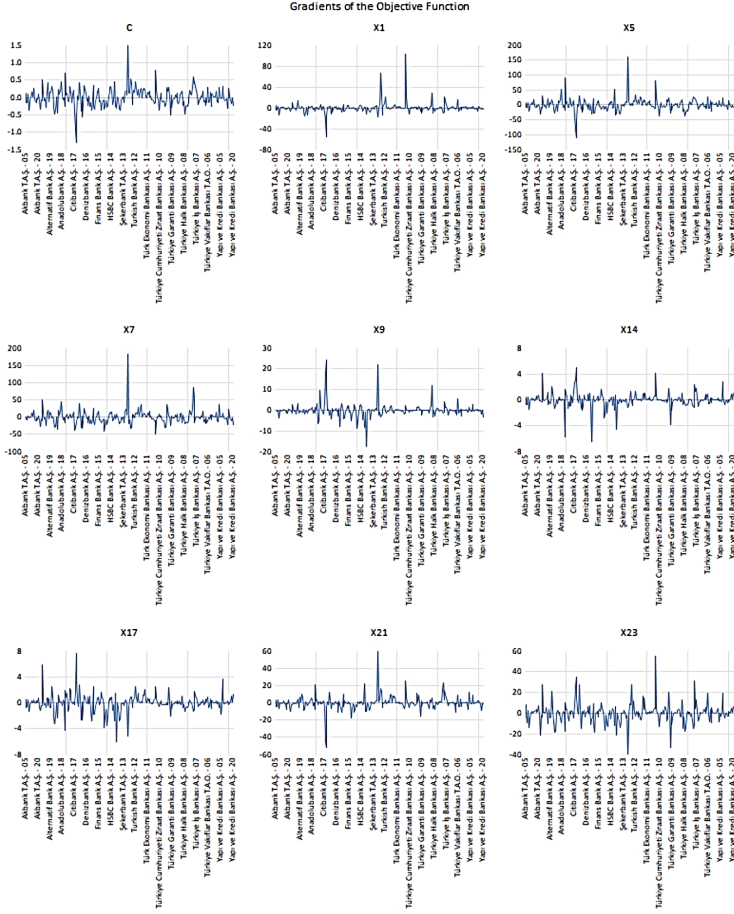
(X21) Kredi Faiz oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X23) GSMH reel artış oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

BDDK'nın düzenleyici işlemlerine göre 2008 yılına kadar Takipteki Krediler Oranı (X9) “Takipteki Krediler (brüt) / Toplam Krediler” şeklinde hesaplanmıştır. 2008 sonrasında ise “Takipteki Krediler (brüt) / (Toplam Krediler + Alacaklar)” şeklinde hesaplanmıştır. Modelimizin sonucuna göre takipteki kredilerin artışı özkaynak karlılığını azaltmaktadır. İlişki negatif yönlüdür.

Şekil 1: Mevduat bankalarında aktif karlılığını etkileyen faktörler

Şekil 2: Değişkenlerin bankalara göre grafiksel dağılımı

Şekil 1’de panel regresyonda dikkate alınan her bir değişken için panel veride kullanılan bankaların amaç fonksiyonunun gradyanı yer almaktadır. Şekil Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

3.1.1.2. Katılım Bankalarında Risklerin Aktif Karlılık Üzerindeki Etkisinin Araştırılması: Panel Regresyon Yöntemi

Çalışma kapsamında katılım bankalarından Albaraka Türk, Kuveyt Türk ve Türkiye Finans Katılım bankaları dikkate alınmıştır. 2005-2020 dönemlerine ilişkin olarak 3 katılım bankasının 16 yıllık verileri analize dahil edilmiştir.

Analiz sonuçları rapor edilmeden önce tahmin edilecek model için en uygun tahmini belirlemek amacıyla sırasıyla, F testi, Hausman, Likelihood testi yapılmıştır. Bu testlere ilişkin sonuçlar verilmiştir. İlgili test sonuçları doğrultusunda kârlılık modeli parametrelerini

tahmin etmek için sabit etkiler tahmincisi kullanılmıştır. Kurulan modelde değişen varyans ve oto korelasyonun varlığı test edildikten sonra, değişen varyans ve oto korelasyona karşı dirençli standart hatalar rapor edilmiştir.

Tahmini Denklem

Tahmin Komutu:

LS (CX=F, WGT=CXSUR) ROA C X1 X5 X8 X9 X12 X18 X19 X23

Tahmin Denklemi:

ROA = C (1) + C (2) * X1 + C (3) * X5 + C (4) * X8 + C (5) * X9 + C (6) * X12 + C (7) * X18 + C (8) * X19 + C (9) * X23 + [CX=F]

Tablo 9: Eviews Katılım Bankaları Aktif Karlılığı Panel Regresyon Modeli Sonucu

Bağımlı değişken: ROA Yöntem: Panel EGLS (Boylamsal kesit SUR) Tarih: 05/29/22 Saat: 22:43 Örneklem: 2005 2020 Dahil edilen dönemler: 16 Dahil edilen kesitler: 3 Toplam panel (karşılaştırılan) gözlem: 48 Tek adımlı ağırlıklandırma matrisinden sonra doğrusal tahmin				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistik	Olasılık
C	-1.99189	0.613076	-3.249	0.0025
X1	0.026074	0.011936	2.184495	0.0353
X5	0.020112	0.005206	3.863622	0.0004
X8	0.007206	0.002678	2.690634	0.0106
X9	-0.061010	0.029627	-2.05929	0.0466
X12	0.374186	0.046018	8.131331	0.0000
X18	0.067766	0.010496	6.456473	0.0000
X19	-0.115200	0.017829	-6.46146	0.0000
X23	-0.0135700	0.005413	-2.50734	0.0167
Efekt Spesifikasyonu Kesit Sabit (kukla değişkenler)				
Ağırlıklı İstatistikler				
R-kare	0.929969	Ortalama bağımlı değişken		11.44971
Düzeltilmiş R-kare	0.911042	SD. Bağımlı değişken		6.495993
Regresyonun sapma hatası	1.035760	Hataların karelerinin toplamı		39.69353
F-istatistiği	49.13376	Durbin-Watson istatistiği		2.538789
Olasılık(F-istatistiği)	0.000000			
Ağırlıklı Olmayan İstatistikler				
R-kare	0.883506	Ortalama bağımlı değişken		1.425000
Hataların karelerinin toplamı	2.703668	Durbin-Watson istatistiği		2.777933

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Tahmin Komutu:

LS (CX=F, WGT=CXSUR) ROA C X1 X5 X8 X9 X12 X18 X19 X23

Tahmin Denklemi:

$$ROA = C (1) + C (2) * X1 + C (3) * X5 + C (4) * X8 + C (5) * X9 + C (6) * X12 + C (7) * X18 + C (8) * X19 + C (9) * X23 + [CX=F]$$

İkame Katsayılar:

$$ROA = -1.99188590803 + 0.0260739010824 * X1 + 0.0201121229201 * X5 + 0.00720592032296 * X8 - 0.0610097749696 * X9 + 0.374186036623 * X12 + 0.0677655396958 * X18 - 0.115202763547 * X19 - 0.0135732093391 * X23 + [CX=F]$$

Yukarıdaki panel regresyon analizine göre katılım bankalarında aktif karlılığını etkileyen faktörleri şöyle açıklayabiliriz.

(X1) SYR oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X5) Toplam mevduatın toplam aktifler içerisindeki oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X7) Toplam kredilerin toplam aktifler içerisindeki oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X8) Kredi mevduat oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X9) Takipteki krediler oranının aktif karlılığı ile negatif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X12) Kâr payı aktif oranının aktif karlılığına pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X18) Nominal GSMH artış oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

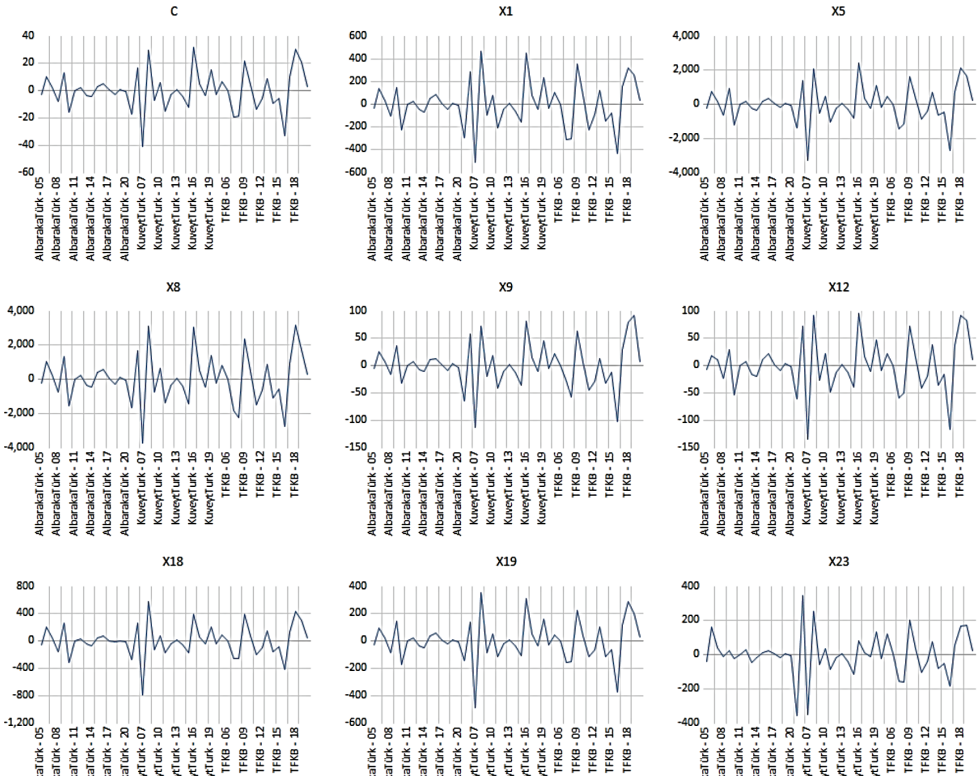
(X19) Enflasyon oranının aktif karlılığı ile negatif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X23) GSMH reel artış oranının aktif karlılığı ile negatif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X1) SYR oranının	aktif karlılığı ile ilişkisi	+ Yönlü
(X5) Toplam mevduatın toplam aktifler içerisindeki oranının	aktif karlılığı ile ilişkisi	+ Yönlü
(X7) Toplam kredilerin toplam aktifler içerisindeki oranının	aktif karlılığı ile ilişkisi	+ Yönlü
(X8) Kredi mevduat oranının	aktif karlılığı ile ilişkisi	+ Yönlü
(X9) Takipteki krediler oranının	aktif karlılığı ile ilişkisi	- Yönlü
(X12) Kâr payı aktif oranının	aktif karlılığı ile ilişkisi	+ Yönlü
(X18) Nominal GSMH artış oranının	aktif karlılığı ile ilişkisi	+ Yönlü
(X19) Enflasyon oranının	aktif karlılığı ile ilişkisi	- Yönlü
(X23) GSMH reel artış oranının	aktif karlılığı ile ilişkisi	- Yönlü

Şekil 3: Katılım bankalarında aktif karlılığını etkileyen faktörler

Gradients of the Objective Function

Şekil 4: Değişkenlerin katılım bankalarına göre grafiksel dağılımı

Şekil 2’de panel regresyonda dikkate alınan her bir değişken için panel veride kullanılan katılım bankalarının amaç fonksiyonunun gradyanı yer almaktadır. Şekil Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

3.1.2. Özkaynak Karlılığı

3.1.2.1. Mevduat Bankalarının Özkaynak Karlılığı Panel Regresyon Analizi

Tablo 10: Eviews Mevduat Bankaları Özkaynak Karlılığı Panel Regresyon Rastgele Model Sonucu

Bağımlı değişken: ROE Yöntem: Panel EGLS (Kesitsel rastgele etkiler) Tarih: 05/29/22 Saat: 23:20 Örneklem: 2005 2020 Dahil edilen dönemler: 16 Dahil edilen kesitler: 16 Toplam panel (karşılaştırılan) gözlem: 256 Bileşen varyanslarının Swamy ve Arora tahmincisi				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistik	Olasılık
C	4.927878	2.810430	1.753425	0.0808
X1	0.165913	0.067542	2.456431	0.0147
X6	-0.285368	0.059538	-4.793054	0.0000
X9	-0.828511	0.150521	-5.504279	0.0000
X11	0.105837	0.029895	3.540327	0.0005
X13	0.076739	0.034483	2.225425	0.0270
X14	2.746440	0.538078	5.104166	0.0000
X17	-1.821027	0.355343	-5.124708	0.0000
X21	0.246745	0.081953	3.010796	0.0029
X23	0.313057	0.054992	5.692756	0.0000
Efekt Spesifikasyonu				
			S.D.	Rho
Rastgele kesit			1.606286	0.0983
Sistematik			4.863738	0.9017
Ağırlıklı İstatistikler				
R-kare	0.471219	Ortalama bağımlı değişken		8.498229
Düzeltilmiş R-kare	0.451873	SD. Bağımlı değişken		6.963047
Regresyonun sapma hatası	5.155134	Hataların karelerinin toplamı		6537.550
F-istatistiği	24.35784	Durbin-Watson istatistiği		1.187629
Olasılık(F-istatistiği)	0.000000			

Ağırlıklı Olmayan İstatistikler			
R-kare	0.486879	Ortalama bağımlı değişken	14.08021
Hataların karelerinin toplamı	8006.141	Durbin-Watson istatistiği	0.969778

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Tablo 11: Eviews Mevduat Bankaları Özkaynak Karlılığı Panel Regresyon Hausman Testi Sonucu

İlişkili Rastgele Etkiler- Hausman Testi Denklem: Mevduat Bankaları Özkaynak Karlılığı				
Test Rastgele kesit etkileri				
Test Özeti	Ki-Kare. İstatistik	Ki-Kare. d.f.	Olasılık	
Rastgele kesit	0.000000	9	1.0000	
* Kesit testi varyansı geçersiz. Hausman istatistiği sıfıra ayarlandı.				
Rastgele efekt testi karşılaştırmaları:				
Değişken	Sabit	Rastgele	Var(Fark)	Olasılık
X1	0.273561	0.165913	0.000744	0.0001
X6	-0.298223	-0.285368	0.001296	0.7210
X9	-0.933036	-0.828511	0.002934	0.0536
X11	-0.005090	0.105837	0.000992	0.0004
X13	0.074453	0.076739	0.000252	0.8856
X14	2.666373	2.746440	0.033786	0.6631
X17	-1.237198	-1.821027	0.040625	0.0038
X21	0.178340	0.246745	0.000495	0.0021
X23	0.312399	0.313057	0.000266	0.9678
Rastgele kesit efekt testi denklemi: Bağımlı değişken: ROE				
Yöntem: En Küçük Kareleri Pannelle				
Tarih: 05/29/22 Saat: 23:22				
Örneklem: 2005 2020				
Dahil edilen dönemler: 16				
Dahil edilen kesitler: 16				
Toplam panel (karşılaştırılan) gözlem: 256				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistik	Olasılık
C	6.125245	2.953008	2.074239	0.0392
X1	0.273561	0.072840	3.755655	0.0002
X6	-0.298223	0.069575	-4.286371	0.0000
X9	-0.933036	0.159970	-5.832556	0.0000
X11	-0.005090	0.043423	-0.117226	0.9068
X13	0.074453	0.037966	1.961074	0.0511
X14	2.666373	0.568607	4.689307	0.0000
X17	-1.237198	0.408526	-3.028444	0.0027
X21	0.178340	0.084917	2.100160	0.0368
X23	0.312399	0.057357	5.446611	0.0000

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Efekt Spesifikasyonu			
Kesit Sabit (kukla değişkenler)			
R-kare	0.649774	Ortalama bağımlı değişken	14.08021
Düzeltilmiş R-kare	0.613387	SD. Bağımlı değişken	7.822249
Regresyonun sapma hatası	4.863738	Akaike bilgi kriteri	6.094044
Hataların karelerinin toplamı	5464.523	Schwarz kriteri	6.440253
Günlük olasılığı	-755.0377	Hannan-Quinn kriteri.	6.233288
F-istatistiği	17.85723	Durbin-Watson istatistiği	1.425255
Olasılık(F-istatistiği)	0.000000		

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Tablo 12: Eviews Mevduat Bankaları Özkaynak Karlılığı Panel Regresyon Rastgele Model Sonucu

PANEL REGRESYON (RANDOM)				
Bağımlı değişken: ROE				
Yöntem: Panel EGLS (Kesitsel rastgele etkiler)				
Tarih: 05/29/22 Saat: 23:20 Örneklem: 2005 2020				
Dahil edilen dönemler: 16				
Dahil edilen kesitler: 16				
Toplam panel (karşılaştırılan) gözlem: 256				
Bileşen varyanslarının Swamy ve Arora tahmincisi				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistik	Olasılık
C	4.927878	2.810430	1.753425	0.0808
X1	0.165913	0.067542	2.456431	0.0147
X6	-0.285368	0.059538	-4.793054	0.0000
X9	-0.828511	0.150521	-5.504279	0.0000
X11	0.105837	0.029895	3.540327	0.0005
X13	0.076739	0.034483	2.225425	0.0270
X14	2.746440	0.538078	5.104166	0.0000
X17	-1.821027	0.355343	-5.124708	0.0000
X21	0.246745	0.081953	3.010796	0.0029
X23	0.313057	0.054992	5.692756	0.0000
Efekt Spesifikasyonu				
			S.D.	Rho
Rastgele kesit			1.606286	0.0983
Sistematik			4.863738	0.9017
Ağırlıklı İstatistikler				
R-kare	0.471219	Ortalama bağımlı değişken	8.498229	
Düzeltilmiş R-kare	0.451873	SD. Bağımlı değişken	6.963047	
Regresyonun sapma hatası	5.155134	Hataların karelerinin toplamı	6537.550	
F-istatistiği	24.35784	Durbin-Watson istatistiği	1.187629	
Olasılık(F-istatistiği)	0.000000			

Ağırlıklı Olmayan İstatistikler			
R-kare	0.486879	Ortalama bağımlı değişken	14.08021
Hataların karelerinin toplamı	8006.141	Durbin-Watson istatistiği	0.969778

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Tahmin Komutu:

=====

LS (? , CX=R) ROE C X1 X6 X9 X11 X13 X14 X17 X21 X23

Tahmin Denklemi:

=====

$$ROE = C (1) + C (2) * X1 + C (3) * X6 + C (4) * X9 + C (5) * X11 + C (6) * X13 + C (7) * X14 + C (8) * X17 + C (9) * X21 + C (10) * X23 + [CX=R]$$

İkame Katsayılar:

=====

$$ROE = 4.92787758545 + 0.165913138032 * X1 - 0.285368083748 * X6 - 0.828510554835 * X9 + 0.105836554948 * X11 + 0.0767392435579 * X13 + 2.7464397547 * X14 - 1.82102745417 * X17 + 0.246744752543 * X21 + 0.313056808384 * X23 + [CX=R]$$

Yukarıdaki panel regresyon analizine göre mevduat bankalarında özkaynak karlılığını etkileyen faktörleri şöyle açıklayabiliriz.

(X1) SYR oranının özkaynak karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X6) Alınan kredilerin toplam aktifler içerisindeki oranının özkaynak karlılığı ile negatif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X9) Takipteki krediler oranının özkaynak karlılığı ile negatif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X11) Tüketici kredilerinin toplam kredilere oranının özkaynak karlılığına pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X13) Net faiz gelirinin toplam faaliyet gelirleri oranının özkaynak karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X14) Diğer gelirler aktif oranının özkaynak karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

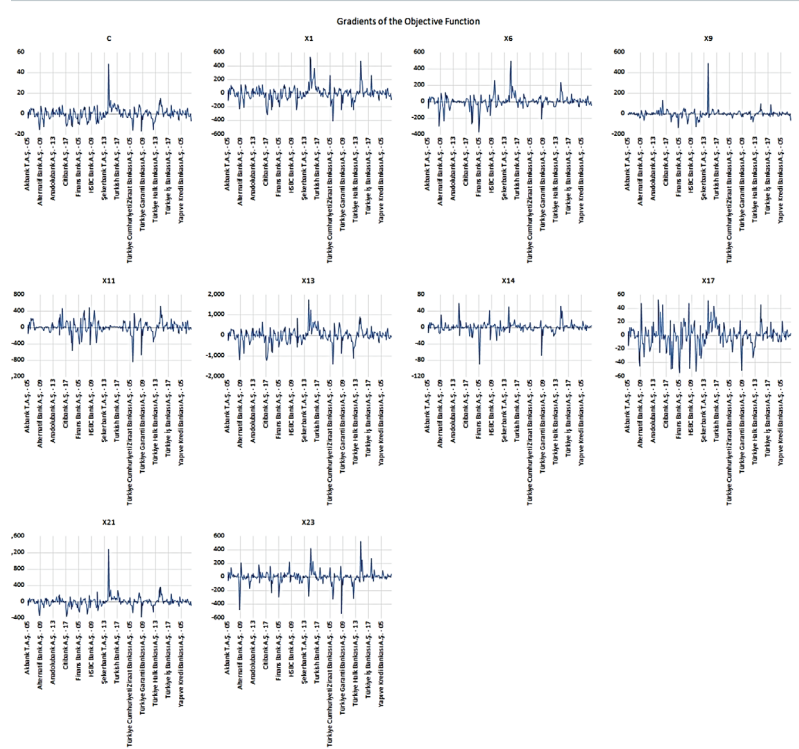
(X17) Diğer faaliyet giderleri aktif oranının özkaynak karlılığı ile negatif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X21) Kredi faiz oranının özkaynak karlılığı ile negatif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X23) GSMH reel artış oranının özkaynak karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X1) SYR oranının	Öz kaynak karlılığı ile ilişkisi	+ Yönlü
(X6) Alınan kredilerin toplam aktifler içerisindeki oranının	Öz kaynak karlılığı ile ilişkisi	- Yönlü
(X9) Takipteki krediler oranının	Öz kaynak karlılığı ile ilişkisi	- Yönlü
(X11) Tüketici kredilerinin toplam kredilere oranının	Öz kaynak karlılığı ile ilişkisi	+ Yönlü
(X13) Net faiz gelirinin toplam faaliyet gelirleri oranının	Öz kaynak karlılığı ile ilişkisi	+ Yönlü
(X14) Diğer gelirler aktif oranının	Öz kaynak karlılığı ile ilişkisi	+ Yönlü
(X17) Diğer faaliyet giderleri aktif oranının	Öz kaynak karlılığı ile ilişkisi	- Yönlü
(X21) Kredi faiz oranının	Öz kaynak karlılığı ile ilişkisi	- Yönlü
(X23) GSMH reel artış oranının	Öz kaynak karlılığı ile ilişkisi	+ Yönlü

Şekil 5: Mevduat bankalarında özkaynak karlılığını etkileyen faktörler

Şekil 6: Değişkenlerin bankalara göre grafiksel dağılımı

Şekil 3’de panel regresyonda dikkate alınan her bir değişken için panel veride kullanılan bankaların amaç fonksiyonunun gradyanı yer almaktadır. Şekil EvIEWS Programı ile oluşturulmuştur.

3.1.2.2. Katılım Bankaları Özkaynak Karlılığı Panel Regresyon Analizi

Tablo 13: Eviews Katılım Bankaları Özkaynak Karlılığı Panel Regresyon Model Sonucu

Bağımlı değişken: ROE

Yöntem: Panel EGLS (Boylamsal kesit SUR) Tarih: 05/29/22 Saat: 23:42

Örnekleme: 2005 2020

Dahil edilen dönemler: 16

Dahil edilen kesitler: 3

Toplam panel (karşılaştırılan) gözlem: 48

Tek adımlı ağırlıklandırma matrisinden sonra doğrusal tahmin

Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-İstatistik	Olasılık
C	7.458763	3.060956	2.436743	0.0196
X2	-1.021377	0.176631	-5.782558	0.0000
X5	0.116823	0.038051	3.070191	0.0039
X9	-0.792669	0.373666	-2.121329	0.0405
X12	3.926490	0.583797	6.725786	0.0000
X18	0.731102	0.117293	6.233123	0.0000
X19	-1.230662	0.204888	-6.006503	0.0000
X23	-0.146452	0.058003	-2.524901	0.0159

Efekt Spesifikasyonu

Kesit Sabit (kukla değişkenler)

Ağırlıklı İstatistikler			
R-kare	0.834635	Ortalama bağımlı değişken	9.564003
Düzeltilmiş R-kare	0.795470	SD. Bağımlı değişken	5.750404
Regresyonun sapma hatası	1.014304	Hataların karelerinin toplamı	39.09491
F-istatistiği	21.31058	Durbin-Watson istatistiği	2.761730
Olasılık(F-istatistiği)	0.000000		

Ağırlıklı Olmayan İstatistikler			
R-kare	0.817069	Ortalama bağımlı değişken	14.67208
Hataların karelerinin toplamı	307.1714	Durbin-Watson istatistiği	2.801148

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Tahmin Komutu:

LS (? , CX=F, WGT=CXSUR) ROE C X2 X5 X9 X12 X18 X19 X23

Tahmin Denklemi:

$$ROE = C (1) + C (2) * X2 + C (3) * X5 + C (4) * X9 + C (5) * X12 + C (6) * X18 + C (7) * X19 + C (8) * X23 + [CX=F]$$

İkame Katsayılar:

$$ROE = 7.45876263046 - 1.02137718131 * X2 + 0.116823179494 * X5 - 0.792668905029 * X9 + 3.92649048383 * X12 + 0.731102199054 * X18 - 1.23066158618 * X19 - 0.146451649852 * X23 + [CX=F]$$

Yukarıdaki panel regresyon analizine göre katılım bankalarında özkaynak karlılığını etkileyen faktörleri şöyle açıklayabiliriz.

(X1) SYR oranının özkaynak karlılığı ile ilişkisi kurulamamıştır.

(X2) Özkaynak aktif oranının özkaynak karlılığı ile negatif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X5) Toplam mevduatın toplam aktifler içerisindeki oranının özkaynak karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X9) Takipteki krediler oranının özkaynak karlılığı ile negatif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X12) Kâr payı aktif oranının özkaynak karlılığına pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

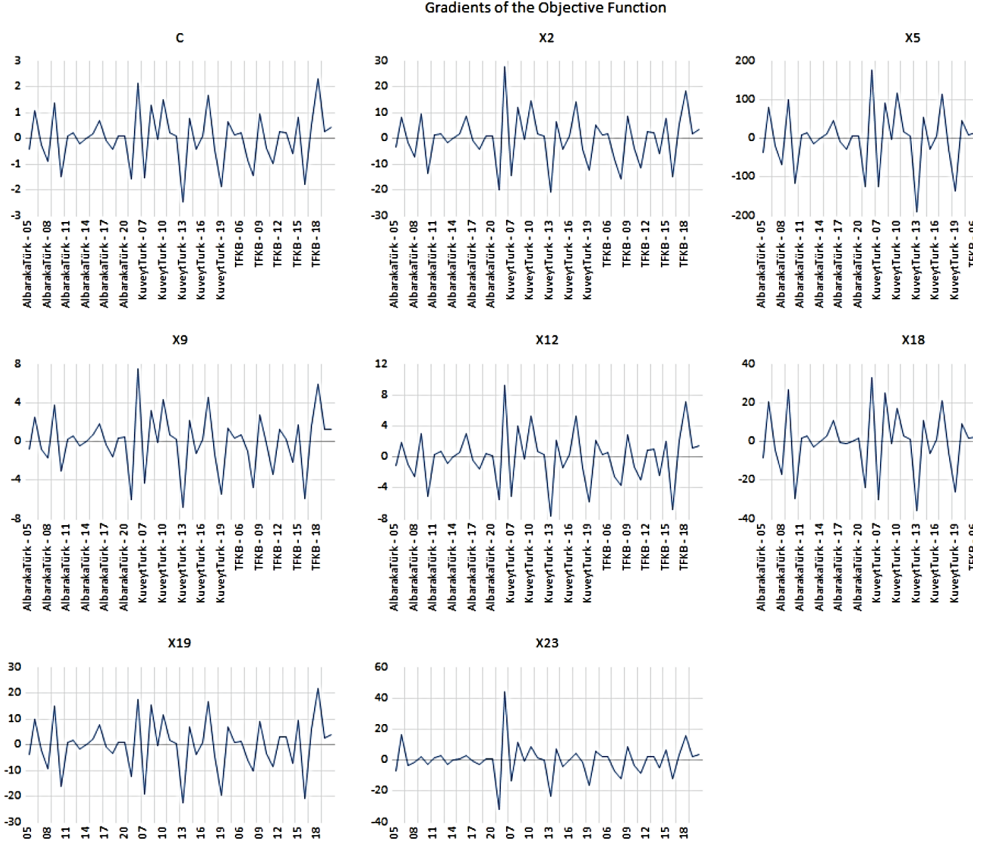
(X18) Nominal GSMH artış oranının özkaynak karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X19) Enflasyon oranının özkaynak karlılığı ile negatif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X23) GSMH reel artış oranının özkaynak karlılığı ile negatif yönlü bir ilişkisi vardır.

(X1) SYR oranının	Öz kaynak karlılığı ile ilişkisi	İlişki bulunamamıştır
(X2) Özkaynak aktif oranının	Öz kaynak karlılığı ile ilişkisi	- Yönlü
(X5) Toplam mevduatın toplam aktifler içerisindeki oranının	Öz kaynak karlılığı ile ilişkisi	+ Yönlü
(X9) Takipteki krediler oranının	Öz kaynak karlılığı ile ilişkisi	- Yönlü
(X12) Kâr payı aktif oranının	Öz kaynak karlılığı ile ilişkisi	+ Yönlü
(X18) Nominal GSMH artış oranının	Öz kaynak karlılığı ile ilişkisi	+ Yönlü
(X19) Enflasyon oranının	Öz kaynak karlılığı ile ilişkisi	- Yönlü
(X23) GSMH reel artış oranının	Öz kaynak karlılığı ile ilişkisi	- Yönlü

Şekil 7: Katılım bankalarında öz kaynak karlılığını etkileyen faktörler

Şekil 8: Değişkenlerin katılım bankalarına göre grafiksel dağılımı

Şekil 4’de panel regresyonda dikkate alınan her bir değişken için panel veride kullanılan bankaların amaç fonksiyonunun gradyanı yer almaktadır. Şekil Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

3.2. Enflasyonun Kâr payı/Katılım Payı Oranları Üzerindeki Etkisi

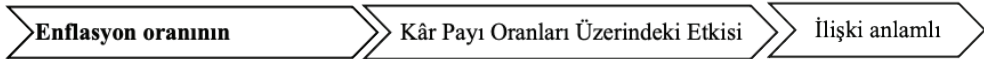
Katılım bankalarının topladıkları mevduatlara verdikleri kâr payı oranları veya kullandırdıkları fonlar için aldıkları katılım payı oranlarına enflasyon etkisi ölçülmüştür. Bu amaçla 3 katılım bankanın 2005-2020 verileri Eviews programıyla Panel Pedroni Eş Bütünleşme yöntemiyle ikili ilişki analizine tabi tutulmuştur. Kullanılan yöntemle göre çıkan sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 14: Enflasyonun katılım bankaları kâr payı oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi

Pedroni Artık Eş Bütünleşme Testi Seriler: X19 X20 Tarih: 10/29/22 Saat: 16:55 Örneklem: 2005 2020 Dahil edilen gözlemler: 48 Kesitler dahil: 3 Sıfır hipotezi. Eş bütünleşme yok Trend varsayımı: Belirleyici kesişme veya trend yok Kullanıma bağlı gecikme uzunluğu: 1 Newey-West otomatik bant genişliği seçimi ve Bartlett çekirdeği				
Alternatif hipotez. Ortak AR katsayıları. (Boyut içi)				
	İstatistik	Olasılık	Ağırlıklı İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistik	2.211865	0.0135	2.205461	0.0137
Panel rho-İstatistik	-1.923842	0.0272	-1.916640	0.0276
Panel PR-İstatistik	-1.645914	0.0499	-1.617191	0.0529
Panel ADF-istatistiği	-2.350531	0.0094	-2.310194	0.0104
Alternatif hipotez. Bireysel AR katsayıları. (Boyutlar arası)				
	İstatistik	Olasılık		
Grup rho-İstatistik	-0.638518	0.2616		
Grup PR-İstatistik	-1.750561	0.0028		
Grup ADF-istatistiği	-2.766755	0.0028		

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Enflasyonun katılım bankaları kâr payı oranları üzerindeki etkisi, Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde 11 adet sonuç elde edildi. %5'lik marj içerisinde 11 sonucun en az 6 adedinin anlamlı çıkması durumunda bu iki değişken arasında (X19=Enflasyon bağımsız, X20=kâr payı oranı bağımlı) ilişki olup olmadığına karar verebilir. Burada çıkan sonuçların sadece 9 tanesi %5'lik marj içinde kalmıştır. Bu durumda enflasyon ile kâr payı oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılabilir.

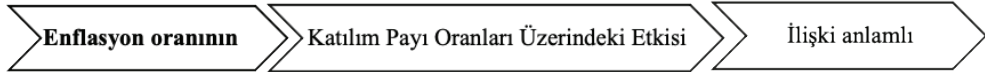
Şekil 9: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre enflasyonun katılım bankaları kâr payı oranları üzerindeki etkisi

Tablo 15: Enflasyonun katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi

Pedroni Artık Eş Bütünleşme Testi				
Seriler: X19 X21				
Tarih: 10/29/22 Saat: 17:18				
Örnekleme: 2005 2020				
Dahil edilen gözlemler: 48				
Kesitler dahil: 3				
Sıfır hipotezi. Eş bütünleşme yok				
Trend varsayımı: Belirleyici kesişme veya trend yok				
Kullanıma bağlı gecikme uzunluğu: 1				
Newey-West otomatik bant genişliği seçimi ve Bartlett çekirdeği				
Alternatif hipotez. Ortak AR katsayıları. (Boyut içi)				
	İstatistik	Olasılık	Ağırlıklı İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistik	2.547.135	0.0054	2.236.352	0.0127
Panel rho-İstatistik	-1.945.658	0.0258	-1.848.738	0.0322
Panel PR-İstatistik	-1.708.268	0.0438	-1.577.433	0.0573
Panel ADF-istatistiği	-2.455.583	0.0070	-2.294.965	0.0109
Alternatif hipotez. Bireysel AR katsayıları. (Boyutlar arası)				
	İstatistik	Olasılık		
Grup rho-İstatistik	-0.595548	0.2757		
Grup PR-İstatistik	-1.710.185	0.0436		
Grup ADF-istatistiği	-2.744.761	0.0030		

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Enflasyonun katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi, Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde 11 adet sonuç elde edildi. %5'lik marj içerisinde 11 sonucun en az 6 adedinin anlamlı çıkması durumunda bu iki değişken arasında (X19=Enflasyon bağımsız, X21=katılım payı oranı bağımlı) ilişki olup olmadığına karar verebilir. Burada çıkan sonuçların sadece 9 tanesi %5'lik marj içinde kalmıştır. Bu durumda enflasyon ile katılım payı oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Şekil 10: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre enflasyonun katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi

3.3. Enflasyonun Mevduat Faizi/Kredi Faizi Oranları Üzerindeki Etkisi

Mevduat bankalarının topladıkları mevduatlara verdikleri faiz oranları veya kullandırdıkları krediler için aldıkları faiz oranlarına enflasyonun etkisi ölçülmüştür. Bu amaçla 16 mevduat bankasının 2005-2020 verileri Eviews programıyla Panel Pedroni Eş Bütünleşme yöntemiyle analiz edilmiştir. Kullanılan yöntemle göre çıkan sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 16: Enflasyonun mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi

Pedroni Artık Eş Bütünleşme Testi				
Seriler: X19 X20				
Tarih: 10/29/22				
Saat: 17:24				
Örnekleme: 2005 2020				
Dahil edilen gözlemler: 256				
Dahil edilen kesitler: 16				
Boş Hipotez: Eş bütünleşme yok				
Trend varsayımı: Deterministik sabit ve trendi				
Kullanıma bağlı gecikme uzunluğu: 1				
Newey-West otomatik bant genişliği seçimi ve Bartlett çekirdeği				
Alternatif hipotez: Ortak AR katsayıları. (Boyut içi)				
	İstatistik	Olasılık	Ağırlıklı İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistik	0.820225	0.2060	0.820225	0.2060
Panel rho-İstatistik	-2.649747	0.0040	-2.649747	0.0040
Panel PR-İstatistik	-36.98114	0.0000	-36.98114	0.0000
Panel ADF-istatistiği	-9.868492	0.0000	-9.868492	0.0000
Alternatif hipotez. Bireysel AR katsayıları. (Boyutlar arası)				
	İstatistik	Olasılık		
Grup rho-İstatistik	-0.591107	0.2772		
Grup PR-İstatistik	-38.86462	0.0000		
Grup ADF-istatistiği	-9.430582	0.0000		

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Enflasyonun mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi, Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde 11 adet sonuç elde edildi. %5’lik marj içerisinde 11 sonucun en az 6 adedinin anlamlı çıkması durumunda bu iki değişken arasında (X19=Enflasyon bağımsız, X20=mevduat faiz oranları) ilişki olup olmadığına karar verebilir. Burada çıkan sonuçların sadece 8 tanesi %5’lik marj içinde kalmıştır. Bu durumda enflasyon ile mevduat faiz oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılabilir.

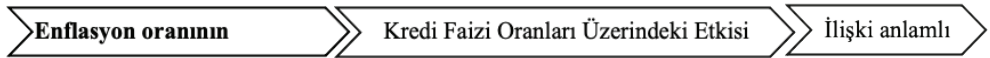
Şekil 11: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre enflasyonun mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi

Tablo 17: Enflasyonun mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi

Pedroni Artık Eş Bütünleşme Testi Seriler: X19 X21 Tarih: 10/29/22 Saat: 17:30 Örneklem: 2005 2020 Dahil edilen gözlemler: 256 Dahil edilen kesitler: 16 Boş Hipotez: Eş bütünleşme yok Trend varsayımı: Deterministik sabit ve trend Kullanıma bağlı gecikme uzunluğu: 1 Newey-West otomatik bant genişliği seçimi ve Bartlett çekirdeği				
Alternatif hipotez: Ortak AR katsayıları. (Boyut içi)				
	İstatistik	Olasılık	Ağırlıklı İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistik	0.607591	0.2717	0.607591	0.2717
Panel rho-İstatistik	-5.160221	0.0000	-5.160221	0.0000
Panel PR-İstatistik	-18.31601	0.0000	-18.31601	0.0000
Panel ADF-istatistiği	-7.581904	0.0000	-7.581904	0.0000
Alternatif hipotez. Bireysel AR katsayıları. (Boyutlar arası)				
	İstatistik	Olasılık		
Grup rho-İstatistik	-2.802992	0.0025		
Grup PR-İstatistik	-18.60138	0.0000		
Grup ADF-istatistiği	-6.948215	0.0000		

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Enflasyonun mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi, Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde 11 adet sonuç elde edildi. %5'lik marj içerisinde 11 sonucun en az 6 adedinin anlamlı çıkması durumunda bu iki değişken arasında (X19=Enflasyon bağımsız, X21=Kredi faiz oranları) ilişki olup olmadığına karar verebilir. Burada çıkan sonuçların sadece 8 tanesi %5'lik marj içinde kalmıştır. Bu durumda enflasyon ile kredi faiz oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Şekil 12: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre enflasyonun mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi

3.4. USD Döviz Kurları Değişim Oranlarının Kâr payı/Katılım Payı Oranları Üzerindeki Etkisi

Katılım bankalarının topladıkları mevduatlara verdikleri kâr payı oranları veya kullandırdıkları fonlar için aldıkları katılım payı oranlarına USD döviz kurlarının etkisi ölçül-

müştür. Bu amaçla 3 katılım bankasının 2005-2020 verileri Eviews programıyla Panel Pedroni Eş Bütünleşme yöntemiyle analiz edilmiştir. Kullanılan yönteme göre çıkan sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 18: USD döviz kurlarının katılım bankaları kâr payı oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi

Pedroni Artık Eş Bütünleşme Testi Seriler: USD_KURU X20				
Tarih: 10/29/22 Saat: 19:04				
Örnekleme: 2005 2020				
Dahil edilen gözlemler: 48				
Dahil edilen kesitler: 3				
Boş Hipotez: Eş bütünleşme yok				
Trend varsayımı: Deterministik olmayan trend				
Kullanıma bağlı gecikme uzunluğu: 1				
Newey-West sabit bant genişliği ve Bartlett çekirdeği				
Alternatif hipotez: Ortak AR katsayıları. (Boyut içi)				
	İstatistik	Olasılık	Ağırlıklı İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistik	0.331392	0.3702	0.331392	0.3702
Panel rho-İstatistik	2.473202	0.9933	2.473202	0.9933
Panel PR-İstatistik	4.150642	1.0000	4.150642	1.0000
Panel ADF-istatistiği	4.937052	1.0000	4.937052	1.0000
Alternatif hipotez. Bireysel AR katsayıları. (Boyutlar arası)				
	İstatistik	Olasılık		
Grup rho-İstatistik	3.180577	0.9993		
Grup PR-İstatistik	5.566627	1.0000		
Grup ADF-istatistiği	6.500137	1.0000		

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

USD döviz kurlarının katılım bankaları kâr payı oranları üzerindeki etkisi, Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde 11 adet sonuç elde edildi. %5’lik marj içerisinde 11 sonucun en az 6 adedinin anlamlı çıkması durumunda bu iki değişken arasında (USD_KURU= döviz kuru bağımsız, X20=kâr payı oranları bağımlı) ilişki olup olmadığına karar verebilir. Burada çıkan sonuçların hiçbiri %5’lik marj içinde ilişki oluşturmamıştır. Bu durumda USD döviz kuru ile katılım bankaları kâr payı oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılamamıştır.

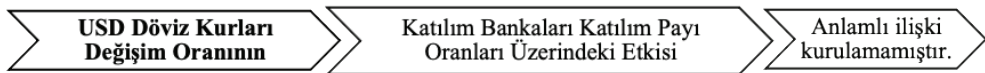
Şekil 13: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre USD döviz kurları değişim oranlarının katılım bankaları kar payı oranları üzerindeki etkisi

Tablo 19: USD döviz kurlarının katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi

Pedroni Artık Eş Bütünleşme Testi Seriler: USD_DOVİZ_KURU X21 Tarih: 10/29/22 Saat: 19:16 Örneklem: 2005 2020 Dahil edilen gözlemler: 48 Dahil edilen kesitler: 3 Boş Hipotez: Eş bütünleşme yok Trend varsayımı: Deterministik olmayan trend Kullanıma bağlı gecikme uzunluğu: 1 Newey-West sabit bant genişliği ve Bartlett çekirdeği				
Alternatif hipotez: Ortak AR katsayıları. (Boyut içi)				
	İstatistik	Olasılık	Ağırlıklı İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistik	-0.195933	0.5777	-0.034053	0.5136
Panel rho-İstatistik	1.613654	0.9467	1.230578	0.8908
Panel PR-İstatistik	2.606813	0.9954	1.892217	0.9708
Panel ADF-istatistiği	2.451854	0.9929	1.810731	0.9649
Alternatif hipotez. Bireysel AR katsayıları. (Boyutlar arası)				
	İstatistik	Olasılık		
Grup rho-İstatistik	1.352787	0.9119		
Grup PR-İstatistik	2.124923	0.9832		
Grup ADF-istatistiği	2.449400	0.9928		

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

USD döviz kurlarının katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi, Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde 11 adet sonuç elde edildi. %5’lik marj içerisinde 11 sonucun en az 6 adedinin anlamlı çıkması durumunda bu iki değişken arasında (USD_KURU= döviz kuru bağımsız, X21=katılım payı oranları bağımlı) ilişki olup olmadığına karar verebilir. Burada çıkan sonuçların hiçbiri %5’lik marj içinde ilişki oluşturmamıştır. Bu durumda USD döviz kuru ile katılım bankaları katılım payı oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılamamıştır.

Şekil 14: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre USD döviz kurları değişim oranlarının katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi

3.5. USD Döviz Kurları Değişim Oranlarının Mevduat Faizi/Kredi Faizi Oranları Üzerindeki Etkisi

Mevduat bankalarının topladıkları mevduatlara verdikleri faiz oranları veya kullandırdıkları krediler için aldıkları faiz oranlarına USD döviz kurları değişim oranlarının etkisi ölçülmüştür. Bu amaçla 16 mevduat bankasının 2005-2020 verileri EvIEWS programıyla Panel Pedroni Eş bütünleşme yöntemiyle analiz edilmiştir. Kullanılan yöntemle göre çıkan sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 20: USD döviz kurlarının mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi

Pedroni Artık Eş Bütünleşme Testi				
Seriler: USD_KUR X20				
Tarih: 10/29/22 Saat: 19:21				
Örnekleme: 2005 2020				
Dahil edilen gözlemler: 256				
Dahil edilen kesitler: 16				
Boş Hipotez: Eş bütünleşme yok				
Trend varsayımı: Deterministik olmayan trend				
Kullanıma bağlı gecikme uzunluğu: 1				
Newey-West sabit bant genişliği ve Bartlett çekirdeği				
Alternatif hipotez: Ortak AR katsayıları. (Boyut içi)				
	İstatistik	Olasılık	Ağırlıklı İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistik	-0.577297	0.7181	-0.577297	0.7181
Panel rho-İstatistik	5.087273	1.0000	5.087273	1.0000
Panel PR-İstatistik	8.822957	1.0000	8.822957	1.0000
Panel ADF-istatistiği	10.74622	1.0000	10.74622	1.0000
Alternatif hipotez. Bireysel AR katsayıları. (Boyutlar arası)				
	İstatistik	Olasılık		
Grup rho-İstatistik	6.763182	1.0000		
Grup PR-İstatistik	11.95040	1.0000		
Grup ADF-istatistiği	14.23342	1.0000		

Tablo EvIEWS Programı ile oluşturulmuştur.

USD döviz kurlarının mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde 11 adet sonuç elde edildi. %5’lik marj içerisinde 11 sonucun en az 6 adedinin anlamlı çıkması durumunda bu iki değişken arasında (USD_KURU= döviz kuru bağımsız, X20=mevduat faiz oranları bağımlı) ilişki olup olmadığına karar verilebilir. Burada çıkan sonuçların hiçbirisi %5’lik marj içinde ilişki oluşturmamıştır. Bu durumda USD döviz kuru ile mevduat bankaları mevduat faiz oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılamamıştır.

Şekil 15: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre USD döviz kurları değişim oranlarının mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi

Tablo 21: USD döviz kurlarının mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi

Pedroni Artık Eş Bütünleşme Testi				
Seriler: USD_KUR X21				
Tarih: 10/29/22 Saat: 19:22				
Örnekleme: 2005 2020				
Dahil edilen gözlemler: 256				
Dahil edilen kesitler: 16				
Boş Hipotez: Eş bütünleşme yok				
Trend varsayımı: Deterministik olmayan trend				
Kullanıma bağlı gecikme uzunluğu: 1				
Newey-West otomatik bant genişliği seçimi ve Bartlett çekirdeği				
Alternatif hipotez: Ortak AR katsayıları. (Boyut içi)				
	İstatistik	Olasılık	Ağırlıklı İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistik	-0.118991	0.5474	-0.118991	0.5474
Panel rho-İstatistik	5.581893	1.0000	5.581893	1.0000
Panel PR-İstatistik	9.793043	1.0000	9.793043	1.0000
Panel ADF-istatistiği	12.01147	1.0000	12.01147	1.0000
Alternatif hipotez. Bireysel AR katsayıları. (Boyutlar arası)				
	İstatistik	Olasılık		
Grup rho-İstatistik	7.224293	1.0000		
Grup PR-İstatistik	13.10194	1.0000		
Grup ADF-istatistiği	15.73533	1.0000		

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

USD döviz kurlarının mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde 11 adet sonuç elde edildi. %5'lik marj içerisinde 11 sonucun en az 6 adedinin anlamlı çıkması durumunda bu iki değişken arasında (USD_KURU= döviz kuru bağımsız, X21=kredi faiz oranları bağımlı) ilişki olup olmadığına karar verebilir. Burada çıkan sonuçların hiçbirisi %5'lik marj içinde ilişki oluşturamamıştır. Bu durumda USD döviz kuru ile mevduat bankaları kredi faiz oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılamamıştır.

Şekil 16: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre USD döviz kurları değişim oranlarının mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi

3.6. Özsermaye Karlılığının Kâr payı/Katılım Payı Oranları Üzerindeki Etkisi

Katılım bankalarının topladıkları mevduatlara verdikleri kâr payı oranları veya kullandırdıkları fonlar için aldıkları katılım payı oranlarına özsermaye karlılığının etkisi ölçülmüştür. Bu amaçla 3 katılım bankasının 2005-2020 verileri EvIEWS programıyla Panel Pedroni Eş Bütünleşme yöntemiyle analiz edilmiştir. Kullanılan yöntemle göre çıkan sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 22: Özsermaye karlılığının katılım bankaları kâr payı oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi

Pedroni Artık Eş Bütünleşme Testi				
Seriler: ROE X20				
Tarih: 10/29/22 Saat: 19:28				
Örnekleme: 2005 2020				
Dahil edilen gözlemler: 48				
Dahil edilen kesitler: 3				
Boş Hipotez: Eş bütünleşme yok				
Trend varsayımı: Deterministik olmayan trend				
Kullanıma bağlı gecikme uzunluğu: 1				
Newey-West otomatik bant genişliği seçimi ve Bartlett çekirdeği				
Alternatif hipotez: Ortak AR katsayıları. (Boyut içi)				
	İstatistik	Olasılık	Ağırlıklı İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistik	-0.699363	0.7578	-0.614267	0.7305
Panel rho-İstatistik	-4.371182	0.0000	-3.851619	0.0001
Panel PR-İstatistik	-8.183095	0.0000	-6.953227	0.0000
Panel ADF-istatistiği	-6.746372	0.0000	-5.475766	0.0000
Alternatif hipotez. Bireysel AR katsayıları. (Boyutlar arası)				
	İstatistik	Olasılık		
Grup rho-İstatistik	-2.638816	0.0042		
Grup PR-İstatistik	-9.220583	0.0000		
Grup ADF-istatistiği	-12.02659	0.0000		

Tablo EvIEWS Programı ile oluşturulmuştur.

Özsermaye karlılığının katılım bankaları kâr payı oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde 11 adet sonuç elde edildi. %5’lik marj içerisinde 11 sonucun en az 6 adedinin anlamlı çıkması durumunda bu iki değişken arasında (ROE= özsermaye karlılığı bağımsız, X20=kâr payı oranları bağımlı) ilişki olup olmadığına karar verebiliriz. Burada çıkan sonuçların 9 adedi %5’lik marj içinde anlamlı ilişki oluşturmuştur. Bu durumda özsermaye karlılığı ile katılım bankaları kâr payı oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

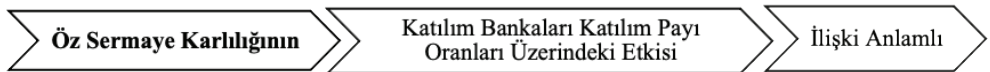
Şekil 17: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre öz sermaye karlılığının katılım bankaları kar payı oranları üzerindeki etkisi

Tablo 23: Öz sermaye karlılığının katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi

Pedroni Artık Eş Bütünleşme Testi				
Seriler: ROE X21 Tarih: 10/29/22 Saat: 19:33				
Örnekleme: 2005 2020				
Dahil edilen gözlemler: 48				
Dahil edilen kesitler: 3				
Boş Hipotez: Eş bütünleşme yok				
Trend varsayımı: Deterministik olmayan trend				
Kullanıma bağlı gecikme uzunluğu: 1				
Newey-West otomatik bant genişliği seçimi ve Bartlett çekirdeği				
Alternatif hipotez: Ortak AR katsayıları. (Boyut içi)				
	İstatistik	Olasılık	Ağırlıklı İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistik	-0.688939	0.7546	-0.603210	0.7268
Panel rho-İstatistik	-4.334614	0.0000	-3.822557	0.0001
Panel PR-İstatistik	-8.151816	0.0000	-6.883868	0.0000
Panel ADF-istatistiği	-6.630359	0.0000	-5.295231	0.0000
Alternatif hipotez. Bireysel AR katsayıları. (Boyutlar arası)				
	İstatistik	Olasılık		
Grup rho-İstatistik	-2.611786	0.0045		
Grup PR-İstatistik	-9.176960	0.0000		
Grup ADF-istatistiği	-10.46343	0.0000		

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Özsermaye karlılığının katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde 11 adet sonuç elde edildi. %5’lik marj içerisinde 11 sonucun en az 6 adedinin anlamlı çıkması durumunda bu iki değişken arasında (ROE= özsermaye karlılığı bağımsız, X21=katılım payı oranları bağımlı) ilişki olup olmadığına karar verebilir. Burada çıkan sonuçların 9 adedi %5’lik marj içinde anlamlı ilişki oluşturmuştur. Bu durumda özsermaye karlılığı ile katılım bankaları katılım payı oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 18: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre öz sermaye karlılığının katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi

3.7. Özsermaye Karlılığının Mevduat Faizi/Kredi Faizi Oranları Üzerindeki Etkisi

Mevduat bankalarının topladıkları mevduatlara verdikleri faiz oranları veya kullandırdıkları krediler için aldıkları faiz oranlarına özsermaye karlılığının etkisi ölçülmüştür. Bu amaçla 16 mevduat bankasının 2005-2020 verileri Eviews programıyla Panel Pedroni Eş Bütünleşme yöntemiyle analiz edilmiştir. Kullanılan yöntemle göre çıkan sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 24: Özsermaye karlılığının mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi

Pedroni Artık Eş Bütünleşme Testi				
Seriler: ROE X20				
Tarih: 10/29/22 Saat: 19:39				
Örnekleme: 2005 2020				
Dahil edilen gözlemler: 256				
Dahil edilen kesitler: 16				
Boş Hipotez: Eş Bütünleşme yok				
Trend varsayımı: Deterministik sabit ve trendi				
Kullanıma bağlı gecikme uzunluğu: 1				
Newey-West otomatik bant genişliği seçimi ve Bartlett çekirdeği				
Alternatif hipotez: Ortak AR katsayıları. (Boyut içi)				
	İstatistik	Olasılık	Ağırlıklı İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistik	-1.289993	0.9015	-1.500589	0.9333
Panel rho-İstatistik	-2.017533	0.0218	-2.148095	0.0159
Panel PR-İstatistik	-10.41202	0.0000	-9.517104	0.0000
Panel ADF-istatistiği	-6.472489	0.0000	-6.364117	0.0000
Alternatif hipotez. Bireysel AR katsayıları. (Boyutlar arası)				
	İstatistik	Olasılık		
Grup rho-İstatistik	-0.203051	0.4195		
Grup PR-İstatistik	-9.705393	0.0000		
Grup ADF-istatistiği	-5.787762	0.0000		

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Özsermaye karlılığının mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde 11 adet sonuç elde edildi. %5'lik marj içerisinde 11 sonucun en az 6 adedinin anlamlı çıkması durumunda bu iki değişken arasında (ROE= özsermaye karlılığı bağımsız, X20=mevduat faiz oranları bağımlı) ilişki olup olmadığına karar verebilir. Burada çıkan sonuçların 8 adedi %5'lik marj içinde anlamlı ilişki oluşturmuştur. Bu durumda özsermaye karlılığı ile mevduat bankaları mevduat faizi oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 19: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre öz sermaye karlılığının mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi

Tablo 25: Özsermaye karlılığının mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi

Pedroni Artık Eş Bütünleşme Testi				
Seriler: ROE X21				
Tarih: 10!29I22 Saat: 19:43				
Örnekleme: 2005 2020				
Dahil edilen gözlemler: 256				
Dahil edilen kesitler: 16				
Boş Hipotez: Eş bütünleşme yok				
Trend varsayımı: Deterministik sabit ve trendi				
Kullanıma bağlı gecikme uzunluğu: 1				
Newey-West otomatik bant genişliği seçimi ve Bartlett çekirdeği				
Alternatif hipotez: Ortak AR katsayıları. (Boyut içi)				
	İstatistik	Olasılık	Ağırlıklı İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistik	-1.795984	0.9638	-1.677729	0.9533
Panel rho-İstatistik	-2.406373	0.0081	-2.300997	0.0107
Panel PR-İstatistik	-11.64483	0.0000	-10.23160	0.0000
Panel ADF-istatistiği	-6.050189	0.0000	-6.036424	0.0000
Alternatif hipotez. Bireysel AR katsayıları. (Boyutlar arası)				
	İstatistik	Olasılık		
Grup rho-İstatistik	-0.280599	0.3895		
Grup PR-İstatistik	-10.13620	0.0000		
Grup ADF-istatistiği	-5.335649	0.0000		

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Özsermaye karlılığının mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde 11 adet sonuç elde edildi. %5’lik marj içerisinde 11 sonucun en az 6 adedinin anlamlı çıkması durumunda bu iki değişken arasında (ROE= özsermaye karlılığı bağımsız, X21=kredi faiz oranları bağımlı) ilişki olup olmadığına karar verilebilir. Burada çıkan sonuçların 8 adedi %5’lik marj içinde anlamlı ilişki oluşturmuştur. Bu durumda özsermaye karlılığı ile mevduat bankaları kredi faizi oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öz Sermaye Karlılığının

Mevduat Bankaları Kredi Faizi Oranları Üzerindeki Etkisi

İlişki Anlamı

Şekil 20: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre öz sermaye karlılığının mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi

3.8. Takipteki Krediler Oranının Kâr payı/Katılım Payı Oranları Üzerindeki Etkisi

Katılım bankalarının topladıkları mevduatlara verdikleri kâr payı oranları veya kullandırdıkları fonlar için aldıkları katılım payı oranlarına takipteki kredilerin etkisi ölçülmüştür. Bu amaçla 3 katılım bankanın 2005-2020 verileri Eviews programıyla Panel Pedroni Eş Bütünleşme yöntemiyle analiz edilmiştir. Kullanılan yöntemle göre çıkan sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 26: Takipteki kredilerin katılım bankaları kâr payı oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi

Pedroni Artık Eş Bütünleşme Testi				
Seriler: X9 X20				
Tarih: 10/29/22 Saat: 19:46				
Örnekleme: 2005 2020				
Dahil edilen gözlemler: 48				
Dahil edilen kesitler: 3				
Boş Hipotez: Eş bütünleşme yok				
Trend varsayımı: Deterministik olmayan trend				
Kullanıma bağlı gecikme uzunluğu: 1				
Newey-West otomatik bant genişliği seçimi ve Bartlett çekirdeği				
Alternatif hipotez: Ortak AR katsayıları. (Boyut içi)				
	İstatistik	Olasılık	Ağırlıklı İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistik	-0.886500	0.8123	-0.464005	0.6787
Panel rho-İstatistik	-3.925107	0.0000	-3.716116	0.0001
Panel PR-İstatistik	-7.704084	0.0000	-7.108087	0.0000
Panel ADF-istatistiği	-4.556242	0.0000	-4.532971	0.0000
Alternatif hipotez. Bireysel AR katsayıları. (Boyutlar arası)				
	İstatistik	Olasılık		
Grup rho-İstatistik	-1.864086	0.0312		
Grup PR-İstatistik	-6.433982	0.0000		
Grup ADF-istatistiği	-4.784298	0.0000		

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Takipteki kredilerin katılım bankaları kâr payı oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde 11 adet sonuç elde edildi. %5'lik marj içerisinde 11 sonucun en az 6 adedinin anlamlı çıkması durumunda bu iki değişken arasında (X9= Takipteki Krediler

bağımsız, X_{20} =kâr payı oranları bağımlı) ilişki olup olmadığına karar verebilir. Burada çıkan sonuçların 9 adedi %5'lik marj içinde anlamlı ilişki oluşturmuştur. Bu durumda takipteki krediler ile katılım bankaları kâr payı oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 21: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre takipteki kredilerin katılım bankaları kar payı oranları üzerindeki etkisi

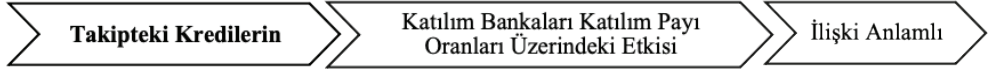
Tablo 27: Takipteki kredilerin katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi

Pedroni Artık Eş Bütünleşme Testi Seriler: X9 X21 Tarih: 10/29/22 Saat: 19:51 Örnekleme: 2005 2020 Dahil edilen gözlemler: 48 Dahil edilen kesitler: 3 Boş Hipotez: Eş bütünleşme yok Trend varsayımı: Deterministik olmayan trend Kullanıma bağlı gecikme uzunluğu: 1 Newey-West otomatik bant genişliği seçimi ve Bartlett çekirdeği				
Alternatif hipotez: Ortak AR katsayıları. (Boyut içi)				
	İstatistik	Olasılık	Ağırlıklı İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistik	-0.469030	0.6805	-0.078902	0.5314
Panel rho-İstatistik	-3.806579	0.0001	-3.566364	0.0002
Panel PR-İstatistik	-7.746654	0.0000	-6.892507	0.0000
Panel ADF-istatistiği	-4.634044	0.0000	-4.571383	0.0000
Alternatif hipotez. Bireysel AR katsayıları. (Boyutlar arası)				
	İstatistik	Olasılık		
Grup rho-İstatistik	-1.823529	0.0341		
Grup PR-İstatistik	-6.458384	0.0000		
Grup ADF-istatistiği	-4.817965	0.0000		

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Takipteki kredilerin katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde 11 adet sonuç elde edildi. %5'lik marj içerisinde 11 sonucun en az 6 adedinin anlamlı çıkması durumunda bu iki değişken arasında (X_9 = Takipteki Krediler bağımsız, X_{21} =katılım payı oranları bağımlı) ilişki olup olmadığına karar verebilir.

Burada çıkan sonuçların 9 adedi %5’lik marj içinde anlamlı ilişki oluşturmuştur. Bu durumda takipteki krediler ile katılım bankaları katılım payı oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 22: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre takipteki kredilerin katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi

3.9. Takipteki Krediler Oranının Mevduat Faizi/Kredi Faizi Oranları Üzerindeki Etkisi

Mevduat bankalarının topladıkları mevduatlara verdikleri faiz oranları veya kullandırdıkları krediler için aldıkları faiz oranlarına takipteki kredi oranlarının etkisi ölçülmüştür. Bu amaçla 16 mevduat bankasının 2005-2020 verileri EvIEWS programıyla Panel Pedroni Eş Bütünleşme yöntemiyle analiz edilmiştir. Kullanılan yöntemle göre çıkan sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 28: Takipteki kredilerin mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi

Pedroni Artık Eş Bütünleşme Testi				
Seriler: X9 X20				
Tarih: 10/29/22 Saat: 19:55				
Örnekleme: 2005 2020				
Dahil edilen gözlemler: 256				
Dahil edilen kesitler: 16				
Boş Hipotez: Eş bütünleşme yok				
Trend varsayımı: Deterministik olmayan trend				
Kullanıma bağlı gecikme uzunluğu: 1				
Newey-West otomatik bant genişliği seçimi ve Bartlett çekirdeği				
Alternatif hipotez: Ortak AR katsayıları. (Boyut içi)				
	İstatistik	Olasılık	Ağırlıklı İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistik	1.418422	0.0780	0.941484	0.1732
Panel rho-İstatistik	-0.785059	0.2162	-0.857243	0.1957
Panel PR-İstatistik	-3.073508	0.0011	-2.220985	0.0132
Panel ADF-istatistiği	-2.361028	0.0091	-3.038181	0.0012
Alternatif hipotez. Bireysel AR katsayıları. (Boyutlar arası)				
	İstatistik	Olasılık		
Grup rho-İstatistik	0.900783	0.8161		
Grup PR-İstatistik	-2.309906	0.0104		
Grup ADF-istatistiği	-2.683319	0.0036		

Tablo EvIEWS Programı ile oluşturulmuştur.

Takipteki Kredilerin Mevduat Bankaları Mevduat Faizi Oranları Üzerindeki Etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde 11 adet sonuç elde edildi. %5’lik marj içerisinde 11 sonucun en az 6 adedinin anlamlı çıkması durumunda bu iki değişken arasında (X_9 = Takipteki Krediler bağımsız, X_{20} =faiz oranları bağımlı) ilişki olup olmadığına karar verebilir. Burada çıkan sonuçların 6 adedi %5’lik marj içinde anlamlı ilişki oluşturmuştur. Bu durumda takipteki krediler ile mevduat bankaları faiz oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 23: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre takipteki kredilerin mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi

Tablo 29: Takipteki kredilerin mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi – pedroni eş bütünleşme yöntemi

Pedroni Artık Eş Bütünleşme Testi Seriler: X9 X21 Tarih: 10/29/22 Saat: 19:57 Örnekleme: 2005 2020 Dahil edilen gözlemler: 256 Dahil edilen kesitler: 16 Boş Hipotez: Eş bütünleşme yok Trend varsayımı: Deterministik olmayan trend Kullanıma bağlı gecikme uzunluğu: 1 Newey-West otomatik bant genişliği seçimi ve Bartlett çekirdeği				
Alternatif hipotez: Ortak AR katsayıları. (Boyut içi)				
	İstatistik	Olasılık	Ağırlıklı İstatistik	Olasılık
Panel v-İstatistik	1.336944	0.0906	0.986971	0.1618
Panel rho-İstatistik	-1.069391	0.1424	-0.735567	0.2310
Panel PR-İstatistik	-3.617868	0.0001	-2.229401	0.0129
Panel ADF-istatistiği	-1.714864	0.0432	-2.975407	0.0015
Alternatif hipotez. Bireysel AR katsayıları. (Boyutlar arası)				
	İstatistik	Olasılık		
Grup rho-İstatistik	0.986725	0.8381		
Grup PR-İstatistik	-2.255169	0.0121		
Grup ADF-istatistiği	-2.127970	0.0167		

Tablo Eviews Programı ile oluşturulmuştur.

Takipteki kredilerin mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi pedroni yöntemiyle analiz edildiğinde 11 adet sonuç elde edildi. %5'lik marj içerisinde 11 sonucun en az 6 adedinin anlamlı çıkması durumunda bu iki değişken arasında (X9= Takipteki Krediler bağımsız, X21=kredi faiz oranları bağımlı) ilişki olup olmadığına karar verebilir. Burada çıkan sonuçların 6 adedi %5'lik marj içinde anlamlı ilişki oluşturmuştur. Bu durumda takipteki krediler ile mevduat bankaları kredi faiz oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şekil 24: Pedroni eş bütünleşme yöntemine göre takipteki kredilerin mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi

4. BÖLÜM

KÂR AMACI BULUNMAYAN FAİZSİZ BANKACILIK MODELİ ÖNERİSİ: SOSYAL BANKACILIK

4.1. Kar Amacı Bulunmayan Faizsiz Sosyal Bankacılık Modelinin Temelleri: Mevduat Bankaları ve Katılım Bankaları İçin Yapılan Analiz Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Faizin ekonomiye etkileri faizden neden kaçınılması gerektiğinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Faizin hem bireylerin ekonomisine hem de toplumun ekonomisine olumsuz etkileri bulunmaktadır. Faizsiz bankacılık sadece faizin ekonomiye olumsuz etkileri nedeniyle değil, inanç temelli yaklaşımın da zorunlu gördüğü bir sistemdir.

Bu çalışmada ilave bir bedel ödemeksizin borçlanmanın mümkün olabileceği kâr amacı taşımayan faizsiz bir bankacılık modeli üzerinde çalışılmıştır. Bu çalışma yapılırken bankacılık ve katılım bankacılığının günümüze kadar geldiği bilgi birikiminden yararlanılmıştır.

Faize sebep olan etkenlerin ortadan kaldırılmasının faizsiz borç veren bankacılık sistemine olanak verip vermeyeceği araştırılması gereken bir konudur. Bu düşünce ile kâr amacı taşımayan faizsiz bir borç verme modelinden yola çıkılarak sosyal bankacılık modeli üzerinde çalışıldı. Modelin oluşumunda mevduat bankaları ve katılım bankalarında karlılığı etkileyen unsurlar, bankacılık riskleri ile oranları etkileyen unsurların elimine edilmesine yönelik ekonometrik model çalışması yapılmıştır. Mevduat bankalarında faiz olgusuna etki eden giderleri, kâr beklentilerini ve riskleri araştırarak, bunları elimine edilerek ve içinde ribanın da olmadığı bir bankacılık modeli üzerinde çalışıldı.

Bankayı kuran sermaye sahipleri koydukları sermayeyi insanların faizsiz olarak krediye ulaşabilmelerini sağlamak için koymaktadırlar. Sermayedarların amacı sosyal bir amaçtır. Kâr amacı hiçbir zaman bu sistemde söz konusu değildir. Önerilen sistem sermayedarları, kuruluş amacı, çalışma mantığı, kuralları, işleyişi yönünden tamamen farklılık arz etmektedir.

Sistemin işleyişinde varlıklar havuz şeklinde yönetilmez. Sisteme konulan sermayenin kredi olarak kullanılacak kısmı altına çevrilir. Altın olarak borç verilir ve altın olarak tahsil edilir. Sisteme para yatıranlar ise altın, gümüş, döviz veya yerli para cinsinden varlıklarını yatırabilirler. Ancak bu varlıklar yatırıldıkları cins ve vadenin aynıyla faizsiz olarak kredi olarak dağıtılır. Borçlanma mali yeterliliğine sahip kişiler ödeme güçlerine ve servetlerine göre sistemden kredi kullanabilir. Hiçbir kimse bankanın sermayesinin belli oranından fazlasını da kredi olarak kullanamaz. Sistem zekât nisabı kadar varlığı olmayan bir başka deyişle zekât almaya muhtaç kişilere borç vermez.

Sistemde geri ödememe riski bulunmamaktadır. Sosyal bankadan kredi kullananlar herhangi bir sebeple aceze düşer ve kredilerini ödeyemezlerse zekat fonu hemen devreye girer ve kişinin borcunu öder. Bu modelin olmazsa olmaz ilk unsuru zekât fonudur. Zekât fonunun bulunmadığı bir ortamda bu modelin çalışması düşünülemez. Zekât fonunun ekonomik olarak faizsiz sosyal bankacılıkta arzu edilen fonksiyonu yerine getirip getiremeyeceği araştırılmıştır.

Banka için en önemli husus işletme giderlerini karşılayabilecek kadar asgari gelire sahip olması, kuruluş sermayesini işletme giderleriyle eritmemesidir. Banka kuruluş sermayesini karşılıksız olarak kuruculardan ya da bu sisteme inananlardan gelecek bağışlarla güçlendirerek devam ettirebilecektir. Bankanın amacı kar etmek değildir. İşletme giderlerini makul düzeyde tutup hizmetin devamı için işletme giderlerini karşılayacak kadar gelire sahip olmaktır.

Banka risklerinin mevduat bankalarını ve katılım bankalarını nasıl etkilediği üzerine yapılan analiz sonuçları kar amacı taşımayan faizsiz sosyal bankacılık modelini oluştururken dikkat edilmesi gereken hususlar açısından bize yol gösterici olacaktır. Önceki bölümde faize etki eden değişkenler analiz edilmişti. Kurulacak olan faizsiz sosyal bankacılıkta bu değişkenlerin etkisinin nasıl devre dışı bırakılacağı üzerinde durulacaktır.

Önceki bölümde yapılan regresyon analizine göre Tablo 8 'de mevduat bankalar açısından sermaye yeterlilik oranının aktif karlılığıyla pozitif yönlü ilişkisi çıkmıştır. Sermaye yeterlilik oranıyla ilgili bulunan sonuç bu konuda daha önce yapılan benzer çalışmaların sonuçlarıyla uyumludur (Acar & vd, 2018; Çatıkkaş, vd, 2018; Siddique & vd, 2021). SYR oranının aktif karlılıkla pozitif yönlü ilişkisi verilen kredilerin özkaynaklardan karşılanan kısmının karlılığa etkisini göstermektedir. Tablo 8'de yapılan analiz sonuçlarına göre mevduat bankalarında toplam mevduatın toplam aktifler içerisindeki oranının aktif karlılıkla pozitif yönlü ilişkisi analiz sonucunda çıkmıştır (Okuyan & Karataş, 2017; Işık, 2017). Tablo 8'de toplam kredilerin toplam aktifler içerisindeki oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü ilişkisi çıkmıştır. Daha önce bu konuda yapılan benzer çalışmalarda aynı sonuçlara ulaşılmıştır (Çatıkkaş & vd, 2018). Aynı çalışmada takipteki krediler oranının aktif karlılığı ile negatif yönlü ilişkisi çıkmıştır (Delis & Kouretas, 2011; Okuyan & Karataş, 2017; Siddique & vd, 2021; Syed & Aidyngul, 2022). Çalışmanın devamında kredi faiz oranlarının aktif karlılığı ile pozitif yönü çıkmıştır (Küçükbay, 2017). Bu çalışmalar mevduat bankalarında faizin doğrudan aktif karlılığa etki ettiğini gösteren sonuçlar vermektedir. Bu sonuçlar kar amacı taşıyan bankacılık sisteminin ister istemez faizli işlemlerle karlılığını artırma çabasına gireceğinin bir göstergesidir.

Katılım bankaları açısından Tablo 9'da yapılan analizde aktif karlılığı etkileyen faktörlere bakıldığında; sermaye yeterlilik oranının aktif karlılığı pozitif yönde etkilediği (Acar & vd, 2018, Siddique & vd, 2021), toplam mevduatın toplam aktifler içerisindeki oranının aktif karlılığı pozitif yönlü etkilediği, toplam kredilerin toplam aktifler içerisindeki oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü etkilediği (Çatıkkaş & vd, 2018), kredi mevduat oranının aktif

karlılığı ile pozitif yönlü etkilediği (Çatıkkaş & vd, 2018), takipteki krediler oranının aktif karlılığı ile negatif yönlü etkilediği (Siddique & vd, 2021), kâr payı aktif oranının aktif karlılığına pozitif yönlü etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Çalışmada bulunan sonuçlar bu konuda daha önce yapılan benzer çalışmaların sonuçlarıyla uyumludur (Yurttadur & Demirbaş, 2017), (Aslam & Haron, 2020a). Katılım bankaları analiz sonuçları kâr payı ve katılım payı uygulamasının karlılığa etkisini göstermektedir.

Tablo 12’de yapılan analize göre mevduat bankalarının özkaynak karlılığına etki eden faktörler üzerinde durulmuştur. SYR oranının özkaynak karlılığı ile pozitif yönlü, alınan kredilerin toplam aktifler içerisindeki oranının özkaynak karlılığı ile negatif yönlü, takipteki krediler oranının özkaynak karlılığı ile negatif yönlü, tüketici kredilerinin toplam kredilere oranının özkaynak karlılığına pozitif yönlü, net faiz gelirinin toplam faaliyet gelirleri oranının özkaynak karlılığı ile pozitif yönlü, kredi faiz oranının özkaynak karlılığı ile negatif yönlü ilişkisi olduğu hesaplanmıştır. Çalışmada bulunan sonuçların bu konuda daha önce yapılan benzer çalışmaların sonuçlarıyla uyumlu olduğu görülmüştür (Yurttadur & Demirbaş, 2017; Aslam & Haron, 2020a; Çetin, 2018).

Önceki bölümde Tablo 13’de yapılan analize göre katılım bankalarının özkaynak karlılığına etki eden faktörler üzerinde durulmuştur. Katılım bankalarında SYR oranının özkaynak karlılığı ile ilişkisi kurulamamıştır. Özkaynak aktif oranının özkaynak karlılığı ile negatif yönlü, toplam mevduatın toplam aktifler içerisindeki oranının özkaynak karlılığı ile pozitif yönlü, takipteki krediler oranının özkaynak karlılığı ile negatif yönlü, kâr payı aktif oranının özkaynak karlılığına pozitif yönlü ilişkisi olduğu hesaplanmıştır.

Aktif karlılığı ve özsermaye karlılığına etki eden unsurlar mevduat bankaları ve katılım bankaları yönünden benzerlik göstermektedir. Kurulacak olan faizsiz sosyal bankacılıkta faiz oranlarına etki eden unsurları elimine edecek bir modelin oluşturulması açısından banka içi karlılık analizleri bize yol gösterici olacaktır.

Tablo 24’te Özsermaye karlılığının mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde özsermaye karlılığı ile mevduat bankaları mevduat faizi oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 25’te Özsermaye karlılığının mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde özsermaye karlılığı ile mevduat bankaları kredi faizi oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 22’te Özsermaye karlılığının katılım bankaları kâr payı oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde özsermaye karlılığı ile katılım bankaları kâr payı oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 23’te Özsermaye karlılığının katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde özsermaye karlılığı ile katılım bankaları katılım payı oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 28’te Takipteki Kredilerin Mevduat Bankaları Mevduat Faizi Oranları Üzerindeki Etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde takipteki krediler ile mevduat bankaları faiz oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 29’te Takipteki kredilerin mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi pedroni yöntemiyle analiz edildiğinde takipteki krediler ile mevduat bankaları kredi faiz oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 26’da Takipteki kredilerin katılım bankaları kâr payı oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde takipteki krediler ile katılım bankaları kâr payı oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 27’de Takipteki kredilerin katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edildiğinde takipteki krediler ile katılım bankaları katılım payı oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mevduat bankaları için mevduat faiz oranlarına ve kredi faiz oranlarına özsermaye karlılığı ve takipteki krediler oranının etkide bulunduğu analizlerle ortaya koyulmuştur. Aynı şekilde katılım bankaları için de özsermaye karlılığının ve takipteki kredi oranının hem kar payı oranına hem de katılım payı oranına etki ettiği görülmüştür.

Bu aşamaya kadar incelenen değişkenler banka içi oranlar ve karlılık analizleriydi. Bu değişkenlerin tamamı faiz oranlarını, kar payı ve katılım payı oranları etkileyen değişkenler olarak kayda geçmiştir. Kurulacak olan faizsiz sosyal bankacılıkta bu değişkenlerin etkisinin nasıl elimine edileceği üzerinde durulacaktır. Yeni bankacılık modeli kurulurken faize sebep olan ve faize etki eden değişkenler devre dışı bırakılacaktır.

Çalışmanın önceki bölümünde karlılığa, faiz oranlarına, kar payı ve katılım payı oranlarına etki eden banka dışı faktörler üzerinde de analizler yapılmıştır. Tablo 8’de yapılan analizde mevduat bankaları açısından GSMH reel artış oranının aktif karlılığı pozitif yönlü etkilediği görülmüştür. Tablo 9’da ise katılım bankaları yönünden nominal GSMH artış oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü, enflasyon oranının aktif karlılığı negatif yönlü, GSMH reel artış oranının aktif karlılığı negatif yönlü etkilediği görülmüştür.

Tablo 12’de mevduat bankalarında GSMH reel artış oranının özkaynak karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi ortaya çıkmıştır. Tablo 13’e göre katılım bankaları açısından nominal GSMH artış oranının özkaynak karlılığı ile pozitif yönlü, enflasyon oranının özkaynak karlılığı ile negatif yönlü, GSMH reel artış oranının özkaynak karlılığı ile negatif yönlü bir ilişkisi ortaya çıkmıştır.

Tablo 16’da enflasyonun mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edilmiş, enflasyon ile mevduat faiz oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 17’de enflasyonun mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edilmiş, enflasyon ile kredi faiz oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 14’te Enflasyonun katılım bankaları kâr payı oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edilmiş, enflasyon ile kâr payı oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 15’te enflasyonun katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edilmiş, enflasyon ile katılım payı oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 20’de USD döviz kurlarının mevduat bankaları mevduat faizi oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edilmiş, USD döviz kuru ile mevduat bankaları faiz oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılamamıştır. Tablo 21’de USD döviz kurlarının mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edilmiş, USD döviz kuru ile mevduat bankaları kredi faiz oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılamamıştır.

Tablo 18’de USD döviz kurlarının katılım bankaları kâr payı oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edilmiş, USD döviz kuru ile katılım bankaları kâr payı oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılamamıştır. Tablo 19’da USD döviz kurlarının katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi Pedroni Yöntemiyle analiz edilmiş, USD döviz kuru ile katılım bankaları katılım payı oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılamamıştır.

Banka dışı risklerin mevduat bankalarını ve katılım bankalarını nasıl etkilediği üzerine yapılan analiz sonuçları faizsiz kar amacı taşımayan sosyal bankacılık modelini oluştururken dikkat edilmesi gereken hususlar açısından bize yol gösterici olacaktır. GSMH’nin nominal ve reel değişimleri, enflasyon değişimlerinin etkisi, döviz kurlarındaki değişimlerin etkilerini dikkate alarak bir model oluşturulması gerekmektedir. Kurulacak olan faizsiz sosyal bankacılıkta bu değişkenlerin etkisinin nasıl elimine edileceği üzerinde durulacaktır. Yeni bankacılık modeli kurulurken faize sebep olan ve faize etki eden değişkenler devre dışı bırakılacaktır.

4.2. Kâr Amacı Bulunmayan Faizsiz Bankacılık

Mevduat bankacılığında Sosyal Bankacılık kavramı; temel olarak, borç verenler ve borç alanlar arasında - mutlaka sosyal bir etki amaçlamadan - doğrudan bir bağlantı kurulmasını içerir. İkincisi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, sosyal bankacılık genellikle (sübvansiyonlu) devlet veya kalkınma bankacılığı olarak anlaşılır. Üçüncüsü ve genellikle gelişmekte olan ülkelerle ilgili olarak, sosyal bankacılık çok yaygın olarak mikro finans veya mikro kredi ile ilişkilendirilir. Dördüncüsü, esas olarak veya yalnızca sosyal odaklı veya hayırsever müşterilere hizmet veren bankalar için kullanılır. Son olarak, özellikle Kuzey yarımkürede, sosyal bankacılık terimi, yalnızca “olumlu etki” ile iş yapmaya çalışan bankalar için kullanılmaktadır. Bu anlamda, ‘sosyal bankacılık’ genellikle ‘sürdürülebilir’, ‘etik’ veya ‘alternatif’ bankacılık ile birbirinin yerine kullanılır (Weber & Remer, 2011) Bu çalışmada sosyal bankacılık mevduat bankaları için kullanılan anlamında kullanılmamıştır. Sosyal Bankacılık terimi tamamen faizsiz islami bankacılık anlamında kullanılmıştır.

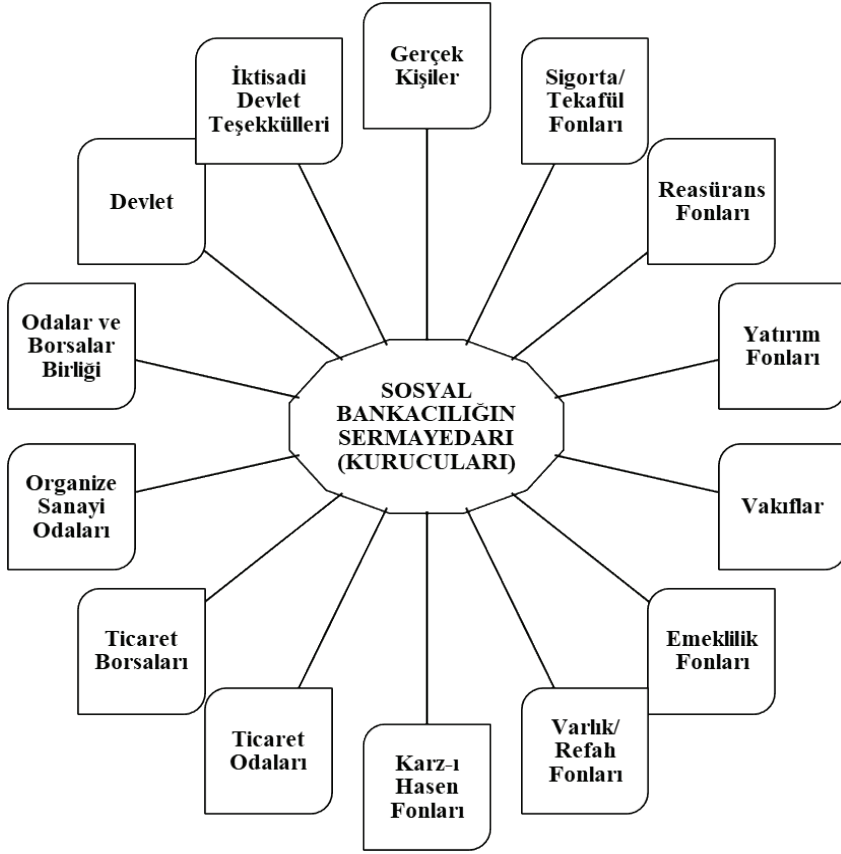
Borçlanmanın ve finansal hizmetlerin ortak ölçü birimi haline gelmiş tablo 1’de sayılan faizi oluşturan unsurlardan, paranın zaman değerine ve risklere dayalı unsurların ayıklanması gerekmektedir. Böylece sadece verilen finansal hizmetlerin fiyatlandığı, borçlanma nedeniyle faiz talep edilmediği bir sistem söz konusu olabilecektir.

Sermayenin borçlanma karşılığında kâr hesabı yapmadığı bu nedenle borçlanma maliyetinin riba dışındaki maliyetlerden oluştuğu bir sistemin kurulabilmesi için sosyal bankacılık sistemi önerilmektedir. Bu sistemin hangi kısıtlar içerisinde kurulabileceği, faaliyetini nasıl sürdüreceği ve sürekliliğini nasıl devam ettireceği, risklere karşı alacağı önlemleri ve başarılı bir modele dönüşüp dönüşmeyeceği bu bölümün konusunu oluşturmaktadır. Bu model İslami inanç temelli sermayenin faiz beklentisini “sıfır” kabul ederek başlangıç noktasını belirlediği bir sistemdir. Bu itibarla sosyal bankacılığa “Karz-ı Hasen Bankacılığı” demek de mümkündür.

Yang & vd, (2021) klasik bankacılık sistemindeki sorunlarla ilgili bir çalışma yaptı. Bu amaçla, bu sorunların üstesinden gelmek için alternatif bir bankacılık sistemi önermişlerdir. Çalışmada teknolojik gelişmelerin diğer sektörlerde olduğu gibi bankacılığı da olumlu etkileyeceği vurgulanmıştır. Ayrıca gelişmekte olan ülkeler tarafından finansal sistemin iyileştirilebilmesi için yeni finansal ürünlerin oluşturulması önerilmektedir.

4.3. Sosyal Bankanın Kurucuları

Kar amacı bulunmayan sosyal bankanın sermayedarının kim olacağı sorusu önem taşır. Sosyal bankacılık kurma niyetini taşıyanlar gerekli izinleri alarak faizsiz kâr amacı olmayan sosyal bankacılığı kurabilirler. Sosyal bankacılığı kuracak olanlar yeterli sermayeye sahip gerçek kişiler olabileceği gibi sermaye birikimini sağlamış sigorta fonları, yatırım fonları, vakıflar, emeklilik fonları, varlık/refah fonları, karz-ı hasen fonları, ticaret odaları, ticaret borsaları, organize sanayi odaları, odalar ve borsalar birliği, devlet veya sermayesini devletin sağladığı şirketler de muhtemel kurucular arasında sayılabilir. Sosyal bankacılığın kurucuları ayrı ayrı veya birlikte kurucu olabilirler. Sekil 25’te sosyal bankacılığın olası kurucuları gösterilmiştir. Sosyal bankacılığın bu amaç ve gayeyi taşımak kaydıyla başka kurucularının da olması muhtemeldir.

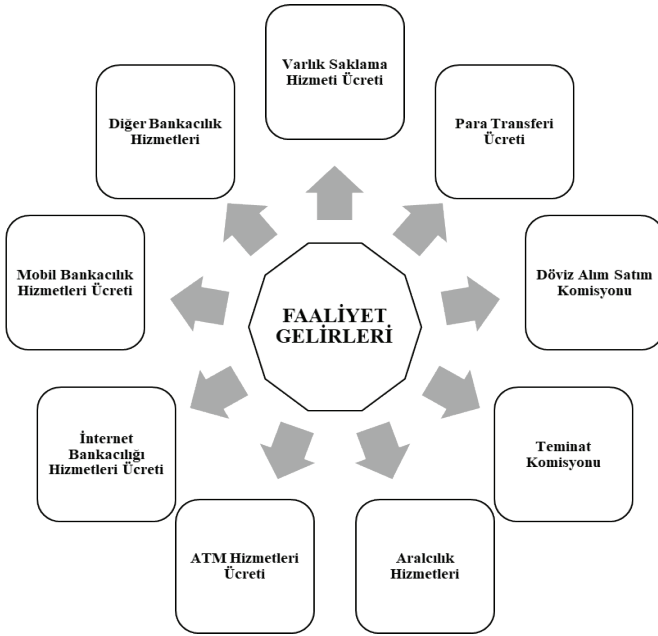

Şekil 25: Sosyal Bankacılığın Kurucuları

Bununla birlikte uluslararası bankacılık teamüllerine/yasalarına göre banka açmak için gerek ve yeter şartları taşımayanlar sosyal banka kurucusu ve yöneticisi de olmamalıdır. Daha önce TMSF'ye devredilmiş bankaların yönetiminde olanlar, tasfiyeye tabi olan bankaların yönetiminde olanlar, ceza kanunlarınca ağır hapis veya beş yıldan fazla hapis cezası alanlar, basit veya nitelikli zimmet, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlar ile istimal ve istihlâk kaçakçılığı dışında kalan kaçakçılık suçları, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, kara para aklama veya Devletin şahsiyetine karşı işlenen suçlar ile Devlet sırlarını açığa vurma, Devletin egemenlik alametlerine ve organlarının saygınlığına karşı suçlar, Devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, milli savunmaya karşı suçlar, Devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk, yabancı devletlerle olan ilişkilere karşı suçlar, vergi kaçakçılığı suçlarından veya bu suçlara iştiraktan hükümlü olanlar (Bankacılık Kanunu, 2005) sosyal bankacılıkta da kurucu veya yönetici olmamalıdır.

4.4. Sosyal Bankacılığın Faaliyet Gelirleri

Sosyal banka, borç verme dışındaki diğer bankacılık faaliyetlerinden gelir elde edebilecektir. Ancak bu gelir borç olarak verdiği kredilere uygulanan sermayenin kâr beklentisi olan faiz değildir. Verdiği para saklama, para transferi, döviz işlemleri, teminat işlemleri, aracılık hizmetleri, ATM hizmetleri, internet bankacılığı hizmetleri, mobil bankacılık hizmetleri gibi hizmetlerden gelir elde etmelidir. Elde ettiği bu gelirlerden faaliyet giderleri ve vergiler düşüldükten sonra kalan dağıtılabılır karını sermayesine ilave etmesi sermayesini güçlendirmesi açısından önemlidir. Ücretli verdiği hizmetlerden işlem vergisi ödemelidir. Şekil 26’da sosyal bankacılığın olası gelirleri gösterilmiştir. Sosyal bankacılığın paranın zaman değerine bağlı olmayan, faizli borç alıp verme işlemlerini içermeyen helal dairesinde kabul edilen burada sayılmayan başkaca gelirleri de olabilir.

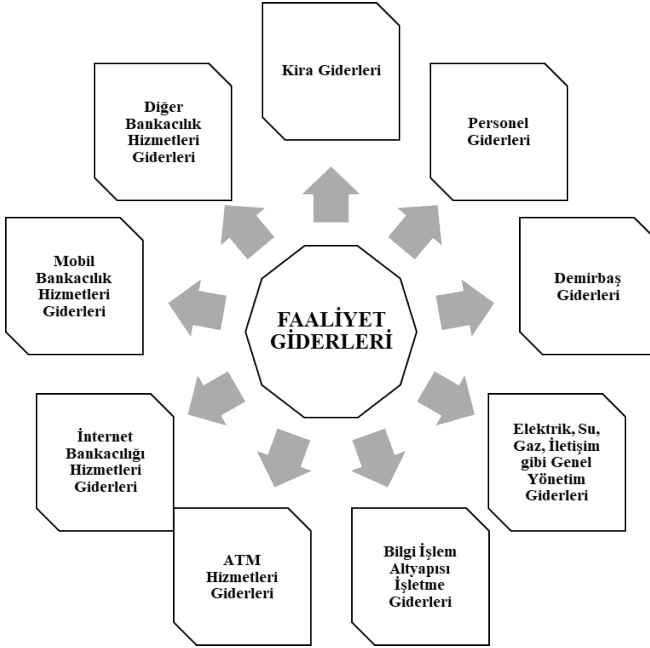

Şekil 26: Sosyal Bankacılığın Faaliyet Gelirleri

Ayrıca faaliyet olarak doğrudan ticaretin ve yatırımın finansmanı olan işlemlerden elde edeceği gelirler de faaliyet karı olacaktır. Sosyal bankacılık finansmanını sağladığı ticaretin ve yatırımın kâr ve zararına fiilen katılacaktır. Sosyal bankacılık öncelikle bireylerin finans ihtiyaçlarının faizsiz yollarla temin edilmesini amaç edinecektir. Zaman içerisinde sermayesi güçlendikçe şirketlerin ve kurumların ticaret ve yatırımını finanse edebilen bir yapıya kavuşacaktır. Bu aşamada kar/ zarar ortaklığı şeklinde yapılacak sosyal bankacılık faaliyetlerinin vergiden muaf olmasını talep etmek vergide eşitlik ilkesi gereği doğru olmayacaktır. Ancak yapılacak yasal düzenleme ile sosyal bankacılık faaliyetlerinden elde edilen karın kullanılacak fonlara veya sermayeye eklenmesi şartıyla vergiden muaf tutması kâr amacı taşımadığı için arzu edilen bir teşvik olacaktır.

4.5. Sosyal Bankacılığın Faaliyet Giderleri

Sosyal bankacılığın başlıca faaliyet giderleri, personel, demirbaş, genel yönetim, kira, bilgi işlem altyapısı ve işletme, mobil bankacılık, ATM, internet bankacılığı ve diğer bankacılık giderleri olacaktır. Sosyal bankacılık faaliyetlerini sürdürürken minimum maliyetli faaliyet esasına göre faaliyet göstermelidir. Sosyal bankacılıkta rekabet, reklam ve tanıtım giderleri olmayacaktır.

Şekil 27: Sosyal Bankacılığın Faaliyet Giderleri

Şekil 27’de sosyal bankacılığın olası giderleri gösterilmiştir. Sosyal bankacılığın bu şekilde gösterilmeyen başkaca giderleri de olabilecektir. Sosyal bankacılığın karşılaşacağı en önemli sorun faaliyet gelirlerinin faaliyet giderlerini karşılama sorunu olacaktır. Bu nedenle sosyal bankacılık gelirlerinden fazla gider yapmayacak önlemleri baştan almak zorundadır.

4.6. Tasarruf Sahiplerinin Sosyal Bankayı Tercih Etme Nedenleri

Sosyal bankaya varlıklarını yatıracak olanların amacı varlıklarını güvende saklamak, sosyal sorumluluk için, inancı gereği karz-ı hasen amacıyla, gelecekte kredi imkânı sağlamak için, yatırım fırsatları doğana kadar ve varlıklarının tutarının bilinmemesi güvencesiyle yatırmak olarak sayılabilir. Ancak sosyal bankacılığa tasarruflarını/varlıklarını yatıranların bir gelir beklentisi söz konusu olmayacaktır.

Tablo 30: Varlıkların Bankaya Yatırılma Nedenleri

Varlıkların Bankaya Yatırılma Nedenleri	Mevduat Bankaları⁽¹⁾	Katılım Bankaları⁽²⁾	Sosyal Bankacılık
Faiz geliri beklentisi	+	-	-
Kâr payı geliri beklentisi	-	+	-
Varlıklarını hırsızlığa karşı güvende saklamak	+	+	+
Başkalarının kullanmasına imkân tanımak- sosyal sorumluluk bilinci	-	-	+
Karz-ı hasen; sevap bilinci ile başkalarının kullanmasına imkân tanımak	-	-	+
Yatırım fırsatlarını beklerken hazırda tutmak	+	+	+
İhtiyat saikiyle bankada likit tutmak	+	+	+
Gelecekte kredi imkânı sağlamak için	-	-	+
Nakit taşımamak ve kolay alışveriş için	+	+	+
Ödeme kolaylığı için	+	+	+
Varlıklarının tutarının bilinmemesi güvencesiyle ⁽³⁾	- Yurtdışı +	-	+
Hacizden korunmak için ⁽³⁾	- Yurtdışı +	-	+
Mali veri güvenliği nedeniyle ⁽³⁾	- Yurtdışı +	-	+

İncirkuş & Ündey (2022) ve (2) Anaç & Kaya (2017) ile (3) Claessens & Van Horen (2014) kaynaklarından derlenmiştir.

Parasını yatıranlar sosyal bankadan herhangi bir gelir talep edemeyeceklerdir. Buna karşın varlıkları mevcut bankalardaki gibi belli bir tutarda değil tamamıyla garanti altında olacaktır. Kişiler varlıklarını hangi varlık grubu üzerinden yatırdılar ise aynı varlık cinsi üzerinden çekebilirler. İlave bir bedel talep edemezler. Enflasyon riskini varlık sahipleri kendi tercihleriyle yönetmek zorundadır. Enflasyonun yüksek olduğu durumlarda tasarruf sahipleri sosyal bankaya varlıklarını altın, kıymetli maden, döviz cinsinden yatırmayı tercih edeceklerdir.

Sosyal bankacılık topladığı fonlar ve kullandığı fonlar açısından sadece aracılık ve güven hizmeti vermektedir. Bu sistemde riskler, parasını sosyal bankacılığa yatıranlar veya sosyal bankacılıktan fon kullananlar üzerindedir. Sosyal bankacılık başlangıç sermayesinden kullandığı fonlar kadar riske girecektir. Sosyal bankaya kendi fonlarını son yirmi yılda en az değer kaybeden veya değer kaybetmeyen bir değer üzerinden (örneğin altın) işlem yapması tavsiye edilebilir. Bu sistemde “kur korumalı sistem” gibi kimseye kazanç garantisi sunulmamaktadır. Varlığını sosyal bankaya altın olarak yatıran kişiler, aynı gramda ve mutlakada yine altın olarak varlığını geri çekebilecektir. Varlığını kullandığı durumlarda ise bu varlık sadece altın olarak sistemden kullanılabilir.

Şekil 28: Sosyal Bankacılığa Yatırılan ve Kullanılan Fonlar

Sosyal bankada, yatırılan varlıklar sadece yatırıldıkları cinsten kredi olarak kullanılabilir. Her bir müşterinin yatırdığı varlık bağımsız olarak krediye konu olur. Yatırılan varlıklar havuzda toplanamaz. Bir kişinin yatırdığı varlık birden fazla kişiye kullanılabilir. Ancak bu işlemler yatırılan her varlık itibarıyla sistemde ayrı ayrı takip edilecektir. Varlığı kredi olarak kullanılan bir varlık sahibi daha sonra varlığını başka bir varlığa dönüştürme talebinde bulunamaz. Vadesinden önce de çekemez.

Türkiye Bankalar Birliği'nin banka ve sektör bilgilerine göre 2022 yılı mevduat bankalarında mevduatların ve kredilerin vadelerine göre dağılımı aşağıda tabloda yer almaktadır.

Tablo 31: Mevduatların ve Kredilerin Vadelerine Göre Dağılımı

MEVDUATLARIN VADELERİNE GÖRE DAĞILIMI (2022) – (Bin TL)				
0-3 ay	3-6 ay	6-12 ay	1 yıl üzeri	TOPLAM
4.287.695.641	898.127.554	275.674.464	361.856.476	5.823.354.135
74%	15%	5%	6%	100%

KREDİLERİN VADELERİNE GÖRE DAĞILIMI (2022) – (Bin TL)				
0-3 ay	3-6 ay	6-12 ay	1 yıl üzeri	TOPLAM
2.628.069.000	735.416.861	1.370.520.396	4.993.546.436	9.727.552.693
27%	8%	14%	51%	100%

Kaynak:TBB, (2023)

Tabloda görüleceği üzere mevduat bankalarında kredilerin %51'i 1 yıl ve üzeri vadede iken mevduatların %74'ü 3 aya kadar vadeli görünmektedir. Sosyal bankacılıkta hem toplanan fonlar hem de kullanılan krediler vade ve varlığın cinsine göre aynı vadeye sahip olacaktır.

Esasen faiz oranını sadece sermayedarın kâr beklentisi veya mevduat sahiplerinin faiz beklentileri oluşturmaz. Topladığı mevduatları borç olarak veren finans kuruluşlarının maruz kaldıkları riskler de faiz oranlarını belirleyici özelliğe sahiptirler. Önceki bölümde faize etki eden değişkenler hem mevduat bankaları açısından hem de katılım bankaları açısından ölçülmüştü. Yeni kurulacak sosyal bankacılıkta ise “zekât fonu” (Çetin, 2020a) en önemli kurumlardan birisi olarak yerini alacaktır.

Sosyal bankacılık mikro finans modelinden de farklıdır. Mikro finans modelinde krediye ulaşamayan yoksul ve fakir halkın krediye ulaşması amaçlanır (Ülev, 2022). Sosyal bankacılıkta ise yoksul ve fakir halkın borçlanması doğru bulunmamaktadır. Fakir ve yoksula kredi vererek borçlandırmak hangi sistem olursa olsun fakirleri daha zor duruma sokacaktır. Fakir ve yoksul insanların karşılıksız olarak zekât, sadaka ve sosyal fonlardan yararlandırılması gerekir. Ödeme gücü olmayan, düzenli geliri olmayan, asli ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olan ve birikim sahibi olmayanların borç yükü altına sokulması ekonomik açıdan da sosyal açıdan da doğru bir yöntem değildir.

4.7. Sosyal Bankacılık Faaliyeti

4.7.1. Bireylerin Esas Alındığı Bankacılık Sistemi – Bireysel Sosyal Bankacılık

Sosyal bankacılıktan bir bireyin yararlanabilmesi için zekât verebilecek düzeyde ekonomik güce sahip olması gerekmektedir. Sosyal bankacılığın öncelikli amacı bireylerin finansal borçlanma ihtiyaçlarının faizsiz yollarla karşılanmasıdır.

Önceki bölümde mevduat ve katılım bankalarının karlılığı, mevduat faiz oranları, kredi faiz oranları, kar payı oranları ve katılım payı oranlarına takipteki kredilerini etkisini analiz etmiştik. Sosyal bankacılıkta geri ödememe riskinin olmadığı bir bankacılık sistemi için bu riski ortadan kaldıracak bir yapı kurulmalı ve buna uygun bir işleyiş öngörülmelidir.

Bireyler tüketim harcamalarını finansmanı için kredi kartı benzeri bir altyapıyı kullanarak harcamalarını kısa süreli (bir ay) finanse edebilirler. Ancak sosyal bankacılık kredi kartlarıyla yapılan ticarete satıcılar bankaya sadece çok düşük bir işlem komisyonu ödeyecek, ayrıca yapılan ticaretin tutarını izleyen ay ödeme süresinde alacaklardır. Bu satışlar satıcılar açısından bir ay vadeli satışlar olarak işlem ve fiyatlama görebilecektir. Ayrıca satıcıların ödeyeceği komisyon sosyal bankanın verdiği hizmetin bir karşılığı olacaktır. Ancak bu komisyon satıcılar için finansal bir yük halini almayacak derecede düşük olmalıdır.

Kişiler ev alımı, eşya alımı, okul ihtiyaçları, mesleki gelişim harcamaları gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için bu sistemi kullanabilirler. Ayrıca yatırım amaçlı ikinci ev, arsa, arazi ve diğer yatırım amaçlı alımlarının finansmanını bu sistem üzerinden finanse edebilirler.

Bir aylık ihtiyaçların finansmanında bireylerden ücret talep edilmeyecek, bu hizmetin sunulması karşılığı kredi kartıyla satış yapan firmalar belli bir hizmet komisyonu ödeyecektir. Kredi kartı ile yapılan taksitli satışlar tamamen satıcı tarafından yapılacak, banka tara-

findan taksit yapılmayacaktır. Kredi kartının hesap kesim tarihinde kart borcunun ödenmesi durumunda belli bir yüzde ile tek seferlik ceza kesilecek ve kredi kartı işlemleri askıya alınacaktır. Ancak kart borcu ceza miktarıyla birlikte ödeme yapıldığında tekrar kullanıma açılacaktır. Ancak kişi temerrüde düşerse sistemden çıkarılacak, kredi kartı borcu ve bir defa kesilen cezası kendisinden talep edilecek, kişi acz haline düşmüş (zekât verebilecek güçten düşmüş) ise borcu zekât fonu veya sosyal yardım fonundan ödenecek ve borç takipten çıkarılacaktır. Ancak kişi artık kredi kartı kullanamayacak, kişiye zekât fonu tarafından finansal destek verilecektir.

Türkiye Bankalar Birliği (TBB) Risk Merkezi verilerine göre, bireysel kredi kartı borcundan dolayı yasal takibe alınmış kişi sayısı 2021 yılında 732 bin kişi olmuştur (TBB Risk Merkezi, 2021). Kangren haline gelmiş bireysel kredi borçları ve kredi kartı borçları ve bankaların uyguladıkları fahiş temerrüt faizleri sosyal bir problem halini almıştır (Çetin, 2020b). Sosyal bankacılık bu problemin önemli bir çözümü olacaktır. Mevduat bankalarında ve katılım bankalarında da uzun vadede kredi kartı işlemlerinde sosyal bankacılık kurallarının benimseneceği beklenmelidir.

Bireyler bazı ihtiyaçlarını finanse etmek için araç alımı, ev alımı, eşya alımı, okul ihtiyaçları, mesleki gelişim harcamaları gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için bu sistemi kullanabilirler. Bu işlemlerin yapılabilmesi için kişinin mevcut varlığı veya elde ettiği gelir düzeyinin talep ettiği borçlanmayı ödeyebilme kapasitesine sahip olması zorunludur. Bu şartlarda kişinin talep ettiği satın almaya konu mal ve hizmet banka tarafından peşin satın alınacak ve kişiye vadeli satılacaktır. Bu işleme özel olarak sosyal banka kişiye bir çek verecek, kişi bu çek ile ihtiyacını karşılayacaktır. Çeki alan firma faturasıyla birlikte çeki sosyal bankaya ibraz ederek mal veya hizmetin bedelini tahsil edecektir. Kişi bu çekin bedelini bankaya bankadan çeki alırken belirlenen tutarlarda belirlenen tarihlerde ödeyecektir. Bu işlemde paranın zaman değeri ve değişken herhangi bir unsur bulunmayacaktır.

Alınan mal ve hizmetin satış fiyatı baştan belli olacaktır. Fiyat hiçbir şekilde enflasyona, dövizde veya başka bir şeye endekslenmeyecektir. Bu hizmetten yararlanan tüketiciler taksitlerini düzenli ödedikleri sürece problem olmayacaktır. Ancak borçlananlar taksitlerini ödemezse her bir taksit için satış esnasında belirlenmiş sabit tek seferlik ceza tutarı ödenerek sisteme devam edebileceklerdir. Taksit ödemesini sözleşmede belirtilenden fazla aksatanlar veya ekonomik durumu bozulduğu için ödeyemeyecek duruma gelenler sahip oldukları malı sosyal banka ile anlaşarak elden çıkarıp kalan borçlarını kapatıp, fazla kalan tutarı ise kendilerine iade alabileceklerdir.

Alınan malın satılamaması ve kalan borcun ödenememesi durumunda ceza olarak belirlenen maktu tutarın dışında faiz işletilmeyecek, kişi acz haline düşmüş ise (zekât verebilecek duruma) ve aldığı şey asli ihtiyaç ise kalan borcu zekât fonu tarafından ödenecek ve kişi zekât fonu kapsamına alınarak sosyal bankacılık kapsamından çıkarılacaktır. Alınan mal ve hizmet asli ihtiyaç kapsamında değil ise bu mal tasfiye edilecek ve kalan borç zekât fonu tarafından karşılanacak ve kişi zekât fonu kapsamına alınacaktır.

Kişiler yatırım amaçlı ikinci ev, arsa, arazi ve diğer yatırım amaçlı alımlarının finansmanını da bu sistem üzerinden finanse edebilirler. Bu satın almalar için de önceki paragrafta açıklanan hususlar aynen geçerli olacaktır. Üyelere kredi kullanırken konulan sermaye oranında bir kolaylık sağlanabilir.

TBB Risk Merkezi verilerine göre, bireysel kredi borcundan dolayı yasal takibe alınmış kişi sayısı ise 2021 döneminde 1 milyon 353 bin 996 kişi olmuştur. Kredi kartı borcunu ödemediği için takibe uğrayan kişi sayısı ise 732 bin 346'dır. 2021 yılı sonu itibariyle bireysel kredi ve kredi kartı borcu nedeniyle takibe uğrayan toplam kişi sayısı 1 milyon 704 bin 412'dir (TBB Risk Merkezi, 2021). Eylül 2022 tarihi itibariyle bu bireysel kredi borcundan takibe uğrayan kişi sayısı 3 milyon 45 bin 947'ye ulaşmıştır. Bireysel kredi kartı borcunu ödemediği için takibe düşen kişi sayısı ise 2 milyon 743 bin 104'e ulaşmıştır. Toplam takibe uğrayan kişi sayısı 4 milyon 165 bin 902'ye ulaşmıştır (TBB Risk Merkezi, 2022). Rakamlardan anlaşılacağı üzere bazı kişiler hem kredi kartı borcundan hem de bireysel kredi borcundan dolayı temerrüde düşmüştür. Temerrüde düşen kişilerin borçları maddi durumları dikkate alınmadan fahiş temerrüt faizleriyle takibe alınmaktadır. Zamanla borç temerrüt faizleri anaparayı geçmektedir. Böylece büyük sosyal problemler yaşanmaktadır. Sosyal bankacılıkta bu sorun zekât fonu ile çözüme kavuşturulacaktır. Zamanla mevduat bankaları ve katılım bankalarının da acz haline düşmüş kişilerin borçlarının anaparalarını zekât fonundan talep ederek silme uygulamasının gelişeceğini tahmin edebiliriz. Ancak bu aşamada Katılım bankacılığının insan ve aile odaklı yaklaşımları ile etik ilkeleri nedeniyle, üye bankaların kendi alacakları için geçerli olmak üzere; aylık geliri asgari ücret veya altında olan borçluların üye bankalar nezdindeki hesaplarına yatan ücreti ve maaşı ile her türlü sosyal yardımların; haczedilmemesi ve teminata alınmaması; yine bu borçların tahsilatında kullanılmaması için işbu mesleki tanzim kararı alınmıştır. (TKBB, 2021)

Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi'nin verilerine göre bankalara borcu olan vatandaşların ve icra dairelerindeki dosyaların sayısında 2021 yılında büyük artış yaşanmıştır. 18 yaş üstünde olan 60 milyon vatandaşın 34 milyonunun bankalara borçlu olduğu, icra dairelerinde ise işlemde olan 22 milyondan fazla dosya bulunduğu görülmektedir (TBB Risk Merkezi, 2021). Bu verilere bakıldığında mevduat bankalarında ve katılım bankalarında bireysel kredilerin yönetilemediğini, sosyal bir probleme dönüştüğünü söylemek mümkündür. Sosyal bankacılığın bu sorunun çözülmesinde önemli bir araç olacağını söyleyebiliriz.

4.7.2. Şirketlerin Esas Alındığı Bankacılık Sistemi – Kurumsal Sosyal Bankacılık

Sosyal bankacılık sadece bireylerin ihtiyaçlarını karşılayan bir bankacılık sistemi olmayacaktır. Aynı zamanda şirketlerin ve diğer kurumların ticari, yatırım, ihracat veya faaliyetlerini finanse edecek bir sistem olacaktır. Burada mevcut katılım bankalarının uyguladığı sistemin benzeri bir sistem çalışacaktır. Katılım payı kâr veya zarar gerçekleşmesi durumunda kara veya zarara ortak olacaktır. Kredisini ödemeyen kurumlar teminatlarıyla veya mevcut malvarlıklarıyla borçlarını ödeyeceklerdir. Borcunu ödeyemeyenler için iflas ya da kayyım usulüyle yönetim şekli talep edilebilecektir. İflas nedeniyle faaliyeti sona eren şirketlerin kre-

dilerinin malvarlığından karşılanamayan kısmı en büyük sorunu oluşturacaktır. Ancak iflas eden şirketlerin yönetim kurulu üyeleri, yönetimde oy hakkına sahip kişiler ve imza yetkilileri kendi hisseleri oranında borçları ödemedikçe tekrar şirket ortağı ve imza yetkilisi gibi bir görev alamayacak, herhangi bir sosyal bankadan kredi kullanamayacaktır.

Kurumsal sosyal bankacılık günümüzde faaliyet gösteren katılım bankaları tarafından sağlanabilir. Kurumsal sosyal bankacılığın mevcut katılım bankalarından farkı faaliyet amacının kâr etmek olmamasıdır. Kurumsal sosyal bankaların amacı faaliyet giderlerini karşılamaktır. Kurumsal sosyal bankalar dönem sonunda oluşan dağıtılabilir karın temerrüde düşen borçların kapatılması ve kalanının da tamamını bankaya fon yatırımlara dağıtması şeklinde faaliyetine devam edebilir.

Yatırım teşvik belgesi verilmiş yatırımların kısmen ya da tamamen faizsiz olarak finansmanı amacıyla kamu sermayeli olarak kurumsal sosyal bankacılık da kurulabilir.

Bankacılık faaliyetinde ister bireysel olsun ister kurumsal olsun kâr amacı güdülerek yapılan bankacılık faaliyetleri sosyal bankacılık kapsamında değerlendirilemeyecektir. Bunlar ticari katılım bankaları olarak faaliyetine devam eden katılım bankaları kapsamında kalacaktır.

4.7.3. Sosyal Bankacılıktan Fon Kullanabilecekler

Önceki bölümde karlılığı, mevduat faiz oranlarını, kredi faiz oranlarını, kar payı oranlarını ve katılım payı oranlarını etkileyen değişkenler arasında mevduatların ve kredilerin aktif içerisindeki payı bulunmaktaydı. Mevcut bankacılık sisteminde belli kredi verme kriterleri bulunsun da kar amacı ve performans yakalama, rekabet etme, belli büyüklüğe ulaşma arzusu bu kriterleri esnetebilmektedir. Ödeme gücünün tam olarak ölçülmediği insanların borç kısılcasında kaldığı görülmektedir.

Sosyal bankacılıktan zekât verme potansiyeline sahip kişiler varlıkları ölçüsünde yararlanabilecekler. Zekât, ilahi bir emir olarak değiştirilmesi mümkün olmayan farz bir ibadet olmasına rağmen ameli boyutuyla dünyada gerçekleşen bir davranış olmaktadır. Bu yönüyle ekonomik yapıyla yakından ilgilidir (Sargın, 2014).

Fıkıh ilminin belirlediği ölçülere göre, bir kimsenin zekât mükellefi olması için zengin sayılması, yani belli seviyede mal varlığına sahip olması gerekir. Bu zenginliğin alt sınırı, ıstılahta nisap kavramıyla ifade edilir. Bir fıkıh terimi olarak ise, zekât mükellefi olmanın, zengin sayılmanın başlangıç noktası ve sınırı, zekâtın farz olması için gereken miktarı belirler. Kur'an-ı Kerimde zekâtla ilgili pek çok ayet olmasına rağmen, zenginlik sınırını gösteren herhangi bir açıklama yapılmamıştır (Sargın, 2014).

Nisap miktarı hadislerle belirlemiştir. Kırk koyun, 200 dirhem gümüş, 20 miskal altın veya 5 deveye, tarım ürünlerinde ve meyvelerde 5 vesk'e (Buhârî, 810) sahip olmak nisap miktarının alt sınırıydı. Bu malların değerleri o günün şartlarında birbirine yakındı (Naim & Miras, 1987).

Belirlenen bu miktarlar günümüz ölçüleriyle; tahıl 653 kg, gümüşte 595 gr. ve altın 85 gramdır (El-Karadavi, 1981). Kırk koyun ve beş deve ve sığırdan da her 30 sığırdan 2 yaşında erkek ya da dişi bir düve, her 40 sığırdan ise 3 yaşına basmış bir sığır olarak nisap belirlenmiştir (Nesai, 830). Ancak bu mal varlığı hevaici asliyesini sağlamış, borcu olmayan ve bir yıllık ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumu olanlar içindir. Bu varlıkları olmakla birlikte temel ihtiyaçlarını karşılamamış veya borcu olan veya bir yıllık geçimini sağlayabilecek birikimi olmayanların nisap miktarından fazla varlıklarının olduğundan bahsedilemez ve zekât verme yükümlülükleri bulunamaz (Vural, 2006)

Zekât verme yükümlülüğünün alt sınırı olan bu değerlerde mal varlığının üzerinde mal varlığına sahip olan gerçek kişiler sosyal bankacılık sisteminde yararlanabileceklerdir. Çünkü bu kişilerin borç alma yeterliliğine sahip mal varlıkları mevcuttur ve borçlarını ödemeye ekonomik güçleri yetecektir. Bir kişiye verilecek kredinin miktarı kredi talep edenin sahip olduğu varlığın ve düzenli gelirlerinin bir fonksiyonu olarak sosyal bankacılığın koyacağı kurallara göre zaman içerisinde oluşacaktır.

Bu sistemin nisap miktarının altında malvarlığı olanlara yani zekât vermekle değil, zekât almak durumunda olanlara borç vermemesi en önemli emniyet mekanizmasıdır. Şöyle ki ödeme kabiliyeti olmayan bireylere sistemin faizsiz dahi olsa borç vermesi sistemi işlemez hale getirecektir. Bu kişilere borç değil zekât, sadaka, fitr veya karz-ı hasen gibi karşılıksız verilmesi gerekmektedir. Borçları karşılıksız ödenmeli, ihtiyaçları karşılıksız olmak üzere karşılanmalıdır. Bu nedenle zekât almak durumunda olanlara kredi veya sosyal bankacılık sisteminden borç verilmemelidir.

Ayrıca bir kişiye ya da kuruma verilecek borcun bankanın sermayesinin belli bir oranından daha fazla tutarda olmamalıdır. Olağanüstü durumlarda bankanın sermayesinin belli oranının geri ödenememesi gibi durumlarda sosyal banka borç verme faaliyetlerine ara vermemeli, alacaklarını tahsil etme sürecini yürütmelidir. Tekrar borç vermeye başlayabilmesi için sermaye yeterlik rasyosunun (SYR) belli orana ulaşmasını beklemelidir. Savaş, seferberlik, iç karışıklık, olağanüstü hâl ilanı, pandemi gibi durumlarda veya bankanın mali yapısının zayıflaması durumlarında banka borç verme faaliyetini kısıtlayabilir veya durdurabilir.

4.7.3.1. Sosyal Bankacılık Sistemine Giriş

Sosyal bankacılık sistemine reşit olan ve zekât verme kapsamında mal varlığı bulunan her kişi dahil olabilir. Sistemden yararlanabilecek olan kişiler gelirleriyle veya servetleriyle orantılı olarak bankanın bir kişiye verebileceği üst sınırı da aşmamak üzere sistemden faizsiz borçlanabilirler. Daha önce temerrüde düşme nedeniyle sistemden çıkarılmış kişiler zamanla tekrar ekonomik durumunu düzelmesi ve daha önce zekât fonunun kapattığı borcu sisteme iade etmesi koşuluyla sisteme tekrar dahil olabilir. İade edilen tutar sosyal bankacılık tarafından zekât fonuna iade edilir.

4.7.3.2. Sosyal Bankacılık Sisteminden Çıkış

Yükümlülüklerini yerine getirmeyen borçlular zekât verme kabiliyetlerini yitirmiş iseler bunların borçları zekât fonu tarafından ödenir ve bunlar sosyal bankacılık sisteminden bir daha borç alamazlar. Ancak maddi durumları düzelir ve daha önce zekât fonunun ödediği borçlarını tazmin edenlerse sisteme tekrar girebilirler. Sosyal banka merkezi bir sistem üzerinden kişilerin sistemde olup olmadıklarını ve kredi notlarını takip edebilecektir.

Mevcut bankacılık sisteminde de kredi notu ya da risk merkezi raporu gibi uygulamalarla karşılıksız çek düzenleyenler, teminat mektubu nakde çevrildiği halde ödeyemeyenler, kredi ödemelerinde temerrüde düşenler ve kredi kartı borçlarını ödemede temerrüde düşenler raporlanır (Bankacılık Kanunu, 2011) ve bu raporlarda bilgisi yer alan kişiler sistemden ya hiç yararlanamaz ya da kısıtlı yararlanır. Zor duruma veya acz haline düşen kişiler için yasal takibi engelleyen bir mekanizma bulunmamaktadır. Hem anapara borçları hem de faizleri takibe düşmekte, borçlar ödenemedikçe de faiz işlemekte ve borç miktarı artmaktadır. Ancak işin bu aşamaya gelmesinde yüksek faizin, bileşik faizin etkisi büyüktür. Oysa önerdiğimiz sosyal bankacılık sisteminde faiz hiçbir şekilde olmadığı için borç ödenemese dahi borcun miktarı artmamaktadır. Ayrıca kişi acz haline düşmüş ise zekât fonu devreye girmekte ve finansal sorun ilk aşamada çözülmekte ve böylece finansal sorunlar sosyal sorunlara dönüşmeden hızlıca hallolmaktadır. Sistemi suiistimal edenler ise hem sistemden belli bir süreyle çıkarılacak, hem de ilgili kamu birimlerine bildirimde bulunulacaktır.

4.7.3.3. Bireysel İhtiyaçların Finansmanı

Bir mal alma dışında seyahat etme, aile bireylerinin okul ihtiyaçları, kamu borçları, vadesi gelen bir borcun ödenmesi, hediye alımı, sağlık harcamaları, sigorta harcamaları, dönemsel ihtiyaçlar, evlilik harcamaları gibi hayatın akışı içerisinde oluşan ihtiyaçlar nedeniyle finansman ihtiyacının karşılanması da bu sistem üzerinden yapılabilir. Ancak borç almaya ihtiyacı olmadığı halde sistem kaynaklarının keyfi olarak kullanılması veya sistemden faizsiz para alınıp bu paranın ihtiyaç dışında yatırım araçlarında değerlendirilmesi gibi suiistimallerin önüne geçecek tedbirler alınmalıdır.

Bu tedbirlerin başında kişilerin borç alma amaçlarını borcun ödeme süresi içerisinde belge ile ibraz etmesi istenmesi gelir. Borç alma gayesi borç aldıktan sonra ortadan kalkmış ise derhal alınan borç süresi beklenmeden işlemin gerçekleşmediği beyanı ile iade edilme-lidir. Borcun ödeneceği yer belli ise borç sosyal bankacılık tarafından talepte bulunan kişi- nin hesabından ödenir. Kişiye kötüye kullanımı önleme amaçlı nakit verilmeyebilir. Kişileri başvuru esnasında sistemi suiistimal edenlerin hem sistemden belli bir süreyle çıkarılaca-ğı ve sistemi kullanmasının yasaklı hale geleceği, hem de savcılık birimlerine bildirileceği önceden bildirilmelidir. Uygulamada suistimallere neden olabilecek birçok yeni yöntem de geliştirilebilir.

4.7.3.4. Ticaretin Finansmanı

Bireylerin şirket sahibi olmaksızın yaptıkları ticaret sosyal bankacılık tarafında finanse edilebilir. Ancak burada da verilecek finansal destek malların peşin alınıp vadeli satılması şeklinde olacaktır. Kurumların ve şirketlerin yaptığı ticaretin finansmanı kurumsal sosyal bankacılık veya katılım bankacılığı tarafından yapılmalıdır. Bireylerin ticaretinin finansmanı da kurumsal bankacılık veya katılım bankacılığı kurallarına göre finanse edilmelidir. Burada finansman ihtiyacı kâr amaçlı kullanılacağı için bunun finansmanı da faizsiz ticari bankacılık esaslarına göre yapılmalıdır. Burada katılım bankacılığının çalışma esaslarını açıkladığımız katılım bankalarındaki fon kullandırma yöntemlerine göre borç kullandırma işlemleri yapılabilecektir.

4.7.3.5. Yatırımların Finansmanı

Kişilerin yatırımlarının finansmanı peşin alınıp vadeli satmak şeklinde bireysel sosyal bankacılık tarafından finanse edilebilir. Şirketlerin yatırımlarının finansmanı ise kurumsal sosyal bankacılık veya katılım bankacılığı tarafından yapılmalıdır. Burada finansman ihtiyacı kâr amaçlı kullanılacağı için bunun finansmanı da katılım bankacılığının çalışma esaslarını açıkladığımız İslami bankalardaki fon kullandırma yöntemlerine göre yapılabilecektir. Üyelere kredi kullanırken konulan sermaye oranında bir kolaylık sağlanabilir.

4.7.3.6. Ziraatın Finansmanı

Kişilerin zirai faaliyetleri bireysel sosyal bankacılık tarafından finanse edilebilir. Zirai faaliyetlerin finansmanı, ekim dönemi tohum, gübre, mazot, ilaç, sulama, elektrik, tarım aleti, işçilik gibi ihtiyaçlarının karşılanması, hasat dönemi de bu borçlarının ödenmesi esasına dayalı bir finansman modelidir. Şirketlerin zirai faaliyetlerinin finansmanı ise kurumsal sosyal bankacılık veya katılım bankacılığı tarafından yapılmalıdır. Burada finansman ihtiyacı kâr amaçlı kullanılacağı için bunun finansmanı da katılım bankacılığının çalışma esaslarını açıkladığımız İslami bankalardaki fon kullandırma yöntemlerine göre yapılabilecektir.

Ziraatın finansmanı sermayesi tamamen devlete ait Tarım Kredi Kooperatifleri veya Ziraat Bankaları tarafından Tarım Bakanlıkları ve çiftçi kayıt sistemi verileriyle eşgüdümlü olarak ister çiftçi olsun ister şirket olsun tamamen faizsiz ve kâr amacı gütmeyen yapılabilir. Burada da sosyal bankacılığın koyduğumuz çalışma kuralları esas alınabilir. Aslında zirai faaliyetlerin finansmanında ideal olan budur. Böyle bir sistemin kurulması durumunda tarım destekleri, teşvikleri ve sübvansiyonları da kolay yönetilebilir hale gelecektir. Ziraatin finansmanında sürdürülebilirlik esas alınmaktadır.

4.7.3.7. Serbest Meslek Faaliyetlerinin Finansmanı

Serbest meslek faaliyeti, sermayeden ziyade şahsi mesaiye, ilmi veya mesleki bilgiye veya ihtisasa dayanan ve ticari niteliği olmayan işlerin işverene bağlı olmaksızın şahsi sorumluluk altında kendi nam ve hesabına yapılmasıdır (GVK, md. 65). Serbest meslek erbabı-

nın faaliyetleri için ihtiyaç duyacağı finansman ihtiyacı bireysel sosyal bankacılık tarafından finanse edilebilir. Serbest meslek faaliyeti ile iştigal edenler işyeri açmak, sarf malzemesi almak, lisans almak gibi nedenlerle borçlanma ihtiyacı duyabilirler. Sosyal bankacılık gereksinim duyulan borçlanma ihtiyacının karşılanması amacıyla finansman sağlayabilir. Temel olarak borcun alınış amacının belli olması, öncesinde proforma fatura ile veya sonrasında fatura ile belgelenmesi hususlarına uyulması borçlanmanın amacına uygun gerçekleşmesi için önem taşımaktadır.

4.7.4. Yönetim

Sosyal bankacılıkta kurucu ve yönetici olmak için bankacılık mevzuatında belirlenen yeterlilik şartları ile yasaklı olmama şartlarını birlikte taşıyor olmak gerekmektedir. Kuruluş, organizasyon, yeterlilik, faaliyetleri bir kamu otoritesi tarafından yetkilendirmeye, lisanslamaya, gözetim ve denetime tabi olmalıdır.

Sosyal bankacılık belirli il veya bölgede kurulabileceği gibi ülke genelinde faaliyet gösteren bir banka şeklinde de kurulabilir. Ayrıca belli bir topluluğa hizmet etmek için de kurulabilir. Kuruluş yeri ve amacına uygun sayıda personelle ve temel bankacılık fonksiyonlarını içeren bir yazılımla faaliyet gösterebileceği gibi tamamen çevrimiçi bankacılık şeklinde de faaliyet gösterebilir. Bazı yerlerde pencere bankacılığı şeklinde katılım bankaları içerisinde de faaliyet gösterebilir. Kaldı ki bu son durumda mevcut POS ve ATM altyapısını anlaşma yaparak kullanması başlangıçta önemli maliyet avantajı da sağlayabilir.

4.7.5. Sürdürülebilirlik için sermayenin aşınmasını önleyici model önerileri

Sistemin en önemli çıkmazı yerel para cinsinden yatırılan paraların ve kullanılan fonların değerinin korunmasıdır. Aslında bu sorun tüm bankacılık sisteminin çıkmazıdır. Mevduat bankaları enflasyon oranına yakın veya üzerinde bir faiz uygulamasıyla bu sorunu çözmeye çalışmaktadırlar. Kur korumalı mevduat sistemiyle yerel paranın değer kaybına karşı mevduat sahiplerinin korunması için tedbirler alınmaktadır (Türk Lirası Mevduat Ve Katılma Hesaplarına Dönüşümün Desteklenmesi Hakkında Tebliğ, 2021). Para arzındaki artışlar, küresel pandemi, savaş gıda ve enerji arzındaki sıkıntılar nedeniyle enflasyon sebebiyle paranın değerindeki düşüşlerin bankacılık sisteminin en önemli sorunu olduğunu kabul etmek gerekiyor.

Önceki bölümde enflasyonun bankanın karlılığına, mevduat faiz oranlarına, kredi faiz oranlarına, kar payı oranlarına ve katılım payı oranlarına etkilerini araştırmış ve elde edilen sonuçlar yazılmıştı. Kar amacı taşımayan faizsiz sosyal bankacılık açısından da enflasyonun neden olacağı sorunların elimine edilmesi önem arz etmektedir.

Ülke içi ekonomi politikaları veya ülke dışı etkenlerden dolayı oluşabilecek enflasyon etkilerinden yatırılan veya borç verilen paranın değerini koruyacak bir sisteme her zaman ihtiyaç duyulacaktır. Bunun sağlanabilmesi için kura endeksleme, altına ve gümüşe endeksleme, dünya metal borsasına endeksleme veya belli ülkelerin paralarından oluşan bir sepete

endeksleme yöntemleri kullanılabilir. (Çetin, 2020c) Hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın sisteme konulan para hangi değerden konulmuşsa o değerden borç verilmelidir. Yerel paradan konulmuş bir para yerel paradan borç verilmelidir. Döviz olarak konulan bir para yine aynı cins döviz üzerinden borç verilmelidir. Altın olarak konulan bir varlık da yine altın olarak borç verilmelidir. Sosyal bankacılığın üzerinde çapraz değer farkları nedeniyle hiçbir maliyet kalmamalıdır. Para yatırımlar açısından ve para alanlar açısından da hangi cins varlık üzerinden işlem yaptılarsa onun üzerinden geri alma veya geri ödeme söz konusu olmalıdır.

Sisteme parasını başta hem güvenle saklanması için hem de başkalarının ihtiyacının karşılanması amacıyla yatırımlar yüzde yüz güvenceye sahip olmalıdır. Mevcut mevduat bankaları gibi yatırılan paranın az bir kısmının güvenceye alınması söz konusu değildir. Yatırılan değerlerin tamamı güvence altında olmalıdır.

Zekât fonu ile ilgili açıklamalarımızda belirttiğimiz gibi varlık yatırımlarının hiçbir şekilde varlıklarının geri ödenmemesi söz konusu olmamalıdır. Sisteme varlık yatırımlar faiz veya herhangi bir getiri talep edemeyeceklerini baştan kabul ederler. Sistemde para tutmanın kendileri açısından iki faydası olacaktır. Birinci faydası karz-ı hasen (güzel borç verme)dir. İkinci faydası ise borç verdikleri miktar ve süre kadar borç verdikleri değer aynıyla (yerli para, altın, döviz vs.) gelecekte sistemden borç alma hakkına sahip olacaklardır.

4.7.6. Sisteme Varlık Yatırma Yöntemi

Sisteme para yatırmak için kişilerin ya da kurumların sayılan kuralları kabul etmeleri gerekir. Sisteme yatan varlık aynıyla muhafaza edilir, kredi verilir ve geri ödenir. Sisteme varlık yatırımdan saklama bedeli dışında bir ücret talep edilmez. Sisteme varlık koyan kişi bunu vadesiz veya vadeli olarak koyabilir. Vadesiz koyması durumunda bu varlık saklanır ve hiçbir kimseye kredi olarak verilemez. Bu durumda sosyal banka sadece kasa görevi görür. Saklama bedeli talep edebilir.

Sisteme konulan paralar 3 ay ve katları şeklinde vadeli yatırılabilir. Bu durumda faiz veya herhangi bir nema talep edilemez. Buradaki vade, varlığı yatırımlar vadesinden önce bu varlığı talep etmesini önleyen bir vadedir. Çünkü bu vadede sosyal bankacılık bu varlığı kredi olarak üçüncü kişilere faizsiz aynı varlık cinsinden kullanırabilir. Vadeli yatırımların bu varlığa hangi süre ile ihtiyaç duyuyorsa bunu baştan belirtir. Böylece kişilerin belirli süreyle kendi kasalarında atıl kalan fonlar yüzde yüz güvence ile sosyal bankacılık yoluyla fona ihtiyaç duyanlara kullanılabilir.

Sisteme konulan varlıklar yüzde yüz teminat altındadır. Sosyal banka tarafından hiçbir şekilde geri ödememe durumu söz konusu değildir. Sisteme konulan varlıklar kişinin evinde veya özel kasasında saklıyormuş gibi bilgi güvenliği sistemi ile korunur ve mahremiyet kuralları kapsamında; kamu kurumları, yargı organları, vergi dairesi ile diğer idari kurumlara kişilerin varlıkları hakkında bilgi verilemez. Sistemdeki varlıklar haczedilemez ve teminat gösterilemez.

Bununla birlikte varlık mahremiyeti özelliği sosyal bankacılık için olmazsa olmaz bir özellik değildir. Kişilerin varlıklarının mahremiyetini bu varlıklarını başka kişilere kullandıracak bir sisteme yatırdıkları zaman koruyan bir sistemin varlığı teşvik edici olacaktır.

Sisteme yatan varlıklar için vadesinde tahsil edilmek üzere talep edilmesi durumunda vadeli teminat mektubu varlık sahibine verilebilir. Varlık sahibi bu mektubu ciro edebilir. Ancak bu mektubu ciro eden tarafından vadesinde tahsil için sosyal bankaya ibraz edilebilir. Sistemde yatan varlıklar havuz sistemi yapılamaz, birbirine karıştırılamaz. Her bir varlık sistemde ayrı ayrı kendi vadesiyle birlikte takip edilir. Kullandırım başladığında kullanan bilgisi sosyal bankada saklı kalmak üzere para yatırana parasının bir ihtiyaç sahibine kullanırlmaya başladığı bilgisi verilir. Para yatıran isterse parayı geri alacağı süreyi erteleyebilir.

4.7.7. Sistemden Borç Kullanma Yöntemi

Sistem, sosyal bankaya varlıklarını yatıranların verdikleri tutarı ve süreyi esas alarak sistemden borç talep edenlere aynı para ölçüsüyle bu süre ve tutarı geçmemek üzere faizsiz kredi verir. Sistem bir kişinin yatırdığı miktarın büyüklüğüne göre birden fazla kişiye borç olarak verebileceği gibi, birden fazla kişinin yatırdığı parayı bir kişiye de verebilir. Ancak borç alanların varlık, teminat, geri ödeme kabiliyetlerinde asla taviz verilemez ve keyfi yetki kullanılamaz. Suistimale neden olacak yetkiler personele verilemez. Sistemden kullandırılan paralar havuz sistemi yapılamaz. Birbirine karıştırılamaz. Sosyal bankaya yatan her bir para/varlık ayrı ayrı kime kullanıldı ise sistemde takip edilir.

Kullandırım başladığında kullanan bilgisi sosyal bankada saklı kalmak üzere yatırıma parasının/varlığının bir ihtiyaç sahibine kullanırlmaya başladığı bilgisi verilir. Kullandırım süresi para/varlık yatıranın parasını/varlığını geri alacağı tarihi geçemez. Para yatıran isterse parayı geri alacağı süreyi erteleyebilir. Bunu belirtmesinden sonra mevcut kullanana bu hak kullanırlabileceği gibi uzatılan sürenin durumuna göre yeni bir ihtiyaç sahibine de bu varlık kullanırlabilir.

Ayrıca bir kişiye ya da kuruma verilecek borç, bankanın sermayesinin belli bir oranından daha fazla tutarda olmamalıdır. Verilecek borçların kişi ya da kurum için bir üst sınırı olmalıdır. Bu üst sınır kişilerin kredi notlarıyla ayrıca belirlenebilir. Olağanüstü durumlarda bankanın sermayesinin belli bir tutarının zekât fonundaki gecikmeler gibi olası nedenlerle geri ödenememesi gibi durumlarda sosyal banka borç verme faaliyetlerine ara vermelidir. Bu süreçte sosyal banka alacaklarını tahsil etme sürecini yürütmelidir. Tekrar borç vermeye başlayabilmesi için SYR'nin %25 gibi bir orana ulaşmasını beklemelidir. Bu oranın hangi aralıkta güvenli olacağı üzerinde ayrıca çalışılmalıdır. Savaş, salgın hastalık, seferberlik, iç karışıklık gibi olağanüstü durumlarda banka borç verme faaliyetini kısıtlayabilir veya durdurabilir.

4.8. Faizsiz Bankacılık Sistemi İçin Sermaye Modeli Önerileri

Önceki bölümde yapılan analizde özsermaye karlılığı veya aktif karlılığı etkileyen değişkenler üzerinde durulmuştu. Bu değişkenler aynı zamanda mevduat faiz oranlarını,

kredi faiz oranlarını, kar payı oranlarını ve katılım payı oranlarını etkileyen değişkenlerdi. Karlılığın içinde paranın ödünç verilmesinden kaynaklanan faizin etkisinin tam olarak ortaya konulmadan faizsiz kar amacı olmayan bir sosyal banka modeli ortaya koymak mümkün olmayacaktır. Kurucusu gerçek kişi olan ve sermaye koyma amacı da kar belentisi olan her banka için paranın zaman değeri sorunu ortaya çıkacaktır. Bu da paranın zaman değerinin fiyatlanması yoluyla çözülecektir. Faizsiz sosyal bankacılığın kurulabilmesi için öncelikle kurucuların sermaye koyarken kar beklentileri baştan olmamalıdır. Menfaatlerin ön plana çıktığı, bireysel faydanın maksimize edilmesi gereğine inanılan liberal kapitalist sistemde bu nasıl mümkün olacaktır. Bunun inançlı zengin bireylerin kardan fedakârlık yaparak kuracakları veya kolektif bilinçle hareket eden organizasyonların elbirliği ile kuracağı faizsiz bankalar yoluyla olabileceğini belirtmemiz gerekiyor. Bu kapsamda olası kar amacı taşımayan faizsiz sosyal bankacılığın muhtemel olabilecek kurucuları aşağıda sıralanmıştır.

4.8.1. Vakfedilen Paralar (Hayır Fonları)

Osmanlı para vakıflarında örneği görülen bir sistem bugün tekrar kurulabilir. Mirasçısız vefat edecek olanların başıslayacağı mal varlıkları, varlıklı kişilerin hayatta iken başıslayacakları nakit veya nakde dönüştürülebilecek değerler kurulmuş veya kurulacak sosyal bankacılığın sermayesi olabilir. Bir vakıf gerekli sermayeyi temin edebilirse (merkezi idareden gerekli izinlerin alınması şartıyla) sosyal banka kurabilmelidir. Bu vakfın kurucuları, yönetim kurulu üyeleri ve yöneticileri bu vakıftan hiçbir şekilde hiçbir ad altında ücret, huzur hakkı, kâr payı vb. gelir elde edemezler. Vakfın amacı tamamen sosyal bankacılık yoluyla karz-ı hasen müessesesini işletmek olmalıdır. Mevcutta böyle bir kurum kurulduktan sonra hayır sahipleri ayrıca yeni bir hayır fonu, para vakfı veya sosyal banka kurmaksızın varlıklarının tamamını veya bir kısmını kurulu bir sosyal bankacılığa karşılıksız olarak sermaye olarak koyabilir. Varlık sahibi kişiler düzenli olarak gelirinin bir kısmını buraya geri almamak üzere sermaye olarak tahsis edebilir.

4.8.2. Vakfedilen Gayrimenkuller (Vakıflar)

Varlık sahibi kişiler düzenli gelir getiren bir mülkünün intifa hakkını verebilir. Mülkiyetini satılmamak ve gelirinden faydalanılmak üzere sosyal bankacılığın kullanımına sunabilir. İrtifak hakkı verebilirler veya mülkiyetini satılmamak şartıyla devredebilirler. Gelir getirici gayrimenkullerin gelirleri, sosyal bankacılığın genel yönetim giderlerinin karşılanmasında kullanılabilir. Gelirlerin genel giderleri aşan kısmı değer kaybetmeyecek bir varlığa dönüştürülerek karz-ı hasen olarak borç verilebilir.

4.8.3. Karz-ı Hasen Fonları

İhtiyaç sahiplerine faizsiz borç kullandırmak için karz-ı hasen fonları kurulabilir. Şirketler kendi bünyelerinde belli bir tutarı bu amaçla ayırabilir. Bu fonlar yüzde yüz vadesinde aynıyla geri ödenmek şartıyla sosyal bankacılık sistemi üzerinden ihtiyaç sahiplerine borç olarak kullanılabilir. Şirketler veya fonlar isterlerse bu fonları sosyal bankacılığa geri al-

mamak üzere ve herhangi bir karşılık da beklemeksizin sermaye olarak koyabilirler. Bu fonların bizzat sosyal bankacılık kurabilecek boyutta olanlarına da yerel veya ülke düzeyinde sosyal bankacılık kurma yetkisi de verilebilir. Sosyal banka kuracak kadar büyük olmayanları veya yeni bir sosyal banka kurmak istemeyenleri mevcut sosyal bankalardan birisine bu fonu sermaye olarak koyabilir. Konulan sermayenin büyüklüğüne göre isterlerse sosyal banka yönetimine temsilci gönderebilir.

4.8.4. Refah (Varlık) Fonları

Cari işlemler fazlası veren ülkelerin yabancı para rezervlerindeki artışın yarattığı fonlardır. Refah fonları bağımsız varlık fonları, ulusal yatırım fonları, ülke yatırım fonları, devlet refah fonları veya kısaca ulusal fonlar olarak adlandırılabilir (TÜSİAD, 2016). Bu fonlar gelir getirici bazı likit yatırımlarda değerlendirilebildiği gibi bazen de büyük kalkınma programlarında finansman aracı olarak da kullanılabilir. Bazı durumlarda da izleyen yıllarda ortaya çıkacak finansal sıkıntıların dengeleyicisi olarak kullanılabilirler. Bu fonların atıl oldukları dönemlerde sosyal bankacılığın kullanımına geçici olarak sunulması mümkündür. Ayrıca bu fonların belli bir kısmı ile kalıcı sermaye olarak konulmak üzere ulusal düzeyde sosyal bankacılık kurulabilir veya kamu bankaları içerisinde sosyal bankacılık penceresi açılabilir.

4.8.5. Tekafül/Sigorta ve Reasürans Fonları

Tekafül ve sigorta reasürans fonlarında biriken fonlarla da sosyal bankacılık kurulmasına veya bu fonların her yıl belli oranının sosyal bankacılığa sermaye katkısı olarak aktarılmasına karar verilebilir. Tekafül, sözlük anlamı itibari ile dayanışma demektir. Arapça kökenli olan kefalet kelimesinden türemiş olan tekafül; bir arada hareket etmek, dayanışmak olarak yorumlanabilir (Üstün, 2014). Konvansiyonel sigorta sistemi ve Reasürans fonları topladıkları fonları faizli işlemlerde değerlendiriyorsa bu fonların sosyal bankacılığın sermayesinde kullanılmasına cevaz verilmeyecektir. İslami esaslara göre faaliyet gösteren sigorta faaliyetleri ile reasürans fonlarının sosyal bankacılık için sermaye olarak kullanılmasının mümkün olabileceği değerlendirilmektedir.

Tablo 32: Konvansiyonel Sigorta ile Tekafül Sigortası Arasındaki Farklar

Konu	Konvansiyonel Sigorta	Tekafül Sigorta
Amaç	Hissedarlara kâr sağlamak	Katılımcıların yardımlaşması
İşlem	Risk Transferi	Katılımcılara riski yayma
Kazanç	Planı Kâr maksimizasyonu	Bağışçıların faydası
Değer	Yargıları Yasalar	İslâm hukuku düzenlemeleri
Fonun Sahibi	Hissedarlar	Katılımcılar
Yönetim	Şirket Yönetimi	Operasyon sorumlusu
Akit	Satış sözleşmesi	Risk Ortaklığı
Yatırım	Faizli işlemler	Faizsiz, Kâr-zarar ortaklığı
Fonda Kalan Para	Hissedarların hesabına	Katılımcıların yararı gözetilir

Kaynak: (Selçuk, 2015).

4.8.6. Katılım Bankalarında ve Sosyal Bankacılıkta Uzun Süre İşlem Görmeyen Hesaplardaki Varlıklar

Katılım bankalarında veya sosyal bankacılıkta varlıkları bulunan ve 10 yıl süreyle hiç hareket görmemiş, sahiplerine ulaşılamayan, mirasçılara ulaşılamayan veya mirasçısı da bulunmayan varlıklar sosyal bankacılık sistemine sermaye olarak devredilebilir. Bilindiği üzere pek çok ülkede yasal mevzuat gereği uzun bir süre hareket görmeyen veya işlem görmeyen hesaplar zaman aşımına uğramakta ve fona devredilmektedir. Bankacılık Kanunu'na göre yayımlanan “*Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin*” 8 inci maddesine göre, bankalar nezdindeki her türlü mevduat, katılım fonu emanet ve alacaklar; hak sahibinin en son talebi, işlemi veya herhangi bir şekilde yazılı bir talimatı tarihinden başlayarak on yıl içinde aranmazlar ise zamanaşımına uğrar (Bankacılık Kanunu, 2006).

“*Mevduat ve Katılım Fonunun Kabulüne, Çekilmesine ve Zamanaşımına Uğrayan Mevduat, Katılım Fonu, Emanet ve Alacaklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin*” 9 uncu maddesi uyarınca, kiralık kasalardaki kıymetler için zamanaşımı, kasa kira bedelinin en son tahsil edildiği ya da kasanın en son açıldığı tarihten itibaren başlar. Hak sahibine belli bildirimler ve ilanlar sonucunda talep edilmeyen varlıklar TMSF'ye aktarılır (Bankacılık Kanunu, 2006). Katılım bankalarında sahipsiz kalan, uzun süre işlem görmeyen ve sahibine ulaşılamayan fonlar da sosyal bankacılığın sermayesine ilave edilmek üzere aktarılabilir.

4.8.7. Kâr Amacı Olmadan Kullandırılan Fonlar (Sermaye Dışı Kullandırılabilir Fonlar)

Geçici süreyle Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunda, Kaynak Destekleme Fonunu, işsizlik fonu ve diğer kamu özel fonlarında biriken ve âtıl duran kaynaklar da bir yıldan daha az süreli ve süreleri tekrar birer yıl uzatma opsiyonlu olarak sosyal bankacılık sisteminde faizsiz borç olarak kullanılabilir. Faizin olmadığı bir ekonomik modelde zaman zaman devletin belli amaçlarla kurduğu fonlar biriken tutarlar belli sürelerle sosyal bankacılığın vatandaşlarına fon olarak kullandırması için belli sürelerle tahsis edilebilir. Faizli ekonomik modellerde bu fonların mutlaka mevduatta bekletilme zorunluluğu bulunmaktadır. Kamu Haznedarlığı Tebliği'ne göre mali kaynakların etkin ve verimli kullanılması için tüm kamu kuru ve kuruluşlarının hesaplarının kamu bankalarında vadesiz ve vadeli hesaplarda tutulması ve nemandırılması zorunlu tutulmuştur (Kamu Haznedarlığı Genel Tebliği, 2015).

4.8.8. Diğer Sosyal Fonlar

Vakıfların, dernekleri veya şirketlerin sosyal amaçla harcamak üzere ayırdıkları ancak amacına yönelik harcama şartlarının oluşmadığı fonlar da 3 ay ile bir yıllık süreler esas alınarak borç olarak sosyal bankacılıkta kullanılabilir. Ancak mevcut faizli ekonomik sistemde bunun yapılabilme imkânı yoktur. Vakıflar, varlıklarını, ekonomik kural ve riskleri gözetmek suretiyle değerlendirirler, paralarını Türkiye'de kurulu bankalara yatırırlar (Vakıflar Kanunu,

2008). Vakıf ve dernekler de kamu haznedarlığı tebliğine benzer şekilde âtıl fonlarını nemalandırmak zorundalar. Oysa bunların da varlıklarını enflasyondan etkilenmeyecek varlıklara dönüştürerek sosyal bankacılıkta borç olarak kullanılabilmelerinin yolu açılabilir. Bunun mümkün olabilmesi için başta kamu haznedarlığı ve devletin faizsiz bir ekonomik modeli benimsemesi gerekmektedir.

4.8.9. Emeklilik Fonları, Yardımlaşma ve Emeklilik Sandıkları

Şirketler bünyesinde kurulmuş emeklilik fonlarında birikmiş olan fonların enflasyon karşısında erimeyecek bir değerden sosyal bankacılık faaliyetlerinde kullanılmak üzere tahsisi de mümkündür. Biriken ve âtıl duran kaynaklar da bir yıldan daha az süreli ve süreleri tekrar birer yıl uzatma opsiyonlu olarak sosyal bankacılık sisteminde borç olarak kullanılabilir. Ancak bilindiği üzere tüm emeklilik fonları faiz ve benzeri paranın zaman değerini esas alan yöntemlerle değerlendirilmektedir. Oysa bunların da varlıklarını enflasyondan etkilenmeyecek varlıklara dönüştürerek sosyal bankacılıkta borç olarak kullanılabilmeleri mümkün olabilmelidir. Yine şirketler bünyesinde kurulu olan yardımlaşma sandıkları ve özel emeklilik sandıkları da sosyal bankacılığa dönüştürülebilir veya fonlarını değer kaybetmeyecek varlıklar şeklinde sosyal bankacılıkta kullanılabılır. Kurulacak sosyal bankacılıktan kuruluş sözleşmelerinde belirtilmek üzere sadece üyelerini faydalandırabilecekleri gibi belli şartlarda üyeleri dışındaki kişileri de faydalandırabilirler.

4.8.10. Kayyımlık Fonları

Medeni Kanun'un 427. maddesine göre mahkeme tarafından sahipsiz taşınır ve taşınmaz malların sahipleri ortaya çıkana kadar veya sahipleri ortaya çıkmazsa belli süre boyunca mahallin en büyük mal memuru tarafından yönetilmek üzere kayyım atanır. Bu varlıklar mal memuru tarafından yayımlanan yönetmeliğe göre yönetilir (Mal Memurlarının Kayyımlığı Hakkında Yönetmelik, madde 5).

Sahipsiz olan kişi mallarının yönetiminden elde edilen kiralardan enflasyon karşısında erimeyecek bir değerden sosyal bankacılık faaliyetlerinde kullanılmak üzere tahsisi de mümkündür. Biriken ve âtıl duran kaynaklar da bir yıldan daha az süreli ve süreleri tekrar birer yıl uzatma opsiyonlu olarak sosyal bankacılık sisteminde borç olarak kullanılabilir. Ancak mevcut ekonomik sistemde bu varlıkların yönetimini düzenleyen ilgili Yönetmeliğin 9. maddesine göre nemalandırılması gerektiği zorunlu tutulmuştur. Oysa bu varlıkların sahiplerinin hazır bulunsalardı faizli işlemlere müsaade edip etmeyecekleri bilinmemektedir. Bu varlıkların sahiplerinin rızası dışında bankalarda vadeli hesaplarda faizle nemalandırılmasının doğru olup olmadığı ayrıca tartışılmalıdır.

4.8.11. Organize Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Ticaret Borsaları, Meslek Odaları

Organize Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Ticaret Borsaları, Meslek Odaları gibi birlikler de yeterli sermayeye sahip olmaları durumunda sosyal bankacılık kurabilirler. Bu sosyal bankacılıktan kuruluş sözleşmelerinde belirtilmek üzere sadece üyelerini faydalandırabilecekleri gibi belli şartlarda üyeleri dışındaki kişileri de faydalandırabilirler.

Meslek odaları ve birlikler üyelerinden topladıkları aidatlar ile sanayi siteleri, endüstri bölgeleri, organize sanayi bölgeleri, teknoloji geliştirme bölgeleri, teknoparklar, teknoloji merkezleri kurmak ve yönetmek; serbest bölge kurucu ve işleticisi veya işleticisi olmak, antrepo işletmek ve fuar alanları, kongre merkezleri ile ticaret merkezleri kurmak, işletmek veya kurulmuş olanlara iştirak etmek, eğitim vermek, tahkim kurulları oluşturmak, laboratuvar işletmek, kira, elektrik gibi faaliyetlerden oluşan yan gelirleri çoğu zaman önemli tutarlara ulaşmaktadır. Ayrıca meslek odaları kayıt ücreti, yıllık aidat, munzam aidat, yapılan hizmetler karşılığı alınan ücretler, belge bedelleri, yayın gelirleri, bağış ve yardımlar, para cezaları, iştirakler kârı, gemilerden alınacak ücretler, misil zamları, menkul ve gayrimenkul sermaye iratları, şirket kârları ve döviz gelirleri, tarife tasdik ücreti ve sair gelirleri bulunmaktadır (TOBB & Odalar ve Borsalar Kanunu, 2004).

Bu gelirlerin üyelere sosyal bankacılık kurallarına göre kullanılması mümkündür. Ancak mevzuatın birliklere ve odalara sadece üyelerine hizmet verebilecekleri sosyal bankacılık faaliyet izni vermesi için gerekli düzenlemeleri yapması gerekmektedir. Müstakil bir sosyal bankacılık kuracak kadar fona sahip olmayan veya sosyal bankacılık kurmak istemeyen birlikler ve odalar âtil olarak bekleyen fonlarını enflasyondan etkilenmeyecek bir varlığa dönüştürdükten sonra faaliyette olan bir sosyal bankacılık yoluyla üyelerine veya herkese kullanılabılır.

4.9. Zekât Fonları

Birçok ülkede zekât merkezi bir sistem üzerinden merkezi bir idare tarafından yönetilmektedir. Zekâtın zorunlu olduğu ve merkezi bir idare tarafından toplandığı ülkelerde bireylerin zekâtlarını verip vermeme veya kime vereceği konularında tercih hakları yoktur. Brunei Darussalam, Endonezya, Libya, Pakistan, Sudan, Suudi Arabistan ve Yemen devletlerinde zekât vermek yasal olarak zorunlu kılınmış ve zekât merkezi bir idare aracılığıyla toplanmaktadır. Nijerya'da ise 9 eyalette zekât zorunlu, 5 eyalette gönüllüdür. Merkezi zekât idaresi bazı devletlerde zekât fonu, zekât idaresi, zekât evi veya zekât ve sadaka merkezi gibi isimlerle isimlendirilmiştir.

Zekâtın gönüllü olduğu ülkelerde zekât verme yükümlülüğü olan kişiler kendi yakın akrabalarına ve komşularına öncelikle zekâtlarını dağıtmak isteyebilirler. Ancak dağıtılacak zekâtın büyüklüğü veya yakın akraba ve komşuda zekât alacak kimselerin bulunamaması durumunda zekât fonları tercih edilir. İran ve Türkiye'de gönüllülük esası vardır, yasal düzenleme yoktur ve de merkezi zekât fonu bulunmamaktadır. Filistin'de zekât ödemelerinde

gönüllülük esası geçerlidir. Yasal düzenlemenin bulunmamasına karşın merkezi zekât fonu bulunmaktadır. Gönüllülük esası olan diğer ülkelerde ise yasal düzenlemeler vardır. Ancak bazı ülkelerde merkezi zekât fonu bulunmaktadır, bazı ülkelerde ise bulunmamaktadır (Selçuk & Görmüş, 2016). Malezya’da ise her bir eyalette merkezi zekât toplama idareleri bulunmaktadır. Ayrıca bazı şirketlere zekât toplama ve zekâtı ihtiyaç sahiplerine ulaştırma yetkisi verilmiştir (Yalçın, 2016).

Vatandaşlarının çoğunluğu Müslüman olmayan ülkelerden İngiltere, ABD, Rusya, Hindistan gibi ülkelerde ülkelerin genel yardım toplama kuralları içerisinde sivil toplum kuruluşları tarafından zekât toplanabilmektedir. Bu ülkelerde zekât verme bilincinde olan Müslüman toplumlar zekâtlarını bireysel olarak hesaplayıp ihtiyaç sahiplerine dağıtabildikleri gibi sivil toplum örgütleri vasıtasıyla da dağıtabilmektedirler. İngiltere’de Ulusal Zekât Fonu (National Zekât Foundation) kurulmuştur. National Zakat Foundation (NZF), İngiltere ve Galler’de tescilli bir yardım kuruluşudur ve İngiltere’de kayıtlı garanti ile sınırlı bir şirkettir (National Zakat Foundation, 2023).

Tablo 33: Ülkelerin Zekât Fonu Uygulamaları

Ülkeler	Zekât Vermek Zorunlu / Gönüllü	Yasal Düzenleme	Merkezi Zekât Fonu	Yerel Zekât fonları	Gönüllü Kuruluşlar (STK) Zekât Fonları	Özel Şirketler Tarafından toplanması	Bireysel Zekât
BAE	Gönüllü	+	+	-			+
Bahreyn	Gönüllü	+	-	-	+	-	+
Bangladeş	Gönüllü	+	+		-	-	+
Brunei Darussalam	Zorunlu	+	+	-	-	-	-
Cezayir	Gönüllü	+	+	-	-	-	+
Endonezya	Zorunlu	+	+	+	-	-	-
Filistin	Gönüllü	-	+	-		-	+
İran	Gönüllü	-	-			-	+
Katar	Gönüllü	+	+	-	+	-	+
Kuveyt	Gönüllü	+	+	-		-	+
Kuveyt	Gönüllü	+	+	-		-	+
Libya	Zorunlu	+	+	-	-	-	-
Lübnan	Gönüllü	+	+	-		-	+
Malezya	Gönüllü	+	+	+	-	+	-
Mısır	Gönüllü	+	+		+	-	+
Nijerya*	Gönüllü/ Zorunlu	+	-	+	-	-	+
Pakistan	Zorunlu	+	+	-	-	-	-
Sudan	Zorunlu	+	+	-	-	-	-
Suudi Arabistan	Zorunlu	+	+	-	-	-	-
Türkiye	Gönüllü	-	-	-	+	-	+
Ürdün	Gönüllü	+	+	-	-	-	+
Yemen	Zorunlu	+	+	-	-	-	-

Kaynak: Selçuk & Görmüş (2016)’ün çalışması esas alınarak tablo oluşturulmuştur.

*Nijeryada 9 eyalette zekât zorunlu, 5 eyalette gönüllüdür. Gönüllülük esaslı olan yerlerde bireyler merkezi eyalet yerine kendileri de zekâtlarını ihtiyaç sahiplerine dağıtabilmektedir.

İster gönüllülük esasına göre kurulmuş olsun isterse zekâtın toplanması merkezi fon tarafından zorunlu tutulmuş olsun zekât fonları zekâtın dağıtılacağı 8 sınıf arasında dağıtılmalıdır. Bu 8 sınıf arasında bulunan borçlulardan borcunu ödeme kabiliyetini yitirmiş olan borçluların borcunu ödemek de zekât fonunun görev alanı içerisinde.

Zekât verilecek 8 sınıf Kur'an'da tek tek sayılmıştır. *“Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslam'a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda olana, yolda kalana mahsustur. Allah pekiyi bilendir; hikmet sahibidir.”* (Kur'an-ı Kerim, Tevbe, 60).

Sosyal bankadan borç kullanabilecek kişilerin aynı zamanda zekât mükellefi olup nisap miktarının üzerindeki varlıklarının zekatını zekât fonuna yatıracak kişiler olması sistemin kendi içinde çevrimini sağlayacaktır.

Zekât fonu sermayedarların sigortası değildir, sistemin sigortasıdır. Zekât fonu acz haline düşen kişilerin borçlarını devralır ve bu kişiler kredibilitelerini yitirseler dahi borçları sosyal bankaya öder, temerrüde düşenlerin borçları silinmiş olur ve herhangi bir icra takibine uğramazlar. Sosyal bankacılık da zekât fonu sayesinde geri ödememe riski nedeniyle sermayesini kaybetmez.

Zekât fonunda geri ödememe riskini karşılayacak fonun kalmaması durumunda bu durumda kamu otoritesi tarafından zekât fonuna sosyal yardımlaşma fonlarından fon aktarılması veya ülke çapında kampanya düzenleyerek zekât fonunda yeterli fonun oluşması sağlanabilir. Ayrıca izleyen zekât döneminde ödenmek üzere geri ödenmeyen tutarlar yapılandırılabilir. Geri ödememe oranlarının belli oranın üzerine çıktığı dönemlerde sosyal bankacılık fon kullandırım tutarlarında kısıntıya giderek yönetsel tedbirler alabilir.

4.10. Türkiye’de Zekât Potansiyeli

Faizsiz bankacılık modelimizde geri ödeme riskini üstlenen zekât fonu gerçekten bu fonksiyonu yerine getirme kapasitesine sahip olabilecek midir? Bunun anlaşılabilmesi için zekât potansiyelinin ölçülmesi gerekir. Zekât fonunun bu fonksiyon üstlenebilme yeterliliği her ülke için zekât potansiyelinin ölçülmesi ile hesaplanabilir.

Türkiye’de zekât potansiyeli ile ilgili olarak yapılan araştırmada farklı yöntemler çalışılmıştır. İlk yöntemde daha önceki çalışmalarda olduğu gibi Gayri Safi Yurtiçi Hasıla üzerinden tahmini veriler ortaya konulmuştur. İkinci yöntemde ise diğer çalışmalarda pek rastlanmayan bir şekilde zekâtın asıl mükellefiyetlerinden biri olan servet/zenginlik üzerinden bir denemede bulunulmuştur. Bu yöntemde Credit Suisse’in Küresel Zenginlik Raporu esas alınarak hesaplama yapılmıştır. Son olarak ise Forbes Dergisinin yıllık olarak sunduğu En

Zengin 100 listesindeki kişilerin servetleri üzerinden bir hesaplama yapılmıştır (Tabakoğlu & Turan, 2017). Bu çalışmalar 2015 yılı verilerine göre yapılmış çalışmalardır. Aynı yöntem kullanılarak 2021 yılı sonu verileriyle Türkiye’de zekât potansiyeli aşağıda hesaplanacaktır.

Tablo 34: Türkiye’de Servet Dağılımı 2021:

Servet Aralığı (USD)	Yetişkin Türkiye Nüfusu (%)	20 Yaş Üstü Kişi Sayısı
0-10.000	68,4	40.052.000
10.000-100.000	29,2	17.095.000
100.000-1.000.000	2,3	1.355.000
1.000.000’dan fazla	0,1	73.000
	100	58.575.000

Kaynak: Credit Suisse Wealth Databook 2022: s.122, 124, 130, 143

Credit Suisse’in 2021 yılı küresel zenginlik raporuna göre 20 yaş üstü kişi sayısı 58 milyon 575 bin’dir. Nüfusun yüzde 68,4’ü 10 bin USD nin altında servete sahiptir. Nüfusun yüzde 29,2’si 10 bin dolar ile 100.000 dolar arası servete sahiptir. Nüfusun yüzde 2,3’ü ise 100 bin ile 1 milyon dolar servete sahiptir. Nüfusun binde 1’i ise bir milyon dolardan fazla servete sahiptir.

Tablo 35: Küresel Zenginlik Raporu Türkiye İçin 2021 – Toplam Servet

SERVETLER (USD x Kişi Sayısı)	(USD)	YÜZDE (%)
Net Finansal Servet (4.046 x 58.575.000=)	236.994.450.000	21
Finansal Olmayan Varlık (15.450 x 58.575.000=)	904.983.750.000	79
TOPLAM NET SERVET	1.142.000.000.000	
Toplam Borç (1.440 x 58.575.000=)	84.348.000.000	6,9
TOPAM SERVET	1.226.326.200.000	

Kaynak: Credit Suisse Wealth Databook 2022: s. 139

Credit Suisse’in 2021 yılı küresel zenginlik raporuna göre servet finansal ve finansal olmayan olarak ikiye ayrılmıştır. Servetin yüzde 21’u borçlar mahsup edildikten sonra net finansal servettir. Servetin yüzde 79’u da finansal olmayan servettir. Borçlar dahil edilince borçların toplam servete oranı yüzde 6,9 dur.

Tablo 36: Küresel Zenginlik Raporu Türkiye İçin 2021 – Kişibaşı Servet

	Nüfus (20 Yaş Üstü)	Tolam Servet (Milyar USD)	Dünyadaki Payı (%)	Kişibaşı Düşen Servet (USD)	Kişibaşı Düşen Finansal Servet (USD)	Kişibaşı Düşen finansal Olmayan Servet (USD)	Kişibaşı Düşen Borç (USD)
2021	58.575.000	1.226	0,024	20.936 (29.467 hissedilen)	5.486	15.450	1.440

Kaynak: Credit Suisse Wealth Databook 2022 s.139

Credit Suisse’ın 2021 yılı küresel zenginlik raporuna göre kişi başı düşen servet 20.936 USD dir. Hissedilen servet ise 29.467 USD olarak ölçülmüştür. Kişi başı 1.440 USD borç yükü bulunmaktadır. Türkiye’nin toplam serveti 1 trilyon 226 milyar olarak hesaplanmıştır. Borçlar düşüldükten sonra net servet 1 trilyon 142 milyar USD olarak hesaplanmıştır.

Tablo 37: Küresel Zenginlik Raporu 2021 – Toplam Servet

	Dünya USD	Türkiye USD	Oran (%)
Toplam Zenginlik	463.567.000.000.000	1.142.000.000.000	0,024

Kaynak: Credit Suisse Wealth Databook 2022 s.138

Credit Suisse’ın 2021 yılı küresel zenginlik raporuna göre dünya ülkelerinin toplam serveti 463 trilyon 567 milyar USD olarak hesaplanmıştır. Türkiye’nin bu servet içerisindeki payı ise binde 24 olarak kalmaktadır. Türkiye nüfusuna göre görece olarak dünya servetinden alması gereken payın altında pay almaktadır. 20 Yaşın üstünde dünya nüfusu 5 milyar 298 milyon olarak raporda yer almaktadır. Türkiye nüfusu dünya nüfusunun yüze 1,1 ini oluştururken dünya servetinden aldığı pay binde 24 dır.

Tablo 38: Türkiye’de En Yüksek Servete Sahip %10’un Toplam Serveti ve Zekât Potansiyeli

2021	USD
Türkiye’de en yüksek servete sahip %10 un toplam servetteki oranı	%81
Türkiye’de en yüksek servete sahip %10 un toplam serveti	925.020.000.000
Geri Kalan %90’nın serveti	216.980.000.000
Nüfus (20 yaş Üstü Yetişkin)	58.575.000
En Yüksek servete sahip %10 Nüfusu	5.996.850
%81 Servete sahip %10’luk nüfusun zekât potansiyeli (%2,5)	23.125.500.000

Kaynak: Credit Suisse Wealth Databook 2022 s.138

Credit Suisse’ın 2021 yılı küresel zenginlik raporuna göre Türkiye nüfusunun en yüksek servete sahip %10’luk kesimi servetin %81’ine sahiptir ve servet tutarı 925 milyar 20 milyon USD dir. Yaklaşık 6 milyon kişinin yüzde 2,5 üzerinden yıllık zekât ödeme potansiyeli 23 milyar 125 milyon USD’dir.

Tablo 39: İkinci Hesaplama Yöntemi – Zekât Potansiyeli

Servet Aralığı (USD)	Yetişkin Türkiye Nüfusu (%)	Kişi Sayısı	Kişi Başı Ortalama Servet USD	Toplam Zekâta Tabi servet USD
0-10,000	68,4	40.052.000	5.000	-
10.000-100.000	29,2	17.095.000	50.000	854.750.000.000
100.000-1.000.000	2,3	1.355.000	500.000	677.500.000.000
1.000.000’den fazla	0,1	73.000	1.000.000	73.000.000.000
TOPLAM	100	58.575.000		1.605.250.000.000
Zekât Oranı	2,5	Hesaplanan Zekât		40.131.250.000

Credit Suisse’ın 2021 yılı küresel zenginlik raporuna göre 10 bin dolar ve üstü servete sahip kişilerin yıllık zekât ödeme potansiyelleri hesaplandığı zaman 40 milyar 131 milyon USD zekât potansiyeli hesaplanabilmektedir. Bu hesaplama göre toplumun yüzde 31,6 sınıfın zekât ödemesi gerekmektedir.

Tablo 40: GSYH Üzerinden Zekât Potansiyeli Hesaplaması (TL)

2021 GSYH	TL	Sektör Payı	Zekât Oranı	Zekât Potansiyeli
Tarım (*)	395.976.166.000	%9	%5	19.798.808.000
Sanayi (*)	1.232.223.504.000	%27	%5	61.611.175.000
Hizmetler	1.774.837.734.000	%38	%2,5	44.370.943.000
Sektörler Toplamı	3.403.037.404.000			
Dolaylı Ölçülen Mali Hizmetler	469.840.402.000	%10		
Vergi-Sübvansiyon	767.597.025.000	%17		
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Alıcı Fiyatlarıyla)	4.640.474.830.000	%100		
Gsyh İçindeki Oran				%2,71
GSYH İçinde Potansiyel Zekât				125.780.927.000

Kaynak: TÜİK, 2021 Yıllık Gayrisafi Yurt İçi Hasıla

(*) Tarım ve sanayide bu faaliyetlerin yapılması için giderlere katlanılması nedeniyle zekât oranı %10 değil asgari oran olan %5 alınmıştır.

GSYH üzerinden 2021 yılı zekât potansiyeli hesaplanması yöntemine göre tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin vergi ve sübvansiyonlar ile yıpranma payı düşüldükten sonra kalan tutarları baz alınarak yapılan hesaplama göre bir yıllık ödenmesi gereken 125 milyar 780 milyon TL’lik bir zekât potansiyeli hesaplanmaktadır. Bunun USD olarak karşılığı 31.12.2021 döviz kurlarıyla 9 milyar 507 milyon USD dir. Ancak bu hesaplama yönteminde servetler ihmal edildiği için anlamlı sonuçlara ulaşılamayacaktır. GSYH bir yılda yapılan üretimi esas aldığı için önceki yıllarda oluşan servet ve tasarrufları temsil etmemektedir. Oysaki zekât büyük ölçüde servet üzerinden ve üzerinden bir yıl geçmiş tasarruflar üzerinden hesaplanır. Burada hesaplanan tutar Credit Suisse’ın küresel zenginlik raporuna göre hesaplanan tutara eklenmek suretiyle bir anlam ifade edecektir.

Tablo 41: Türkiye 2021 Yılı Forbes ilk 100 Serveti

	USD	TCMB USD Kur 31.12.2021	TL
İlk 100 Zengin Toplam Servet	129.125.000.000	13,32	1.719.945.000.000
Servette Zekât Oranı %2,5	3.228.125.000	13,32	42.998.625.000

Kaynak: Ekonomist, (2022). En Zengin 100: Türkiye’nin En Zengin 100 Kişisi ve Ailesi

Forbes dergisi heryıl dünya zenginlerinin servetlerini aynı kriterleri esas alarak sıralamaktadır. Bu çalışma esas alınarak Türkiye’de Ekonomist Dergisi ilk 100 zengini ve servetlerini internet sitesinde yayımlamıştır. Buna göre ilk 100 Türk zengininin toplam serveti 129 milyar 125 milyon USD olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplamalara göre ilk 100 zengin servetlerine göre 2021 yılında hesaplanan zekât tutarı 3 milyar 228 milyon USD’dir.

Tablo 42: Türkiye’de 2021 yılı Zekât Potansiyeli

Yöntemler	Açıklama	Hesaplanan Zekât (USD)	TCMB USD Kur 31.12.2021	Hesaplanan Zekât (TL)
Yöntem 1	Credit Suisse Küresel Zenginlik Raporuna Göre Zekât Potansiyeli (En zengin %10’un servetine göre)	23.125.500.000	13,32	308.031.660.000
Yöntem 2	Credit Suisse Küresel Zenginlik Raporuna Göre Zekât Potansiyeli (10.000 USD nin üzerinde serveti olanlar)	40.131.250.000	13,32	534.548.250.000
Yöntem 3	GSYH Üzerinden Zekât Potansiyeli	9.507.250.718	13,32	126.636.579.564
Yöntem 4	Forbes Dergisi En Zengin 100 Kişinin Zekât Potansiyeli	3.228.125.000	13,32	42.998.625.000

Kaynak: Tablo 38, 39, 40 ve 41’in verileriyle oluşturulmuştur.

Zekât potansiyelinin gerçek anlamda ölçülebilmesi için servet ve gelirlerin beyan edilmesi gerekmektedir. Türkiye’de servet ve gelir beyanı olmadığı için daha önce uygulanmış hesaplama modelleri üzerinden (Tabakoğlu & Turan, 2017) 2021 yılı verileriyle zekât potansiyeli hesaplanmıştır. Türkiye’de merkezi bir zekât fonu olsaydı ve zekât vermek mecburi olsaydı Credit Suisse’nin küresel zenginlik raporuna göre 2021 yılı için Türkiye’de en zengin %10’un ödeyeceği zekât 308 milyar 31 milyon TL olacaktı. Credit Suisse’nin küresel zenginlik raporuna göre 10.000 USD nin üzerinde serveti olanların zekât ödemeleri söz konusu olsaydı 534 milyar 548 milyon TL zekât hesaplanacaktı. GSYH’ya göre zekât hesabında ise yıllık 126 milyar 636 milyon TL zekât potansiyeli hesaplanmıştır. Sadece en zengin 100 kişinin servetlerinden ödemeleri gereken zekât tutarı 42 milyar 998 milyon TL olarak hesaplanmıştır.

Bu hesaplamaların mevcut bankalardaki takibe düşen bireysel krediler ve kredi kartları borçlarıyla karşılaştırılarak zekât fonunun kurulacak sosyal bankacılıkta geri ödeme riskini karşılama gücünü ölçmek mümkün olabilecektir.

Tablo 43: Risk Merkezi Verilerine Göre Bankalarda Tasfiye Olunacak Alacaklar

Bireysel Krediler 31.12.2021	Takibe Düşen Kişi Sayısı 31.12.2021	31.12.2020'den Devreden Tutar	2021 Yılında Tasfiye Olunacak Alacaklar	Önceki Yıllar Dahil 31.12.2021 Tasfiye Olunacak Alacaklar
Kredi Kartı	732.000	113.160.000.000	-20.040.000.000	93.120.000.000
Konut Kredileri	2.488	932.000.000	-37.000.000	895.000.000
Taşıt Kredisi	206	142.000.000	11.000.000	153.000.000
İhtiyaç ve Diğer Krediler	1.353.996	11.179.000.000	7.655.000.000	18.834.000.000
TOPLAM	2.088.690	125.413.000.000	-12.411.000.000	113.002.000.000

Kaynak: TBB Risk Merkezi (2021) & TBB Risk Merkezi (2022)

Mevcut bankacılık sisteminde vadesinden itibaren 90 gün geçtiği halde borcunu ödeyemeyenlerin önceki yıllardan birikimli olarak gelen tutarları tabloda yer almaktadır. Zekât fonunun bir yıllık geliri dahi bu geri ödeme riskini kapatabilecek güçtedir. Bu borçların ödenemediğinin anlaşıldığı anda zekât fonu tarafından kapatıldığı bir sistemde Türkiye’de zekât fonu geri ödememe riski anlamında fonksiyonunu rahatlıkla yürütebilecektir. Kredi kartları, bireysel ihtiyaç kredileri, konut ve otomobil ile diğer bireysel kredilerin yıllık ortalama 20 milyar TL gibi geri ödememe riski oluşma ihtimali sözkonusudur. Bu kredilerin geri ödememe riski oluştukları anda zekât fonu tarafından ödenmesi durumunda takip giderleri, bunların gelecekte oluşacak finansal yükleri ve birikimli finansal yükleri sona erecektir. Hesaplamalara göre Zekât fonu potansiyelinin yüzde 10’u ile bu fonksiyonu icra edebilecek güçte olacaktır. Zekât potansiyeli hesabı, zekât fonunun sosyal refahı artırma, gelir ve servet dağılımını düzenleme, kamu üzerindeki sosyal yardım yüklerini azaltma fonksiyonu için fikir verebilecektir.

Zekât fonu bu kapsamda sosyal bankacılıktan borç almış (borç alma esnasında zekât verebilecek ekonomik güce sahip) ama sonrasında acze düşmüş borçluların borcunu sosyal bankacılığa ödeyecektir. Böylece sosyal bankacılık açısından geri ödememe riski sıfır olacaktır. Ancak sosyal bankacılığa zekât fonundan sermaye konulması uygun değildir. Zekât fonunda fazla fon birikmesi durumunda sosyal bankacılık vasıtasıyla zekât alma durumunda olanlara karşılıksız (geri ödemesiz) zekât fonlarının dağıtılmasında aracılık fonksiyonu verilebilir.

4.11. Faizsiz Bankacılık Sistemi İçin Kullanılacak Fonlar

4.11.1. Varlıklarını Güvende Saklamak İsteyenler

Altın, döviz veya parasını evinde veya kasasında tutanlar hırsızlıktan korumak amacıyla sosyal bankacılığa yatırabilirler. Varlıklarını mevduat bankalarına ve katılım bankalarında olmayan yüzde yüz güvence altında sosyal bankacılıkta saklayabilirler. Güvence tutarı

mevduat bankalarında ve katılım bankalarında her hesap için sadece 400 bin Türk Lirasıdır. Türkiye’de faaliyet gösteren bir kredi kuruluşunun yurt içi şubelerinde gerçek kişiler adına açılmış olan ve münhasıran çek keşide edilmesi dışında ticari işlemlere konu olmayan Türk Lirası, döviz ve kıymetli maden cinsinden; Tasarruf mevduatı hesaplarının anaparaları ile bu hesaplara ilişkin faiz reeskontları toplamının; Katılma hesapları birim hesap değerleri ve özel cari hesapların; 400 bin TL’ye kadar olan kısmı sigorta kapsamındadır (Sigortaya Tabi Mevduat ve Katılım Fonları ile Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunca Tahsil Olunacak Primlere Dair Yönetmelik, 2021). Bankanın iflas etmesi veya TMSF tarafından el konulması durumunda varlık sahipleri hesaplarındaki para ne olursa olsun sadece 400 bin TL için sigorta kapsamında güvence altındadır. Bu şartlar altında evinde ve kasasında varlıklarını saklayanlar için önemli bir risk söz konusu olacaktır. Oysa sosyal bankacılıkta zekât fonu ve sistemin çalışma usul ve esaslarına göre varlık sahipleri ne kadar para yatırmış iseler tamamı için güvencede olacaklardır.

4.11.2. Sosyal Sorumluluk Amacıyla Varlıklarını Yatıranlar

Toplumda gelecekte ihtiyaç veya ihtiyat saikiyle varlıklarını saklayanların bu varlıklarını sakladıkları süre boyunca üçüncü kişilerin de istifadesine yüzde yüz geri ödeme güvencesiyle sunulmasını istemeleri sevap ve sosyal sorumluluk bilinciyle özendirilebilir. Normal şartlarda doğrudan borç verme durumunda kişiler geri ödenmeme korkusuyla tanımadıkları kişilere borç vermek istemezler. Bazen aile bireylerine bile geri istemek sorunuyla veya ilişkilerin zedelenmesinden korktukları için borç vermek istemeyebilirler. Ancak sosyal bankacılık güvencesi ile âtil varlıkların borç olarak kullanılması imkânı olacak ve sosyal bankacılık borç verme işinde güvence oluşturacaktır. Sosyal bankacılık bu yönüyle hem ilişkilerin bozulmasını önleyecek, alacaklı ile borçluyu karşı karşıya getirmeyecek, ayrıca borcun zamanında tahsili mümkün olduğundan huzurlu bir şekilde borç alıp verebilmeyi mümkün kılacaktır.

Mevcut bankacılık sisteminde yardımlaşma gayesi olmadığı için, bankaların karlarını maksimize etme güdöleri ihtiyaç ve ihtiyat saikiyle varlıklarını tutanlar açısından faiz geliri elde etme dışında varlık bulundurma açısından anlamlı değildir. Banka kiralık kasalarında saklanan varlıkların bu kapsamda olduğu varsayılırsa bu varlıkların da ihtiyaç sahipleriyle buluşturulması anlamında sosyal bankacılık önemli bir fonksiyon icra edecektir.

4.11.3. İnancı Gereği Karz-ı Hasen Amacıyla Varlıklarını Yatıranlar

Toplumda bireyler iletişim halinde bulundukları başka insanların finansal sorununu çözmek için zaman zaman borç verirler. Bu borç karşılığında çek veya senet, bazen yazı alırlar. Bazen de inançlı işlem gereği sadece birbirlerinin sözüne güvenirler. Toplumda aile bireyleri, akrabalar, komşular, arkadaşlar ve tanıdıklar arasında sık sık borçlanma ilişkisi gerçekleşir. Bireysel borçlanmalar gün geçtikçe azalmaktadır. Borç istemenin ve vermenin zorluğu bireyleri bankalara yönlendirmiştir. Bireyler KMH hesaplarını, kredi kartı hesaplarını, bireysel ihtiyaç kredilerini veya banka kredilerini tercih etmeye başlamışlardır.

Faiz hassasiyeti nedeniyle varlıklarını bankaya yatırmayan varlık sahipleri ile karz-ı hasen (güzel borç verme) sevap kazanmak niyetiyle varlıklarını borç vermek isteyenler için sosyal bankacılık tercih yeri olacaktır. Toplum bilinçlendirilerek ve teşvik edilerek güzel borç vermeye teşvik edilerek atıl varlıklarını sosyal bankacılık vasıtasıyla borç verebilme imkânına kavuşabilecektir. Borç verilen tutarın yüzde yüz güvence altında olması, geri ödeme riskinin bulunmaması manevi açıdan bakıldığında kişilerin huzur içinde sosyal bankacılığı kullanmaya teşvik edecektir. Sosyal bankacılık sistemi sayesinde karz-ı hasen sistemi kurumsal bir hale gelecek ve bireyler faizsiz olarak borçlanma imkânlarına kavuşacaklardır.

4.11.4. Gelecekte Kredi Temin Etmek Amacıyla Varlıklarını Yatıranlar

Sosyal bankacılık varlıklarını yatırarak üçüncü kişilerin borçlanma ihtiyaçlarını karşıladıkları süre ve tutarla orantılı olarak gelecekte borç alma (sosyal banka puanı) imkânı kazanacaktır. Geçmişte varlıklarını sosyal bankacılık vasıtasıyla kullananlar gelecekte öncelik ve borç alma imkânına sahip olabileceklerdir. Bu uygulama sosyal bankacılığa varlıklarını yatıranlar açısından hem adil bir yöntem hem de teşvik edici bir uygulama olacaktır. Bu olmazsa olmaz bir özellik olmasa da uygulandığı zaman teşvik edici bir mekanizma olacaktır. Sosyal bankacılığa varlık yatıranın maddi bir karşılığı olmayacaktır. Ancak sosyal bankacılığa varlık yatıranlara faiz almamak kaydıyla pozitif bazı haklar tanımak imkânı olabilecektir.

4.11.5. Yatırım Fırsatları Doğana Kadar Varlıklarını Yatıranlar

Bazı varlık sahipleri uygun ortam olana kadar varlıklarını bekletirler. Uygun yatırım imkânı olduğunda varlıklarını harcarlar. Bazen de mevsimlik ve dönemlik işler nedeniyle varlıklar belli süre atıl kalır. Bu dönemlerde yatırım amaçlı olarak varlıklarını elinde bulunduranlar varlıklarını sosyal bankacılığa yatırarak ihtiyaç sahiplerinin borçlanmasına imkân sağlarlar.

4.11.6. Varlıklarının Tutarının Bilinmemesi Güvencesiyle Yatıranlar

Sosyal Bankacılığa yatırılan tutarlar saklamak amacıyla olduğu için yasal koruma altında gizlilikle ve mahremiyet hükümlerine göre saklanır. Bu varlıklar için getirilecek özel kanuni düzenleme ile haczedilemeyeceği, kamu kurumları dahil üçüncü kişilere bu hesaplarla ilgili bilgi verilmeyeceği hükme bağlanır. Bunun tek istisnası kişi vefat ederse veraset ilamı ile yasal mirasçılara bilgi verilmesidir.

Mevcut bankacılık sisteminde kişilerin mevduat bankalarındaki varlıkları yasal düzenlemeler gereği kamu kurumlarına, icra dairelerine, vergi dairesine talep edildiğinde bildirilir. Bu varlıklarından dolayı ilgili idari birimlere ve yargı organlarına ve/veya savunma yapmak zorunda kalabilir, vergi incelemesi kapsamında denetim uygulanabilir. Ve haklarında cezai yaptırımlar uygulanabilir. Ayrıca öngörülemeyen durumlar nedeniyle kişilerin hesaplarına bloke konulup haciz gelebilir. Bu gibi istenmeyen durumlara bir tedbir olarak tasarruf sahipleri varlıklarını evlerinde veya işyerlerinde kasalarında saklamayı tercih ederler. Bazı

durumlarda da bankaların kiralık kasalarda veya yurtdışında, İsviçre veya İngiltere bankalarında varlıklarını saklayabilirler. Sosyal bankacılıkta ise finansal veri mahremiyetinin özel düzenleme ile güvence altına alınması teşvik edici bir yöntem olacaktır. Bu özellik sosyal bankacılık için olmazsa olmaz bir özellik değildir. Bu yolla “yastık altı” tabir edilen likit varlıklarını güzel borçlanma yoluyla faizsiz olarak sosyal bankacılıkta saklamalarına imkân tanınabilir.

4.12. Sosyal Bankacılık Modelinde Olası Finansal Sorunlar ve Öneriler

Sosyal bankacılık modelinde hem başlangıç sermayesi hem de işletme sermayesinin çözülmüş olması gerekmektedir. Sistemin iflas etmemesi ve güvenli bir şekilde çalışmasının sağlanması için gerekli hukuksal düzenlemelerin yapılmış ve finansal, teknik ve yönetsel altyapının kurulmuş olması gerekiyor. Ayrıca bankacılık sisteminin maruz kaldığı/kalacağı olası finansal risklere karşı bu sistemin nasıl korunacağını da ortaya konulması gerekmektedir.

4.12.1. Enflasyon Sorunu

Bankalara likit varlıklarını yatırımcıların paranın enflasyon karşısında erimemesi veya ilave gelir beklentisi faizi oluşturan en önemli etmenlerdir. Bir önceki bölümde yapılan ekonometrik analizde enflasyon oranı ile mevduat faizleri arasında anlamlı bir ilişki çıkmıştır. Ayrıca çalışmada katılım bankaları için karpayı oranı ve enflasyon oranı arasında da anlamlı bir ilişki çıkmıştır. Benzer bir çalışma Ekinci & vd. (2016) tarafından yapılmış ve parametrik olmayan regresyon analizi sonuçlarına göre, enflasyon ve döviz kurunun faiz oranını %93 açıkladığı tespit edilmiştir. Koç, (2018)’un Türkiye’de faaliyet gösteren faizli bankalar ile katılım bankalarının 2006-2016 dönemi 3’er aylık finansal verileri üzerinde yaptığı çok değişkenli regresyon veya veri zarflama analizi yönemiyle yaptığı çalışmaya göre; enflasyonun kâr payı oranlarını ve faizi etkileyen bir değişken olduğu ortaya çıkmıştır.

Enflasyon oranı arttıkça mevduat faiz beklentisinin artacağı, enflasyon oranı düştükçe mevduat faiz beklentisinin düşeceğini söyleyebiliriz. Tasarruf sahipleri faizsiz bankacılık modelinde enflasyonun olduğu ekonomik ortamda varlıklarını yerel para cinsinden yatırmayı tercih etmeyeceklerdir. Faizsiz bankacılık modelinde enflasyonist ortamda tasarruflarını ülke parasıyla saklayacak olanlar açısından varlıklarının değerini koruma sorunu oluşacaktır. Tutar olarak aynı para verilip alınsa da paranın yatırıldığı dönemdeki alım gücü çekildiği dönemdeki alım gücünden düşük olacaktır. Bu sorun enflasyonist dönemde faizsiz bankacılık sistemine ülke parası ile varlık yatırmanın önündeki en büyük engel olacaktır.

Sisteme konulacak para aynı cinsten para birimiyle borç verilecek ve aynı cinsten ve aynı tutarlı para ile tahsil edilecektir. Bu durum enflasyon olması durumunda borç alanlara avantaj, borç verenlere de dezavantaj sağlayacaktır. Hükümetlerin enflasyonu çok düşük tutmayı başardığı dönemlerde ülke parası ile işlem yapmak tercih edilecek, diğer dönemlerde ise başka para birimleri veya kıymetli madenler veya farklı ülkelerin para birimleri tercih edilecektir.

Sosyal bankacılık kendi üzerine enflasyon riskini hiçbir şekilde almayacaktır. Enflasyonun olumsuz veya olumlu etkisi tamamen varlıklarını sisteme koyanlar veya sistemden borç kullananların üzerinde kalacaktır. Bunun nedeni sosyal bankacılık sistemine varlık hangi para cinsinden yatırılmış ise yine o para cinsinden ve yatırılan vadede verilebilmesidir. Her bir yatırım işlemi borç verilirken kendi şartlarında verilmekte ve bire bir takip edilmektedir. Bu nedenle sosyal bankacılık açısından enflasyon riski yatırılan varlıklar ve kullandırılan varlıklar açısından bulunmamaktadır.

Ancak kendi sermayesini ülke parası ile kullandırması durumunda sosyal bankacılığın sermayesinde zaman içinde erime söz konusu olacak ve sermaye yetersizliğine hatta faaliyetlerini sürdüremez hale düşebilecektir. Burada sosyal bankacılığın altına, gümüşe veya birden fazla ülke parasına endeksli olarak kendi fonlarından sepetler yapması ve borç kullandırımını bu varlıklar üzerinden yapması ve varlıklar arasında da zaman içerisinde geçişler yapmamasını bir çözüm yolu olarak önerebiliriz.

Önceki bölümde katılım bankaları üzerine yapılan regresyon analizine göre enflasyon oranının özkaynak karlılığı ile negatif yönlü bir ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştı. Ayrıca ikili analizlerde katılım bankaları için enflasyon ile kâr payı oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu, enflasyon ile katılım payı oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu, mevduat bankaları için enflasyon ile mevduat faiz oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu, enflasyon ile kredi faiz oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonuçlarına ulaşılmıştı. Enflasyon mevduat bankaları için mevduat faizlerini ve kredi faizlerini etkileyen bir değişkendir. Katılım bankaları için de kâr payı oranlarını ve katılım payı oranlarını etkileyen bir değişkendir. Sosyal bankacılık sisteminde faiz ve kar/katılım payı oranları olmayacağı için enflasyonun sosyal bankacılığa etkisi topladığı ve dağıttığı fonlar açısından doğrudan olmayacaktır.

4.12.2. Döviz ve Kıymetli Maden Değer Sorunu

Bir önceki bölümde yapılan ekonometrik analizde USD döviz kurlarındaki değişimin mevduat bankalarında faiz oranları ve katılım bankalarında karpayı oranları arasında anlamlı bir ilişki kurulamamıştır. Okur (2017) çalışmasında Türkiye için enflasyon ile döviz kuru ve faiz oranı arasındaki ilişkiyi 1998-2016 döneleri için incelemiştir. Sonuç olarak uzun dönemli bir ilişkiye değişkenler arasında rastlanılmamıştır. Ayrıca değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek amacıyla Granger nedensellik testi uygulanmış, enflasyon oranı ve faiz oranı arasında çift yönlü bir ilişki saptanmıştır. Döviz kurundan faiz oranına ve enflasyon oranına doğru bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Başka bir çalışmada Ekinci & vd. (2016) parametrik olmayan regresyon analizi sonuçlarına göre, enflasyon ve döviz kurunun faiz oranını %93 açıkladığı tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalarda döviz kuru ile faiz oranı arasındaki ilişkinin yönü hakkında teoride ve ampirik çalışmalarda bir görüş birliği bulunmamaktadır.

Döviz, altın ve gümüş gibi varlıkların değerinde de ülke parasına göre zaman içinde değişimler söz konusu olacaktır. Bu değişikliklerden sosyal bankaya bu değerlerle para yatı-

ranların ve bu değerler üzerinden para çekenlerin etkilenme durumları farklı farklı olacaktır. Sosyal bankacılık yatırılan varlığı aynı değerde ve aynı süre için borç olarak kullanılabileceği için değer farklarından hiç etkilenmeyecektir.

Sisteme döviz ya da kıymetli maden yatırımcılar veya sistemden döviz ya da kıymetli madeni borç olarak kullananların değer değişimlerinden kaynaklı etkilenmeler olacaktır. Sisteme döviz ya da kıymetli maden yatırımcılar aynı miktarda varlıklarını alacaklardır. Onlar açısından varlıkları kendi kasalarında da kalsa, sosyal bankacılığın kasasında da kalsa veya üçüncü kişiler sosyal bankacılık aracılığıyla bu varlıkları kullansalar da varlıkları tutar olarak aynen muhafaza edilecektir. Değerlerindeki artış bunları bozdurmadıkları sürece gerçekleşmiş olmayacaktır.

Sistemden döviz ya da kıymetli maden kullananlar açısından bu varlıklarla yeni varlık alacakları, ihtiyaçlarını karşılayacakları, borçlarını ödeyecekleri gibi birtakım menfaatler sunulacaktır. Bunun yanında bu varlıkların değerindeki değişimden de değişimin yönüne göre olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkileneceklerdir. Sosyal bankacılık açısından döviz, döviz endeksli varlıklar, kıymetli madenler veya kıymetli madenlere endeksli varlıklar açısından bunların değerlerindeki artış veya azalışlar sosyal bankacılığın sermayesini etkilemeyecektir.

Sistemin kendi sermayesinden kullandığı döviz veya kıymetli maden cinsinden oluşturulmuş vadelerine göre ayrılmış ve borç olarak kullanılan varlıklar açısından da bu varlıkların değerlerindeki artış azalış varlıklar başka değere dönüştürülmediği için etkilenmeyecektir. Değerlerindeki artış ve azalış kara veya zarara dönüşmeyecektir. Değerleme yapılırsa bilanço değeri olumlu veya olumsuz yönde etkilenecektir ancak bunların değeri artmaması, bunların değer farkı üzerinden vergi alınmaması önem taşımaktadır.

Sosyal bankacılık yatırılan varlıkları başka varlıklara asla dönüştürmemeli ve dönüştürülmüş varlıkları borç olarak kullandırmamalıdır. Ayrıca havuz sistemi yapılmamalıdır Her bir varlık kendi süresi ve kendi şartlarına bağlı olarak kullanılmalıdır.

4.12.3. Geri Ödememe Riski Sorunu

Bir önceki bölümde yapılan ekonometrik analizde mevduat bankaları ve katılım bankaları açısından takipteki krediler oranının aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı ile negatif yönlü bir ilişkisi ortaya çıkmıştır. Mevduat bankaları yönünden yapılan ikili testlerde takipteki krediler ile mevduat bankaları faiz oranları arasında ve takipteki krediler ile mevduat bankaları kredi faiz oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan ikili analizlerde katılım bankaları yönünden takipteki krediler ile katılım bankaları kâr payı oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan ikili testlerde takipteki krediler ile katılım bankaları katılım payı oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Geri ödememe riski hem katılım bankalarında kâr payı/ katılım payı oranını etkilemekte hem de mevduat bankalarında kredi ve mevduat faizi oranlarını etkilemektedir. Geri

ödememe riskinin faiz oranlarına etkisiyle ilgili olarak Delis & Kouretas (2011)'ın 2001-2018 Avrupa Bankası'nın 18 yıllık Euro bölgesi bankalarının verilerinin panel regresyonla yapılan ampirik analizde banka riski alma ve faiz oranları arasında güçlü bir negatif ilişki olduğunu ortaya konmuştur. Okuyan & Karataş (2017)'in Türkiye'de ticari bankacılık sektörünün 2002-2013 tarihleri arasındaki üçer aylık bilançoları panel veri yöntemi ile analiz edilmiş ve takipteki kredilerdeki artışların karlılığı negatif yönde etkilediği görülmüştür.

Sosyal bankacılık sistemi borcu sadece zekât nisabının üzerine varlığı olanlara verdiği için asgari bir ödeme (varlık) gücünü garanti eder. Ayrıca borç alacak kişinin alacağı borcun tutarı ve süresinin ödeme gücü, varlıkları ve geliriyle orantılı olması kontrol edilecektir. Tüm bunlara rağmen aldığı borcu ödeme süresi içerisinde varlıklarını kaybedip acze düşen borçluların olma ihtimali de mümkündür. Bu durumda kişinin kalan varlıklarından asli ihtiyaçları için olması zorunlu varlıklarına dokunulmadan tahsilat yapılabilirdi kadar yapılacak, yapılamayan kısım zekât fonundan talep edilecektir. Kişi zekât fonunun ödediği borcu tekrar işleri düzeliş de ödeyene kadar ve tekrar zekât verebilecekler seviyesine ulaşana kadar hiçbir sosyal bankacılık sisteminden borç alamayacaktır. Kişi sadece zekât fonunda karşılıksız yardım alabilecektir. Bu sistemde geri ödememe riski vardır ancak bu sosyal bankacılık sistemi üzerinde kalmayan bir risktir. Bu riski zekât fonu üstlenmektedir. Böylece geri ödenememe nedeniyle sosyal bankacılığın üzerinde finansal yük kalmamaktadır.

Sosyal bankacılıkta geri ödememe riski olmayacağı, kâr amacı da bulunmadığı için faizsiz olarak yapılan borç alıp verme işlemlerinde geri ödememe riski olmayacaktır.

4.12.4. Paranın Elden Çıkarılması Nedeniyle Kaçırılan Fırsatların Gerçek Zaman Değeri Sorunu

Paranın zaman değeri temelde bir kişinin para tutma konusundaki zaman tercihini temsil eder. Paranın zaman değeri, gelecekteki bir tahsilatın nominal tutarının hemen tahsil edilmesi durumunda gerçekleştirilecek tahsilat tutarının nominal tutarından fazla olduğu durumda sözkonusudur (Arı, 2021). Gelecekte belirli bir miktar para bugünkü değeriyle alınacaksa, para miktarı belirli bir faiz oranı ile iskonto edilmelidir (Zaman & Movassaghi, 2002 ; Thomi, 2014). Zamanın ekonomik bir değere sahip olduğu ancak paranın zaman değerinin olmadığı bir kavramdır. Zamanın ekonomik değeri, bir fonun periyodik bir zamanda ekonomik değerini maksimize edecek şekilde yorumlanabilir. Paranın zamana dayalı değeri ilkesinin temel hesabı faiz iken, zamanın ekonomik değerine dayalı ilkesinin temel hesabı orantıdır (Mukhtar & vd, 2014). İslam ekonomisinde, faize dayalı bir ekonomi aracılığıyla konvansiyonel finansın sahip olduğu önceden belirlenmiş sabit bir getiri kavramı olmadığı için bir miktar paranın sabit gelir sağlayacağı varsayımı yoktur (Muda & Hasibuan, 2018).

Bir önceki bölümde yapılan ekonometrik analizde mevduat bankalarında ve katılım bankalarında toplam mevduatın toplam aktifler içerisindeki oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi hesaplanmıştır. Ayrıca mevduat bankaları ve katılım bankaları için toplam kredilerin toplam aktifler içerisindeki oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi orta-

ya çıkmıştır. Fazla mevduat toplamak ve bankadaki dağıtılabılır fonların kredi olarak verilmesi bankaların aktif karlılığını olumlu yönde etkilemektedir.

Sosyal bankacılık kâr amacı bulunan bir yapı değildir. Sosyal bankacılık fazla fon toplayarak veya topladığı fonları kredi olarak kullanırmak suretiyle karlılık sağlamaz ama toplumsal faydayı artırır. Sosyal bankacılıkta zaman zaman yatırılan fonlar talep edilen borç seviyesinden yüksek olabilecektir. Bu durumda bu fonların fırsat maliyeti yani bir başka yerde yararlanılması durumunda elde edilecek faydadan mahrum kalınacaktır. Mevcut kapitalist sistemde günlük olarak fonlar değerlendirilmekte, gecelik repo yapılmaktadır. Ancak kâr amacı bulunmayan faizsiz sosyal bankacılık için bu söz konusu olmayacaktır. Toplanan varlıkların talep edilen borçlardan çok fazla olduğu dönemlerde geri ödeme riski olmayan devlet hazinesinin gelir ve giderleri arasındaki zaman farkından kaynaklanan finansman ihtiyacının karşılanması için günlük olarak bu kaynakların bir kısmının faizsiz olarak kullanılması tüm toplumun yararına kabul edilebilir. Ancak bu fazla fonlar bu sistemden borç kullanmak isteyenlerin borç almalarına engel olmamalı veya varlığını buraya yatırmış olanların varlıklarını geri çekmek istediklerinde onlara geri ödemeye de engel olmamalıdır. Bu borç verme işi günlük olmalı, ihtiyaç oluşmadığı sürece de birer gün birer gün uzayabilmelidir. Bu işlemler de borç verenlerin yatırdığı varlık cinsinden olmalı ve her bir varlık ayrı ayrı takip edilmeli, geri ödemesi de aynı varlık cinsinde ve aynı tutarda olmalıdır.

Katılım bankası müşterilerinin bankacılık sistemi kullanım tercihleri incelendiğinde; katılım bankası yatırım araçlarının düşük getirili olmasının tercih etmemede etkili olduğunu belirtenlerin oranı %28,6 olarak ölçülmüştür (Ergeç & vd, 2014). Parasını bir getiri karşılığı vermek isteyenlerin sosyal bankacılığı tercih etmeme ihtimalleri yüksek olacaktır.

4.12.5. Ücretsiz veya Düşük Ücretli Verilen İşletme Giderleri Sorunu

Bir önceki bölümde yapılan ekonometrik analizde mevduat bankaları açısından diğer gelirlerin aktif karlılığı ile pozitif yönlü ilişkisi diğer giderlerin aktif karlılığı ile negatif yönlü ilişkisi ortaya çıkmıştır. Mevduat bankaları yönünden bu analize göre ücretsiz verilen hizmetler ve düşük ücret alınan hizmetler karlılığı azaltmaktadır. Yapılan ekonometrik analizde katılım bankaları yönünden diğer gelirlerin ve giderlerin kârpayı oranları ile ilişkisi kurulamamıştır. Albertazzi & vd, (2018) yaptıkları ampirik çalışmalarda faiz dışı gelir yaratan hizmetler gibi operasyonel faaliyetlerle daha fazla uğraşacaklarından dolayı ekonomik büyüme ile karlılık arasında pozitif bir ilişki beklenebilir. Aydın (2019)’ın Türk bankacılık sektöründe karlılığı etkileyen faktörlerin panel veri analizi ile incelenmesi tahmin sonuçlarına göre, faiz dışı gelir kalemlerindeki artış karlılık göstergelerini pozitif yönde etkilemektedir. En küçük kareler yöntemiyle yapılan başka bir çalışmada 1992-2000 yılları banka verilerine göre diğer giderlerin yüksekliği net faiz marjını olumsuz yönde etkilediği sonucu çıkmıştır (Kaya, 2001). Bu sonuçlar ücretsiz olarak verilen hizmetlerin gelirleri azalttığı ve dolayısıyla kredi faiz oranlarının yükselmesine neden olacağı sonucunu vermektedir.

Sosyal bankacılıkta ücretsiz bankacılık hizmeti verilmeyecektir. Temel faaliyet gider-

lerinin karşılanması birinci öncelik faaliyet gelirleridir. Faaliyet gelirlerinde sadece faiz kalemi bulunmayacaktır. Bu gelirler paranın saklanması, paranın havale, EFT veya Swift gibi yollarla transferi, bankamatik işlemleri, internet bankacılığı işlemleri, mobil bankacılık hizmetleri, döviz bozdurma, döviz satma komisyonu gibi temel bankacılık hizmetlerinden elde edilecek gelirlerden oluşacaktır. Konvansiyonel bankacılıkta olduğu gibi bedava hizmet verilerek bu hizmet faiz gelirleriyle finanse edilmeyecektir. Sosyal bankacılıkta reklam gideri de olmayacaktır. Sosyal bankalar birbirleriyle veya konvansiyonel bankalarla veya diğer katılım bankalarıyla rekabet içinde de olmayacaklardır.

Analizlerden de görüleceği üzere sosyal bankacılık faiz oranları yoluyla giderlerin yansıtılması anlamına gelen ücretsiz hizmet vermeyecektir. Bankacılık faaliyeti olarak verdiği hizmetlerden temel işletme giderlerini karşılayacak oranda makul ücretler alacak, ücretsiz hizmet sunmayacaktır. Ücretsiz hizmet sunması durumunda bunu finanse edebileceği faiz gibi bir imkânı elinde bulunmamaktadır. Verdiği hizmetleri başka bir hizmetin promosyonu olarak sunma imkânı olmayacaktır.

Katılım bankası müşterilerinin bankacılık sistemi kullanım tercihleri incelendiğinde; katılım bankalarında işlem masraflarının yüksek olmasının tercih etmemede etkili olduğunu belirtenlerin oranı %24 (Ergeç & vd, 2014). İnsanların ücretsiz bankacılık hizmeti alma alışkanlıkları sosyal bankacılığı tercih etme yönünde bir direnç oluşturabilecektir.

Fintech tabanlı yatırımlardan Avrupa bankalarının müşterilerin ilgisini çekmek ve beklentilerini karşılamak için ağırlıklı olarak ödeme ve para transferi alternatiflerine odaklanmaları önerilmektedir. Bu durumun bankanın alacak tahsilat kolaylığına da olumlu etki ettiği düşünülmektedir. Bir diğer önemli nokta da para transfer sistemlerine Fintech tabanlı yatırımların maliyetleri düşürmeye yardımcı olabileceğidir. (Kou & vd, 2021) Kar amacı taşımayan sosyal bankacılığın finansal teknolojileri kullanarak maliyetleri en aza indirme gayretinde olmalıdır. Sosyal bankacılıkta sosyal bankanın faaliyet gelirlerinin faaliyet giderlerini karşılayacak seviyede olması gerekmektedir.

4.12.6. Likidite Riski

Likidite riski, bankaların aktif ve pasif kalemlerinin vadelerinin birbirine uyumsuz olması sonucunda maruz kaldıkları risktir (Gatev & vd, 2009). Likidite riski bankanın nakde ihtiyacı olduğu durumda elinde bulunan aktifleri nakde çevirememesi sonucu zarar görmesi riskidir. Diğer bir ifadeyle, söz konusu risk bankanın talep edildiği anda yükümlülüğünü yerine getirememesi riski olarak tanımlanmaktadır (Diamond & Rajan, 1999). Türkiye’de faaliyet gösteren faizli bankalar ile katılım bankaları 2004-2016 dönemi 3’er aylık finansal verileri üzerinde yapılan araştırmada sermaye yeterliliği ile karlılık arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki ortaya çıkmıştır (Acar & vd, 2018).

Bankalarda likidite riskine sebep olacak en önemli konu SYR oranının Basel kriterlerinin altına düşmesidir. Likidite riskine neden olacak bir diğer konu bankaların mevduatlarının vadelerinin kısa olması, kredilerinin vadelerinin uzun olmasıdır. Bir diğer konu da takibe

düşen kredi oranlarının sermayeyi aşındırması döndürülemez hale gelmesidir. Bir diğer risk de kısa süreli likidite ihtiyacının bankalararası işlemlerle veya Merkez Bankasıyla karşılanmamasıdır.

Bir önceki bölümde yapılan ekonometrik analizde mevduat bankaları ve katılım bankaları yönünden SYR oranının hem aktif karlılığı ile hem de özkaynak karlılığı ile pozitif yönlü ilişkisi tespit edilmiştir. Takipteki krediler oranının aktif karlılığı ile negatif yönlü ilişkisi elde edilmiştir.

Sosyal bankacılıkta likidite riskinden söz edilemez. Çünkü her yatırılan varlık kendi tutarı ve kendi vadesi kadar kredi olarak verilir. Toplanan tasarruflar tek tek değerlendirilir ve havuz yapılmaz. Sosyal bankacılıkta sermaye yeterlilik oranı için temel bankacılık giderlerini karşılayacak gelirin elde edildiği durumlarda risk oluşmayacaktır. Sosyal bankacılık için geri ödememe riski de olmayacaktır. Ayrıca toplanan varlıklar ile kullandırılan varlıklar arasında vade uyumsuzluğu da olmayacaktır. Bu saydığımız özellikler nedeniyle sosyal bankacılıkta likidite riskinden söz edilemez.

Yatırılan varlıklar borç olarak kullandırılmamış ise sistemden vadesinden önce çekilebilir. Sosyal bankacılıkta vade bitiminden önce varlıkların çekilme imkânı mevcut değildir. Acil bir durum nedeniyle varlığını sisteme yatıran bir hesap sahibi ihtiyaç durumunda başka bir müsait varlığı vade ve tutarı varlığa bağlı olmak üzere borç olarak ihtiyacını karşılayabilecektir. Bu borç aldığı varlığın tutarı ve vadesi kendi varlığının tutarından ve vadesinden farklı olabilecektir.

4.12.7. Faiz Riski

Bankalar açısından toplanan fonların kısa vadeli, verilen kredilerin ise uzun vadeli olması durumunda faizlerin düşmesi durumunda olumlu, faizlerin yükselmesi durumunda olumsuz bir durum söz konusu olacaktır. Faiz oranlarının banka riskleri üzerine 2001-2018 döneminde Avrupa Bankalarından 18000 veri üzerinde yaptıkları analizde banka riski alma ve faiz oranları arasında güçlü bir negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Delis & Kourtas, 2011). Türkiye üzerine 2002-2012 yılları arasını kapsayan faiz oranı geçiş etkisinin ekonometrik analizi ampirik çalışmada Kredi faiz oranları ile politika faiz arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. (Şahin & vd, 2013)

Çalışmanın önceki bölümünde mevduat bankaları ve katılım bankalarının çok yıllık verileri üzerinden analizler yapılmıştı. Yapılan panel regresyon analizi sonuçlarına göre Mevduat bankaları açısından toplam mevduatın toplam aktifler içerisindeki oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır. Toplam kredilerin toplam aktifler içerisindeki oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır. Kredi faiz oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

Çalışmanın önceki bölümünde katılım bankaları yönünden toplam mevduatın toplam aktifler içerisindeki oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır. Toplam kredile-

rin toplam aktifler içerisindeki oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır. Kredi mevduat oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır. Kâr payı aktif oranının aktif karlılığına pozitif yönlü bir ilişkisi vardır. Mevduat bankaları yönünden alınan kredilerin toplam aktifler içerisindeki oranının özkaynak karlılığı ile negatif yönlü bir ilişkisi vardır. Katılım bankaları yönünden toplam mevduatın toplam aktifler içerisindeki oranının özkaynak karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır. Kâr payı aktif oranının özkaynak karlılığına pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.

Önceki bölümde yapılan analitik araştırmaların sonuçları göstermiştir ki faiz oranlarındaki düşme ve yükselmeler mevduatlar ve krediler açısından vade ve oran yönünden riskler oluşturmaktadır. Bu da hem bankaların hem de katılım bankalarının karlılığını olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir.

Ancak sosyal bankacılıkta toplanan fonlarla verilen fonların vadeleri aynı olacağı için böyle bir riskin oluşma ihtimali yoktur. Ayrıca toplanan fonlara faiz ödenmeyeceği gibi borç verilen fonlardan da faiz talep edilmeyecektir. Sosyal bankacılık açısından hem vade açısından hem de faiz oranlarının yönü açısından faiz riski bulunmamaktadır.

Sosyal bankacılıkta ise faiz oranlarındaki yükselmeler ve düşmeler varlıklarını sosyal bankaya yatıranlar açısından faizli işlem yapmama duyarlılığı olduğu için minimum düzeyde olacaktır. Sosyal bankacılığın faiz geliri ve gideri olmadığı için de faiz riski olmayacaktır. Ayrıca topladığı fonlar ve verdiği fonların vadeleri eşit olacağı için vadelerden kaynaklanan bir likidite riskine de girmeyecektir.

Sosyal bankacılıktaki en önemli risk, kötü niyetli fırsatçı kişilerin ihtiyaç için değil sosyal bankacılıktan temin ettikleri fonları faizli bankalarda, borsada hisse senedi almak için, kripto borsalarda değerlendirmek, türev işlerde değerlendirmek veya şans oyunlarına yatırmak gibi amaçlarla kullanma teşebbüsleri olacaktır. Bu gibi işlemlerin yasaklanması ve bu konuda taviz verilmemesi gerekmektedir. Böyle bir davranışta bulunanların malları müsadereye kadar giden ağır cezalara çarptırılabilir, sistemden süresiz yasaklanabilirler ve haklarında soruşturma açılabilir.

4.12.8. Kur Riski

Kur riski yabancı para cinsinden yatırılan varlıkların hem vade hem de para cinsi hem de faiz oranı olarak farklı oran, cins ve tutarlarda işlem yapılması karşısında bankanın kalacağı risktir. Bankalar ortaya çıkan kur risklerini, döviz açık pozisyonlarını azaltma, döviz cinsinden varlık-kaynak ve gelir-gider arasında uyumlaştırma yapma, türev araçlarla riski transfer etme gibi değişik nitelikte araç ve yöntemlerle yönetmektedirler. 2007-2017 döneminde Türkiye’de faaliyette bulunan 19 mevduat bankası üzerine panel veri methodology yapılan çalışmada aktif karlılık oranıyla kur riski arasında korelasyon bulunmuştur (Şenol & vd, 2019). Yurt dışı borçlanma sadece faiz oran riskini ortaya çıkarmamakta, aynı zamanda döviz kur riskini de içermektedir (Şenol, 2019).

Çalışmanın önceki bölümünde mevduat bankaları ve katılım bankalarının çok yıllık verileri üzerinden analizler yapılmıştı. Yapılan panel regresyon analizi sonuçlarına göre, USD döviz kurlarının katılım bankaları kâr payı oranları üzerindeki etkisi yönünden USD döviz kuru ile katılım bankaları kâr payı oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılamamıştır. USD döviz kurlarının katılım bankaları katılım payı oranları üzerindeki etkisi yönünden analiz edildiğinde USD döviz kuru ile katılım bankaları katılım payı oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılamamıştır.

Yapılan ikili analizlerde USD döviz kurları değişim oranlarının mevduat faizi/kredi faizi oranları üzerindeki etkisi yönünden analiz edildiğinde USD döviz kuru ile mevduat bankaları faiz oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılamamıştır. USD döviz kurlarının mevduat bankaları kredi faizi oranları üzerindeki etkisi yönünden analiz edildiğinde USD döviz kuru ile mevduat bankaları kredi faiz oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılamamıştır. Yapılan analizlere göre, kur değişimleri faiz oranlarını ve kâr payı/katılım payı oranlarını doğrudan etkilememektedir. Ancak kur değişimleri takipteki kredi oranlarını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyecektir.

Sosyal bankacılıkta faizle varlık kabul edilmez ve faizle borç verilmez. Sisteme kabul edilen paranın vadesi, tutarı ve cinsiyle aynı vade, tutar ve cinsten borç verilir. Bu nedenle sosyal bankacılıkta kur riski bulunmamaktadır. Kur riski parasını döviz cinsinden yatıran veya döviz cinsinde kredi kullanan açısından vardır. Sosyal bankacılık açısından varlıklar dönüştürülmeden işlem gördükleri ve vadeleri de değiştirilmediği ve bir havuz içinde değerlendirilmediği için kur değişimleri bir risk teşkil etmeyecektir.

4.12.9. Sermaye Yeterliliği Riski

Bankacılık faaliyetlerinde Basel 1 ve Basel 2 kriterlerine göre belli bir sermaye yeterlilik rasyosuna sahip olmak gerekmektedir. Sosyal bankacılık açısından kabul edilecek fonların üst sınırı veya verilecek borçların sınırı belirlenirken bir sermaye yeterlilik rasyosu önem taşımaktadır.

Bankalar ulusal ve uluslararası düzeyde, oluşabilecek farklı riskleri kontrol altına alıp, minimize etmek amacıyla önlemler almaktadır. Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlements – BIS) tarafından Basel Komitesi, “Basel Kriterleri” olarak adlandırılan kriterler ile uzun yıllardır bankacılık sektöründe ortak standartlar belirlenmesi, için çalışmalarına devam etmektedir (Çatıkkaş, vd., 2018).

Sermaye Yeterlilik Rasyosu	Özkaynaklar	$\geq \%8$
	Kredi riskine + Piyasa Riskine Maruz Varlıklar	

Buna göre de bankanın sermayesinin risk ağırlıklı aktiflere oranının en az % 8 olması standardı istenilmiştir. Basel II standartlarına göre SYR rasyosunun hesabında operasyonel riske maruz varlıklar da paydaya eklenmiştir (Karabıyık & Anbar, 2006).

Sermaye Yeterlilik Rasyosu	Özkaynaklar	>= %8
	Kredi riskine + Piyasa Riskine + Operasyonel Riske Maruz Varlıklar	

Basel III kriterleri ile SYR'nin hesabında yeni bir aşamaya geçilmiştir.

Tablo 44: Basel II Uzlaşısı ve Basel III Kriterlerine Göre Oranlar

ORANLAR		BASEL II	BASEL III	
		Asgari Oran	Asgari Oran	Koruyucu Tampon
		%	%	Dahil %
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	Özkaynaklar			
	Risk Ağırlıklı Aktifler	8	8	10,5
Minimum ana Sermaye Rasyosu	Ana Sermaye			
	Risk Ağırlıklı Aktifler	4	6	8,5
Çekirdek Ana Sermaye Rasyosu	Çekirdek Ana Sermaye			
	Risk Ağırlıklı aktifler	2	4,5	7

Kaynak: Kogar, (2010) & Şahin, (2013).

Türkiye’de faaliyet gösteren faizli bankalar ile katılım bankaları 2004-2016 dönemi 3’er aylık finansal verileri üzerinde yapılan araştırmada sermaye yeterliliği ile karlılık arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki ortaya çıkmıştır (Acar & vd, 2018).

Çalışmanın önceki bölümünde mevduat bankaları ve katılım bankalarının çok yıllık verileri üzerinden analizler yapılmıştı. Yapılan analizlerde mevduat bankaları SYR oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi ortaya çıkmıştır. Katılım bankaları yönünden SYR oranının aktif karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi görülmüştür. Analizde mevduat bankaları SYR oranının özkaynak karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi varken Katılım bankaları için SYR oranının özkaynak karlılığı ile ilişkisi kurulamamıştır.

Mevduat bankacılığındaki risklerin hiçbirisi söz konusu olmadığı için sermaye yeterlilik rasyosu sosyal bankacılık açısından büyük ölçüde önemini yitirecektir. Bu böyle olmakla birlikte sosyal bankacılıkta operasyonel risk söz konusudur. Sosyal bankacılık personel gideri, bilgi işlem gideri, kira gideri gibi giderlerini faaliyet gelirleri ile karşılayamazsa başkaca geliri olmadığı için sermayesi azalacaktır. Bu anlamda SYR oranının %25’lerin altına düştüğü ortamda sosyal bankacılık faaliyet giderlerini faaliyet gelirleri ile karşılayacak önlemler alınmalıdır. Otorite bu aşamada devreye girerek soruna çözüm bulmalıdır.

4.12.10. Politik Risk

Politika yapıcılarının içerde veya dışarda aldığı kararlar bankaların karlılığını, fon yatırımlarının davranışlarını, kredi kullananların ödeme kabiliyetlerini etkileyecektir. Bankaların dışsal veya çevresel şeklinde nitelendirilebilecek ekonomik, politik, sosyal, hukuksal gibi riskler politik riskler arasındadır. Politik risklere banka karar alıcılarının etkisi yoktur. Banka yöneticileri bu tür riskleri yakından takip etmek, analiz etmek zorundadırlar. Ülkelerin ekonomik yapılarından kaynaklı büyüme, dış ticaret açığı, cari işlemler açığı, özel ve kamu olmak üzere ülke borç stoku gibi makroekonomik koşullar bankaların karlılığına etki ederler (Şenol, 2019). Türkiye’de faaliyet gösteren 20 mevduat bankasının 2006-2014 yıllarını kapsayan finansal verileri panel veri analiz yöntemiyle analiz edilmiş ve GSMH’nın artışın karlılığa pozitif yönde etki yaptığını belirtmiştir. Ancak çalışmada GSMH artış oranını nominal değerlerle mi yoksa reel değerlerle mi dikkate aldığını belirtmemiştir (Işık & vd, 2017).

Çalışmanın önceki bölümünde mevduat bankaları ve katılım bankalarının çok yıllık verileri üzerinden analizler yapılmıştı. Yapılan analizlerde mevduat bankalarında ve katılım bankalarında GSMH reel artış oranının aktif ve özkaynak karlılığı ile pozitif yönlü ilişkisi ortaya çıkmıştır. Enflasyon oranının aktif ve özkaynak karlılığı ile negatif yönlü ilişkisi sonucuna ulaşılmıştır.

Görüldüğü üzere makroekonomik değişkenler politik kararların sonucu oluşmaktadır. Bu değişkenlerin bazıları bankalar açısından politik risklere neden olmaktadır. Sosyal bankacılık kâr amacı taşımadığı için politik riskten fonların tutarı ve vadesi anlamında dolayısıyla kullandıracağı faizsiz kredi tutarı ve vadesi yönünden etkilenmeyecektir. Belki yatırılan varlıkların tercihinde değişimler olacaktır. Topladığı fonları ve kullandığı fonları birebir aynı olacağı için politik risklerden asgari düzeyde etkilenenecektir. Ancak sosyal bankacılık kâr veya zarar anlamında politik risklerden etkilenmeyecektir. Politik risk nedeniyle geri ödeme oranlarında artış olsa dahi bu risk zekât fonu üzerinde kalacaktır.

4.12.11. Yönetim Riski

Bu risk gurubuna neden olan faktörler her bankanın kendi yönetim yapısına ve işleyişine göre farklılık göstermektedir. Türkiye’de faaliyet gösteren 20 mevduat bankasının 2006-2014 yıllarını kapsayan finansal verileri panel veri analiz yöntemi ile özel bankalar örneklemine karlılıkla faaliyet giderlerinin negatif yönde ilişkili olduğunu ortaya çıkarmıştır (Işık 2017). Türkiye’deki bankaların 1992- 2000 yılları arasında diğer giderlerin net faiz marjına etkisi üzerine en küçük kareler yöntemiyle analizinde diğer giderlerin yüksekliği net faiz marjını olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Kaya, 2001).

Sosyal bankacılıkta en büyük risk yönetim riski olarak ifade edilebilir. Sosyal bankacılığın kurallarından taviz verilerek yapılan her türlü işlem bir risk olarak sosyal bankacılığın karşısına çıkacak ve işletme sermayesini aşındıracaktır. Sosyal bankacılıkta çalışanlar sisteme varlıklarını yatırımların haklarını tam olarak koruyabilmeleri için bu varlıkları kullandıkları üçüncü kişilerin mal varlıklarına, ekonomik güçlerine ve ödeme kabiliyetlerine uygun

kullandırım yapma konusunda titiz davranmalıdır. Bu da personelin eğitimli ve liyakatli ayrıca tavizsiz olmasına bağlıdır. Konulan kurallara uyumlu işlem yapılması sistem tarafından da kontrol edilmelidir.

Sistemin işletme giderlerinin hem personel sayısı hem de etkinlik ve etkililik anlamında sürekli kontrol edilmesi gerekir. Sistemin israftan kaçınması, kaynaklarını verimsiz kullanmaması, gösterişli genel merkezler ve şubeler yapmaması, satın almaması, kiralamaması, ihtiyaçtan fazla ATM/POS yatırımı yapmaması, gereksiz bilgi işlem harcaması yapmaması gerekir. Ayrıca temsil, ağırlama ve reklam harcamaları da yapılmamalıdır. Faaliyet gelirlerinin faaliyet giderlerini karşılayacak düzeyde olduğunu sürekli kontrol etmelidir.

Sistemin amacı dışında kullanılması gibi kötü niyetli yaklaşımlara karşı otokontrol sistemi ve kamu kontrolü sistemi mutlaka oluşturulmalıdır. Sistem kaynaklarının kullanımının politik kararlara kesinlikle kapalı olması gerekir. Dünyada genel geçer ahlak kuralları sistemin içinin boşaltılmaması için her zaman geçerli olacaktır. Sistemin çalışan inisiyatife bağlı konularda özellikle kontrolü sağlanmalı, kuralların dışına çıkılmaması sağlanmalıdır.

4.12.12. Diğer Riskler

Sosyal bankacılık uygulamasında öngörülemez başkaca riskler de söz konusu olacaktır. Genel pandemi, ekonomik durgunluk, belli bir coğrafyayı kaplayacak doğal afetler, kıtlık, olağanüstü hâl uygulamaları, seferberlik, savaş, sosyal bankacılığın genel kurallarına ve ruhuna uygun olmayan düzenlemeler yapılması, sosyal bankacılık hakkında genel suçlayıcı haberler yapılması, sistemin mevduat bankaları tarafından hedef alınması ve haksız rekabete maruz bırakıcı uygulamalar ve kampanyalar yapılması gibi riskler vardır. Ayrıca inanç temelli bir sistem olması nedeniyle karşı çıkanların oluşturacağı lobi faaliyetleri de göz ardı edilmemelidir.

Tablo 45: Riskler Tablosu

RİSKLER	MEVDUAT BANKACILIĞI	KATILIM BANKACILIĞI	SOSYAL BANKACILIK
Enflasyon Sorunu	+	+	-
Döviz ve Kıymetli Maden Değer Sorunu	+	+	-
Geri Ödememe Riski Sorunu	+	+	-
Kaçırılan Fırsatların Gerçek Zaman Değeri Sorunu	+	+	-
Ücretsiz veya Düşük Ücretli Verilen İşletme Giderleri Sorunu	+	+	-
Likidite Riski	+	+	-
Faiz Riski	+	+	-
Kur Riski	+	+	-
Sermaye Yeterliliği Riski	+	+	-
Politik Risk	+	+	-
Yönetim Riski	+	+	+
Diğer Riskler	+	+	+

Açığa işlem, olmayan varlığın borç verilmesi, gelecekte gelecek varlığın bugünden borç verilmesi, borç alınarak borç verilmesi gibi türev işlemlerin yapılması gibi işlemler bu sistemde olmayacaktır. Bu nedenle var olan varlıklar borç verilecektir. Var olmayan veya gelecekte var olacak varlıklar borç olarak verilmeyeceği için bunlardan doğacak riskler de bu sistemde olmayacaktır. Faizsiz sisteme olan inancın zayıflaması veya bu inanca duyarsızlaşma da bu sistemi bekleyen en büyük risklerden birisidir. İnanç temelli olan sosyal bankacılığın gelişmesi ve büyümesi için bu konuya inanan insanların bankanın yönetim kademesinde yer alması ve sistemin işleyişinden taviz vermemesi ile başarıya ulaşılabacaktır. Mevduat bankaları ve katılım bankaları için geçerli olan ve faiz/kâr payı oranlarına etki eden riskler sosyal banka için ortadan kaldırılmıştır. Sosyal banka için en büyük risk yönetim riskidir. Diğer risk ise faizsiz bankacılığa olan inancın ortadan kalkmasıdır. Ayrıntıları açıklanan risklerin elimine edilmiş olması sosyal bankacılığın faizsiz olarak çalışmasını sağlayacaktır.

SONUÇ

Bu çalışmada bir bedel talep etmeden borç verebilen, bir bedel ödemediğinde mevduat toplayabilen ve kâr amacı taşımayan faizsiz bir bankacılık “sosyal bankacılık” modeli üzerinde çalışılmıştır. Bu çalışma yapılırken bankacılık ve katılım bankacılığının günümüze kadar geldiği bilgi birikiminden yararlanılmıştır.

Kapitalist ekonomi ile İslam ekonomisinin ayrıştıkları en temel nokta faizdir. İslam ekonomisi menkullerin, madenlerin ve paranın zaman değerini yasaklar. Gayrimenkullerin ve amortismanına tabi malların kiralınması ve kullanılması karşılığında ise zaman değerini ticaret sayar. Kapitalist ekonomide eşyanın, madenlerin veya paranın zaman değeri var kabul edilir. Mukhtar & vd . (2014)’ne göre zaman ekonomik bir değere sahiptir ancak paranın zaman değeri yoktur. Zamanın ekonomik değeri, bir fonun periyodik bir zamanda ekonomik değerini maksimize edecek şekilde yorumlanabilir. Muda & Hasibuan (2018)’a göre İslam ekonomisinde, faize dayalı bir ekonomi aracılığıyla konvansiyonel finansın sahip olduğu önceden belirlenmiş sabit bir getiri kavramı olmadığı için bir miktar paranın sabit gelir sağlayacağı varsayımı yoktur.

Gazali (1111)’nin üzerinde durduğu görüşe göre her ne kadar İslam hukuku ürünler ve madenleri mal olarak kabul etse de parayı mal olarak kabul etmez. Para menkul ve gayrimenkullerin değerini ölçen bir değer aracıdır. Para tüketilebilecek veya kullanılabilecek alım satıma konu eşya yoksa anlamlı bir şey değildir. Para eşyadan alım veya kullanım hakkını temsil eden bir değer, değerleri saklama aracı ve değişim aracıdır.

Bugünkü tüketimi geleceğe erteleme mükafatı ya da gelecekteki tüketimi bugüne almanın bedeli paranın zaman değeri olarak kabul edilir. Paranın zaman değeri paranın kullanım zamanındaki tercih sonucu oluşan bir değerdir. Bir kişi elindeki parasını bugün bir ihtiyacı için harcayabileceği gibi, bu tüketimini erteleyip ya da biraz bekleyip gelecekte bu ihtiyacını giderebilir. Bu bekleme veya erteleme mükafatı faizdir. Günümüz ekonomik sistem içerisinde faiz kısaca paranın fiyatı olarak tanımlanmaktadır.

İslam iktisadında faiz yerine riba kavramı kullanılır. Riba Türkçe’ye faiz olarak tercüme edilir. Terim olarak ise riba “borç verilen bir parayı belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla veya herhangi bir borç ilişkisi ile doğan ve süresinde ödenmeyen bir alacak için ek vade tanıyıp vade sonunda bu alacağı fazlalıkla geri almanın, yine bu şekilde alınan fazlalığın” genel adıdır.

Günümüzde sermayedarların kâr beklentileri, hissedarların kâr beklentileri, vergi yükü, personel giderleri, işletme giderleri, ücretsiz veya düşük ücretle verilen bankamatik işlemleri, internet bankacılığı işlemleri, borç verilen paranın zamana bağlı ve zamanla orantılı kâr beklentisi, geri ödeme risk primi, paranın elden çıkarılması nedeniyle kaçırılan fırsatların gerçek zaman değeri, likidite riski, faizin anaparaya eklenmesi, kur riski, politik risk

gibi bileşenler faiz oranının içinde fiyatlanmaktadır. Sariaslan & Erol (2014)'un da üzerinde durduğu konu faiz oranının tek bir unsurdan oluşmamasıdır. Durmaz (2020)'ın da belirttiği gibi İslami literatürde riba olarak ifade edilen fazlalık ile uygulamada faiz olarak ifade edilen fazlalık bire bir örtüşmemektedir.

Dinler (2003)'e göre faiz tasarruf sahiplerine tasarruflarını ödünç vermeleri karşılığı ödenen bir bedeldir. Bu anlamda tasarruf genellikle para olmaktadır. Faiz ise para halindeki sermayenin kirasıdır. Keynes (2010)'e göre faiz tasarruf etmenin bir bedeli değil, kişilerin paralarını ellerinde tutmaktan vazgeçmelerinin bir bedelidir.

Dornbusch, vd. (1998)'lerine göre faiz kapitalist ekonomide vazgeçilmez bir araçtır ve ekonominin dinamiklerini kontrol etmek için bir para politikası aracı olarak kullanılır, faizin tüm makroekonomik denklemlerde bir değişken olduğu görülür. Tüm bunlara rağmen faiz oranlarının düşük olması kapitalist ekonominin de arzu ettiği bir durumdur. Yüksek faizin ekonominin birçok dinamiğine zarar verdiği genel kabul gören bir görüştür.

Ustaoğlu & Bayındır (2020)'unda üzerinde durduğu konu faiz yoluyla toplumların iktisadi varlıkları sömürülse de faizin tanımı tam yapılamamakta, iktisadi hayata olumlu katkıları ön plana çıkarılıp olumsuz yönleri tartışılır olmaktan uzaklaştırılmaktadır. Faiz uygulamasının vahametinin fark edilip sorgulanır hale gelmesinin önüne meşruiyet kılıfına büründürülmüş dini, siyasi ve iktisadi nitelikli bariyerler örülmüştür.

İhtiyaçlarla varlıkların aynı anda bir arada bulunamaması borçlanma ihtiyacını doğurmuştur. Yetiz (2016)'ın da belirttiği gibi gelecekteki varlıklarla şimdiki ihtiyaçların karşılanması olarak da ifade edilebilecek borçlanma, zaman içerisinde bankacılık sisteminin temellerini oluşturmuş ve borçlanmanın bir karşılık beklenerek yapılması faizli işlemleri yaygınlaştırmıştır.

Ildız (2103)'a göre faizle borç vermek tarih boyunca toplumlarda, akrabalar arasında, komşular arasında veya yakın arkadaşlık içinde bulunan bireyler arasında ayıp sayılan kınanan, aşağılanan bir davranış olmuştur. Ancak kurumsal bazda veya birbirini tanımayanlar arasında veya ticari işlerde borç verme işlemlerinde ise faizle borç verme tercih edilen yaygın bir davranış halini almıştır. Devletler aşırı faiz oranları ve faizin toplumsal sorun oluşturduğu dönemlerde faize sınırlamalar getirmişler bazen de yasaklamışlardır.

Semavi dinlerden Yahudilik inancında bir kelime değişikliği ile faizin önü açılmış, Hristiyanlıkta da reform sürecini takiben faiz günah görülmemeye başlanmıştır. İslamiyet'te kati olarak yasaklanmış olmasına rağmen İslam toplumları faizsiz bir ekonomiyi ihdas etmekte oldukça zorlanmışlardır.

Mevduat bankaları ve katılım bankaları için ekonometrik analizler yapılmıştır. Bankalarda ve katılım bankalarında karlılığa etki eden faktörler tek tek ele alınmış ve sermayenin kâr beklentisine etki eden faktörler ortaya konulmuştur. Ayrıca faiz oranlarına ve kâr payı oranlarına etki eden faktörler üzerinde de durulmuştur.

Yapılan diğer akademik araştırmalara paralel olarak mevduat bankalarında ve katılım bankalarında sermaye yeterlilik oranının, (Acar & vd, 2018), toplanan mevduatların (Okuyan & Karataş, 2017), verilen kredilerin (Çatıkkaş & vd. 2018) ve diğer gelirlerin (Kaya, 2001) aktif karlılığa pozitif etkisi olduğu, takipteki kredilerin (Delis & Kouretas, 2011), (Siddique & vd, (2021), (Syed & Aidyngul, 2022) ve diğer giderlerin (Kaya, 2001) ise aktif karlılığa negatif etkisi olduğu görülmüştür. Yapılan panel regresyon analizinde mevduat bankalarında SYR (Acar & vd, 2018); (Siddique & vd, 2021) oranının, tüketici kredilerinin toplam kredilere oranının (Küçükbay, 2017), net faiz gelirinin toplam faaliyet gelirleri oranının (Şahin & vd, 2013) ve GSMH reel artış oranının (Asadullah, 2017); (Koç, 2018); (Işık & vd, 2017); (Okuyan & Karataş, 2017) özkaynak karlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi ortaya çıkmıştır. Bunun yanında alınan kredilerin toplam aktifler içerisindeki oranının (Okuyan & Karataş, 2017), takipteki krediler oranının (Delis & Kouretas, 2011), diğer faaliyet giderleri aktif oranının (Kaya, 2001) kredi faiz oranının (Küçükbay 2017) özkaynak karlılığı ile negatif yönlü ilişkisi ortaya çıkmıştır.

Katılım bankalarında ise SYR oranının özkaynak karlılığı ile ilişkisi kurulamamıştır. Toplam mevduatın toplam aktifler içerisindeki oranının, kâr payı aktif oranının, nominal GSMH artış oranının özkaynak karlılığı ile pozitif yönlü ilişkisi ortaya çıkmıştır (Çetin 2018). Bunun yanında özkaynak aktif oranının, takipteki krediler oranının, enflasyon oranının, GSMH reel artış oranının özkaynak karlılığı ile negatif yönlü ilişkisi ortaya çıkmıştır.

Mevduat bankaları için yapılan ikili testlerde; enflasyon ile mevduat faiz oranları arasında, enflasyon ile kredi faiz oranı arasında, özkaynak karlılığı ile mevduat bankaları mevduat faizi oranları arasında, özkaynak karlılığı ile mevduat bankaları kredi faizi oranları arasında, takipteki krediler ile mevduat bankaları faiz oranları arasında, takipteki krediler ile mevduat bankaları kredi faiz oranları arasında anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında USD döviz kuru ile mevduat bankaları faiz oranı arasında ve USD döviz kuru ile mevduat bankaları kredi faiz oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ise ulaşılamamıştır.

Katılım bankaları için yapılan ikili testlerde; enflasyon ile kâr payı oranı arasında, enflasyon ile katılım payı oranı arasında, özkaynak karlılığı ile katılım bankaları kâr payı oranları arasında, özsermaye karlılığı ile katılım bankaları katılım payı oranları arasında, takipteki krediler ile katılım bankaları kâr payı oranları arasında, takipteki krediler ile katılım bankaları katılım payı oranları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında USD döviz kuru ile katılım bankaları kâr payı oranı arasında ve USD döviz kuru ile katılım bankaları katılım payı oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ise ulaşılamamıştır.

Faiz ile riba arasındaki farklar ortaya konularak yapılan ekonometrik çalışmalar ile de karlılığı etkileyen faktörler ve faiz ile kâr payı oranlarını etkileyen faktörler analiz edilmiştir. Bu çalışmalardan yararlanılarak faizsiz sosyal bankacılık önerisi sunulmuştur.

Kâr amacı olmayan sosyal bankacılığın kurulabilmesinin gerekliliği öncelikle İslam dininin faizi kati olarak yasaklaması buna karşın borç vermeyi teşvik etmesinden doğmaktadır. Faizsiz borç verme sisteminin çağımız şartlarında nasıl olabileceğine ilişkin olarak bu çalışma yapılmıştır. Sosyal bankacılık (karz-ı hasen bankacılığı) başta İslami esaslara göre yaşamak isteyen veya yaşayan bir topluluğun faizsiz bir hayat sürme kararlılığını sürdürmek isteyecekleri bir ortamda mümkün olacaktır. Zekâtın olmadığı, faizsiz bir ekonominin tercih edilmediği, faizin birçok işlemde zorunlu kılındığı bir ortamda bu sistem ağır ve aksak işleyecektir. Bu durumda bulanık suda berrak koy oluşturma çabası gibi olacaktır.

Faizsiz sosyal bankacılık için şartların hazır olduğu varsayımı ile bankanın genel kabul görmüş etik ilkelere, düzenleyici ve denetleyici kurumların kurallarına göre faaliyet göstermesi gerektiği bir gerçektir. İster inanç temelli kurulsun ister sosyal dayanışma temelli kurulsun kâr amacı olmayan sosyal bankanın sermayedarları yeterli sermayeye sahip tüm kurum ve kişiler olabilir.

Sosyal banka diğer bankalardan farklı olarak borç alma yeterliliğine sahip kişi ve kurumlara borçlanma imkânı vermektedir. Ödeme gücü olan ve belli bir ekonomik güce sahip kişiler sosyal bankacılıktan yararlanabilmektedirler. Bu kişiler aynı zamanda zekât mükellefi olup nisap miktarının üzerindeki varlıklarının zekatını zekât fonuna yatıracak kişilerdir. Sosyal bankacılıktan ekonomik gücü olmayan ve kendisine zekât verilebilecekler arasında sayılan kişiler kredi alamazlar. Onlara zekât fonunun, sosyal yardımlaşma fonunun devletin ve vakıflar ile hayır sahiplerinin karşılıksız ve geri ödemesiz zekât, sadaka veya yardım vermesi gerekir.

Sosyal bankacılığın en önemli bir diğer özelliği de geri ödememe riskinin olmamasıdır. Sosyal bankadan faizsiz kredi almış olanların acz haline düşmesi durumunda bunların borçları zekât fonu tarafından devralınır ve ödenir. Bu kişiler durumları zekât verebilecekler arasına girecek seviyeye gelmediği sürece sistemden bir daha kredi alamazlar. Zekât potansiyeli üzerine yapılan çalışmalar zekât fonunun acze düşenlerin borçlarını ödeme potansiyelinin yüksek olduğunu göstermiştir. Zekât fonu birçok ülkede kurulmuş ve faaliyetine devam etmektedir (Selçuk & Görmüş, 2016). Bazı ülkelerde de sivil toplum kuruluşları bu fonksiyonu yürütmektedir. Zekâtın gönüllü olduğu ülkelerde zekât verme yükümlülüğü olan kişiler kendi yakın akrabalarına ve komşularına öncelikle zekâtlarını dağıtmak isteyebilirler. Ancak dağıtılacak zekâtın büyüklüğü veya yakın akraba ve komşuda zekât alacak kimselerin bulunamaması durumunda zekât fonları tercih edilir. İran ve Türkiye’de gönüllülük esası vardır, yasal düzenleme ve de merkezi zekât fonu bulunmamaktadır. Buna vatandaşlarının çoğunluğu Müslüman olmayan ülkelerden İngiltere, ABD, Rusya, Hindistan gibi ülkelerde ülkelerin genel yardım toplama kuralları içerisinde sivil toplum kuruluşları tarafından zekât toplanabilmektedir.

Zekât fonu, sermayedarların sigortası değildir, sistemin sigortasıdır. Zekât fonu acz haline düşen kişilerin borçlarını devralır ve bu kişiler kredibilitelerini yitirseler dahi borçları sosyal bankaya öder, temerrüde düşenlerin borçları silinmiş olur ve herhangi bir icra takibine

uğramazlar. Sosyal bankacılık da zekât fonu sayesinde geri ödememe riski nedeniyle sermayesini kaybetmez.

Sosyal bankacılık modelinde geri ödeme riskini üstlenen zekât fonunun gerçekten bu fonksiyonu yerine getirme kapasitesine sahip olup olmadığı zekât potansiyelinin ölçülmesiyle ortaya çıkar. Türkiye'nin zekât potansiyeli daha önce yapılmış ölçme çalışmalarındaki metodlar kullanılarak yeniden hesaplanmış, bu hesaplamaların mevcut bankalardaki takibe düşen bireysel krediler ve kredi kartları borçlarıyla karşılaştırılarak zekât fonunun kurulacak sosyal bankacılıkta geri ödeme riskini karşılama gücünü rahatlıkla karşıladığı hesaplanmıştır. Mevcut bankacılık sisteminde vadesinden itibaren 90 gün geçtiği halde borcunu ödeyemeyenlerin önceki yıllardan birikimli olarak gelen temerrüde düşmüş borçlarının zekât fonunun bir yıllık geliriyle kapatılabileceği anlaşılmıştır.

Tasarruf sahipleri varlıklarını güvende saklamak, sosyal sorumluluk amacıyla, inancı gereği karz-ı hasen amacıyla, gelecekte kredi temin etmek amacıyla, yatırım fırsatları doğana kadar beklerken, varlıklarının tutarının bilinmemesi güvencesiyle sosyal bankacılığı tercih edebilir.

Sosyal bankacılık enflasyon riski, döviz ve kıymetli maden değer riski, geri ödeme riski, paranın elden çıkarılması nedeniyle kaçırılan fırsatların gerçek zaman değeri riski, ücretsiz veya düşük ücretli verilen işletme giderleri sorunu, likidite riski, faiz riski, kur riski, sermaye yeterliliği riski, politik risk, yönetim riski ve diğer riskler yönünden değerlendirildiğinde sosyal bankacılığın mevduat bankacılığında mevcut olan risklerden büyük ölçüde korunmakta olduğunu belirtebiliriz.

Bu çalışma gerçek anlamda sosyal bankacılığın nasıl olması gerektiği üzerine birçok yeni öneride bulunmakta ve sorunlara çözümler önermektedir. Kâr amacı taşımayan faizsiz sosyal bankacılık üzerine gelecekte yeni çalışmalar yapılması ihtiyacı bulunmaktadır. Bu çalışmanın gerçek anlamda faizsiz bankacılık modelinin kurulması yolunda gelecekte yapılacak çalışmalara temel teşkil edeceğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- 6111 sayılı Kanun, (2011, 25 Şubat) Resmî Gazete, sayı 27857 (mükerrer), 6111 sayılı Kanun ile 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu'na Ek Madde 1 ve Geçici Madde 28.
- Abdullah, F., Amin, R. & Ab Rahman, A. (2017). Is there any difference between Islamic and conventional microfinance? Evidence from Bangladesh. *International Journal of Business and Society*, 18(S1), s. 97-112.
- Abdullah, N. & Safiah, N. (2015). Investigating factors affecting the intention to use Islamic Personal Financing. *International Journal of Management Studies (IJMS)*, 22(S), s.47-60.
- Acar-Balaylar, N. & Özdemir, M. O. (2018). Türkiye’de Yabancı Sermayeli Mevduat Bankalarında Sermaye Yeterliliği ve Kârlılık İlişkisi. *Sosyoekonomi*, 26(36), s. 209-224.
- Aggarwal, R. K. & Yousef, T. (2000). Islamic banks and investment financing. *Journal of money, credit and banking*, s. 93-120.
- Agur, I. & Demertzis, M. (2013). “Leaning against the wind” and the timing of monetary policy. *Journal of International Money and Finance*, 35, s. 179-194.
- Akalın, K. (2009). Eski Ahit metinlerinde J. Calvin’in faiz yorumu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), s. 237-252.
- Akdemir, S. (2018). Faizin Yarattığı Toplumsal Sorunlara Yönelik Alternatif Arayışlar: Para Peşin Mal Vadeli Selem Sözleşmelerine Yenilikçi Bir Yaklaşım. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), s. 78-109.
- Arslan, B. G. & Ergeç, E. H. (2010). The efficiency of participation and conventional banks in Turkey: using data envelopment analysis, s.1.
- Aktaş, R., Doğanay, M., Murat, A. & Başçı, E. S. (2013). Finansal Yönetim. Baskı, Sakarya Üniversitesi SAÜSEM yayınları, Sakarya.
- Akyıldız, A. (2009). Sarraflık (Osmanlı Dönemi). *TDV İslam Ansiklopedisi C.36 Türkiye Diyanet Vakfı*
- Ali, H. & Zubair, S. (2016). Interest Free Banking and Economic Stability. *Pakistan Journal of Islamic Research Vol*, 17(2).
- Alkış, A. (2018). İslam Hukukunda Faizin İletti. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (31), s. 113-160.
- Anaç, T., & Kaya, F. (2017). Bireysel müşterilerin katılım bankacılığını tercih etmesini etkileyen faktörler. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 145-182.
- Antropov, V. V. & Strelkova, I. A. (2020). Islamic Banks in the Global Economy with Special Reference to in CIS Countries. *Journal of Reviews on Global Economics*, 9, s. 94-100.
- Araz, Y. (2020). İstisnâ ‘Akdi ve Modern Dönem İslâmî Finans Uygulamalarındaki Yeri. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 2(54), s. 253-277

- Aren, Sadun (2014). Ekonomi Dersleri. Ankara: İmge Kitabevi, 4. Baskı
- Ari, H. (2021). Vergi Usul Kanununa Göre Amortisman Yönetiminin Tercih Edilmesinde Paranın Zaman Değeri Yaklaşımı. Mali Cözüm Dergisi, 31, 203-222.
- Arifin, M. P. & Misaeropa, M. (2019). Penafsiran Ali Al-Shobuni Tentang Ayat-Ayat Riba. Al-Munir: Jurnal Studi Ilmu AlQur'an dan Tafsir, 1(1), s. 135-163.
- Arslanalp, S., Lee, J. & Rawat, U. (2019). Demographics and interest rates in Asia. Japan and the World Economy, 50, s. 14-24.
- Asadullah, M. (2017). Determinants of Profitability of Islamic Banks of Pakistan—A Case Study on Pakistan's Islamic Banking Sector. In International Conference on Advances in Business, Management and Law (ICABML) 2017 (Vol. 1).
- Aslam, E. & Haron, R. (2021). Corporate governance and risk-taking of Islamic banks: evidence from OIC countries. Corporate Governance: The International Journal of Business in Society.
- Asni, F. & Sulong, J. (2019). Analysis of the Development of Islamic Home Financing History in Malaysia. International Journal Of Academic Research In Business And Social Sciences, 9(6).
- Asutay, M. (2008). Islamic banking and finance: social failure. New Horizon, s. 1-3.
- Asutay, M. (2011). An Introduction to Islamic Moral Economy (IME). Durham Islamic Finance Autumn School organizasyonunda sunulan çalışma. İstanbul.
- Asutay, M. (2012). Conceptualising and locating the social failure of Islamic finance: Aspirations of Islamic moral economy vs the realities of Islamic finance. Asian and African area studies, s. 93-113.
- Asutay, M., Aysan, A. F. & Karahan, C. C. (2013). Reflecting on the trajectory of Islamic finance: From Mit Ghamr to the Globalisation of Islamic Finance. Afro Eurasian Studies, 2(1-2), s. 5-14.
- Aşar, B. (2011). İslam Hukuk Tarihinde Para Vakıfları ve Finansman Kaynağı Olarak Kullanılması, Master Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 6
- Ateş, Ö. & Bayram, S. (2021). Bankacılıkta Risk Ölçümünde Stokastik Modellerin Kullanılması; Markov Prosesi ile Bir Uygulama (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 11
- Aydemir, C. Merkantilizmin Ortaya Çıkışı. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 5(15), s. 144
- Aydemir, R. & Ovenc, G. (2016). Interest rates, the yield curve and bank profitability in an emerging market economy. Economic Systems, 40(4), s. 670-682.
- Aydın, Y. (2019). Türk bankacılık sektöründe karlılığı etkileyen faktörlerin panel veri analizi ile incelenmesi. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1), s. 181-189.
- Aydın, Y. (2015). Keynes'in Parasal Faiz Teorisi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(1), s. 207-224.

- Ayhan, F. (2019). Türkiye Ekonomisinde İşsizliğin Belirleyicisi Olan Temel Makroekonomik Değişkenlerin Tespitine İlişkin Bir Uygulama. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (25), s. 235-252.
- Ayub, M. (2013). Understanding islamic finance. *Gamedia Pustaka Utama*, s. 30-32
- Attali, J. & Günen, B. (2014). Yahudiler, dünya ve para: Yahudi halkının ekonomik tarihi. *Kırmızıke-di*.
- Aydın, M. (2008). İstanbul Kadı Sicilleri. (Düz. C. Yılmaz). İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), s. 11.
- Baldwin, K. (2016). Risk management in Islamic banks. In *Islamic Finance: Innovation and Growth 2* (pp. 176-201). Euromoney Institutional Investor PLC.
- Bankacılık Kanunu (2006, 1 Kasım), Resmî Gazete, sayı 26333 sayı, madde 62, fıkra 1.
- Bankacılık Kanunu, (2005, 19 Ekim), Resmî Gazete, sayı 25983 (mükerrer), madde 3
- Barua, S., (2015) A Buddhist and Interfaith Response to Debt Capitalism, Tikkun Jain, L. C. (1929). *Indigenous banking in India*. Macmillan and Co, Limited, London.
- Basu, M. & Nag, R. N. (2017). Open Economy Macroeconomics of Balance Sheets, Sectoral interlinkage and the Stabilization Policies: Short period Equilibrium in a Developing Country. *Trade and Development Review*, 9(1).
- Bayındır, A. (2007). Ticaret ve faiz. *Süleymaniye Vakfı Yayınları*, İstanbul.
- Bayındır, S. (2015), Fıkhi ve İktisadi Açından İslami Finans II, *Süleymaniye Vakfı Yayınları*, İstanbul, s. 34.
- Bayındır, S. (2005). İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık. *Rağbet Yayınları*. s. 32-33
- Baykal, A. (2014) Türkiye’de kira sertifikası uygulamasının vergisel boyutu ile birlikte değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi dönem Projesi*
- Berber, M. A. & Anar, T. (2017). Son Dönem Osmanlı Devleti’nde Tefecilikle Mücadele. *Uzman Araştırmacı Yetiştirme Programı Makaleler I*, s. 131-134.
- Bedirhan, Y. (2019) İslam öncesi Türk tarihi ve kültürü. *Eğitim Yayınevi*.
- Bidabad, B. (2019). Interest-Free Treasury Bonds (IFTB). *International Journal of Shari’ah and Corporate Governance Research*, 2(2), s. 13-21.
- Bidabad, B. (2019). Interest-Free Treasury Bonds (IFTB): Islamic Finance and Legal Clarifications. *International Journal of Islamic Business & Management*, 3(1), s. 21-29.
- Bilgiç, E. (1941). Asurca Vesikalara Göre Etilerden Önce Anadolu’da Maden Ekonomisi. *Sümeroloji Araştırmaları, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, s.72-74
- Bikker, J. A. & Vervliet, T. M. (2018). Bank profitability and risk-taking under low interest rates. *International Journal of Finance & Economics*, 23(1), s. 3-18.

- Blanchard, O. (2019). Public debt and low interest rates. *American Economic Review*, 109(4), s. 1197-1229.
- Bogaert, R. (1986). *Grundzüge des Bankwesens im alten Griechenland*. Univ.-Verlag. s. 18.
- Bogaert, R. (1986). *Grundzüge des Bankwesens im alten Griechenland*. Univ.-Verlag. s. 20.
- Bolatoğlu, N. (2006). Türkiye’de Enflasyon ve Nominal Faiz Oranları Arasındaki Uzun Dönemli İlişki: Fisher Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), s. 8.
- Bozik, M. S. & Ustaoglu, M. (2020). Interest and debt in Ancient China. In *A History of Interest and Debt* (pp. 82-92). Routledge.
- Bozik, M. S. & Demez, S. (2020). Interest-bearing debt in ancient civilizations: Sumerian era. In *A History of Interest and Debt*. Routledge. s. 23-34
- Bozik, M. S., Tunalı, H. & Ustaoglu, M. (2020). Debt and politics in Ancient Rome. In *A History of Interest and Debt*. Routledge. s. 59-69
- Brenner, M. (2010). *A short history of the Jews*. Princeton University Press.
- Böckh, A. (1886). *Die Staatshaushaltung der Athener*, 2 Bde. Aufl., Berlin. s.178
- Buharî, İ., (810), *Sahih-İ Buhari*, Tercüme Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Yayınları, “Zekât”, 4, s. 954
- Bükey, A. M. & Çetin, B. I. (2017). Türkiye’de gelir dağılımına etki eden faktörlerin en küçük kareler yöntemi ile analizi. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(1), s. 103-117.
- Caferoğlu, A. (1934) *Uygurlarda Hukuk ve Maliye İstılahları*. *Türkiyat Mecmuası*, 4, s. 1-44.
- Caggese, A. & Pérez-Orive, A. (2022). How stimulative are low real interest rates for intangible capital. *European Economic Review*, s. 142,
- Calder, R. (2016). God’s Technicians: Religious Jurists and the Usury Ban in Judaism, Chattha, J. A. & Alhabshi, S. M. S. J. (2017). Risk management in changing benchmark rates regime: Prudential implications for Islamic banks and supervisors. *Journal of Islamic Finance*, 6(Special Issue), s. 205-230.
- Christianity, and Islam. *European Journal of Sociology/Archives Européennes de Sociologie*, 57(2), s. 207-257.
- Claessens, S., Coleman, N. & Donnelly, M. (2018). “Low-For-Long” interest rates and banks’ interest margins and profitability: Cross-country evidence. *Journal of Financial Intermediation*, 35, s. 1-16.
- Claessens, S., & Van Horen, N. (2014). Foreign banks: Trends and impact. *Journal of Money, Credit and Banking*, 46(s1), 295-326.
- Çağatay, N. (1971). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Riba-Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık”, *Vakıflar Dergisi*, 9, s. 39-57.
- Çağatay, N. (1996), “Göksel (Kitabi) Dinlerde Sünnet Geleneği” *Bilim ve Ütopya*, sayı 24, s. 50

- Çağlayan, B. & Durmuş-Özdemir, E. (2018). Türk Bankacılık Sektöründe Bireysel Bankacılık Uygulamalarının Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğü Açısından Değerlendirilmesi. *Journal of Management and Economics Research*, 16(2), s. 202-217.
- Çakır, A. (2021) İslam Hukukunda Gayesi Karz-ı Hasen Olan Müessese ve İmkânı: Çeşitleri, Meşruyeti ve Riskleri Bağlamında Teorik Bir Yaklaşım. *Darülhadis İslami Araştırmalar Dergisi*, (1), s. 13-49.
- Çakmak, E., Hayatı, A. K. S. U. & Başar, S. Fisher Hipotezi'nin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi: 1989-2001. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, s. 32, 38, 39
- Çalışır, M. & Bengisu, B. (2018). Türkiye’de Finansal Sektörde Faaliyet Gösteren Bankaların Performanslarının Veri Zarflama Yöntemi ile Analizi. *Journal of Kastamonu University Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 20/4, s. 172, 200.
- Çatıktaş, Ö., Yatbaz, A. & Duramaz, S. (2018). Basel Sermaye Yeterliği Oranındaki Değişimin Türk Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi: Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankaların Karşılaştırmalı Oran Analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1), s. 839-855.
- Çetin, A (2018). Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi ve Bir Uygulama. *Türkiye Bankalar Birliği*, Yayın No: 328.
- Çetin, A. (2020a), Tek Düzen Hesap Planı ve AAOIFI Standartları Çerçevesinde Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebesi, *Türkiye Katılım Bankalar Birliği Yayınları*, İstanbul.
- Çetin, A. (2020b), Varlık Yönetim Şirketleri Eliyle Takipteki Kredi Kartı Alacaklarının Karz-ı Hasen Yoluyla Çözümlemesi, *Sosyal Bilimler Alanında Akademik Araştırmalar*, İKSAD Yayınevi, s. 233-276,
- Çetin, A. (2020c). İslami esaslara uygun kripto para önerisi: İslami coin (ISCOIN). *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12(22), s. 63-89.
- Çiçek, K. (2001). Diplomat, banker ve tüccar: 18. yüzyıl başlarında Larnaka’da para ticareti ve yabancı sermaye. *Osmanlı Araştırmaları*, s. 21.
- Çizakça, Murat, 1993. Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları, İstanbul: İlmi Neşriyat. s. 67
- Dalgın, N. (2007). Gündemdeki tartışmalı dini konular, Ensar Neşriyat. s. 282
- De Aghion, B. A., Armendáriz, B. & Morduch, J. (2007). The economics of microfinance. s. 203
- De Roover, R. (1999). The rise and decline of the Medici Bank, 1397-1494 (Vol. 21). Beard Books.
- Delaporte, L. (1925). The Babylonian and Assyrian Civilization. New York.
- Delis, M. D. & Kouretas, G. P. (2011). Interest rates and bank risk-taking. *Journal of Banking & Finance*, 35(4), s. 840-855.
- Demir, M. & Sever, E. (2008). Kamu iç borçlanmasının büyüme, faiz ve enflasyon oranı üzerindeki etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(25), s. 170-196.

- Demir, S. (2020) Orta Asya Bozkır Medeniyetlerinde Türkçe, Türkçe Öğretimi ve Diğer Diller Üzerine. *Turkophone*, 7(2), s.1-18.
- Demircan, H. (2014). Orta Çağ Tarihini İnceleme Metodolojisine Dair Bir Çalışma. *Trakya University Journal of Social Science*, 16(1).
- Demiralp, S. & Yılmaz, K. (2010). Para politikası beklentilerinin sermaye piyasaları üzerindeki etkisi (No. 1008). Working Paper. s. 9
- Demirkol, K. (2018). Toplumsal Trajedi: Osmanlı İmparatorluğunda Tefecilik (1848-1864). *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), s. 625-648.
- Dempsey, B. W. (1960). Divine, TF, SJ,” Interest: An Historical and Analytical Study in Economics and Modern Ethics”. *Theological Studies*, 21, s. 339.
- Deng, F. (2017). Endogenous evolution of patriarchal clan system in ancient China. *International Journal of Social Economics*.
- Deniz, D. (2021). Paranın Zaman Değeri. *Güncel Finansal Yönetim Yaklaşımları*, s. 19.
- Don, Y., Neusner, J., Avery-Peck, A. J. & Green, W. S. (2000). Economics, Judaism and. *The Encyclopedia of Judaism*, s. 224-240.
- Diakov, V. & Kovalev, S. (2017). İlkçağ Tarihi Cilt: 1: Ortadoğu, Uzakdoğu, Eski Yunan (Vol. 1). Yordam Kitap.
- Diñçer, H. & Yüksel, S. (2018). Finansal İktisat (Ermiş, M. Ekonomi Analizi) Orion Yay. s. 444
- Diñçer, H., Yüksel, S. & Kartal, M. T. (2019). The Role Of Bank Interest Rate In The Competitive Emerging Markets To Provide Financial and Economic Stability. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(2), s. 103-120.
- Dincer, H., Gencer, G., Orhan, N. & Sahinbas, K. (2011). A performance evaluation of the Turkish banking sector after the global crisis via CAMELS ratios. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 24, s. 1530-1545.
- Dinler, Z. (2003). İktisada Giriş, Ekin Kitabevi. Dokuzuncu Baskı, Bursa. s. 270
- Diomand, J. (2003). Tüfek, Mikrop ve Çelik, 5. Bs., Çev. Ülker İNCE, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara.
- Dixit, S. (2012) Ancient Indian attitude towards money lending in Brahmanical literature. In *Proceedings of the Indian History Congress (Vol. 73,)*. Indian History Congress. s. 95-103
- Doğan, C. (2015). Midilli Memleket Sandıkları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53), s. 298-309.
- Donaldson, J. R., Piacentino, G. & Thakor, A. (2018). Warehouse banking. *Journal of Financial Economics*, 129(2), s. 250-267.
- Dorfleitner, G., Oswald, E. M. & Zhang, R. (2019). From credit risk to social impact: On the funding determinants in interest-free peer-to-peer lending. *Journal of Business Ethics*, s. 1-26.
- Dornbusch, R., Fischer, S. & Startz, R. (1998). *Macroeconomics*. Çeviri Akademi Yay. Sh. s. 127.

- Douglas DIAMOND ve Raghuram RAJAN, Liquidity risk, liquidity creation and financial fragility: A theory of banking, No. w7430. National Bureau of Economic Research, 1999
- Döndüren, H. (2015). Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali, Erkam Yayınları, s. 202, 228, 397-398
- Duman, M. (2008). Nasreddin Hoca ve 1555 fıkrası. Heyamola Yayınları.
- Duran, M., Özlü, P. & Ünalms, D. (2010). TCMB faiz kararlarının hisse senedi piyasaları üzerine etkisi. Central Bank Review, 10(2), s. 23.
- Durmaz, O. (2020). Faiz ve Ribâ Ayırımına Dayalı Çağdaş Tartışmalar: Fazlurrahman Örneği. Marife, 20(1), s. 293-306.
- Eagleton, C., Williams, D. J., Cribb, J., Eagleton, C., Errington, E. & Kahya, F. (2011). Paranın tarihi. Türkiye İş Bankası.
- Ebû Zehrâ, M. (2016) Faiz (Ribâ) Araştırmaları, çev. Yunus Araz, Emin Yayınları, s. 31
- Ekinci, E. B. M., Alhan, A. & Ergör, Z. B. (2016). Parametrik olmayan regresyon analizi: Faiz oranı, enflasyon ve döviz kuru arasındaki ilişkinin incelenmesi örneği. Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi, 2(9), s. 28-37.
- Ekonomist, (2022). En Zengin 100: Türkiye'nin En Zengin 100 Kişisi ve Ailesi <https://www.ekonomist.com.tr/kapak-konusu/en-zengin-100-turkiyenin-en-zengin-100-kisisi-ve-aile-si-2022-36594>, (son erişim tarihi: 15.01.2023)
- El-Gazali, M. (1111). İhya-i Ulum-id-Din (Cilt: 1) (A. Serdaroglu, Çev. (1986)). İstanbul: Bedir Yayınları.
- El-Karadavi, Y. (1981). Fıkhu'z-Zekât, I-II, 6. Baskı, Muessesetu'r-Risâle, s. 1401.
- El Khoury, R., Nasrallah, N. & Alareeni, B. (2021). ESG and financial performance of banks in the MENAT region: concavity–convexity patterns. Journal of Sustainable Finance & Investment, s. 1-25.
- Ellickson, R. C. & Thorland, C. D. (1995). Ancient Land Law: Mesopotamia, Egypt, Israel. Chi.-Kent L. Rev., s. 71, 321.
- Elnaz Shamekhi Asl, (2018) İran Faizsiz Bankacılık Sistemi ile Türk Faizsiz Bankacılık Sisteminin Karşılaştırılması, Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi. s. 29-31-36-37
- Engel, C. (2016). Exchange rates, interest rates, and the risk premium. American Economic Review, 106(2), s. 436-74.
- Ercan, T. (2022). Kamu Maliyesinde Devlet Borçlarının Sınıflandırılması ve Borç Yönetiminde Özel-lik İçeren Hususlar. Tekirdag, s. 4.
- Ergeç, E. H. (2018). Relationship between Rate of Returns on Foreign Exchange Islamic and Conventional Deposits in Turkey. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, s. 147-162.

- Ergeç, H. E., Kaytancı, G. B. & Toprak, M. (2014). Katılım bankası müşterilerinin bankacılık sistemi kullanım tercihleri katılım bankası müşterilerinin bankacılık sistemi kullanım tercihleri: Mevduat bankaları için islami bankacılık penceresi. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6 Sayı 2, Aralık 2014, s. 76
- Ergeç, E. H. & Arslan, B. G. (2013). Impact of interest rates on Islamic and conventional banks: the case of Turkey. *Applied Economics*, s. 2381-2388.
- Ergeç, E. H., Taşdemir, M., Kaya, H. & Selçuk, Ö, (2019) Geleceğin Türkiye'sinde Ekonomi, İLKE Yay. s.78.
- Erim, N. (2014). İktisadi Düşünce Tarihi, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Ermann, U. (2019). "İslam'da Ticaret Ahlakının Oluşmasında Hadislerin Rolü", *Journal of Academic Value Studies*, s. 2
- Ersoy, A. (2012). İktisadi düşünceler tarihi. Nobel Akademik Yayıncılık. s.84
- Ersoy, A. (2012). İktisadi düşünceler tarihi. Nobel Akademik Yayıncılık. s.90
- Espinoza-Loayza, V., Salas-Tenesaca, E. E. & Samaniego-Namicela, A. (2019). Banking Industry Innovation. In *Communication: Innovation & Quality*. Springer, Cham. s. 463-476
- Esed, M. (2008) Mekke'ye giden yol Salih B. Abdurrahman El-Husayyin. Gureba Yayınları
- Eti, S., Dinçer, H., & Yüksel, S. (2019). G20 Ülkelerinde Bankacılık Sektörünün 5 Yıllık Geleceğinin Arıma Yöntemi İle Tahmin Edilmesi. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, s. 26-38.
- Evan Gatev, Til Schuermann & Philip Strahan, Managing Bank Liquidity Risk: How Deposit-Loan Synergies Vary with Market Conditions, Oxford University Press, 2009, s. 996.
- Fahrûddin Er-Râzi (1187), Tefsir-i Kebir, Mefatih'ul GAYB, Tercüme Cebeci, L., Kılıç, S. & Doğru, C. S., (1990) Akçağ Yay.
- Farida, B. S. (2021) Practice Of Usury: A Socio-Economic Perspective Of Money Lending System In Ancient India. *International Journal of Multidisciplinary Educational Research*, India.
- Fianto, B. A., Gan, C., Hu, B. & Roudaki, J. (2018). Equity financing and debt-based financing: evidence from Islamic microfinance institutions in Indonesia. *Pacific-Basin Finance Journal*, 52, s. 163-172.
- Finley, M. I., Antik Çağ Ekonomisi, (Çev H.P. Erdemir), İstanbul, 2007, sh XXXII
- GVK, Gelir Vergisi Kanunu, (1961, 6 Ocak), Resmî Gazete (Sayı: 10700) md. 65
- Ghutai, G. & Bahari, Z. (2019). Zero Interest Rate: From The Perspective Of Islamic Tasawur And Epistemology. *International Journal of Accounting*, 4(22), s. 1-9.
- Goodson, S. M. (2015). A History of Central Banking and the Enslavement of Mankind. Black House Publishing Ltd., s. 19
- Graeber, D. (2011). Debt: The first five thousand years. New York: Melville House. s.18
- Goodfriend, M. (1993). Interest rate policy and the inflation scare problem: 1979-1992. *FRB Richmond Economic Quarterly*, 79(1), s. 1-23

- Gündoğan, M. (2019). Para B*k Gibi, Destek Yayınları, s.17
- Güney, S. (2017). Ergenekon'dan Kağanlığa Türk Model Devleti Gök Türkler. Tarih Kritik Dergisi, 3 (2), s. 6-11
- Güriz, A. (1993). Kapitalizm ve Hukuk. Anayasa Yargısı Dergisi, 10, s. 196
- Gürkan, S.M., (2013), TDV İslam Ansiklopedisi, Yahudilik Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı.
- Güvenilir F, İncekara A., M. (2020). Dynamics of interest-bearing debt in Hinduism, Routledge. s. 9,12
- Halac, M. & Yared, P. (2018). Fiscal rules and discretion in a world economy. American Economic Review, 108(8), s. 34.
- Hamoudi, H. A. (2007). Muhammad's social justice or muslim cant: Langdellianism and the failures of Islamic finance. Cornell Int'l LJ, s. 40, 89.
- Hassan, A. & Saleem, S. (2017). An Islamic microfinance business model in Bangladesh. Humanomics.
- Hassan, M. K. & Aliyu, S. (2018). A contemporary survey of Islamic banking literature. Journal of Financial Stability, 34, s. 12-43.
- Hassan, M. K. & Kayed, R. N. (2009). The global financial crisis, risk management and social justice in Islamic finance. Risk Management and Social Justice in Islamic Finance. s. 33-58
- Haring, B. J. (1997). Divine households: Administrative and economic aspects of the New Kingdom royal memorial temples in western Thebes. Netherlands Instituut voor het Nabije Oosten.
- Holcombe, C. (2019). Doğu Asya Tarihi: Çin, Japonya, Kore: Medeniyetin Köklerinden 21. Yüzyıla Kadar. Dergâh Yayınları.
- Homer, S. & Sylla, R. E. (2005). A history of interest rates. Forth Edition, Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey.
- Horvath, J. (2018). Business cycles, informal economy, and interest rates in emerging countries. Journal of Macroeconomics, 55, s. 96-116.
- Houkes, J. M. (2004). An annotated bibliography on the history of usury and interest from the earliest times through the eighteenth century. Edwin Mellen Press.
- Hurd, E. S. (2017). Beyond Religious Freedom: The New Global Politics Of Religion. Princeton University Press.
- Ildız, E. & Türkiye Bankalar Birliği. (2013). Eski Çağ'da Bankacılık ve Bankerlik. Türkiye Bankalar Birliği,
- Ildız, E., (2009) Eski Yunan ve Roma'da Bankerlik, Yüksek Lisans Tezi
- Iqbal, M. & Molyneux, P. (2016). Thirty years of Islamic banking: History, performance and prospects. Springer.
- Islahi, A. A. (2018). History of Islamic Banking and Finance. Intellectual Discourse, 26, s. 403-429

- Ismail, A. G., Possumah, B. T. & Ali, M. A. M. (2018). What you sell is what you lend? Revealing complexity of riba in loan contract. *European Journal of Law and Economics*, 45(3), s. 591-609.
- Isik, O. (2017). Türkiye’de Faaliyet Gösteren Kamu, Özel ve Yabancı Sermayeli Ticari Bankaların Karlılığının İçsel Belirleyicileri. *Journal of Economics, Finance and Accounting (JEFA)*, 4(3), s. 342-353.
- Işık, Ö., Yalman, İ. N. & Koşaroğlu, Ş. M. (2017). Türkiye’de Mevduat Bankalarının Kârlılığını Etkileyen Faktörler1.
- İbn-i Hişam (816), *İslam Tarihi Siret-ii İbn-i Hişam*, Çeviri Hasan Ege (2006), Kahraman Yayınları.
- İbn Kesir, Ebü’l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Tefsirü’l-Kur’ani’l-Azim*, nşr. Sami b. Muhammed Selame, Daru Tîbe, y.y. 1420/1999, II, s. 467
- İnalcık, H. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*. İstanbul: Eren Yayıncılık. s. 319
- İnalcık, H. (1999). “Osmanlı İmparatorluğunda İslam”, (Haz. V. Akyüz) içinde, *Osmanlıda Din Devlet İlişkisi*. Antalya: Ayışığı Yayınevi, s. 97
- İncekara, A. & Çetinkaya, H. (2019). Liquidity risk management: A comparative analysis of panel data between Islamic and conventional banking in Turkey. *Procedia Computer Science*, 158, s. 955-963.
- İncirkuş, A., & Ündey, N. (2022). Bireysel Müşterilerin Banka Tercih Faktörleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 1589-1620.
- İskenderoğlu, Ö., Karadeniz, E. & Atioğlu, E. (2012). Türk bankacılık sektöründe büyüme, büyüklük ve sermaye yapısı kararlarının karlılığa etkisinin analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1).
- İstekli, M. & Bozik, M.S., (2020), *Antik Mısır ve Antik Çin’de Faizli Borç İlişkileri, Faiz Meselesi*, İstanbul bilgi Üniv. Yay. 3. Baskı, s. 87, 100
- İzgi, Ö. (1987) *Uygurların siyasî ve kültürel tarihi: (hukuk vesikalarına göre) (Vol. 72)*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Jobarteh, M. & Ergeç, E. H. (2017). Islamic finance development and economic growth: Empirical evidence from Turkey. *Turkish Journal of Islamic Economics*, s. 31-47.
- Kalkavan, H., Eti, S., & Yüksel, S. (2020). Türkiye’deki Bankacılık Sektörü, Sanayi Gelişimi Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Var Analizi İle İncelenmesi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, s. 56-74.
- Kalkavan, H., Dinçer, H., & Yüksel, S. (2021). Analysis of Islamic moral principles for sustainable economic development in developing society. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, s. 982-999.
- Kalkavan, H. (2022). The importance of ethics and corporate social responsibility in financial markets: A literature review and recommendations for ethical and Islamic banking. *Research Anthology on Developing Socially Responsible Businesses*, s. 2182-2198.
- Kamu Haznedarlığı Genel Tebliği, (2015, 18 Kasım) Resmi Gazete, sayı 29536.

- Karafolas, S. (2019). Greek Banks Abroad: A Historic Examination. In *Economic and Financial Challenges for Eastern Europe*. Springer, Cham. s. 149-160
- Karaman H. (2007) Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. C1, s. 432
- Karaman, H. & Bardakoğlu, A. & Apaydın, Y. (2018). İlmihal II- İslam ve Toplum, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 411
- Karaman, H. (2012). Mukayeseli İslam Hukuku, Ravza Ysyınları, 2 cilt, s. 176
- Karabıyık, L. & Anbar, A. (2006). Basel II'nin gelişmekte olan ülkelere olası etkileri. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (32), s. 1-12.
- Kayapınar, H. (2020) "İslam'da Faizin Tarihsel Süreci ve Katılım Bankalarının Eleştiriye Açık Yönleri" Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi.
- Kaya, M.A., (2018) İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 499 s.
- Kaya, Y. T. & Ela, D. O. Ğ. A. N. (2001). Türk bankacılık sisteminde net faiz marjının modellenmesi. *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu MSPD Çalışma Raporları*, s. 4.
- Karahöyük, M. (2013). Din ve Ekonomi İlişkisi, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* Güz, sayı: 16.
- Karim, S., Akhtar, M. U., Tashfeen, R., Raza Rabbani, M., Rahman, A. A. A. & AlAbbas, A. (2021). Sustainable banking regulations pre and during coronavirus outbreak: the moderating role of financial stability. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, s. 1-18.
- Kazancı, F. (2016). Serbest piyasa ekonomisi ve İslam ekonomisi üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 2(3), s. 161-178.
- Kaya, Y. T. (2001). Türk bankacılık sisteminde net faiz marjının modellenmesi. *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu MSPD Çalışma Raporları*, 4.
- Kaytancı, B. G., Ergeç, E. H. & Toprak, M. (2013). Katılım bankası müşterilerinde bankacılık ürün ve hizmetlerine yönelik memnuniyet: Türkiye örneği. In *International Conference on Eurasian Economies*, s. 811.
- Kekeç, Ö. G. H. M. (2022). Kaizen Maliyetleme. *Çağdaş Maliyet Yönetimi Teknikleri ve Uygulamaları*, s. 189.
- Keynes, J. M. (1937). The general theory of employment. *The quarterly journal of economics*, 51(2), s. 209-223.
- Keynes, J. M. (2010). Genel Teori: İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi (2.baskı) (US Akalın, Çev.). İstanbul: Kalkedon, s. 148-149
- Khan, A. Q. & Bhatti, A. A. (2018). Islamic banking and finance. A new paradigm in international relations, ". *Journal of Islamic Business and Management*, 8(1), s. 85-101.
- Khan, R. H., Subramaniam, G., Ali, E. & Parvin, S. (2018). Islamic banking opportunities in a non-Islamic economy: Customer perspectives of New Zealand. *Journal of Emerging Economies & Islamic Research*, 6(3).
- Khurshid, A. (2015). The effect of interest rate on investment; Empirical evidence of Jiangsu Province, China. *Journal of International Studies* Vol, 8(1)

Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit Kitabı, İstanbul, 1981.

Klengel, H. (2006), “Basra Körfezinden Akdeniz’e Eski Yakın Doğu’da Ticaret” Yalçın Ü.&Pulak Ç.&Slotta R, (Yay Haz) Uluburnu Gemisi 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti, Bochum, s. 370

Koç, İ. (2018). Interest Rate Risk in Interest-free Banks: An Empirical Research on Turkish Participation Banks. *TUJISE*, 5(1), s. 89.

Koçak, K. (2009). Asur Ticaret Kolonileri Çağında Ticareti Yapılan Mallar Ve Vergiler. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(27), s. 209-227.

Koçar, Ç. (2010). Küresel Finansal Sistemin Reformuna Yönelik Çalışmalar, 4 Ekim. Türkiye Bankalar Birliği’nde Yapılan Sunum, İstanbul.

Kou, G., Olgu Akdeniz, Ö., Dinçer, H. & Yüksel, S. (2021). Fintech investments in European banks: a hybrid IT2 fuzzy multidimensional decision-making approach. *Financial Innovation*, s. 39.

Kozanoğlu, H., (1996) Uluslararası Bankacılıkta Risk Yönetimi, Marmara Üniversitesi, s. 32-34

Köse, M. Z. (2016). Galata’da Ermeni Sarraflar ve Kredi İlişkileri (1700-1720). *Tarih Dergisi*, (64), s. 73-99.

Kurt, İsmail, (1996) Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat, İstanbul: Ensar Neşriyat.

Kurt, İsmail, (1996) İstanbul Para Vakıfları. *Türk Dünyası Araştırmaları*, Şubat 1996, s. 65-96.

Küçükaksoy, İ. & Akalın, G. (2017). Fisher Hipotezi’nin Panel Veri Analizi ile Test Edilmesi: Oecd Ülkeleri Uygulaması. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35(1), s. 19-40.

Küçükbay, F. (2017). Banka Kârlılığını Etkileyen Faktörler: Avrupa Birliği Bankaları ve Türk Bankaları Arasında Karşılaştırma. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), s. 137-149.

Küçükbezci, H. (2011). Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar ile Anadolu Halkı Arasında İlişkiler. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (26), s. 25-58.

Külahi, E. A., Tiryaki, G. & Yılmaz, A. (2013). Türkiye’de Basel I, II ve III Kurallarına Uyum Süreci. *Öneri Dergisi*, 10(40), s. 185-200.

Lajuni, N., Wong, W. P. M., Yacob, Y., Ting, H. & Jausin, A. (2017). Intention to use Islamic banking products and its determinants. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(1), s. 329-333.

Le Goff, J. (1988). *Your money or your life. Economy and Religion in the Middle Ages*. New York.

Lewis, M. K. & Kaleem, A. (2019). Attitudes of Judaism, Christianity and Islam to usury. In *Religion and Finance*. Edward Elgar Publishing.

Lewis, M. K. & Kaleem, A. (2019). Religion and Finance: Comparing the Approaches of Judaism, Christianity and Islam. Edward Elgar Publishing.

Lewis, M. K. & Kaleem, A. (2019). The future of interest-free financing. In *Religion and Finance*. Edward Elgar Publishing.

- Lewis, M. K. (2008). In what ways does Islamic banking differ from conventional finance. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance (JIEBF)*, 4(3), s. 9-24.
- Lewison, M. (1999). Conflicts of interest? The ethics of usury. *Journal of Business Ethics*, 22(4), s. 327-339.
- Livius, T. (2001). *Roma Tarihi Kitap XXI-XII*. Çev. Sabahat Şenbark, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 30-31.
- Liu, E., Mian, A. & Sufi, A. (2019). Low interest rates, market power, and productivity growth (No. w25505). National Bureau of Economic Research.
- Lone, F. A. & Rehman, A. U. (2017). Customer satisfaction in full-fledged islamic banks and islamic banking windows: A comparative study. *Journal of Internet Banking and Commerce*, 22(S7).
- Lopez, R. S. & Lopez, R. S. (1976). *The commercial revolution of the Middle Ages, 950-1350*. Cambridge University Press.
- Mal Memurlarının Kayıımlığı Hakkında Yönetmelik, (2009, 16 Mayıs) Resmî Gazete, sayı 27230.
- Malay, H. (1990). Çağlar Boyu Kölelik (Eski Yunan ve Roma), Ankara, s. 37.
- Maloney, R. P. (1974). Usury and restrictions on interest-taking in the Ancient Near East. *The Catholic Biblical Quarterly*, s. 1-20.
- Maloney, R. P. (1971). Usury in Greek, Roman and Rabbinic Thought. *Traditio*, 27, s. 79-109.
- Matthews, R. & Tlemsani, I. (2010). The financial Tower of Babel: roots of crisis. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, s. 334-350.
- McGrath, A. E. (2020). *Science & religion: a new introduction*. John Wiley & Sons.
- Meera, A. K. M. (2017). Gold Netting to Strengthen Financial System Stability. *Journal of Islamic Monetary Economics and Finance*, 3(1), s. 1-24.
- Mesud, C. (2005). *er-Raid Mucemun Elifbaiyyün fi'l-Lügati ve'l-Alam. Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrût*.
- Mitralaxis, S. & Skliris, D. (Eds.). (2018). *Slavoj Žižek and Christianity*. Routledge.
- Mrad, F. & Mateev, M. (2020). Banking System in the MENA Region: A Comparative Analysis Between Conventional and Islamic Banking in the UAE. In *Sustainable Development and Social Responsibility—Volume 1* (pp. 61-85). Springer, Cham.
- Muda, I. & Hasibuan, A. N. (2018). Public discovery of the concept of time value of money with economic value of time. In *Proceedings of MICoMS 2017*. Emerald Publishing Limited.
- Muhamat, A. A. & Nizam bin Jaafar, M. (2010). The development of ethical banking concept amongst the Malaysian Islamic banks. Norfaridah, *The Development of Ethical Banking Concept Amongst the Malaysian Islamic Banks* (February 25, 2010). iCAST, s. 24-25.
- Muhamat, A. A., Jaafar, M. N. & Basri, M. F. (2017). Corporate Social Performance (CSP) influences on Islamic Bank's financial performance. *Journal of International Business, Economics and Entrepreneurship (JIBE)*, 2(1), s. 11-16.

- Mukhtar, MM, Nihal, HMS, Rauf, HA, Wasti, W.ve Qureshi, MS, (2014).“Geleneksel ve İslam Ekonomisinin Sosyo-Ekonomik Felsefesi: Makâsidü’ş-Şeriat Temelinde Hayat-e-Tayyaba Endeksinin (HTI) Ekleme”.İslam Ekonomisi Araştırmaları, Cilt. 22, No.2, s.65–98
- Munro, J. H. (2003). The medieval origins of the financial revolution: usury, rentes, and negotiability. The international history review, 25(3), s. 505-562.
- Munro, J. H. (2007). The usury doctrine and urban public finances in late-medieval Flanders (1220-1550): rentes (annuities), excise taxes, and income transfers from the poor to the rich.
- Müftüoğlu, T. (2003) İşletme İktisadı, Turhan Kitabevi Yayınları, Yeniden Gözden Geçirilmiş 4. Bası, Ankara. s. 284-287, 493
- Naim, A. & Miras, K. (1987). Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi, (I-XIII). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Nesai, “Zekât” 8, İbn Mace, “Zekât”, 12, Şaî, El-Um Zekât, 6, Dârimî, “Zekât”, 5, Muvatta, “Zekât”, 12, Tirmizî, “Zekât”, 5
- Nesai, İ, (830), Sünen-i Nesai, Zekât, 8, Kervan Yayınları Tercüme (2019), s. 336.
- Neboğlu, O. (1962). Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedisi. Para c.15, s. 457.
- Neusner, J. (2008). A History of the Jews in Babylonia, Part III: From Shapur I to Shapur II (Vol. 3). Wipf and Stock Publishers.
- Noonan, J.T. (1957). The Scholastic Analysis of Usury, Cambridge: Harvard University Press.
- Nyström, D. E. (2018). The Apology of Justin Martyr: literary strategies and the defence of Christianity (Vol. 462). Mohr Siebeck.
- Nyanyuki, M. N., Nyanga’u, A. & Onwonga, M. (2022). Evaluation of the effects of capital adequacy on financial performance of commercial banks in Kenya. International Academic Journal of Economics and Finance, 3 (7), s. 113, 126.
- National Zakat Foundation, (2023). <https://nzf.org.uk/>, (son erişim tarihi 14.01.2023).
- Oates, J. (1986). Babylon. London: Thames and Hudson. Çev: Çizmeli, F. (2004), Babil, Arkadaş Yayınları, s. 16
- Obaidullah, M., Shirazi, N. S., Dadang, S. & Izhar, H. (2014). Islamic social finance report. Thomson Reuters, s. 98
- Odekon, M. (2002); “Finansal Liberalizasyon ve Yatırım”, Briefing Notes in Economics Issue No. 53,
- Ohlin, B., Robertson, D. H. & Hawtrey, R. G. (1937). Alternative theories of the rate of interest: three rejoinders. The Economic Journal, 47(187), s. 423-443.
- Okay, E., (2002) Türk bankacılık sektöründe risk ve kriz, s. 109, 113
- Okur, A., (2017). Türkiye ekonomisinde faiz oranı ve döviz kurunun enflasyon hedefi üzerine etkisi. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 7(13), s. 146-164.
- Okuyan, H. A. & Karataş, Y. (2017). Türk Bankacılık Sektörünün Kârlılık Analizi. Ege Academic Review, 17(3).

- Onour, I. (2017). Operational constraints of equity financed budget deficit in interest-free economy. Available at SSRN 3049063.
- Ostow, M. (2018). Judaism and psychoanalysis. Routledge.
- Othman, A., Sari, N. M., Alhabshi, S. O. & Mirakhor, A. (2017). History of Islamic Finance in Malaysia. In Macroeconomic Policy and Islamic Finance in Malaysia (pp. 77-101). Palgrave Macmillan, New York.
- Örücü, Erhan, (2016). Fisher etkisi: Türkiye üzerine bir uygulama. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(3), s. 297-311.
- Öz, E. (2014). Kültepe metinleri ışığında Eski Anadolu'da tarım ve hayvancılık. Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 59
- Öz, S. (2019). Gelir Dağılımında Gini Katsayısı ve P80/P20 Oranı Arasındaki İlişkiler: 2000-2016 Dönemi Türkiye Örneği. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(35), s. 587-605.
- Özcan, Tahsin, (2003). Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 11
- Özçelik, M. (2022). Katılım Sigorta (Tekafül) Şirketleri Tarafından Tekafül İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi. Tarsus Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(2), s. 190-200.
- Özdemir, Ş. (2007). Din-Ekonomi İlişkisi ve Güncel Arayışlar. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 23(23), s. 159.
- Özdemirci, F., Yüksel, S., Dinçer, H. & Eti, S. (2023). An assessment of alternative social banking systems using T-Spherical fuzzy TOP-DEMATEL approach. Decision Analytics Journal, s. 1-8.
- Özgüç, T. (2005), Kültepe Kaniş/Neşa, İstanbul, s. 30
- Özsoy, İ. (1993) "Faiz ve Problemleri", Nil yayınları 12, s.113.
- Pan, K., Swann, N. L. & Ssu-ma, C. (1950) Food & money in ancient China.
- Pay, S. (2001). "Bursa Kadı Defterleri ve Önemi", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (10,2), s. 87-95.
- Pazarçeviren, S. Y., Celayir, D. & Sâri, E. (2016). Bankacilikta Faaliyet Tabanlı Maliyetleme ve Bi-reysel Bankacılık Ürünleri Uygulamasi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(29/1 (15. yıl)), s. 145-157.
- Pekáry, T. (1979). Die Wirtschaft der griechisch-römischen Antike. Steiner, s. 36
- Pekáry, T. (1979). Die Wirtschaft der griechisch-römischen Antike. Steiner. s. 36
- Petronius, G., Sullivan, J. P. & Seneca, L. A. (1959). Satyricon (pp. 1-4). New York: New American Library.
- Piganiol, A. (1950). The causes of the fall of the Roman empire. The Journal of General Education, 5(1), s. 62-69.

- Platonova, E., Asutay, M., Dixon, R. & Mohammad, S. (2018). The impact of corporate social responsibility disclosure on financial performance: Evidence from the GCC Islamic banking sector. *Journal of Business Ethics*, 151(2), s. 451-471.
- Polanyi, K. & Pearson, H. W. (1977). *Livelihood of man*. Academic press. Sh. 221
- Pomuti, E. K. (2021). The Relationship between capital adequacy and profitability under Basel III in the Namibian banking sector.
- Probst, J. (2019). Global real interest rate dynamics from the late 19th century to today. *International Review of Economics & Finance*, 59, s. 522-547.
- Rahman, M. M. (2020). Islamic micro-finance programme and its impact on rural poverty alleviation. *International Journal of Banking and Finance*, 7(1), s. 119-138.
- Rapson, E. J. (1922). The Scythian and Parthian Invaders. *The Cambridge History of India*, 1, s. 563-592.
- Reda, A. (2018). Islam, rationality, and self-interest. In *Prophecy, Piety, and Profits* (pp. 303-335). Palgrave Macmillan, New York.
- Rehman, A. U., Aslam, E. & Iqbal, A. (2022). Intellectual capital efficiency and bank performance: evidence from islamic banks. *Borsa Istanbul Review*, 22(1), s. 113-121.
- Rubin, J. (2011). Institutions, the rise of commerce and the persistence of laws: Interest restrictions in Islam and Christianity. *The Economic Journal*, 121(557), s. 1310-1339.
- Sadr, M. B. E. (1979). *İslam Ekonomi Doktrini*. çev. M. Keskin, S. Ergün. İstanbul: Hicret Yayınları, 2.
- Sarıaslan, H. & Erol, C. (2014). *Finansal Yönetim. Siyasal Kitabevi*, Ankara. s.51
- SARGIN, İ. (2014). Yoksulluk ve zenginlik kavramlarına zekât bağlamında farklı bir bakış. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 14(1), s. 151-168.
- Sarker, M. N. I., Khatun, M. N. & Alam, G. M. (2019). Islamic banking and finance: potential approach for economic sustainability in China. *Journal of Islamic Marketing*.
- Saymeh, A. A. F. & Orabi, M. M. A. (2013). The effect of interest rate, inflation rate, GDP, on real economic growth rate in Jordan. *Asian Economic and Financial Review*, 3(3), s. 341.
- Saymeh, A. A. F. & Orieqat, H. M. (2013). The Global financial Crisis: Is Islamic System a Potential Solution. *International Journal of Financial Economics*, 1(3), s. 76-87.
- Sebahattin, K., (2020). Paranın dijitalleşmesi ve merkez bankası dijital para olasılığı. *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 5(2), s. 196-204.
- Selçuk, M. (2015). *İslâmî Bir Sigorta Deneyimi Olarak Tekâfûl. IV. Türkiye Lisanüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı IV*, s. 349-358.
- Selçuk, M. & Görmüş, Ş. (2016). Zekâtın kurumsallaşmasının seçilmiş İslam ülkeleri tecrübeleri çerçevesinde analizi. In *ICPESS (International Congress on Politic, Economic and Social Studies)* (No. 1).
- Selim, M. (2019). The effectiveness of Qard-al-Hasan (interest free loan) as a tool of monetary policy. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*.

- Selim, M. & Hassan, M. K. (2019). Interest-free monetary policy and its impact on inflation and unemployment rates. *ISRA International Journal of Islamic Finance*.
- Sgambati, S. (2016). Rethinking banking. Debt discounting and the making of modern money as liquidity. *New Political Economy*, 21(3), s. 274-290.
- Shakespeare, R., Harahap, S. & Warsi, T. (2016). Paradigm for a Riba-free Economy. *Indonesian Management and Accounting Research*, 10(2), s. 88-101.
- Sharma, S., Rathore, D. S. & Prasad, J. (2019). Empirical assessment of management of non-performing asset (NPA) in the public and private sector banks. *Journal of İstatistiks and Management Systems*, 22(3), s. 587-601.
- Siddique, A., Khan, M. A. & Khan, Z. (2021). The effect of credit risk management and bank-specific factors on the financial performance of the South Asian commercial banks. *Asian Journal of Accounting Research*.
- Sigortaya Tabi Mevduat ve Katılım Fonları ile Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunca Tahsil Olunacak Primlere Dair Yönetmelik, (2021, 16 Aralık), Resmî Gazete, sayı 31691 sayı, Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmelik Md.4.
- Smith, A. (1937). *The wealth of nations* [1776], s. 78
- Sombart, W. & Gürses, S. (2005). *Kapitalizm ve Yahudiler*. İleri Yayınları.
- Suhartanto, D. (2019). Predicting behavioural intention toward Islamic bank: a multi-group analysis approach. *Journal of Islamic Marketing*.
- Syed, A. A. & Aidyngul, Y. (2022). Macro economical and bank-specific vulnerabilities of nonperforming loans: A comparative analysis of developed and developing countries. *Journal of Public Affairs*, 22(2), e2414.
- Şahin, G., Canpolat, E. & Doğan, M. (2013) Faiz Oranı Geçiş Etkisinin Ekonometrik Analizi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma. İnönü University International Journal of Social Sciences, s. 70.
- Şahin, İ. (2013). Küresel finansal kriz esnasında geliştirilen bankacılık düzenlemelerinden Basel III kriterlerinin kapsamı ve uygulama süreci. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (59), s. 149-166.
- Şenol, Z. (2019). Ekonomik ve Finansal Ülke Risklerin Banka Karlılığına Etkisi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 12, s. 890-916.
- Şenol, Z., Öncül, M. & Alıcı, M. S. (2019). Banka Finansal Risklerinin Banka Karlılığına Etkisi. *Journal Of International Management Educational And Economics Perspectives*, 7(2), s. 101-109.
- Şimşek, H., Bayındır, S. & Ustaoglu, M. (2017). Dual banking systems' dynamics and a brief development history of Islamic finance in select emerging Islamic economies. In *Balancing Islamic and conventional banking for economic growth*. Palgrave Macmillan, Cham. s. 9-26
- Tabakoğlu, A. & Turan, M. (2017). Türkiye’de Zekât Potansiyelinin Yeniden Tespiti. *Tarihte ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*, İSAV, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, (913) Tercüme Aytekin, K & Karakaya, H. (1996) Hisar Yay.

- Tanilli, S. (2015). Yüzyılların Gerçeđi ve Mirası 1. Cilt-İlkçağ: Doğu, Yunan, Roma. Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.
- Taşağılı, A. (2018) Gök-Türkler I-II-III. AKDITYK Türk Tarih Kurumu, s. 1-8
- Tayyar, A. E. (2019). Neo-Fisher Etkisi ve Türkiye Uygulaması. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(36), s. 307-339.
- TBB, (2023). İstatistiki raporlar, [https://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/Grup_Bilgileri_\(Secilmis_Tablolar,_Konsolide_\(\(Konsolidasyona_tabi_finansal_kuruluslar_dahil\)\)\)/6176](https://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/Grup_Bilgileri_(Secilmis_Tablolar,_Konsolide_((Konsolidasyona_tabi_finansal_kuruluslar_dahil)))/6176) (son erişim tarihi: 15.06.2023)
- TBB Risk Merkezi (2021). Bireysel Kredi ve Bireysel Kredi Kartı Borcunu Ödememiş Gerçek Kişi Sayısı (Yıllık), https://www.riskmerkezi.org/Content/Upload/istatistikiraporlar/ekler/3353/Bireysel_Kredi_ve_Bireysel_Kredi_Karti_Borcunu_Odememis_Gercek_Kisi_Sayisi_2021.pdf (son erişim tarihi: 10.10.2022)
- TBB Risk Merkezi (2021). Aralık Bülteni 2021 https://www.riskmerkezi.org/Content/Upload/istatistikiraporlar/ekler/3155/Risk_Merkezi_Aylik_Bulten_Ozeti_Aralik_2021.pdf (son erişim tarihi: 10.10.2022)
- TBB Risk Merkezi (2022). Bireysel Kredi ve Kredi Kartı Borcunu Ödememiş Gerçek Kişilerden Borcu Devam Etmekte Olan Kişi Sayısı (Eylül 2022 itibarıyla). https://www.riskmerkezi.org/Content/Upload/istatistikiraporlar/ekler/3515/Bireysel_Kredi_ve_Bireysel_Kredi_Karti_Borcunu_Odememis_Gercek_Kisilerden_Borcu_Devam_Etmekte_Olan_Kisi_Sayisi.pdf (son erişim tarihi: 10.11.2022)
- TCMB (2021), <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Finansal+Istikrar/> (son erişim tarihi: 10.09.2022)
- TDV İslam Ansiklopedisi, (2008) “faiz” maddesi, c.12, İstanbul, s.110
- TDV İslam Ansiklopedisi, (2008) “riba” maddesi, c.35, İstanbul, s.76
- TDV İslam Ansiklopedisi, (2008) “şeriat” maddesi, c.38, İstanbul, s.571
- Tekek, S. (2010), Dede Korkut Hikâyeleri, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 6267, s. 17
- Thür, G. (2000). Arnaldo Biscardi e il diritto greco (Riflessioni sul prestito marittimo SB VI 9571). Dike: rivista di storia del diritto greco ed ellenistico, 3, s. 183.
- Thomi, D. K. (2014). The effect of Islamic banking products on financial performance of commercial banks in Kenya (Doctoral dissertation, University of Nairobi).
- TKBB, BDDK (2014) Katılım Bankacılığı ve Faizsiz Finans Çalıştay Raporu: s. 42
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB): <http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/DI-FAS-2011-IST-PR01-ASUTAY.pdf> (son erişim tarihi: 15.12.2022).
- TKBB, (2021). Müşteri Hesaplarının Haczedilmemesi Ve Teminata Alınmasına İlişkin Mesleki Tazim Kararı, <https://tkbb.org.tr/mevzuat/birligimiz-duzenlemeleri-details/1558>
- Tosun, M. & Yalvaç, K. (1975). Sumer, Babil, Assur kanunları ve Ammi-Şaduqa fermanı. Türk Tarih Kurumu yayınlarından/7.

- Tsai, K. S. (2000) Banquet banking: Gender and rotating savings and credit associations in South China. *The China Quarterly*, 161, s. 142-170.
- Tunçel, M. (2019) “Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig” Gençlik Spor Yay.
- TÜİK, (2023) Yıllık Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, “[https://data.tuik.gov.tr/Bulten/ Index?p=Yillik-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2021-45834](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yillik-Gayrisafi-Yurt-Ici-Hasila-2021-45834)”, (son erişim tarihi: 15.01.2023)
- Türk Lirası Mevduat ve Katılma Hesaplarına Dönüşümün Desteklenmesi Hakkında Tebliğ, (2021, 21 Aralık) Resmî Gazete (Sayı 31696, Mük.)
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunu, (2004, 01 Haziran), Resmî Gazete, sayı 25479.
- Tusiad (2016) “Bağımsız Varlık Fonları (Sovereign Wealth Funds) Raporu”. Tusiad.org. 2. <https://tusiad.org/tr/tum/item/2618-bagimsiz-varlik-fonlari-sovereign-wealth-funds-raporu> (son erişim tarihi: 02.11.2022)
- Uhlig, H. (1976). *Die Sumerer ein Volk am Anfang der Geschichte*, Münih, Çev: Ersoy, N. (2006). *Tarihin Başlangıcında Bir Halk: Sümerler*, İstanbul, s.169
- Uğurlu, S. (2022). Kavramsal Çerçeve ve İşsizlik ve Enflasyon. Efe Akademi Yayınları.
- Ustaoglu M & Bayındır S & Ustaoglu, M. & Incekara, A. (Eds.). (2020). *A History of Interest and Debt: Episode 1, Ancient Civilizations. Introduction to interest*, Routledge, s. 3
- Ustaoglu, M., (2020) Faiz Meselesi, Erken dönem Yahudi Tarihinde faiz ve Borç İlişkileri, s. 151
- Ülev S. (2022). İslami Mikrofinans: Bir Literatür İncelemesi. *Adam Academy Journal of Social Sciences*, 12(1), s. 169-210.
- Ünsal, E. M. (2007). Makro iktisat. *İmaj*, s. 179
- Üstün, Y. (2014). Sigorta, tekafül ve kooperatif sigortacılığı. *Karınca Dergisi*, 80(927), s. 6.
- Vakıflar Kanunu, (2008, 27 Şubat), Resmî Gazete, Sayı 26800, Madde 31.
- Vural, H. (2006). Zekât-fitre nisabı ve günümüz ölçüleriyle yeniden tespiti (Master's thesis, Sakarya Üniversitesi).
- Watanabe, M. (2020). Cusanus, Islam, and Religious Tolerance. In *Nicholas of Cusa and Islam*. Brill, s 7-19.
- Watson, T. E. (1908). *Sketches from Roman History*. The author.
- Weber, O., & Remer, S. (Eds.). (2011). *Social banks and the future of sustainable finance* (Vol. 64). Taylor & Francis.
- Weidner, E. & Sevimcan, H. (1950). *Dünyanın En Eski Kanunnameleri (Eski Şarkta Yeni Buluntular)*. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7(1).
- Widarjono, A., Wijayanti, D. & Suharto, S. (2022). Funding liquidity risk and asset risk of Indonesian Islamic rural banks. *Cogent Economics & Finance*, 10(1), 2059911.
- Wilkinson, T. (2013). *The rise and fall of ancient Egypt*. RastgeleHouse Trade Paperbacks.

- Wilkinson, J. G. (1878). The manners and customs of the ancient Egyptians (Vol. 2). London, John Murray.
- Wood, P. (2019). Books, Articles, and Items of Academic Interest. *Academic Questions*, 32(3), s. 446-460.
- Wood, P. (2019). Early Islam in British Higher Education. *British Journal of Religious Education*, 41(4), s. 402-411.
- Yanık, R., Dilmaç, M. & Sumer, S. (2018). Banka Kârlılığı ve Maddi Olmayan Duran Varlıklar Arasındaki İlişki: Bist'te İşlem Gören Bankalar Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(4), s. 2531-2540.
- Yakut, E. (2002) Eski Türklerde Hukuk. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(3), s. 401-426.
- Yakut, E. (2002) Eski Türklerde Hukuk. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(3), s. 401-426.
- Yakut, E. (2002) Eski Türklerde Hukuk. *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(3), s. 401-426.
- Yalçın, İ. (2016). Malezya Kamusal Zekât Uygulaması Üzerine. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 20(2), s. 235-270.
- Yang, F., Kalkavan, H., Dinçer, H., Yüksel, S. & Eti, S. (2021). Gaussian-based soft computing approach to alternative banking system for sustainable financial sector. *Complexity*, 2021, s. 1-27.
- Yas, M., Aslan, H. & Ozdemir, M. (2018). Modern History of Islamic Finance and a Strategic Roadmap for Its Development in Turkey. In *Turkish Economy*. Palgrave Macmillan, Cham, s. 213-238.
- Yavuz, E., (2007) XVI. ve XVII. Yüzyıl Osmanlı Ekonomisinin Finansmanında Vakıfların Rolü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara. Başkent Üniversitesi, s. 65
- Yereli, A., Köktaş, A., Gölçek, A. & Göde, B. (2017). Osmanlı Kadı Sicillerinde Faiz Uygulamaları: Örnek Kararlar Üzerinden Bir İnceleme, s. 8
- Yetiz, F. (2016). Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), s. 107-117
- Yılmaz, Mehmet Faik (2012), “Birlikte Yaşama Kültürünün Temelleri Semavi Dinlerin Ortak Hükümleri”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt:1 Sayı: 1, s:795-806, Batman.
- Yılmaz, H. (2007), *Budist Metafiziği*, Hece Yayınları.
- Yurtsever, S. T., (2005) “Kâşgarlı Mahmûd Divân ti Lugâtî't-Türk” Kabala Yayınevi,
- Yurttadur, M. & Demirbaş, H. (2017). Türkiye’de Bulunan Katılım Bankaları ve Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), s. 89-117.
- Yüksel, S. & Özşari, M. (2017). Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın Döviz Rezervlerine Etki Eden Makroekonomik Faktörlerin Belirlenmesi. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, s. 41-53.

- Yüksel, S., Zengin, S., (2016). Identifying the determinants of interest rate risk of the banks: A case of Turkish banking sector, *Int. J. Res. Bus. Soc. Sci.* 5 (6) (2016) s. 12–28.
- Yüzbaşıoğlu, A.N., (2003) Risk Yönetimi ve Bankaların Denetimi Risk Yönetimi Konferansı Risk Yöneticileri Derneği – Finans Dünyası 16 Ocak 2003 – İstanbul https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Konferans_Sunumlari/riskmanagementNY.pdf (son erişim tarihi: 10.10.2022)
- Zaman, M. R. (2020). Usury (Riba) and the place of bank interest in Islamic banking and finance. *International Journal of Banking and Finance*, 6(1), s. 1-15.
- Zaman, M. R. & Movassaghi, H. (2002). Interest-Free Islamic Banking: Ideals And Reality. *International Journal of Finance*, cilt 14, No:4, s. 2428-2443
- Zengin, S. & Yüksel, S. (2016). Likidite riskini etkileyen faktörler: Türk bankacılık sektörü üzerine bir inceleme, s.78
- Zeytinoğlu, E. (1992) İslam’da ve Diğer Sistemlerde Faiz Para, Faiz ve İslam. *Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, s.94

EKLER

Ek 1: Mevduat Bankaları Veri Seti Başlıkları

	MEVDUAT BANKALARI VERİ SETİ	SUTUN ADI	DETAY AÇIKLAMA
X1- Sermaye Yeterlilik Oranı	Sermaye Yeterlilik Oranı	SYR	Sermaye Yeterliliği=Özkaynaklar / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riske Esas Tutar)
X2- Özkaynak Aktif Oranı	Özkaynak Aktif Oranı	ÖÖ	Özkaynaklar / Toplam Aktifler
X3- Net Özkaynak Oranı	Net Özkaynak Oranı	NÖÖ	(Özkaynaklar-Duran Aktifler) / Toplam Aktifler
X4- Özkaynak Pasif Oranı	Özkaynak Pasif Oranı	ÖPO	Özkaynaklar / (Mevduat + Mevduat Dışı Kaynaklar)
X5- Mevduat Aktif Oranı	Mevduat Aktif Oranı	MAO	Toplam Mevduat / Toplam Aktifler
X6- Alınan Krediler Aktif Oranı	Alınan Krediler Aktif Oranı	AKAO	Alınan Krediler / Toplam Aktifler
X7- Kredi Aktif Oranı	Kredi Aktif Oranı	KAO	Toplam Krediler / Toplam Aktifler (Toplam Krediler ve Alacaklar* / Toplam Aktifler) (*2008 sonrası)
X8- Kredi Mevduat Oranı	Kredi Mevduat Oranı	KMO	Toplam Krediler / Toplam Mevduat (Toplam Krediler ve Alacaklar* / Toplam Mevduat) (*2008 sonrası)
X9- Takipteki Krediler Oranı	Takipteki Krediler Oranı	TKO	Takipteki Krediler (brüt) / Toplam Krediler (Takipteki Krediler (brüt) / Toplam Krediler + Alacaklar*) (*2008 sonrası)
X10- Duran Varlık Oranı	Duran Varlık Oranı	DVO	Duran Aktifler / Toplam Aktifler
X11- Tüketici Kredileri Oranı	Tüketici Kredileri Oranı	TKO	Tüketici Kredileri / Toplam Krediler
ROA- Ortalama Aktif Karlılığı	Ortalama Aktif Karlılığı	OAK	Net Dönem Karı (Zararı) / Toplam Aktifler

ROE- Ortalama Özkaynak Karlılığı	Ortalama Özkaynak Karlılığı	OÖK	Net Dönem Karı (Zararı) / Özkaynaklar
X12- Net Faiz Geliri Aktif Oranı	Net Faiz Geliri Aktif Oranı	NFGAO	Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler
X13- Net Faiz Geliri Toplam Faaliyet Gelirleri Oranı	Net Faiz Geliri Toplam Faaliyet Gelirleri Oranı	FGTG	Özel Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri / Toplam Faaliyet Gelirleri
X14- Diğer Gelirler Aktif Oranı	Diğer Gelirler Aktif Oranı	DGAO	Faiz Dışı Gelirler (Net) / Toplam Aktifler
X15- Diğer Gelirler Diğer Faaliyet Giderleri Oranı	Diğer Gelirler Diğer Faaliyet Giderleri Oranı	DGDGO	Faiz Dışı Gelirler (Net) / Diğer Faaliyet Giderleri
X16- Personel Giderlerinin Diğer Faaliyet Giderlerine Oranı	Personel Giderlerinin Diğer Faaliyet Giderlerine Oranı	PGFGO	Personel Gideri / Diğer Faaliyet Giderleri
X17- Diğer Faaliyet Giderlerinin Toplam Aktiflere Oranı	Diğer Faaliyet Giderlerinin Toplam Aktiflere Oranı	DFGAO	Diğer Faaliyet Giderleri / Toplam Aktifler
X18- GSMH Artış Oranı	GSMH Artış Oranı	GSMH	GSMH Artış Oranı
X19- Enflasyon (Tüfe=2003)	Enflasyon (Tüfe=2003)	ENF	Enflasyon (Tüfe=2003)
X20- Mevduat Faiz	Mevduat Faiz	MF	Mevduat Faiz
X21- Kredi Faizi	Kredi Faizi	KF	Kredi Faizi
X22- Faiz Marjı	Faiz Marjı	FM	Faiz Marjı
X23- GSMH(REEL) ARTIŞ ORANI	Gsmh Artış Oranı (Reel) \$	GSMHR	Gsmh Artış Oranı (Reel) \$
X24- GSMH(REEL) ARTIŞ ORANI	Gsmh Artış Oranı (Reel)	GSMHR	Gsmh Artış Oranı (Reel)
X25- Karşılıkların takipteki kredilere oranı	Karşılıkların takipteki kredilere oranı	KTKO	Karşılıkların takipteki kredilere oranı

Ek 2: Katılım Bankaları Veri Seti Başlıkları

KATILIM BANKALARI VERİ SETİ			
X1	Özkaynaklar / (Kredi + Piyasa + Operasyonel Riske Esas Tutar)	1	SYR
X2	Özkaynaklar / Toplam Aktifler	2	ÖA
X3	(Özkaynaklar- Duran Aktifler) / Toplam Aktifler	3	NÖA
X4	Net Bilanço Pozisyonu / Özkaynaklar	4	ÖPO
X5	Toplam Toplanan Fonlar / Toplam Aktifler	5	MAO
X6	Alınan Krediler / Toplam Aktifler	6	AKAO
X7	Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Aktifler	7	KAO
X8	Toplam Krediler ve Alacaklar / Toplam Toplanan Fonlar	8	KMO
X9	Takipteki Krediler (brüt) / Toplam Krediler ve Alacaklar	9	TKO
X10	Duran Aktifler / Toplam Aktifler	10	DVO
X11	Tüketici Kredileri / Toplam Krediler ve Alacaklar	11	TKO
ROA	Net Dönem Karı (Zararı) / Toplam Aktifler	ROA	OAK
ROE	Net Dönem Karı (Zararı) / Özkaynaklar	ROE	OÖK
X12	Özel Karşılıklar Sonrası Net kâr payı Geliri / Toplam Aktifler	12	NFGAO
X13	Özel Karşılıklar Sonrası Net kâr payı Geliri / Toplam Faaliyet Gelirleri (Giderleri)	13	FGTG
X14	Kâr payı Dışı Gelirler (net) / Toplam Aktifler	14	DGAO
X15	Kâr payı Dışı Gelirler (net) / Diğer Faaliyet Giderleri	15	DGDGO
X16	Personel Giderleri / Diğer Faaliyet Giderleri	16	PGFGO
X17	Diğer Faaliyet Giderleri / Toplam Aktifler	17	DFGAO
X18	GSMH Artış Oranı	18	GSMH
X19	Enflasyon (Tüfe=2003)	19	ENF
X20	Mevduat Faiz	20	MF
X21	Kredi Faizi	21	KF
X22	Faiz Marjı	22	FM
X23	Gsmh Artış Oranı (Reel) \$	23	GSMHR
X24	Gsmh Artış Oranı (Reel)	24	GSMHR
X25	Özel Karşılıklar / Takipteki Krediler	25	KTKO

Ek 3: Veri Seti Başlıkları ve Literatür Taraması

Değişken	Değişken Kısaltması	Literatür / Yöntem	Yer/ Dönem/ Veri	Beklenen Olası Etki Yönü
Ortalama Özkaynak Karlılığı	ROE	Yurttadur & Demirbaş, (2017). Yöntem: Oran Karşılaştırması ve t-testi Levene testi Aslam, E., Haron, R., (2020a); Yöntem 2SYS-GMM tahmincisi Çetin. A., (2018).	Türkiye’de 2010-2016 yılları verileri kullanılarak Türkiye’de Bulunan Katılım Bankaları ve Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması. Orta Doğu, Güney Asya ve Güneydoğu Asya’daki 29 Müslüman ülke verisi Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi ve Bir Uygulama Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi ve Bir Uygulama	Hem aktif karlılığı hem de Özkaynak karlılığında yüzde 5 anlamlılık düzeyinde katılım bankalarının kârlılık oranlarındaki yükseklik istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. ROE mevcut performansla pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye sahiptir Konvansiyonel banka ile katılım bankacılığının etkinliği açısından da benzer bulgular ortaya çıkmıştır.

Değişken	Değişken Kısaltması	Literatür / Yöntem	Yer/ Dönem/ Veri	Beklenen Olası Etki Yönü
ROA - Ortalama Aktif Karlılığı	ROA	Yurttadur & Demirbaş, (2017). Yöntem: Oran Karşılaştırması ve t-testi Levene testi Aslam, E., Haron, R., (2020a); Yöntem 2SYS-GMM tahmincisi Nyanyuki, M. N., Nyanga'u, A. & Onwonga, M., (2022).	Türkiye’de 2010-2016 yılları verileri kullanılarak Türkiye’de Bulunan Katılım Bankaları ve Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması. Orta Doğu, Güney Asya ve Güneydoğu Asya’daki 29 Müslüman ülke verisi	Hem aktif karlılığı hem de Özkaynak karlılığında yüzde 5 anlamlılık düzeyinde katılım bankalarının kârlılık oranlarındaki yükseklik istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. ROA mevcut performansla pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye sahiptir
SYR-Sermaye Yeterlilik Oranı	X1	Acar-Balaylar & Özdemir, (2018) Yöntem: ARDL Sınır Testi yaklaşımı Çatıkkaş, Yatbaz & Duramaz, (2018) Yöntem: Oran Analizi Siddique, A., Khan, M. A. & Khan, Z., (2021)	Türkiye 2004-2016 dönemi 3’er aylık veriler. Türkiye’de faaliyet gösteren faizli bankalar ile katılım bankaları finansal verileri	Sermaye yeterliliği ile karlılık arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki ortaya çıkmıştır

Değişken	Değişken Kısaltması	Literatür / Yöntem	Yer/ Dönem/ Veri	Beklenen Olası Etki Yönü
Özkaynak Aktif Oranı	X2	Küçükbay, (2017). Yöntem: panel veri analizi Hausman test istatistiği	28 Türk bankasının 2009-2013 yılları finansal verileri	Çalışmada Türkiye’de küçük bankaların büyük bankalara göre daha fazla aktif kârlılığı ve net faiz marjı sağladıklarını göstermektedir. Banka büyüklüğünün aktif kârlılığı üzerinde negatif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır.
Net Özkaynak Oranı	X3	Okuyan & Karataş, (2017). Yöntem. Panel Veri Yöntemi	Türkiye’de ticari bankacılık sektörünün 2002 – 2013 tarihleri arasındaki üçer aylık bilançoları	Özkaynak yeterliliğinin, aktif büyüklüğün karlılığı pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır
Özkaynak Pasif Oranı	X4	Okuyan & Karataş, (2017). Yöntem. Panel Veri Yöntemi	Türkiye’de ticari bankacılık sektörünün 2002 – 2013 tarihleri arasındaki üçer aylık bilançoları	Özkaynak yeterliliğinin, aktif büyüklüğün karlılığı pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır

Değişken	Değişken Kısaltması	Literatür / Yöntem	Yer/ Dönem/ Veri	Beklenen Olası Etki Yönü
Mevduat Aktif Oranı	X5	Okuyan & Karataş, (2017). Yöntem. Panel Veri Yöntemi Işık, (2017). Yöntem: Panel veri analiz yöntemi	Türkiye’de ticari bankacılık sektörünün 2002 – 2013 tarihleri arasındaki üçer aylık bilançoları Türkiye’de faaliyet Gösteren 20 mevduat bankasının 2009-2016 yıllarını kapsayan finansal verileri	Mevduatın büyüklüğünün karlılığa pozitif yönde etki yaptığı sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada artan mevduat-toplam aktifler oranının hem tüm bankalar örnekleminde hem de özel ve yabancı bankalar alt-örneklemelerinde karlılığı anlamlı bir biçimde arttırdığı
Alınan Krediler Aktif Oranı	X6	Okuyan & Karataş, (2017). Yöntem. Panel Veri Yöntemi	Türkiye’de ticari bankacılık sektörünün 2002 – 2013 tarihleri arasındaki üçer aylık bilançoları	Çalışmada kredilerin aktive oranının karlılığa anlamlı bir etkisini bulamamıştır.
Kredi Aktif Oranı	X7	Çatıkkaş, Yatbaz & Duramaz, (2018). Yöntem: Oran analizi	Türkiye’deki mevduat, katılım, yatırım ve kalkınma bankalarının 2010-2016 yılları finansal verileri	Kredilerdeki artışın, katılım bankalarının ve bankacılık sektörünün faiz (kâr payı) gelirleri üzerinde olumlu bir etki yaptığı ifade edilebilir.

Değişken	Değişken Kısaltması	Literatür / Yöntem	Yer/ Dönem/ Veri	Beklenen Olası Etki Yönü
Kredi Mevduat Oranı	X8	Çatıkkaş, Yatbaz & Duramaz, (2018). Yöntem: Oran analizi	Türkiye’deki mevduat, katılım, yatırım ve kalkınma bankalarının 2010-2016 yılları finansal verileri Yöntem: Oran Analizi	Kredilerdeki artışın, katılım bankalarının ve bankacılık sektörünün faiz (kâr payı) gelirleri üzerinde olumlu bir etki yaptığı sonucuna varmışlardır.
Takipteki Krediler Oranı	X9	Delis & Kouretas, (2011). Yöntem: Araçsal değişkenler regresyonu Okuyan & Karataş, (2017). Yöntem. Panel Veri Yöntemi Siddique, A., Khan, M. A. & Khan, Z., (2021). Syed, A. A. & Aidyngul, Y., (2022).	2001-2018 Avrupa Bankası 18.000 yıllık Verileri Türkiye’de ticari bankacılık sektörünün 2002 – 2013 tarihleri arasındaki üçer aylık bilançoları	Euro bölgesi bankalarının verilerinin panel regresyonla yapılan ampirik analizde banka riski alma ve faiz oranları arasında güçlü bir negatif ilişki olduğunu ortaya koydu. Takipteki kredilerdeki artışların ise karlılığı negatif yönde etkilediği görülmüştür.
Duran Varlık Oranı	X10	Yanık, (2018). Yöntem: panel veri analizi	2007, 2019 BIST’te işlem gören banka verileri	Kârlılık ile maddi olmayan duran varlıkların kara negatif yönlü etkisi olduğu,

Değişken	Değişken Kısaltması	Literatür / Yöntem	Yer/ Dönem/ Veri	Beklenen Olası Etki Yönü
Tüketici Kredileri Oranı	X11	Küçükbay, (2017). Yöntem: panel veri analizi Hausman test istatistiği	28 Türk bankasının 2009-2013 yılları finansal verileri	Bankaların verdikleri kredi oranının artması ile bankaların net faiz marjı oranı artış göstermektedir.
Net Faiz (Kâr payı) Geliri Aktif Oranı	X12	Şahin, Canpolat & Doğan, (2013). Yöntem: Vektör otoregresyon modelleri çerçevesinde etki-tepki fonksiyonu, varyans ayrıştırması ve Granger nedensellik testi	Türkiye Üzerine 2002-2012 yılları arasında kapsayan Faiz Oranı Geçiş Etkisinin Ekonometrik Analizi Ampirik Çalışması	Kredi faiz oranları ile politika faiz arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır
Net Faiz Geliri (Kâr payı) Toplam Faaliyet Gelirleri Oranı	X13	Delis ve Kouretas, (2011). Yöntem: Araçsal değişkenler regresyonu	Faiz oranlarının banka riskleri üzerine 2001-2018 döneminde Avrupa Bankalarından 18000 banka üzerinde yaptıkları analiz	Banka riski alma ve faiz oranları arasında güçlü bir negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Diğer Gelirler Aktif Oranı	X14	Kaya, (2001). Yöntem: Oran analizi, En Küçük kareler	Diğer gelirlerin net faiz marjına etkisi üzerine 1992, 2000 Yılları arasında analizi	Diğer gelirlerin yüksekliği net faiz marjını olumlu yönde etkiler.
Diğer Gelirler Diğer Faaliyet Giderleri Oranı	X15	Kaya, (2001). Yöntem: Oran analizi, En Küçük kareler	Diğer gelirlerin net faiz marjına etkisi üzerine 1992, 2000 Yılları arasında analizi	Diğer gelirlerin yüksekliği net faiz marjını olumlu yönde etkiler.

Değişken	Değişken Kısaltması	Literatür / Yöntem	Yer/ Dönem/ Veri	Beklenen Olası Etki Yönü
Personel Giderlerinin Diğer Faaliyet Giderlerine Oranı	X16	Işık, (2017). Yöntem: Panel veri analiz yöntemi Okuyan & Karataş, (2017) Yöntem. Panel Veri Yöntemi	Türkiye’de faaliyet gösteren 20 mevduat bankasının 2006-2014 yıllarını kapsayan finansal verileri Türkiye’de ticari bankacılık sektörünün 2002 – 2013 tarihleri arasındaki üçer aylık bilançoları	Banka örnekleminde hem de özel bankalar örnekleminde karlılıkla faaliyet giderlerinin negatif yönde ilişkili olduğu ancak kamu bankaları örnekleminde bu ilişkinin pozitif olduğu gözlemlenmiştir. Personel giderlerinin fazlalığının karlılığa pozitif yönlü etki yaptığını belirtmiştir.
Diğer Faaliyet Giderlerinin Toplam Aktiflere Oranı	X17	Kaya, (2001). Yöntem: Oran analizi, En Küçük kareler	Diğer giderlerin net faiz marjına etkisi üzerine 1992, 2000 Yılları arasında analizi	Diğer giderlerin yüksekliği net faiz marjını olumsuz yönde etkiler.
GSMH Artış Oranı (Nominal)	X18	Koç, (2018). Yöntem: Çok değişkenli regresyon veya veri zarflama analizi	Türkiye 2006-2016 dönemi 3’er aylık veriler. Türkiye’de faaliyet gösteren faizli bankalar ile katılım bankaları finansal verileri	Enflasyon, GSMH oranları’nın aynı zamanda kâr payı oranlarını ve faizi etkileyen değişkenler olması nedeniyle bu anlamlı ilişkidir

Değişken	Değişken Kısaltması	Literatür / Yöntem	Yer/ Dönem/ Veri	Beklenen Olası Etki Yönü
Enflasyon (Tüfe=2003)	X19	Koç, (2018). Yöntem: Çok değişkenli regresyon veya veri zarflama analizi, Syed, A. A. & Aidyngul, Y., (2022). Ekinci & vd. (2016). Parametrik olmayan regresyon analizi	Türkiye 2006-2016 dönemi 3'er aylık veriler. Türkiye'de faaliyet gösteren faizli bankalar ile katılım bankaları finansal verileri 1995 ile 2019 arasındaki dönemi 22 ülkenin yıllık verileri Faiz oranı, enflasyon ve döviz kuru arasındaki ilişkinin incelenmesi örneği.	Enflasyon, GSMH oranları'nın aynı zamanda kâr payı oranlarını ve faizi etkileyen değişkenler olması nedeniyle bu anlamlı ilişkidir Makroekonomik değişkenlerin gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde farklı etkilerinin olduğu. Enflasyon ve döviz kurunun faiz oranını %93 açıkladığı tespit edilmiştir
Mevduat Faiz (Kâr payı) Oranı	X20	Koç, (2018) Yöntem: Çok değişkenli regresyon veya veri zarflama analizi	Türkiye 2006-2016 dönemi 3'er aylık veriler. Türkiye'de faaliyet gösteren faizli bankalar ile katılım bankaları finansal verileri	Piyasa faiz oranlarının değişmesi ile Katılım bankalarının karlılığı arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.
Kredi Faizi (Katılım Payı) Oranı	X21	Küçükbay (2017) Yöntem: panel veri analizi Hausman test istatistiği	28 Türk bankasının 2009-2013 yılları finansal verileri	Bankaların verdikleri kredi oranının artması ile bankaların net faiz marjı oranı artış gösterdiği sonucuna ulaşmıştır.

Değişken	Değişken Kısaltması	Literatür / Yöntem	Yer/ Dönem/ Veri	Beklenen Olası Etki Yönü
Faiz (Kâr payı) Marjı	X22	Claessens, Coleman ve Donnelly (2018) Yöntem: Panel Regresyon Chattha ve Alhabshi (2017) Yöntem:	Kısa ve uzun vadede faiz oranlarının faiz marjı ve karlılığa etkisi üzerine 2005-2013 dönemi 47 ülke 3385 banka verisi 13 ülke ve 50 islami banka üzerinde yaptıkları çalışma	Düşük faiz oranlarının Net faiz marjı ve karlılık üzerinde önemli ve daha fazla etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Düşük faiz oranlarının ekonomi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olabileceğini, bununla birlikte banka fonlama maliyetlerinin düşürülmesine ve varlığın artırılmasına yardımcı olabileceği sonucuna ulaşmıştır.
GSMH(REEL) ARTIŞ ORANI (\$)	X23	Asadullah (2017) Yöntem: Panel Regression Analizi	Pakistan, Pakistan'ın beş İslam bankasının 2006-2015 yılları arasında on yılı aşkın verileri	İslam bankalarında makroekonomik değişkenlerin bankanın karlılığı üzerindeki etkisi mevcut teoriler tarafından desteklenmediği sonucuna ulaşmıştır.

Değişken	Değişken Kısaltması	Literatür / Yöntem	Yer/ Dönem/ Veri	Beklenen Olası Etki Yönü
GSMH(REEL) ARTIŞ ORANI	X24	Koç, (2018) Yöntem: Çok değişkenli regresyon veya veri zarflama analizi	Türkiye 2006-2016 dönemi 3'er aylık veriler. Türkiye'de faaliyet gösteren faizli bankalar ile katılım bankaları finansal verileri	GSMH oranları'nın aynı zamanda kâr payı oranlarını ve faizi etkileyen değişkenler olması nedeniyle bu anlamlı ilişkidir
		Işık, Yalman & Koşaroğlu (2017) Yöntem: Panel veri analiz yöntemi	Türkiye'de faaliyet gösteren 20 mevduat bankasının 2006-2014 yıllarını kapsayan finansal verileri	GSMH'nın artışın karlılığa pozitif yönde etki yaptığını belirtmiştir. Ancak GSMH artış oranını nominal değerlerle mi yoksa reel değerlerle mi dikkate aldığını belirtmemiştir.
		Okuyan ve Karataş (2017) Yöntem. Panel Veri Yöntemi	Türkiye'de ticari bankacılık sektörünün 2002 – 2013 tarihleri arasındaki üçer aylık bilançoları	GSMH'nın artışın karlılığa pozitif yönde etki yaptığını belirtmiştir. Ancak GSMH artış oranını nominal değerlerle mi yoksa reel değerlerle mi dikkate aldığını belirtmemiştir.

